

Orosz Jldikó

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Két évtized távlatából

Orosz Ildikó
Két évtized távlatából

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ

Orosz Ildikó

Két évtized távlatából

PoliPrint
Ungvár
2012

УДК 37.014
ББК 72+ 74.03(4УКР-43АК)

E kötetébe a szerző saját legújabb és régebbi kutatásain-vizsgálódásain kívül a tudós kollégák azon munkáit is beválogatta, melyek ugyancsak a kárpátaljai magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás elmúlt húsz esztendejének fontosabb tendenciáit, problémáit, sajátosságait boncolgatják. Valamennyi tanulmány mellett a szerző 2011-ből való észrevételei állnak, melyekkel együtt e kiadvány egyfajta – régiós: kárpátaljai – tudománytörténeti jelleget is ölt.

SZERKESZTÉS: *a szerző*
KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*
TÖRDELÉS: *Kohut Attila*
BORÍTÓ: *K&P*
A KIADÁSÉRT FELEL: *dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József*

A kiadvány megjelenését a

támogatta

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

ISBN 978-966-2595-25-3

© Orosz Ildikó, 2012
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai
Magyar Főiskola, 2012

Tartalom

<i>Bevezető gondolatok</i>	7
<i>1989. február 26. – Megalakult...</i> Remélem hozzászólnak.....	Orosz Ildikó..... 11
<i>1991. december 8. – Majd egyéves...</i> A kárpátaljai magyar általános és középiskolai oktatás struktúrája (Részlet a kárpátaljai magyar oktatás koncepciójából).....	Orosz Ildikó..... 17
<i>A Kárpátaljai Magyar...</i> Az önálló nemzetiségi oktatási rendszeréről.....	Gulácsy Géza..... 25
<i>1992. március idusán...</i> Oktatásrendszerünk fejlesztésének lehetőséges útja	Orosz Ildikó..... 41
<i>A kárpátaljai magyar oktatás teljes...</i> Magyar tudományos élet Kárpátalján	Soós Kálmán..... 57
<i>A 2007-re kialakult kisebbségi...</i> A magyar nyelvű/nyelvi oktatás startégiai kérdései Kárpátalján, 2008.....	Orosz Ildikó Csernicskó István Ambrus Pál Kristofóri Olga..... 67

tized távlatából Két évfized távlatából Két évfized távlatából Két évfized távlatáb

Bevezető gondolatok

A 20. században oly sokat hányattatott kárpátaljai magyar közösség a politikai nyomás enyhülésekor mindig megpróbált kitörni azokból a rákényszerített többségi korlátokból, ami nem engedte anyanyelvét, kultúráját fejlődni. Így volt ez a II. világháború után is, amikor a régiót a Szovjetunióhoz csatolták. Miután világhosszá vált az itt élő magyar közösség számára, hogy a szovjethatalom hosszú távon kíván berendezkedni a területen, kérték az anyanyelvű iskolák és oktatás lehetőségét, amit eleinte csak az elemi és általános iskolai szinten engedélyeztek. A magyar nyelvű elemi és általános iskolákat a szovjetrendszer első éveiben a falvak nyitották meg, a városokban nagyobb volt az ellenállás, de mindig akadtak lelkes szervező szülők és pedagógusok, akik az adott pillanat lehetőségeihez képest felelősséggel tették a dolgukat. A legutóbbi kutatások alapján például tudjuk, hogy az ungvári magyar iskola megnyitása – újraindításának 60. évfordulóját 2011-ben méltatták – váltotta ki a legnagyobb ellenállást, miután a régió központjáról volt szó. A nagyszámú igény láttán végül is engedélyezték, de olyan feltétellel, hogy az ingatlan fenntartását a szülők vállalják, csak a tanárok bérét folyósítják majd állami költségvetésből.

Sztálin halála után, 1953-ban, a pillanatnyi lehetőséget megragadva megnyílhattak az első középiskolák, előbb szintén csak vidéken: az Ungvári járásban Nagydobronyban, a Beregszászi járásban Nagyberegen, Mezőváriban, Mezőkaszonyban. A következő években a városokban és több vidéki nagyközségben is megragadták az iskolanyitási lehetőséget. Bár a szovjetrendszerben is deklaráltan ingyenes volt az oktatás minden állampolgár számára, ezekben az intézményekben megnyitásuk első éveiben az ott tanulóknak tandíjat kellett fizetni.

A magyar nyelvű iskolák iránti megnövekedett igénynek köszönhetően, ha nagyon lassan is, de kialakul a felsőoktatás intézményének csírája. Az elemi iskolai tanítóhiány miatt 1947-ben magyar csoportot indítanak a Huszti Tanítóképzőben, melyet gyakorlóiskola hiányában áthelyeznek Munkácsra. 1950-ben bezárják az Ungvári Görög Katolikus Tanítóképzőt, melynek bázisán megnyitják az Uzshorodi Tanárképző Főiskolát. A főiskola az általános iskolák számára képez szakembereket orosz, ukrán, fizika, matematika szakokon, valamint tíz hónapos tanfolyamot is szerveznek a magyar pedagógusoknak. 1954-ben a főiskolát felszámolták, a diákokat az Ungvári Állami Egyetemre vezették át orosz szakra, ahol 1956-ig még tanulhattak magyar nyelvet és irodalmat fakultációként. A magyar iskolák expanziójának is köszönhetően 1963-ban az Ungvári Állami Egyetemen megnyitják a magyar nyelv és irodalom szakot. A szak megnyitását az is indokolta, hogy a magyar középiskolákban nem volt megfelelő, azaz egyetemi képzettségi szinttel rendelkező, a szovjet szellemiséget közvetíteni tudó pedagógus. A leendő magyar szakosok nevelését így a rendszer szempontjából megbízható személyre bízták, aki a Mária Terézia-i, a felvilágosult abszolutizmus oktatáspolitikai célja szerint törekedett működtetni a szakot, mely célt így fogalmazhatunk meg: „hű alattvalót nevelni”. Nincs tökéletesen működő rendszer, így ez sem volt az: az ifjúság

élni akarása létrehozta a szovjetrendszer első polgárjogi szerveződésének csíráját, a Forrás Stúdiót. 1972-ben a szakhoz köthető kárpátaljai magyar értelmiségiek egy csoportja az SZKP KB és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnökségéhez beadvánnyal fordul a kárpátaljai magyarság kisebbségi jogainak érvényesítéséről. Többek között kérték, hogy az akkor még egyetlen Ungvári Állami Egyetemet és a terület összes szakközépiskoláját nyilvánítsák kétnyelvűvé, az egyetemen szervezzék meg a magyar nyelvű tanárképzést, biztosítsák a magyar nyelvű felvételizés lehetőségét minden szakon és minden tantárgyból a magyar iskolákban érettségizett jelentkezők számára. A kezdeményezőket megbüntetik, de az anyanyelvű/anyanyelvi felvételizés lehetőségét ettől kezdve biztosítják. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulása után, 1989-ben egyik legfontosabb kérdésként az anyanyelvű oktatás kérdését tűzte célul. Létrejött az oktatási bizottság is, melynek tagjai a 70-es évek beadványát terjesztették elő, amit újra elővettek és ez a szervezet oktatási koncepciója lett.

Új mérföldkőnek tűnt a kárpátaljai magyarok életében az 1991-es év. Ebben az évben Ukrajna lakossága – melyhez a történelem sorsfordulóinak köszönhetően Kárpátalja is odatartozott – kétszer is az urnákhoz járult, hogy a meghirdetett országos népszavazáson az ország hosszú távú sorsa felől döntsenek. Először 1991. május 17-én tartottak országos referendumot a Szovjetunióban a birodalom egységének megőrzéséről, melynek eredményeként a lakosság többsége a szövetség fennmaradása mellett döntött. Kárpátalján, bár az ukrainai átlagnál kevesebben, de így is a lakosság 62%-a az unióra szavazott. Ugyanebben az évben, 1991. december 1-jén az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságban (USZSZK-ban) tartottak országos referendumot, ahol a lakosság 92,59%-a támogatta a köztársaság függetlenségét, elszakadását a Szovjetuniótól. A két referendum között eltelt időszakban, 1991. augusztus 24-én az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa, az akkori parlament rendkívüli ülészakán kihirdette Ukrajna függetlenségét. A következő napokban betiltották az ukrán kommunista párt tevékenységét, ami szinte elképzelhetetlennek tűnt az itt élők számára a több évtizedes szovjet tapasztalatok alapján. 1991. december 3-án Lengyelország és Kanada után az elsők között Magyarország is elismerte Ukrajna függetlenségét. Egy nappal később, 1991. december 4-én Magyarország elsőként a külföldi államok között megnyitotta Kijevi Nagykövetségét.

A referendumhoz kapcsolódva két helyi, Kárpátaljára vonatkozó lokális lakossági akaratot kinyilvánító népszavazásra is sor került. Az referendumon részt vett választópolgároknak a 78%-a szavazott arra, hogy Kárpátalja Ukrainán belül különleges státusú önkormányzati egységként jöjjön létre. Ezenkívül a Beregszászi járásban a szavazópolgárok 81,4%-a egy Beregszász központú magyar autonóm körzet mellett kötelezte el magát szavazataival. Az itt élők számára nemcsak abban a politikai térben volt nagy zavar, ahová éppen tartoztak, hanem Magyarországon is, abban az országban, ahonnan a régiót 1945-ben kiszakították. 1991. május 31-én a magyar Parlamentben aláírták a Magyarország és Ukrajna közötti kapcsolatok alapjairól szóló nyilatkozatot. Ukrajna függetlenségéről szóló referendum határozatán még meg sem száradt a hitelesítők aláírása, amikor 1991. december 6-án Antall József magyar miniszterelnök és Leonyid Kravcsuk ukrán

államfő Kijevben aláírta a magyar–ukrán alapszerződést, amelynek tartalmával kapcsolatban a kárpátaljai magyarság és annak akkor még egyetlen érdekvédelmi szervezete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség semmilyen információval nem rendelkezett.

A lehetőségek megvillantása a gazdaságilag és kisebbségi szempontból is élhetőnek tűnő jövő reményében nagy energiákat szabadítottak fel, megpezsdült a szellemi élet, dinamikus, kisebb-nagyobb tervek születtek közösségünkben. Különösen nagy lendületet kapott és nagy elvárással tekintett a jövőbe a szovjet-rendszerben kétszeres nyomás alatt élő kárpátaljai magyar közösségünk nemzeti kultúránk, anyanyelvünk, oktatásunk fellendülése terén. Úgy tűnt, az adott történelmi pillanat ismét teret biztosít az itt élő magyarok számára, hogy életüket szabadon élhessék a számukra legtermészetesebb anyanyelvi közegben, amelybe beleszülettek. Ez az erő nemcsak megmozgatta a vidéken élő magyar lakosságot, különösen annak legaktívabb korban lévő részét, akik a korábbi kommunista korszak nyomása alól az anyaország puha diktatúrájába törekedtek, hanem az itthon maradottakat tetterre készítette.

A kárpátaljai magyar oktatási intézményekben egyre több pedagógus tekintett az anyaország és nyugat felé, átvéve onnét tapasztalatokat, ötleteket. Az érettségizők elindultak az anyaország felsőoktatási intézményeibe, amit az itthon maradottak harcias daccal, a „minden áron maradni és óvni a szülőföldet” eltökélt szándékkal néztek. Kihívásként tekintettek minden itthoni és otthoni eseményre, és ebből a dacos ellenállásból erőt merítve egy rétegük egyre cselekvőbbé vált. Igénylik a nemzeti kultúra megismerésének lehetőségét. 1989-ben helyenként, majd 1991. szeptember 1-jén, az akkor még USZSZK-hoz tartozó kárpátaljai magyar és román tannyelvű iskolákban engedélyezik a magyar és a román nép történetének oktatását. 1991. december 8-án megalakul a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, amely a helyi magyar oktatás reformját tűzi ki célul. Elkezdődik a közös gondolkodás, a tervezés időszaka, és az idő sodrában ezzel párhuzamosan új magyar nemzeti intézmények jönnek létre.

Húsz esztendő, két évtized telt el azóta, ami okot ad arra, hogy megvizsgáljuk, mi valósult meg mindazokból a tervekből, melyeket a kor pezsgő közege felszínre hozott, mi lett a lelkesedésből. A helyzetfeltárás, az értékelés – természetesen mint minden ilyen jellegű munka, kiadvány – törekszik az objektivitásra, tárgyyszerűsége, de miután ennek a húsz évnek bizonyos szempontból nemcsak a tervezők, illetve a jövő megálmodóinak egyike voltam, hanem tevékenyen kivettem részem a megoldások keresésében, az események alakításában, így a saját szemüvegem keresztül látom, vizsgálom és igyekszem láttatni a két évtizedet. Ezt egyébként természetesnek tekintem, mert bárki bármilyen könyvet ír, teljes mértékben nem tudja kizárni saját szubjektumát, miután minden információ saját tapasztalatain mint sajátos szűrőn át kerül feldolgozásra és megfogalmazásra.

A kötetbe főleg az anyanyelvű oktatás és kultúra változásaira próbálok fókuszálni, összegyűjtve azokat az anyagokat, amelyek a 21. században segíthetik a korban még meg sem fogant fiatalokat az oktatást érintő bonyolult társadalmi események közötti eligazodásban.

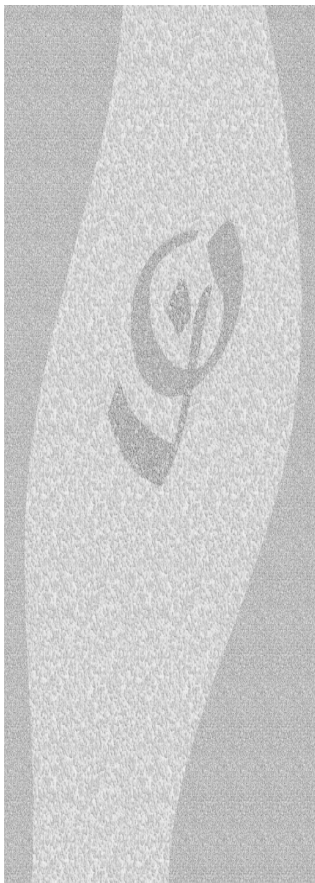
Az értékelés pedagógiaiilag mindig egy viszonyítást jelent a kiindulási alapok, a kitűzött célok, tehát a megfogalmazott tervek és az eredmények között. Ezt kell követnünk akkor is, ha nem tanórában gondolkozunk, amikor a magunk teljesítményét vagy a tanulókéét értékeljük, hanem egy-egy szervezet, közösség eredményességének vizsgálatakor is.

Az elért eredmények értékelésének érdekében gyűjtöttem össze a *Két évtized távlatából* című kötetbe az elmúlt húsz esztendő magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatási tendenciáit leíró, értékelő és meghatározó tanulmányokat, amelyekből a kedves olvasó megismerheti a kárpátaljai anyanyelvű oktatás fejlődésére vonatkozó elképzeléseket, terveket, koncepciókat. A tanulmányok között van olyan, melyet már alig talál meg máshol az érdeklődő, mert esetleg mindössze egy-egy példány található itt-ott a kárpátaljai könyvtárakban. A kötetben olyan tanulmányt is olvashatnak, amelyről úgy tűnhet, hogy már találkoztak vele, talán nem is egy helyen, ugyanis ezek összefoglaló háttéranyagokként születtek felkérésre, és így természetesen tartalmazzák korábbi kutatásaink eredményeit. Annak reményében állítottam össze a kötetet, hogy segíti mindazokat, akiket érdekel a kárpátaljai magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás, hozzájárul a főiskolai hallgatók látókörének szélesedéséhez, segíti önismeretük kibontakozását, ösztönzi őket arra, hogy továbbvigyék ezt a fontos ügyet, vonják le a megfelelő következtetést, építsék be tevékenységükbe, hogy hatékonyabbak lehessenek, mint az előző generáció.

Terveim szerint egy második kötetbe olyan tanulmányokat helyeznék el, melyeket különböző felkérésre készítettünk, és a következő évtizedre próbál irányt mutató gondolatokat megfogalmazni. Egy részük összefoglaló és értékelő tanulmány, más részük az elkövetkező évekre vonatkozó távlati célokat fogalmaz meg.

Beregszász, 2011. december 20.

Orosz Ildikó

1989. február 26. – Megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, és rá egy hétre közölte a Kárpáti Igaz Szó, a Szovjetunió Kommunista Pártjának akkor még 39000 példányban megjelenő megyei sajtóorgánuma az alábbi cikket a kárpátaljai magyar oktatást érintő alapvető problémákról. Mára már nem tudni biztosan, hogy a cikk az alakuló ülés hatására íródott, vagy korábban elkészült és a szerkesztők íróasztalában lapult, akik épp ekkor alkalmasnak látták a pillanatot a megjelentetésre. Talán az utóbbi lehet a valószínűbb, mert akkor az SZKP orgánumban megjelent cikkeket, feladatát komolyan véve, a szerkesztőbizottság alaposan átfésülte. Mára már mindegy, hogyan történt, de hogy megjelenhetett a Szovjetunióban, arra utal, hogy akkor már a magyar iskolák és oktatás kérdése a közösségi gondolkodás egyik napirend alakító témája volt, és a KMKSZ megalakulása energiákat szabadított fel és lehetőségeket nyitott a gondolatok kifejtéséhez, a jövő tervezéséhez. A cikket az eredeti szöveg alapján közöljük, ami tükrözi a kor szellemét, lehetőségeit. Bár a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás problémáiról szól, de a felvezető gondolatokban a korszak, vagy inkább a párt elvárása szerint fogalmaz, aktualizálja a leírtakat, mintha egy korábban megtartott országos pedagóguskongresszuson az SZKP KB által megfogalmazott elvi követelményekhez szólna hozzá. A szövegben a kárpátaljai települések neve végig orosz formában fordul elő (beregovói, uzsgorodi stb.), mert akkor még a kárpátaljai magyar sajtóban tilos volt használni a települések magyar nevét, csak a hivatalos formát engedélyezték – ez is utal a kor szellemére, lehetőségeire.

Remélem, hozzászólnak...

Az ÁTALAKÍTÁSHOZ, a gazdasági átépítéshez újszerűen gondolkodó, új utakat kereső és ésszerű megoldásokat találó emberek munkájára van szükség. Éppen ezért kell változtatnunk az oktatási rendszerünkön, melyet célul tűzött ki a múlt év végén megtartott pedagóguskongresszus is. A közoktatással szemben támasztott új elvi követelmények az SZKP KB-nak a kongresszushoz intézett felhívásában is megfogalmazódtak: „kulcsfontosságú feladattá válik a folyamatos, egységes oktatási rendszerre való áttérés... Határozottan javítani kell a tanulók oktatását és nevelését az ipari szakoktatási rendszerben. Ez a rendszer arra hivatott, hogy a munkásosztály és a parasztság korszerű, képzett, minden újra fogékony utánpótlását, szakképzett kádereket készítsen fel a népgazdaság valamennyi ágazata számára.” A fórumon sok szó esett arról is, hogy az oktatásnak figyelembe kell vennie, és tükröznie kell a nemzeti kultúrát, az igényeket.

Öröndetes, hogy területünk magyar tanintézteiben nőtt a magyar nyelv- és irodalomórák száma, megkezdtek Magyarországi történelmének oktatását, és a múlt évben újra anyanyelvükön felvételizhettek a magyar tannyelvű középiskolát végzett tanulók, magyar csoportot nyitottak a Beregovói 18. Számú Ruhaipari Szakiskolában. A szakoktatásban ez az első és egyelőre egyetlen ilyen csoport, pedig Kárpátontúlon nemcsak szakképzett varrónőkre van szükség. A jövő szakemberei, munkásai még az iskolapadokban ülnek, de holnap a pult mögé állnak, beteget gondoznak, tv-t javítanak, és tőlük függ, hogy mi kerül az asztalunkra is. Mi, pedagógusok, igyekszünk tenni azért, hogy minden munkahelyre szakképzett káder kerüljön, hogy a megfelelő adottságú tanulók népes táborát szakmunkásképzőkbe, technikumokba irányítsuk. Sokszor azonban szomorúan tapasztaljuk, hogy tanulóink néhány heti tanulás után otthagyják ezeket az intézményeket. Akik pedig maradnak, majd két évig a szakma helyett az oktatás nyelvénél elsajátításával bajlódnak, hisz számukra nem anyanyelvükön folyik a tanulás. A jó nyelvérzékkel rendelkező tanulók lehet, hogy hamar megértik a beszélt nyelvet, de mivel ukránul nem tanultak, szégyellnek beszélni. Bezárkóznak, olykor pedig agresszívvá válnak, így aztán nemcsak a választott szakma fortélyait nem tudják magas szinten elsajátítani, de még általános fejlődésük is akadályozva van. Azok a tanulók, akik saját iskolájukban jól boldogultak a különböző tantárgyakkal, a szakiskolákban csak bukdácsolnak egyik évfolyamról a másikra, mivel energiájukat nem a tudatos, értelmes tanulásra fordítják, hanem a biftázásra. Azok pedig, akik anyanyelvükön is nehezen sajátították el a tananyagot, nemhogy fejlődnének, de tudásuk szintje is jócskán elmarad az általános iskola szintjétől. Emellett megszaktítottuk anyanyelvi oktatásukat, a 8. osztályban megkezdett irodalomelméleti tanulmányaikat, történelmi alapismereteikből is kimaradnak Magyarország XX. századi történelmének eseményei. Igaz, mindezt önképzéssel bárki pótolhatja, ha talál megfelelő irodalmat. De előfordulhat, hogy számos kérdésre nem kap választ, vagy téves információhoz jut. Mindezeket az okokat figyelembe véve, jó lenne, ha a szakiskolákban, technikumokban magyar tannyelvű csoportokat nyitnának. Bizonyára felmerül a kérdés: lenne-e annyi jelentkező minden évben, hogy külön csoportot hozzanak létre. A tömeges szakmákra képző intézetekben feltétlenül, hisz egyre több asztalosra, kőművesre, hegesztőre van szükség. A technikumokban esetleg évenként más-más szakra hirdethetnének felvételi pályázatot. Úgy gondolom, hogy a magyar nyelvű szakoktatás beindításával minőségi változást észlelnének a középiskolák oktatásának színvonalában is, hisz csak azok maradnának itt, akiknek komoly továbbtanulási szándékuk van. Ebben az esetben az iskola feladata a szakmai tájékoztatás lenne. A munkaórákon a tanulók elsajátítanák azokat a munkafeladatokat, amelyekre a háztartásban szükség lehet. A mai gyakorlat alapján a tanulók már a 7. osztályban meghatározott profil szerinti szakmai oktatáson vesznek részt az iskolaközi tankombinátokban. Véleményem szerint azonban, ez a megoldás nagyon esetleges, egyrészt azért, mert ebben a korban a tanulók nagy többségének nincs határozott elképzelése a jövőbeli szakmáját illetően, másrészt pedig elég szűk a választási lehetőség. Egy teljes napot, vagy majdnem egy teljes napot töltenek a tankombinátokban, ahol az utolsó órák késő délutánba nyúlnak, így nagyon túlterheljük a gyerekeket. Viszont, ha az

adott tankombinátorok bázisán szakmunkásképzőket nyitnánk, ezzel könnyítenénk az általános iskolák tanulóinak pályaválasztási gondjain. Az Uzsgorodi járásban például egy szakmunkásképző sincs. Itt a fiatalok főleg a falvakban maradnak dolgozni, célszerű lenne tehát járási mezőgazdasági szakiskolát nyitni, mint ahogy ezt tették például az irsava járási Bilkén. A tankombinátorok átszervezését lehetővé teszi a közoktatási dolgozók kongresszusának határozata is, mely nem ellenzi ugyan a tankombinátorok működését, ha az bevált, de ellenkező esetben mód van felszámolásukra is. Mi viszont mégis csökönyösen ragaszkodunk a szakmai képzésnek ehhez a formájához.

Visszatérve a magyar nyelvű csoportokhoz, fontos lenne, hogy ott a tanulók számára idegen nyelv helyett ukrán nyelvet oktattának, így legalább alapfokon elsajátíthatnák azt a szaktanár segítségével. Sajnos, önállóan hiába próbálkoznak, nem találnak megfelelő tankönyvet, ukrán–magyar szótárt is utoljára 1965-ben adtak ki területünkön.

Nézzünk egy másik problémát is, amelynek első hallásra kevés köze van az előbb elmondottakhoz, ám a pályaválasztás előtt álló végzőseink szempontjából nem másodrendű. Örömmel értesültünk a területi hivatásos magyar színház megalakításának tervéről. Nagyon fontos döntés ez, hiszen eddig nem sok alkalmunk volt a folyamatos színházi művelődésre. Éppen ezért a jövőben sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani e kérdésre, arra, hogy mindenkihez eljusson a színház, és mindenki eljusson a színházba, hogy színházat értő közönség vegyen részt az előadásokon. Ebből a munkából bizonyára kiveszik részüket az iskolák, de nagyon fontos a felnőtt lakosság ízlésének, érdeklődésének a formálása is. Ez a feladat pedig a helyi kultúrházakra, az azokon belül működő önképző körökre hárul. Ezek hivatottak arra, hogy megszervezzék az iskolákból kikerült ifjúság és az idősebb korosztály szórakozását, művelődését. Nehéz feladat ez, ami alapos felkészültséget igényel a kultúrmunkásoktól. Akik ezt a pályát szeretnék választani, az Uzsgorodi Közművelődési Szakiskolában szerezhetnek képesítést. Itt készítik fel a jövőendőbeli koreográfusokat, kórusvezetőket, a színjátszó csoportok vezetőit, egyszóval a népművelőket. Míg koreográfusi és karmesteri szakokonál főleg a tehetség, a tánc, a zene egyetemes nyelvének ismeretéről kell tanúbizonytságot tenni a felvételinél (bár az írásbeli vizsgánál a magyar iskolát végzett tanulók orosz nyelvből írnak tollbamondást, míg az ukrán iskolát végzettek anyanyelvükön), a dramaturgiai szakra való felvételinél az ukrán vagy az orosz nyelv és irodalom ismereteiből is helyt kell állniuk a fiataloknak. Így elképzelhető, milyen kevés eséllyel indulnak tanulóink a pályázaton. Ha mégis sikerült felvételt nyerniük és képesítést szerezniük ezeken a szakokon, nem biztos, hogy a továbbiakban könnyebb dolguk lesz. Mint könyvtárosok, nem tudnak megfelelő ajánlatot tenni, információt adni a magyar szépirodalmi művekről, hisz az irodalomelméleti tanulmányaikat már a 8. osztályban befejezték. Milyen színdarabot mutasson be a színjátszó csoport, ha a vezetője nem ismeri a magyar drámairodalmat? Jó lenne tehát, ha mihamarabb orvosolnák ezt a problémát is, azaz megtalálnák annak a módját, hogy már a következő tanévben beindítsák a magyar nyelvű oktatást a szakiskolában. De a kultúrházakban égető szükség lenne felsőfokú végzettségű népművelőkre is. Mivel azonban ilyen képzés csak Ukrajna nagyvárosaiban van,

és nem várható el, hogy ott magyar nyelvű csoportot nyissanak, ésszerű lenne az Uzsgorodi Állami Egyetemen kétszakos (népművelő–magyar) képzést indítani.

A magyar nyelvű szakképzés kapcsán bizonyára felmerül a kérdés, nem korlátozzuk-e ezáltal tanulóink lehetőségeit. Úgy vélem, ez a veszély nem áll fenn, mivel aki asztalos, cipész, varrónő, ápolónő, könyvelő vagy népművelő szeretne lenni, bizonyára itt, környezetében szeretné tudását, szakértelmét kamatoztatni, szűkebb pátriájának felvirágoztatásán akar fáradozni. Ezekben a csoportokban természetesen továbbra is oktatnák az orosz nyelvet, és mivel hasonló érdeklődésű tanulók kerülnek össze, több figyelmet fordíthatnának a szakkifejezésekre, a szakirodalomra.

Az orosz nyelv oktatásának kérdése továbbra is oktatásügyünk lényeges része marad. Úgy érzem, ezen a téren még nagyon sokat kell tenni, hisz tanulóink nehezen sajátítják el az orosz nyelvet. Nagy szükség lenne jó tankönyvekre, tantervekre. Ezek megszerkesztését pedig ideje már, hogy a gyakorló pedagógusokra bizzák. Mielőtt azonban hozzálátnánk a munkához, meg kell változtatnunk szemléletünket is az orosz nyelv oktatásával kapcsolatban. Szerintem a magyar ajkú gyerekek orosz nyelvi oktatását úgy kell tekintenünk, mintha idegen nyelvet tanítanánk.

Az orosz nyelv oktatásával kapcsolatban sok jó javaslat hangzott el a Bátyui Középiskolában rendezett kerekasztal-beszélgetésen. Tetszett Bihari Sándornak, a Beregovói 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskola igazgatójának ötlete a kétnyelvű könyvekről. Ha nem is a teljes tananyagot, de minden téma, vagy fejezet után közölnék a meghatározásokat és a tananyag rövid tárgyszerű összefoglalását orosz nyelven. Viszont nem tudok teljes mértékben egyetérteni azzal a megállapítással, hogy a 9–10. osztályban orosz nyelven célszerű tanítani a gyerekeket. Először is, hogy képletesen fejezzem ki magam, megfelelő alap nélkül nem lehet házat építeni. Továbbá egy-egy tizedik osztályos tanulónak, ha komolyan veszi feladatát, 35–40 oldalt kell átolvasnia naponta, ami még anyanyelven is szép teljesítmény. A reál tantárgyaknál pedig nem elég olvasni az anyagot, fontosabb, ha azt értelmezi, megtalálja az összefüggéseket – ez pedig alapos nyelvismeretet igényel. Ha egy anyag kimarad vagy felületesen sajátította el a tanuló, hamar elveszti a fonalat. A mi iskolánkban is vannak orosz nyelvű osztályok. Sajnos, az a tapasztalatom, hogy míg az elemi osztályokban elboldogulnak a tanulóink (a szülők is segítenek a gyerekeknek, megmagyarázzák és lefordítják az anyagot), a felső tagozaton és főleg a 8–10. osztályokban sok a lemaradozó, kiváltképp a reál tárgyakból. A terjedelmes tananyag olvasásához nincs türelmük, energiájuk és az értelmezés, a tudatos tanulás helyett néhány kijelölt sort magolnak be, így aztán nem látják az erdőt a fától.

A múlt évben, és sajnos már az előző években is, nagyon sok ígéretes, tehetséges tanulónknak nem sikerült a főiskolai felvételi. Kétségtelen, az orosz nyelvet jól elsajátították, de nem mélyültek el a tananyagban, végső soron tehát kevésnek bizonyult a felvételinél összegyűjtött pontszám. Mivel magam is tanítottam matematikát ilyen osztályokban, a problémát a következőkben látom. Ahhoz, hogy a tanulók megértsék az anyagot, a pedagógus kénytelen az okfejtéseket elmondani magyarul (főleg, mikor olyan témákat veszünk, mint a derivált, az integrál), majd

az oktatás nyelvén – oroszul. Ez 10–15 percet is igényel a matematikára fordítható idő rovására. Ha viszont nem magyarázom el, a gyerekek csekély hányada érti meg. Természetesen, akad olyan tanuló, akinek nem okoz gondot, de a mi feladatunk az általános képzés, és az osztályok nagyobb hányadát átlagos képességű tanulók teszik ki. Ránk, pedagógusokra hárul a továbbiakban az a feladat, hogy megtaláljuk a megfelelő módszereket, eszközöket, hogy tanulóink felkészülten, alapos tudással távozzanak az iskolából, hogy ismerjék és beszéljék az orosz nyelvet. Mindezt úgy kell megoldanunk, hogy egyik tantárgy oktatása se menjen a másik rovására, mert a célunk sokoldalú, harmonikusan fejlett emberek nevelése.

Az idegen nyelvű középiskolák fejlesztésével, létrehozásával Magyarországon is foglalkoznak. Ott ez úgy valósul meg, hogy az általános iskola elvégzése után a jelentkezők közül a megfelelő tanulókat komoly vizsgák, tesztek alapján választják ki. Ezek után egyéves alapos nyelvi képzésen vesznek részt, és majd csak ezután kezdik meg gimnáziumi tanulmányaikat, ahol folyamatosan térnek át a teljes idegen nyelvű oktatásra.

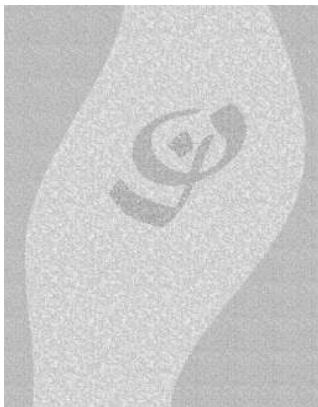
Még egy gondolat az oktatás minőségi javításával kapcsolatban. Napjainkban sok problémát okoz a tanulók iskolaérettségének megállapítása. Ez csak formálisan történik, és legalábbis faluhelyen nem kéri ki a pedagógusok véleményét. Hasznosnak bizonyulna, ha az iskola megkezdése előtt kötelező lenne az egyéves óvodai előkészítő. Nem gondolom, hogy itt okvetlenül tanítani kellene a gyerekeket, sőt, hagyni őket játszani, hisz a későbbiekben úgyis teljesen lekötjük idejüket. Erre az évre azért lenne szükség, hogy megszokják a közösséget, önállóak legyenek, megtanulják ellátni magukat, állandó pedagógiai és egészségügyi megfigyelés alatt legyenek. Az év végén pedig a nevelő és az intézmény egészségügyi dolgozója közös véleménye alapján adnák ki az iskolaérettségről szóló igazolást. Ez sokban hozzájárulna a cigány gyerekek fejlődési lehetőségeinek javításához is.

Remélem, az itt felvetett problémákhoz hozzászólnak majd mások is, azzal a szándékkal, hogy közösen dolgozzuk ki az optimális megoldást, eleget tegyünk az elvárásoknak.

Orosz Ildikó, a Nagydobronyi Középiskola igazgatóhelyettese

(Megjelent a *Kárpáti Igaz Szó* című lap 1989. március 4. számában., p.2.)

tized távlatából Két évtized távlatából Két évtized távlatából Két évtized távlatáb

1991. december 8. – Majd egyéves előkészítő munka után megalakult a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a kárpátaljai magyar oktatás szakmai szervezete, amely a helyi magyar oktatás reformját tűzte ki célul. Elkezdődik a közös gondolkodás, a tervezés időszaka, és az idő sodrában ezzel párhuzamosan új magyar nemzeti intézmények jönnek létre. 1992 márciusának idusán teszik közzé megvitatásra a koncepciótervezet kivonatos vázlatát, ami a Kárpáti Igaz Szó 1992. március 14–15. számában jelenik meg. Jelképes üzenettel bír a megjelenés időzítése még akkor is, ha esetleg nem annak szánták anno, mert nemzeti ünnepünk napján a nemzet megtartó ereje szempontjából az egyik legfontosabb kérdésre, az anyanyelvű oktatás jövőjére hívja fel az olvasók figyelmét.

A kárpátaljai magyar általános és középiskolai oktatás struktúrája

(Részlet a kárpátaljai magyar oktatás koncepciójából.
VITAANYAG)

A MAI NAPIG Kárpátalján nem létezik olyan oktatási rendszer, amely az óvodától az egyetemig biztosítaná az itt élő magyar lakosság oktatását. Ennek kiépítése és megszervezése nagy feladat, és sok összetevőből áll. A meglévő iskoláink sem struktúrájukat, sem pedig az oktatás tartalmát tekintve nincsenek olyan szinten, hogy az ott tanulók tudása megfeleljen a szomszédos országok szintjének. Ezért fontos elsősorban, hogy változtassunk a középiskolai oktatásunkon, hogy azok szellemükben is magyar iskolák legyenek, hogy az iskola és a tanév szerkezete megfeleljen hagyományainknak, a szülők és gyerekek igényeinek, figyelembe véve az ukrán gyakorlatot és az európai törekvéseket. Fontos, hogy az oktatás tartalmát is reformáljuk. A tanulók számára biztosítandó tudásanyag tartalmazza az itteni tudásanyagot, kiegészítve azzal a tudásanyaggal, amely lehetővé teszi végzős diákjainknak, hogy tanulmányaikat külföldön is szabadon folytathassák. Érettségizett tanulóink érvényesülésének érdekében kulcskérdés a nyelvoktatás kérdése.

Ezekből az általános gondolatokból kiindulva a következő kérdéscsoportokat vizsgálom meg:

1. Az iskolák struktúrája.
2. A nyelvoktatás kérdése.
3. A tanév szerkezete.
4. A szórványban élő magyarság anyanyelvi képzése.

Az iskola előtti nevelés

AZ ISKOLA előtti nevelést fontos lenne a családon belül megoldani. Ez adna igazi alapot a gyerek személyiségének kialakulásához, érzelmi világát csak a meleg családi légkör alakíthatja olyanná, hogy nyitott és vidám iskolás legyen belőle. Az 5. életkortól viszont minden gyerek számára kötelezővé tenném az egyéves óvodai foglalkozást. Eerre azért lenne szükség, hogy a gyerek családi környezetben, szabadabb légkörben megszokná a közösséget, beilleszkedne, és így talán kevesebb sírós nebuló járna szeptemberben az iskolába. Fontos lenne az egyéves óvodai képzés azért is, hogy a nevelő és az óvoda ápolónője, gyerekorvosa megfigyelésük alapján kiszűrjék, ki az, aki nem iskolaérett, és így kevesebb lenne az osztályismétlő, az írni és olvasni nem tudó gyerek. Igaz, ehhez anyagi feltételek kellenek, mert ezt az évet úgy lehet kötelezővé tenni, ha az óvodai ellátást ingyenessé nyilvánítjuk. Oktatási törvényünk ezt nem mondja ki, de a 27. cikkely 3. bekezdésében leszögezi, hogy az önkormányzatok a költségvetésükből fizethetik azon gyerekek óvodai ellátását, akik nehéz családi körülmények között élnek. Így egy önkormányzati határozattal helyenként ez a kérdés is megoldható lenne. Az óvodai nevelésnek csak úgy van értelme, ha az nem másolja az iskolát, és hagyja szabadon játszani, élni a gyereket.

Az iskola struktúrája

AZ UKRÁN állam oktatási törvényének 25–32. cikkelye foglalkozik az általános és középiskolai, valamint a szakmai képzéssel. A törvény a következő oktatási szerkezetet javasolja:

1. Iskola előtti nevelés.
2. Általános középiskola.
3. Szakmai oktatás.
4. Főiskolai, felsőfokú oktatás.

A törvény kimondja, hogy a tankötelesség korhatára 6–15 év. Az ukrán általános középiskola koncepciója (Ukrajna Minisztertanácsának 8/61. számú rendelete 1991. XII. 12-1. keltezéssel) a következő oktatási szinteket különbözteti meg:

- I. szint – elemi iskola; 3–4 (5) éves.
 - II. szint – alapiskola; 5 éves.
 - III. szint – teljes középiskola; 2–3 éves.
- Mindegyik szint működhet önállóan is.

Az európai fejlett ipari országok nagy részében (így Dániában, Finnországban, Svájcban és Svédországban) az iskolarendszer 6+3+3, vagy 9+3, Belgiumban pedig 6+6-os szerkezetű. Ami a többi országot illeti, érvényesülnek a helyi tradíciók. Ausztriának 4+4+4-es, az Egyesült Királyságnak 6+3+4, Franciaországnak 5+4+3, Luxemburnak 6+3+4, Olaszországnak 5+3+4 az általános képzési szintek szerinti struktúrája. A szakoktatás differenciáltabb, a felső középiskolai szint 2–4 éves.

Magyarországon a Köznevelési Törvény Koncepciója a következő típusokat határozza meg:

1. Óvoda: 3–6 éveseket nevelő intézmény, amely 5 éves kortól a tankötelesek nevelését végzi.
2. Elemi iskola: legfeljebb 6 évfolyammal működő 6–12 éveseket iskolázó általános iskola.
3. Általános iskola: legalább 7, legfeljebb 10 évfolyammal működő általánosan képző iskola.
4. Általános középiskola: a 7. évfolyamtól a 10–12. évfolyamig iskolázó, vegyes tantervű általános képzést és esetenként szakmai alapképzést nyújtó középfokú iskola.
5. Gimnázium: az 5., vagy 7., vagy 9. évfolyamtól a 12. vagy 13. évfolyamig iskolázó, érettségi vizsgára felkészítő iskola.
6. Szakközépiskola: a 9. évfolyamtól iskolázó, szakmacsoportok szerint szerveződő egységes vagy vegyes tantervű iskola.
7. Szakmunkásképző intézet: a 9. évfolyamtól iskolázó, szakmacsoportok szerint szerveződő, szakmunkásképzést adó középfokú iskola.
8. Szakiskola: a 9. évfolyamtól iskolázó, szakmák szerint szerveződő alapfokú szakképesítést adó iskola.
9. A speciális nevelés és képzés intézményei.
10. Az alapfokú művészetoktatás intézményei: művészeti alapiskolák.

A tankötelezettség Magyarországon 5-től 16 éves korig terjed. A tankötelezettség kitolását sok országban azzal magyarázzák, hogy az államnak kifizetődőbb a munkanélküli fiatalok segélyére fordított pénzt azok képzésére felhasználni. (A munkanélküliséggel nálunk is számolni kell.)

Figyelembe véve az Ukrán Oktatási Törvényt és a nemzetközi gyakorlatot, számunkra a járható út az lenne, ha a 9+3 képzésre térnénk át, amely megvalósítható lenne 6+6, és 4+8 változatban is. A tanköteleesség határát nem tolhatjuk ki, de egyelőre nem is lenne célszerű, mert ehhez el kell érünk egy bizonyos gazdasági és kulturális fejlettségi szintet. A 4+8, a 6+6, valamint a 9+3 képzési struktúrák valós lehetőséget teremtenének a differenciált oktatáshoz. Be kell látnunk, hogy ha csak a tanórán differenciáljuk az oktatást, az nem elég hatékony, mert minden gyerekeknek ugyanazt az anyagot kell elsajátítania. A fejlettebb képességűek unatkoznak időnként, a gyengébbek viszont, mivel nem értik az anyagot, sikertelennek érzik munkájukat. Végeredményben – ha különböző okok miatt is – a gyerekek leszoknak az önálló gondolkodásról, a tanulásról. Amennyiben megvalósulna a fentebb említett struktúra, hatékonyabban oktathatnánk.

Az a tanuló, aki a 4. osztály végére kimagaslik tudásban osztálytársai közül és megfelel a felvételin, tanulmányait a neki megfelelő szellemi közegben folytathatja: a Beregszászban már működő 8 osztályos gimnáziumban. Amennyiben erre nincs lehetősége, a 6. osztály elvégzése után ismét választhat: vagy marad az iskolában, vagy a 6 osztályos gimnáziumban tanul. Ezeket a tanintézeteket a városokban lehetne létrehozni. Az általánosan kötelező 9 osztály elvégzése után az a tanuló, aki nem tudott a 6 osztályos gimnáziumban tanulni, 3 éves felső középiskolában folytathatná tanulmányait. Ezeket az iskolákat a nagyközségekben meglévő középiskolák felső tagozataiból lehetne kialakítani óraterv- és

tantervmódosítással. Ide önkéntes jelentkezés után lehetne felvételt nyerni. Az igazgatóságnak lehetőséget kell biztosítani, hogy eltanácsolja azokat, akik nem birkóznak meg a feladatokkal. El kell gondolkodnunk azon is, mi lesz azokkal a 15 éves fiatalokkal, akik nem akarnak továbbtanulni. Számukra lehetővé kell tenni, hogy 2 éves képzési időben szakmai középiskolába járhassanak. Itt az általános ismeretek mellett szakmát is szerezhethének. Ilyen iskolákat nyithatnánk az iskolaközi tankombinátorok bázisán vagy azokban az iskolákban, ahol felszerelt műhely van. Ezek az iskolák működhetnek önállóan, vagy egy elméleti iskolával közös igazgatóság alatt.

Még egy változtatást ajánlanék, amely segítené oktatási hálózatunk kiépítését. Minden faluban, ahol csak elemi iskola működik, az oktatást kibővíteném az 5. és 6. osztályig. Így a gyerekek a 12. életévükben, a változás korában váltóznak iskolát, ami pozitívan hatna személyiségük fejlődésére. Anyagilag sem okozna nagy megterhelést az államnak, mivel ez egy humán és egy reál szakos tanár alkalmazásával minden iskolában megoldható. A tantárgyak és a tanítandó anyag ugyanis alapozó jellegű, s nem igényel szaktantermeket, mély szakmai tudást. Az sem mellékes, hogy az utazási nehézségek miatt most sok gyerek el sem jut az iskoláig.

Mindez a strukturális váltás akkor valósítható meg, ha a tanterveket lineárisan építjük fel, és megvalósítjuk az átjárhatóságot, vagyis egy magasabb képzést nyújtó intézménybe különbözeti vizsgálóval, esetleg évmulasztással veszik fel a tanulót.

El kell gondolkodnunk azon, milyen napi megterhelés mellett folyjon a képzés. Az országok zöme Európában ötnapos munkahétben dolgozik, és a tanulók napi megterhelése nem haladja meg a 6 órát. A múlt évi óratervek XII. változata szintén ezt javasolja, de naponta 3–6 órát fakultációként tüntet fel, ami nem változtatott az eddigi helyzeten, hiszen az óraszámokat nem csökkentette. Az a tanuló, aki tanulni szeretne, hogy elsajátítsa megfelelő szinten a tananyagot, kénytelen felvenni ezeket a fakultatív tárgyakat a szabad idő rovására. Az ötnapos munkahét szintén úgy oldható meg, ha a felső középiskolát meghosszabbítjuk egy évvel. Alapjába véve az államot sem terhelné anyagilag, mivel az óraszámok nem változnának lényegesen (összóraszám), csak a tanulók megterhelése lenne egyenletesebb.

Az iskola, mint az ukrán általános középiskola koncepciója kimondja, nemzeti iskola, tehát mindegyiknek nemzeti arculatot, karaktert kell adni. Fontos, hogy ez ne csak a külsőségekben, hanem az oktatás tartalmában is megnyilvánuljon. Ez csak úgy valósítható meg, ha az Ukrajnában kötelező törzsanyag mellett a gyerekek megismerkednek saját kultúrájukkal, történelmükkel, hagyományaikkal.

Az identitástudat kialakításánál fontos a földrajz, történelem, ének, zene, rajz, irodalom oktatása, annak tartalma. Ezért ezen tárgyak tanterveit úgy kell kialakítani, hogy beiktassák a nemzetre vonatkozó ismereteket. A reáltárgyak tanításánál a tanterveket nem változtathatjuk lényegesen, de figyelembe kell venni, milyen részek nem kapnak megfelelő hangsúlyt, és azokat be kell iktatni. A tankönyvek fordítanak a tanulók figyelmét a nemzet nagy fiaira. Mivel kultúránk, hagyományaink gyökerei a kereszténységhez is kapcsolódnak, és a Biblia ismerete hozzátartozik az egyetemes kultúrához, nélküle nem lehet esztétikai és történelmi műveltség-ről beszélni, ezért oktatni kell iskoláinkban. Igaz, hogy a koncepció és a törvény

kimondja, hogy az iskolák világiak, elkülönültek az egyháztól (Oktatási törvény, 8. cikkely), de ha ezt a tárgyat tárgyilagosan oktatjuk, akkor nem mond ellent a törvénynek, mert hozzátartozik az egyetemes kultúrához. Nem nevezném ezt a tárgyat hittannak, mivel a hitet nevelni kell, és ezt a feladatot a család és az egyház tudja ellátni megfelelően. De azt sem engedhetjük meg, hogy úgy nőjön fel egy gyerek, hogy ne ismerje a kereszténység történetét, a könyvek könyvét.

A nyelvoktatás kérdése

ÁLDATLAN állapot uralkodik ezen a téren iskoláinkban, mert egyetlen nyelvet sem sajátítanak el a gyerekek megfelelően. Egyik oka, hogy egyszerre három idegen nyelvet kell tanulniuk. Valójában a nyelvoktatás reformját azzal a szemléletbeli változtatással kell kezdeni, miszerint az anyanyelven kívül gyerekek számára minden nyelv idegen, nem pedig második vagy harmadik anyanyelv, ahogy ezt a múltban fennen hirdették. El kell viszont dönteni, hogy hány nyelvet tanítsunk, és ezek melyek legyenek. A Kárpát-medence azon térségében élünk, ahol a világ három legfontosabb nyelvcsoportha él: a szláv, a germán és a neolatin. Valószínű tehát, hogy mindenkinek szüksége lesz egy szláv nyelv és egy másik nyugati nyelv ismeretére. Most a szláv nyelvek közül két egymáshoz közel álló nyelvet – az orosz és az ukrán – oktatjuk, ami csak zavarja a tanulókat. El kell döntenünk, hogy melyik nyelvet oktassuk kötelezően. Mivel az állam nyelve és a környezet nyelve az ukrán, ezt kell tanítani. Még egy fontos érv szól emellett: minden ember annyi idegen nyelvet képes megtanulni, ahányat használ, ahányra szüksége van. Tehát az orosz nyelv oktatásáról folyamatosan át kell térnünk az ukrán nyelv oktatására. Azoknak, akik már több éve (legalább 6) tanulják az orosz, nem célszerű áttérni, hiszen ezzel megszakítunk egy folyamatot. Az alsóbb osztályokban viszont csak az ukrán nyelvet kell oktatni, amennyiben megvannak hozzá a feltételek. Fontos kérdés, mikor kezdjük az ukrán és a második idegen nyelvet oktatni, és milyen óraszámban. Az idegen nyelveket általában mindenki olyan szinten tudja elsajátítani, amilyen szinten anyanyelvét ismeri, tehát fontos hangsúlyt kell adni az anyanyelvi képzésnek. A gyerekek az iskola első és második osztályában tanulnak meg magabiztosan írni és olvasni (ekkor tudják csak visszaolvasni a leírt szöveget, és ekkor értik a felolvasottakat), ezért az 1. és 2. osztályban nem ajánlom az idegen nyelv bevezetését, csak a 3. osztálytól. A második idegen nyelv bevezetését egy-két évvel az első után lehet elkezdeni, amikor az már megragadt a tanulóknál. Fontos, hogy milyen óraszámban oktatjuk a nyelveket. A szakirodalom azt mondja, hogy egy idegen nyelv jó színvonalú biztonságos elsajátításához több évi, 1 000–1 100 órás szervezett munka szükséges. A második nyelv elsajátításához legalább 800 óra szükséges. Az előrehaladáshoz heti 3–5 óra kell. Ezeket a tényeket figyelembe kell venni az óratervek kialakításánál.

Fontos kérdés az irodalom oktatása. Ez a tárgy az esztétikai nevelés műveltségi tömbjéhez tartozik, ezért úgy kell oktatni, hogy minél jobban eljusson a gyerekek szívéhez, tehát anyanyelven kell oktatni, és bevezetni a világirodalom című tárgyat. A legkényesebb kérdés: mi legyen az orosz szakos tanárokkal a magyar nyelvű iskolákban? Azok számára, akik ukrán nyelvű iskolában érettségiztek,

nem okozhat gondot az ukrán nyelv oktatása, de mindenesetre fel kell ajánlani, hogy célirányosan végezzenek el valamilyen főiskolát (lehetőleg ukrán szakot). Azok számára, akik magyar tannyelvű iskolát végeztek és vállalják, hogy magyarul tanítanak, fel kell ajánlani a világirodalom című tárgy oktatását, hiszen ők ugyanolyan óraszámban tanulták ezt, mint a magyar szakos kollégáik.

Figyelembe véve a fentebb leírtakat, a következő két óratervet javasolnám bevezetésre. Az »A« változat 6 napos munkahéttel és 11 éves oktatási képzéssel számol, de a tantárgyak megegyeznek a »B« változattal, amely ötnapos munkahéttel és 12 éves képzési évvel számol. Az előző, hagyományos óratervet a konzervatívabbak figyelmébe ajánlom, a másikat azok számára, akik felvállalják az újításokat. Ennek a bevezetését ott ajánlanám, ahol jól előkészítettük a szülőket és az érdekeltek legalább 75 százaléka egyetért vele. A »C« változat egy szakmai képzést adó iskola felső tagozatának óraterve.

A tanév szerkezete

AZ UKRÁN Oktatási Minisztérium rendelete szerint a tanév 34 munkahétből áll, és a tanévközi szünidők, munkaszüneti napok száma nem haladhatja meg a 30 napot. A rendelet meghatározza, hogy milyen beosztásban használjuk ki a munkaszüneti napokat, de leszögezi, hogy eltérő változatot is ki lehet dolgozni, ami az iskolatanácsok és a tantestületek jogkörébe tartozik. Erre vonatkozólag csak ajánlást tehetünk. Amennyiben a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák igazodni szeretnének a szülők és a gyerekek igényeihez, s valóban a gyermeknevelést akarják szolgálni, akkor igazodniuk kell a hagyományokhoz, a vallási ünnepekhez.

A következő szerkezetet javaslom:

A tanév ne negyedévekre, hanem félévekre tagolódjon. Ez megfelel a nyugat-európai és a magyar gyakorlatnak, a hagyományoknak.

Az első félévben munkaszüneti nappá kell nyilvánítani az október 30. és november 2. közötti időszakot, azaz 4 napot (erre az időközre esik a reformáció ünnepe és a halottak napja). A téli nagyszünidő december 24-én kezdődne, és január 9-én érne véget, hogy mindegyik felekezet karácsonya beleessen (16 nap). Tavasszal március utolsó hetét kellene szabaddá tenni és itt lehetne szakmai továbbképzéseket, szemináriumokat tartani, ezzel a vakációval kapcsolódhatnánk az ukrán tannyelvű iskolák rendjéhez. A maradék 4 napot az iskola igazgatóságának a hatáskörébe utalnánk, hogy a húsvéti, esetleg a pünkösdi ünnepeket vagy nemzeti ünnepünket tegyék szabaddá a foglalkozásoktól.

A szórványban élő magyarság anyanyelvi oktatása

MIVEL az oktatási törvény 29. cikkelyének 5. bekezdése kimondja, hogy az iskolák első fokozatait, azaz az elemi iskolákat faluhelyen létszámtól függetlenül a helyi önkormányzat jóváhagyásával meg lehet nyitni, javaslom, hogy a szülők kérelmére már 5 tanuló esetén lehessen osztályt nyitni. Amennyiben ezt a szülők nem igénylik, de meg akarják tanítani gyerekeiket anyanyelvükön írni és olvasni, akkor az olyan településeken, ahol magyarok is laknak, az egyéni foglalkozások

és az iskolai komponens órák rovására, órarendbe iktatva oktassák a magyar nyelvet. Nem célszerű sem a szórványban, sem a kis falvakban a komplett osztályok működtetése. (Az osztályokat bizonyára hamarosan külön lehet majd választani, mivel ezt a felfogást követi az Ukrán Általános és Középiskola Koncepciója is.)

A leírtak részletesen tárgyalják az adott kérdést, de úgy érzem, szükség van rá, mert a jövőnkéről van szó.

Kérek minden kedves olvasót, írásban juttassa el a véleményét a következő címre:

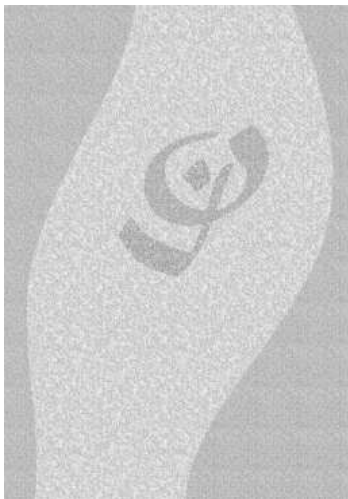
Nagydobrony, Ungvári járás, Középiskola, vagy a KMKSZ ungvári irodájába. Nyílt vita ezzel kapcsolatban Ungváron a 10. Sz. Dayka Gábor Középiskolában lesz március 23-án. Addig kérünk reflektálni a megjelentekre.

Végezetül idéznék egy mondatot az *Iskolai műveltség belső arányai* című műből, okulásul önmagunknak: „Az Iskolát csak az egész társadalom tudja megreformálni. Szép, okos, vagy hasznos óratervet könnyű szerkeszteni, de jövőt építő reformot csak áldozatkész, potens közösségek tudnak kimunkálni.”

Összeállította: Orosz Ildikó

(Megjelent két részben a *Kárpáti Igaz Szó* 1992. március 14. számában, p. IV, a folytatás március 15., p. III.)

vtized táulatból Két évtized táulatából Két évtized táulatából Két évtized táulatáb

A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megalakulása után alkalom nyílik a hivatalos kapcsolatok kiépítésére az anyaországi szaktárcákkal, intézetekkel, ami segíti a nemzetközi tapasztalatok megismerését. 1992-ben megjelenik a KMPSZ koncepciótervezete, és elindítja a közös gondolkodást. Többen hozzászólnak, de inkább a részletkérdésekben nyilvánítanak véleményt. A tervek elméleti megalapozásával, a hosszú távú tervezéssel kevesen foglalkoznak. A kárpátaljai magyar kulturális autonómia távlati céljait Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről című tanulmány foglalja leginkább össze. Abban az időben ez a tanulmány a legalaposabb, legátfogóbb elméleti munka Kárpátalján az önálló magyar oktatási rendszerrel kapcsolatban. A tanulmányt Gulácsy Géza írta, és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapjában, a Kárpátaljai Szemlében látott napvilágot 1993-ban.

Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről

Első látásra az oktatás a társadalmi lét meglehetősen markánsan elkülöníthető szférájának tűnik. Ha azonban azt mint társadalmi alrendszert kívánjuk tárgyalni, meg kell neveznünk azt az értékduált, mely annak szerveződését és funkcionálását egyértelműen meghatározza. Amennyiben ilyenként a tudás–nem tudás kódját nevezzük meg, úgy a szűk értelemben vett oktatás alapkritériumát állítjuk a középpontba. Ezzel azonban érezhetően redukáljuk a problémát, hiszen így kimaradnak a neveléssel, a társadalomba történő integrálódás képességének kifejlesztésével kapcsolatos célok. E célok egzakt formában nem, vagy csak erős egyszerűsítésekkel definiálhatók, koronként változnak, s nem értelmezhetők valamely bináris logika kizárólagos alkalmazásával. Az általános érvényű értékduál hiánya arra mutat, hogy a kompetitív rendszerszerveződés lehetőségét háttérbe szorítja a „szervezhetőség”, s ezt messzemenően figyelembe kell vennünk. Az oktatás szférájára a tudás–nem tudás racionalitásán túl erősen rányomják bélyegüket a társadalmi rendszer egésze által preferált értékek, melyek a racionális elemet sokszor teljesen háttérbe szoríthatják. Esetünkben többletproblémát jelent, hogy a parancsuralmi rendszerben az oktatás, akárcsak a többi alrendszer is, nem határolódhatott el társadalmi környezetétől. S bár a külső szervezeti intézmények elkülönültek ugyan, az alrendszerek funkcionálásának logikája azonos maradt, központi kritériumként a hatalom iránti lojalitást tételezve.

Figyelembe kell vennünk továbbá az oktatás azon sajátosságát, hogy annak aktorait maga az oktatás termeli újra, s így az eleve magában hordozza az autokatalitikus leromlás, illetve javulás lehetőségét. Nem mellőzhetjük továbbá az említett szűkebb értelemben vett értékduál szempontjából periférikus elemeket

sem, hiszen ezek komoly értékmotivációkat közvetítenek a társadalom egésze felől az oktatás irányába.

Vizsgáljuk most meg közelebbről egy önálló nemzetiségi oktatási rendszer néhány összefüggését. Mint a rendszerek kialakításánál általában, három kérdés-csoporttal kell részletesen foglalkoznunk.

Először is ismernünk kell a rendszerbe szervezendő elemek (intézmények, csoportok stb.) mennyiségi és minőségi mutatóit, szervezeti és funkcionális differenciáltságát, szerveződési készségét, az általános és lokális attitűdöket. Másodszor, fel kell vázolnunk a kiépítendő rendszer elvi alapjait, szerkezetét, annak bővíthetőségét, alapfunkcióit, belső viszonyrendszerét és annak átalakíthatóságát; a szervezet legitimációs alapjait, viszonyulását az állami szervekhez és a társadalom egyéb rendszereihez. Harmadszor, meg kell vizsgálnunk a rendszerszervezés alternatíváit, a deklaratív, illetve „lágy bekapcsolás” (a szerveződés apróbb lépésekre történő lebontása) lehetőségét, azok különböző vetületeit, az általános rendszer-modifikációs elveket.

Mindezt annak a felismerésével kell azonban elvégeznünk, hogy egy sor egymásnak ellentmondó követelménynek kell egyszerre eleget tennünk. Demokratikus rendszert és működést kívánunk, miközben azt egy direktívalisan működtetett állami struktúrába kell integrálni; különleges jogokat és hatáskört akarunk biztosítani, a kultúrpolitika egynemzet-központú törekvései mellett új érdekcsoportokat és érdekviszonyokat kívánunk létrehozni, ám a régieket nem tudjuk lerombolni, új minőséget akarunk teremteni úgy, hogy a régi, hagyományos minőségű (minőségtelenségű) elemekre alapozunk; a rendszer működését bizonyos garanciaként kívánjuk tételezni egy kifejezetten instabil jogrend keretei között, s folytathatnánk tovább.

Mindezzel csupán a probléma összetettségére kívántunk rávilágítani, s arra, hogy annak megoldása csupán komoly elméleti és gyakorlati előkészítő munkával, s a megfelelő politikai erő birtokában lehetséges.

I. Alapok

A rendszerszerveződés alapjait (szűkebb értelemben) a már működő nemzetiségi oktatási intézmények képezik: az iskolák és az óvodák. Ezek jelenleg két állami oktatásügyi hálózatba tagolódnak. Potenciális alkotóelemként nevezhető meg esetünkben a tanítóképző, illetve annak részlege, a szakoktatási intézmények egy töredéke, az egyetem megfelelő kara. Szélesebb értelemben a rendszerbe kell tartozniuk: a pedagógus-továbbképzés intézményeinek, a szolgáltató központnak, a pedagógiai könyvtárnak, a tankönyvkiadónak, a pedagógus-szakszervezetnek stb. Bár az oktatási rendszer szervezetiileg hierarchizált, egyrészt egymással rangsorviszonyba nem állítható elemeket is tartalmaz, másrészt különböző alrendszerek összetevőinek kapcsolódását igényli.

Az iskolák és az óvodák pillanatnyilag külön szakirányítással működnek az adminisztratív felosztásnak megfelelő elrendezésben. A nemzetiségi nyelveken működő tanintézmények száma nem túl nagy, ami lehetővé teszi, hogy a területi

elvet a szerveződésből kikapcsoljuk, s az intézményeket egységes rendszerekbe integráljuk.

Ami ezen intézmények minőségét illeti, az valószínűleg megfelel a kárpátaljai átlagnak. Igaz, az elmúlt negyven évben a nemzetiségi iskolák elsorvasztására irányuló oktatáspolitikai, s ezen belül a „jobbak elszippantása” a többségi iskolák által, rányomta bélyegét a nemzetiségi oktatásra. Ám ez a folyamat visszaszorulóban van. A szűkebb értelemben vett oktatási rendszerben sem szerkezeti, sem funkcionális differenciálódás nem tapasztalható, bár ennek előjelei már mutatkoznak. Valódi minőségbeli differenciálódást a jelenlegi oktatáspolitikai nem tesz lehetővé. Van ugyan egy rejtett szóródás, ám ez elsősorban személyi alapon, véletlenszerűen jön létre, nem valamiféle tudatos szelekció, illetve preferenciális szempontok érvényesítésének következtében.

A szerveződési készség megítélésénél két ellentétes tényezőt kell figyelembe vennünk, melyek mindegyike a „tervutasításos rend” maradványa. Az egyik az, hogy a szabad társadalmi szerveződésnek nincs megfelelő talaja, a paternalista igazgatás kioltja a kezdeményezési készséget. A másik az, hogy a helyi akaratképzési és akaratérvényesítési mechanizmusok híján – a hagyományos gyakorlatnak megfelelően – a folyamatok szereplői könnyen szervezhetők „felülről” (például valamely korporatív erő által is). Ezzel kapcsolatban természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a személyi érdekeltségeket és a mindenhatónak vélt félelmet sem, mely mind a mai napig jelentős tudatos, avagy tudatalatti tényező, s mely a nyájösztön korlátainak áthágását illetően erős lélektani gát.

Az általános társadalom-lélektani attitűd az önálló rendszerképződés viszonylatában várhatóan indifferens. Ám nem ez a mérvadó elsősorban, hanem a szakmai körök viszonyulása, mert ezek nagyfokú átpolitizáltságuk folytán könnyen felhasználhatók bármilyen kultúrpolitika érdekében. A társadalmi realitás ezen összetevőjét figyelmen kívül hagyni nem lehet, s ahogy azt a már megtett kezdeti lépések is bizonyítják, a rendszerszervezés elindításához, s még inkább továbbviteléhez a politikai nyomásgyakorlás eszközeire, s a lokális érdekek megköttetését biztosító tevékenységekre egyaránt szükség van.

A rendszer „megtervezéséhez” információk kellenek. Elsősorban ismernünk kell a szervezet elemeinek mennyiségi jellemzőit, állapotát, lehetőségét. Ehhez széles körű felmérést kell folytatnunk elsősorban az iskolák és az óvodák körében. Másodszor ismernünk kell az általános törvényi kereteket az oktatásügyre, illetve a nemzetiségekre vonatkozólag, valamint azokat a lehetőségeket, melyek kiaknázására a jogszabályi korlátozás hiányában kínálkozik mód. Harmadszor „le kell tapogatnunk” azokat az érdekszférákat, melyeket a szerveződés érint, s vázolnunk kell azok várható reakcióit is.

A feladat meglehetősen bonyolultnak ígérkezik, mivel olyan konstrukcióra keresünk optimális megoldást, melynek alapállapota csak részben ismert, s melynek input paraméterei állandóan változnak a mindenkori politikai, gazdasági és személyi motivációknak megfelelően, s e változásokra a jogrendszer érvényesíthető korlátozásokat nem, vagy csak nagyon távolról.

II. A rendszer

Legalább azokat az elvi alapokat kell vázolnunk, melyeken a kiépítendő rendszernek nyugodnia kell. Az első fő elv egy nemzetiség-politikai tételből, nevezetesen a nemzetiségek belső önrendelkezésének követelményéből fakad. Esetünkben ez azt jelenti, hogy a nemzetiségi oktatási intézményeket és azok rendszerét a nemzetiségi lakosság által legitimnek elfogadott vezetőknek, illetve testületeknek, a nemzetiség szellemiségének és hagyományainak megfelelően kell működtetniük, s ami a lényeg, irányítaniuk. Mindez az állam belső szuverenitásának bizonyos értelemben vett korlátozását jelenti az adott nemzetiség javára.

A másik fő elv a kultúrnemzet koncepciójából fakad, s ennek egyenes következménye, hogy a nemzetiségi oktatási rendszernek illeszkednie kell a megfelelő nyelvvországi formákhoz és tartalmakhoz is.

E két elv konzekvens követelése olyan önálló rendszert eredményez, mely a formai és tartalmi szabadságon túl meghatározott gazdasági, szerkezeti és működéstechnikai önállósággal is bír.

A korlátozó elvek közül az egyik legfontosabb, hogy a konstrukciónak illeszkednie kell az állami oktatás rendszerébe, illetve a deklarált tartalmi és minőségi kritériumoknak kötelezően eleget kell tennie. Esetünkben fontos korlátozó elv az is, hogy minimalizálni kell a rendszerszervezéssel kapcsolatos szociális feszültségeket, ami, tekintve a személyi érintettség magas fokát, s a munkaerőpiac általános állapotát, távolról sem lesz könnyű.

Az oktatási rendszer szerkezetét illetően csupán valamely óhajtott konstrukcióról beszélhetünk, melynek alacsonyabb szintű variánsai éppúgy, mint annak továbbfejlesztett változata, elképzelhetők. Ezekről az alternatívákról a szerveződés folyamatának tárgyalásakor szólnunk.

Adottságainkból kifolyólag az alaprendszer lényegi eleme az önálló irányítás. Ennek egyrészt minél magasabb szinten be kell épülnie az állami irányítás hierarchizált rendszerébe, másrészt önálló cselekvési teret kell kapnia az érintett nemzetiségi oktatási intézmények vonatkozásában. Az önállóságnak több szintje különíthető el. A szabadsági fokok növekedésének rendjében: szellemi, irányítási, gazdasági, strukturális.

Alapként fogadjuk el azt a minimális konstrukciót, mely az első-, illetve részben a másodikként jelzett szabadsági fokokkal bír. Ez esetben van egy bizonyos döntési lehetőségekkel rendelkező, a megfelelő állami szervezeti szintbe tartozó, specifikus jog- és feladatkörökkel felruházott testület, mely közvetlenül végzi a nemzetiségi oktatási intézmények (egyelőre iskolák és óvodák) irányítását, s mely természetesen felelős azért, hogy az egész rendszer működése megfeleljen az általános normatív elvárásoknak. Az irányítás módja és az egész rendszer-konfiguráció nem tér el az állami oktatás szervezetétől, a gazdasági önállóságról sincs szó. A szabadsági fokok e két utóbbi csoportjának hiánya erősen csökkenti a rendszer evolúciós képességét, mivel számos választható alternatívától fosztja meg az irányító szervet és az egyes intézményeket, ám mint mondtuk, ez csupán egy alkonstrukció, mely tovább bővíthető.

A rendszer bővítése két síkon is elképzelhető. Egyrészt a már említett szabadsági fokok beemelésével, másrészt a rendszer expanziójával. Az első egyértelműen

politikai kérdés, melyet a nemzetiségi követelések nyomatékának mértéke, a külpolitikai szférából jövő hatás és a hatalmi szervek ebből fakadó „engedékenysége”, illetve demokratizmusa határoz meg.

A rendszerszervezet kitágításának lehetősége, bár szintén politikadeterminált, jobban kötődik a szakmai szempontokhoz. A kibővített konstrukció magában foglalhatná a nemzetiségi tankönyvkiadást, a pedagógus-továbbképző nemzetiségi részlegét (nem tévesztendő össze a jelenlegivel), bár nehézségeket okozhat, hogy ez utóbbi egy más struktúrához tartozik. A rendszerbe vonhatók ezen felül a még csak létrehozandó, specifikusan a nemzetiségi célokra megalakítandó pedagógiai vonatkozású intézmények. Ezek státusának, működésének és irányításának kérdése olyan komplex probléma, mely meghaladja e tanulmány kereteit. Annál is inkább, mivel egyrészt nem ismerhetjük azt a konkrét helyzetet, melyben ezek majd létrejönnek, másrészt, mivel a nemzetiség-specifikus orientálódás, illetve egy ezt megtestesítő centralizált rendszerbe történő bekapcsolódás, a hasonló intézmények szükségszerű kommercializálódása és az adott struktúra ellentmondásos követelményeket súlyoz.

A bővítés lényegi eleme lenne a szak- és felsőoktatás integrálása. A felsőfokú tanintézetek (tanítóképző, főiskola, egyetem stb.) végzik ugyanis azt a rekonstrukciós és szelekciós tevékenységet, mely a már említett újratermelési visszacsatolás révén meghatározza az alapintézmények, s végső soron az egész rendszer működésének minőségét. Ezek az intézmények azonban más oktatásügyi hierarchiákhoz tartoznak, s a rendszer közvetlen kiterjesztése azokra problematikus. Ezzel kapcsolatban két alternatíva kínálkozik.

Az egyik az, hogy a későbbiekben egy, a nemzetiség oktatási intézményeit országos szinten felölelő rendszert hozunk létre az ennek megfelelő irányító szervekkel. A piaci viszonyok előretörése, a gazdaság rentábilis–nem rentábilis értékduáljának az oktatásba való fokozatos „behatolása” azonban nem teszi ígéretessé ezt a változatot. A másik, szervezetiileg bonyolultabb, ám rugalmasabb változat épp a gazdasági szempontok súlyozódására, a felsőfokú tanintézmények növekvő autonómiaigényére építve nem központi (akár nemzetiségi) irányítással, hanem lokális, a nemzetiségi érdekeket más módon beemelő eszközökkel képzelhető el. Ilyen eszközök lehetnek a szakmai és nemzetiségi érdekeket egyaránt kanalizáló korporatív szervezetek, valamint az állami szervek és az érintett intézmények különböző motivációjú érdekegyezségei, illetve a nyelvországi szellemi és anyagi potenciál részleges bekapcsolása.

A rendszer funkciói közül a vezérlési funkcióknak esetünkben az átlagosnál nagyobb jelentősége van. Ezek: a szellemi irányítás, a szervezés, a kommunikáció fenntartása, illetve elindítása.

A szellemi irányítással szemben támasztott követelmények közül az adott nemzetiség szellemiségének és hagyományainak érvényesítése és a demokratikus eszmék mentén történő orientálódás szükségessége emelhető ki. Mint általában, itt is sok függ a személyi kvalitásoktól, így távolról sem lebecsülendő feladat azon vezető személyek felkutatása, akiktől az ellentmondásos követelmények kényszerének ellenére az alapeszmék konzekvens követése várható.

A szervezési funkció az, mely az általános politikai, jogi, gazdasági korlátok ellenére teret enged az önálló tevékenységnek, s melynek vonatkozásában az önálló rendszer gyorsabban fejleszthető. Esetünkben ez főleg a nyelvvországi eszközrendszer bekapcsolásának lehetőségéből, a konstrukció áttekinthetőségéből, s a feltételezett cselekvési szabadságból fakad.

A kommunikáció a társadalomszerveződés lényegi kategóriája, a modernizáció kulcsfontosságú eleme. Jelenleg a rendszeren belüli kommunikáció az utasításos irányítás logikájának megfelelően egyirányú: a központtól a perifériák felé. A fordított irányú információáramlás preszelektált és formalizált, az alapintézmények közti közvetlen interaktív kapcsolat csak nyomokban található. Következésképpen, ezt a funkciót új alapokra kell helyezni. Ennek összetevői az interaktivitás növelése, az állapotok folyamatos tesztelése, az információbirtoklás és -forgalmazás dekoncentrációja, a kommunikációs csatornák kiépítése, s azok hálózattá való fejlesztése.

A rendszer alapintézményeinek funkciói hagyományosak. Azok spektrumának bővülése az oktatás egészét érintő differenciációs folyamatok előretörésétől várható.

A szűkebb értelemben tételezett rendszer elemeinek kölcsönös viszonya alapvetően állami normák által behatárolt, annak módosítása a demokratikus rendszervezélés eszköztárának átvételével képzelhető el. Az intézményközi viszonyrendszer – úgy tűnik – evolutív úton fejleszthető. Koncepcionális nehézségek akkor adódhatnak, ha megtörik az oktatás állami monopóliuma, megjelennek a magán- és szervezeti oktatási intézmények, többek között a nemzetiségi oktatás keretén belül.

A tágabb értelemben vett rendszer belső viszonyait illetően már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Ha ugyanis az alapintézményeken túl a kisegítő intézményeket, korporatív testületeket, diákönkormányzatokat, s a társadalmi környezet érintett részét is vizsgálódásunk körébe vonjuk, akkor egyrészt a társadalom múltbeli és jelenlegi állapotából eredő problémákba ütközünk, másrészt az aktuális értékpreferenciák és a feltételezhető jövőbeni reáliák ellentmondásaira bukkanunk.

A rendszer egyes elemei (például a korporatív szerveződés, diákönkormányzat, szülői testületek stb.) a múltban nem léteztek, illetve formálisan működve tulajdonképpeni viszony tárgyát nem képezték. Sem jogi lehetőségekkel, sem érdekérvényesítési potenciállal nem rendelkeztek.

Azok működését a rezsim iránti lojalitás követelménye determinálta. Ez alól csupán a személyes érdekek ütköztetésének látens, a társadalom nyilvánossága előtt meg nem jelenő folyamatai képeztek kivételt.

A valós viszonyrendszer kiépülését a társadalom demokratizálódása, a jog értékeinek súlyozódása, a kompetitív eszme előretörése gyorsíthatja. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy bár a régi viszonyrendszer akadályai a fejlődésnek, az új kiépülése nem valamilyen kardinális rekonstrukció útján fog történni, hanem apró lépésekben, a meglévő jog- és hagyományanyag – sokszor esetleges – megváltoztatásával.

A vizsgált kapcsolatrendszer perspektivikus szerkezetének vázolására számunkra csupán valamely más (nyugati), elsősorban a nyelvországban bevált konstrukció szolgálhat alapul. Ám az eszmék, illetve gyakorlati megoldások átvételével kapcsolatban tisztán kell látnunk, hogy azok minden esetben hosszú társadalmi érési folyamat eredményei, s közvetlen alkalmazásuk egy alapvetően más hagyományú, mentalitású, s a modernizáció alacsonyabb fokán lévő környezetben erősen problematikus.

Mindazonáltal megfogalmazhatók azok az alapkritériumok, melyeket az említett viszonyrendszernek ki kell elégítenie. Az első ilyen, hogy a valóságban is működő visszacsatolási hurkokra van szükség. A visszacsatolás garantált információáramlási és érdekérvényesítési önszabályozó körfolyamatok létét, illetve azok intézményesült formáinak megjelenését és társadalmi-jogi legitimációját feltételezi. Az egyik fontosnak ítéltető láncolat az állami irányítás–alapintézmények–érintett társadalmi környezet–állami irányítás köre. Nagyobb felbontásban az alapintézményben működő testületek (pl. a diákönkormányzat) is részesei e folyamatnak. Ezen a „hurkon” belül fontos szerepet játszanak azok a lokális visszacsatolási folyamatok, melyek a láncolat elemei közötti közvetlen interakciók által az érdekellentétek jelentős részét képesek feloldani. Ezek működése azonban nagymértékben függ a procedurális jogi kérdések tisztázottságától és a környezeti attitűd milyenségétől. Mivel esetünkben a jogi keretek közé szorított nyilvános érdekérvényesítésnek nincs igazán hagyománya, ezért e mechanizmusok beindítása és elfogadtatása nem csupán szervezési kérdés. Az egy hosszabb lefutású specifikus szocializációs folyamatot feltételez az intézményrendszeren belül és kívül egyaránt.

Még ennél is bizonyultabb problémát jelenthet a korporatív szereplők bekapcsolása. Ez esetben is több visszacsatolási huroknak kell működnie ahhoz, hogy a rendszer egyensúlyban maradjon. Legfontosabbnak az állami szerv–intézmény–szakmai szervezet–állami szerv köre tűnik. Ez azonban, mivel eddig ismeretlen, új elem bekapcsolásáról van szó, merőben más problémákat vet föl. Az egyik ilyen a korporatív érdekérvényesítés társadalmi legitimációja, a másik annak intézményesítése, illetve azoknak a jogi formuláknak a kimunkálása, melyek biztosíthatják ezen folyamatok törvényi feltételeit.

A szakmai érdekérvényesítés legitimációja csak a társadalmi alrendszerek értékduáljainak fokozatos artikulálódásával, az ennek megfelelő rekrutációs, szelekciós, jutalmazó és szankcionáló, valamint szocializációs szempontok súlyozódásával, a társadalmi verseny előretörésével képzelhető el. Ám e társadalomspecifikus folyamatok soktényezős voltából következően egyértelműen valószínűsíthető eredmények nem tételezhetők.

Az érdekérvényesítés módját illetően viszonylag széles a lehetőségek skálája. Jelenleg egyfajta látens érdekérvényesítés folyik, mikor is a korporatív erő lokális, többnyire személyi paktumok útján viszi be értékszempontjait a döntéshozatal folyamatába anélkül, hogy formalizált lehetőségek állnának rendelkezésére.

A következő lépcsőfokon az állami intézmény tárgyalópartnerként ismeri el a szakmai szervezetet, s bizonyos írott, de inkább íratlan szabályoknak megfelelően

kötelezettséget vállal arra nézve, hogy a megkötött alku eredményének megfelelően jár el. A harmadik fokon jogilag is megformálják, intézményesítik a korporáció és az állami szerv közötti alkufolyamatot. Ennek talán legmagasabb formája, amikor az említett szerződések parlamentáris szinten kapcsolódnak be a döntéshozatalba, esetleg egy kétkamarás konstrukcióba.

Az oktatási intézmények viszonyrendszerének másik alapvető kritériuma tulajdonképpen egy az adott alrendszeren kívüli szempont – a piacracionalitás szempontjának súlyozódásából adódik. Ez átvitt értelemben a szellemi, tartalmi kategóriákra is vonatkozhat, ám az oktatási segédintézmények esetében kifejezetten létérdek lehet. Végso soron az ez irányú készítés akár domináns szerepet is játszhat, s az eredeti preferenciákat háttérbe szorítva belső konfliktusforrásként működhet. Alapkritériumként tehát egy olyan egyensúlyi helyzet fenntartásának szüksége fogalmazható meg, melyet a különböző értékek (pl. nemzetiségi, piaci) kompetíciója határoz meg.

A viszonyrendszer harmadik alapkritériuma a lokális döntési, illetve végrehajtási önállóság (autonómia) megfelelő szintje. Itt két korlátozó szempontot kell figyelembe vennünk. Az oktatási rendszer hierarchizáltságából kifolyólag a szervezeti autonómia csak korlátozottan érvényesülhet. Ez alól azonban az általunk vizsgált kis összetettségű rendszerek bizonyos értelemben kivételt képezhetnek. Az intézményi autonómia felé való törekvés a jövőben minden bizonnyal növekedni fog, s a magán-, illetve egyesületi tanintézetek megjelenése ezt tovább gyorsítja majd.

A döntéshozatali autonómiának van egy belső korlátja is, mely az oktatás mint alrendszer azon behatároltságából fakad, hogy az más alrendszerek révén (tudomány, jog, politika) kitermelt értékek közvetítőjeként csak az azok által preszelektált és legitimált tartalmak körében mozoghat. Mindez az oktatás alacsonyabb szintjeire nézve fokozott mértékben igaz. Ettől függetlenül az oktatási intézmények autonómiája szükségképpen olyan érdekösszeütköztetéseket produkál, melyek a nyilvánosság előtt is megjelenhetnek, s melyek feloldására meghatározott jogi eszközkészletnek kell rendelkezésre állnia.

Mint jeleztük tehát, a rendszer elemei közti viszonyt alapvetően behatárolja az intézmények állami volta, a kultúrpolitika milyensége, a társadalom demokratizáltságának, illetve piacorientáltságának foka, az esetleges kollektív lélektani attitűdök, s egy sor más tényező, melyek folyamatos átalakulásban vannak. Következésképpen semmiféle ideális vagy végleges oktatási rendszer nem alkotható meg, amit a nálunk jóval előrébb járó országok gyakorlata is bizonyít. Minden rendszer átalakulhat és át is alakul, amennyiben azt a társadalmi kompetíció nyomása kikényszerít. Ezért óvatosan kell kezelnünk minden deklaratív létrehozott konstrukciót, mert amennyiben az ellentmondásba kerül az adott alrendszerben működő szelekciós, értékelő, jutalmazó és szankcionáló logikákkal, úgy hamar életképtelennek bizonyulhat.

Szót kell ejtenünk az önálló rendszer működésének garanciáiról is. Ezzel kapcsolatban úgyszintén több tényezővel kell számolnunk. Az egyik, hogy jogi biztosítékok szükségeltetnek, melyek lehetővé teszik az oktatás irányításának, később pedig egész struktúrájának olyan átalakítását, hogy abban a

nemzetiségszempontú érdekérvényesítés lehetősége garantálva legyen, illetve a későbbiekben valamely nemzetiségi testület hatáskörébe kerüljön.

A gazdasági biztosítékot az arányosan elosztott költségvetéssel való szabad rendelkezés nyújthatja. Ez egyike a leglényegesebb feltételeknek. Tudnunk kell azonban, hogy a nemzetiségi oktatás relatív hátrányából kifolyólag annak működtetése, illetve szintre hozása pótlólagos támogatást igényelne. Ennek elismertetésére persze kevés esély mutatkozik. Mivel az anyagiak kérdése általában rendkívül érzékenyen érint embert és szervezetet egyaránt, ezért bizonyos fokozatosság betartása célszerűnek látszik. Ha a nemzetiségi oktatást első lépésben meghagyjuk az állami szférán belül, talán könnyebb lehet elérni a megfelelő eszközök elosztását, mintha valamely nemzetiség választotta önkormányzati testület részére próbálnánk ugyanezt elérni. Még így is felmerülnek majd érdekkonfliktusok, melyek azonban az ilyen természetű problémáknál evidensnek mondhatóak.

Harmadszor olyan mechanizmusokra van szükség, melyek az irányító apparátusát, illetve az alapintézmények szakgárdáját illetően biztosítják a megfelelő szakmai, s ezen belül nyelvi szelekciót. Ez egy „mindenható” testület döntésétől a korporatív ellenőrzésű pályázatig többféle lehet, de fontos szempont, hogy az adott mechanizmust az illető nemzetiség is legitimnek fogadja el. A működési garanciákra nézve nem lebecsülendő tényező az államapparátus viszonyulása. Sokféle hozzáállás lehetséges, ám ezek spektruma politikai és lélektani okokból kifolyólag várhatóan a „negatív mezőben” fekszik. Jobbik esetben a „na akkor csináljátok magatok” logikája érvényesül. Rosszabb esetben az önálló nemzetiségi oktatási rendszer életképtelenségét akarják majd bebizonyítani, s le kell látnunk, hogy ez – legalábbis látszólag – sikerülhet.

A garanciális tényezők között az első időben kiemelt szerepet játszik a személyi feltételek biztosítottsága. A szellemi vezérek és magas képzettségi szintű szakemberek kiállításának képessége több dologtól függ, többek között az adott nemzetiség lélekszámától, a leülepedett „kultúrréteg” vastagságától, bizonyos kollektív mentális adottságoktól stb. E képesség növelése az „elitképződés” folyamatának rekurzivitásából adódóan csupán hosszú távú feladat lehet. Ezen feltételek híján az önálló rendszer megszervezhetősége, de még inkább működtethetősége erősen kétségessé válhat.

További kérdéseket vet fel az önálló oktatási rendszer legitimitása. Amennyiben e rendszert az állami oktatási rendszer részeként tételezzük, ahogy azt a tárgyalt minimális konstrukció esetében tesszük, úgy a kérdés mintegy automatikusan nyer megoldást: a rendszer legitimitása az államéból fakad. Amennyiben az intézményrendszer irányítását egy, a nemzetiség által létrehozott (választott) köztestület hatáskörébe kívánjuk helyezni, úgy az említett probléma a nemzetiségi köztestületek legitimitási problematikájának részeként jelenik meg.

Ha a minimális konstrukcióból indulunk ki, úgy a nemzetiségi oktatás csak részben különül el, ezért viszonya az állam és a társadalom egyéb szervezeteihez is ezen (állami) minőségből fakad. Többet jelenthet viszont, hogy a nemzetiségi oktatási rendszer megteremtheti a többi társadalmi alrendszer (tudomány, politika, médiumok) nemzetiségi rekrutációs bázisát, majd ezeken keresztül az oktatásra visszahatva olyan ciklikus folyamatokat indíthat el, melyek az egyes

alrendszereket a nemzetiségi elv mentén tovább differenciálhatják, illetve azok között bonyolult önerősítő kapcsolatrendszer kifejlődését eredményezhetik. Ezért a kulturális öngazgatás kiépítésében az önálló oktatási rendszer létrehozásának prioritást kell élveznie.

Ezzel kapcsolatban azonban további vizsgálódásra van szükség. A nemzetiségialapú polarizálódás elvének beemelésével az adott társadalmi alrendszer központi értékduálja nem változik. Határesetben az oktatás több nemzeti, alrendszerre válik szét, melyek belső szelekciós, értékelő és egyéb mechanizmusait ugyanazok az értékduálok alakítják, ám ezekben pótlólagosan egy következetes szelekciós szocializációs folyamat megy végbe, melynek központi értéke a nemzetiség, illetve az abból eredő másságok összessége. E szelekció tehát bizonyos sajátosságokkal ruhazza fel az egyes nemzetiségi alrendszer-részeket, melyek bizonyos egyedi értékek, logikák és szervezési technikák preferálásában öltenek testet, s aminek következtében ezek az alrendszer-részek többé-kevésbé markánsan elkülönülhetnek. Értéküket az oktatásban általánosan érvényesülő bináris logika mentén történő orientálódáson túl az érték- és cselekvéspreferenciáknak a nemzetiségi létből fakadó finom súlyozása adhatja. Mindazonáltal nem hagyhatjuk figyelmen kívül az említett alrendszer-részek viszonylagos zártságából adódó problémát. Ez abból ered, hogy a szervezeten kívül határolt kis rendszerek esetében könnyen eluralkodnak olyan meghatározott érdekekből fakadó értékszempontok, melyek az alap-értékduálból adódó preferenciákat eltorzíthatják, esetleg háttérbe is szoríthatják, ami aztán a rendszer „bemerevedéséhez” vezethet, s szélsőséges esetben működésképtelenséget is eredményezhet.

III. Alternatívák

Mivel az alaphelyzet adott, azokat a lépcsőfokokat kell megvizsgálnunk, amelyek a nemzetiségi oktatási rendszert egyre nagyobb szabadsági fokokon intézményesítik. Ezen túlmenően jeleznünk kell azokat a cselekvési alternatívákat, illetve tartalmakat, melyek az adott fokozaton aktualizálhatók. A probléma illetően való tételezése eleve kirekeszti persze a „deklaratív bekapcsolás” esetét. Ezt a lehetőséget az előzők értelmében több okból is el kell vetnünk.

Legelőbb azért, mert erre az aktuálpolitikai helyzet aligha nyújt módot. Mind az állami szerveket, mind a társadalmat „szoktatni” kell az új eszmék elfogadására. Másodszor, nyilvánvaló, hogy a radikálisabb struktúraváltoztatás jelentős érdekeket sért, s az ezeket képviselő befolyásos csoportok majd mindent megtesznek azért, hogy ha már az átstrukturálódást nem tudják megakadályozni, legalább annyira lassítsák a folyamatot, hogy elegendő idejük legyen a megfelelő érdektranszformációra. Harmadszor, a nemzetiségek sem megfelelő vezetői gárdával, sem elégséges anyagi potenciállal, sem működő érdekérvényesítési mechanizmusokkal nem rendelkeznek. Következésképpen nagyobb esélye van egy fokozatos, tanulással egybekötött folyamatnak, melyben az érdekek lassú átcsoportosítása egyfajta célirányos szocializáción alapul.

A „lágy bekapcsolás” tehát egyre magasabb szabadságfokú rendszereket feltételez. Mielőtt azonban ezekről szólnánk, meg kell jegyeznünk, hogy az esetleges

politikai „zöld lámpán” túl az aktuális helyzetből kifolyólag az állami szervek részéről a nemzetiségek hathatós segítségére nemigen számíthatnak, tehát az érdemi előrelépéshez egyéb források bevonása szükséges.

A nemzetiségi oktatási rendszer megszervezése felé tett első lépés a nemzetiségi pedagógusok önszerveződése, tehát egy korporatív erő megjelenése. Ez az erő fokozatosan kikényszerítheti azokat a változásokat, melyek a nemzetiségi tanintézmények másságát az oktatás részterületein súlyozni tudják, illetve a rendszerben olyan átépülési folyamatokat indítanak el, melyek ezt a másságot a helyi adminisztratív irányítási kompetenciák fölé emelve az önálló intézményesülés alapjait megteremtik. Mint látjuk tehát, a nemzetiségi korporatív erő tevékenységének kulcsszerepe van a rendszer differenciálódásában, „kiérlelésében”.

Bár technikai részletnek tűnhet, ám mégsem az a nemzetiségi oktatási intézmények szellemi termékekkel (pl. tankönyvekkel) való ellátása. Garanciát nyújtó megoldásnak csupán a nemzetiségi tankönyvkiadás alapelveinek felülvizsgálata, illetve az azok realizálásához szükséges technikai feltételek megteremtése tűnik.

A fentebb vázolt első lépcsőfok mintegy előfeltétele az önálló oktatási rendszer irányában teendő érdemi lépéseknek.

Politikai, illetve szervezéstechnikai szempontból lényegi problémát az önálló irányítás kialakítása jelent. Ennek politikai feltétele a nemzetiség jogának elismerése az intézmények létrehozásán túl, azok irányítására is.

A szervezés szempontjából három alapvető kérdést kell megvizsgálnunk: milyen szervezeti szinten történjen az önállósulás, milyen legyen az irányító szerv hatásköre, s végül hogyan vihetők be a nemzetiségi érdekek annak működésébe. A vázolt kérdéskomplexummal kapcsolatban számos alternatív megoldási lehetőség merül fel, melyek nagyobb része azonban nem is alternatíva, inkább fokozatossági kérdés.

Ha a realitás talaján kívánunk maradni, akkor be kell látnunk, hogy a kis területen lokalizálható, csekély számú nemzetiség oktatásirányítási szerve első lépésben nem országos, tehát minisztériumi szinten, hanem az adott adminisztratív egység szintjén hozható létre. Ebben az esetben különböző fokú elkülönülés lehetséges. Az első változat egy olyan önálló területi szintű irányítás, mely a helyi általános irányításnak nincs alárendelve, tehát közvetlen felettese a megfelelő minisztérium. A másik változatban az adott nemzetiség oktatásügyét felügyelő és irányító szerv a megfelelő általános szerv részlege, annak alárendelt testület.

Ennél enyhébb fokú elkülönülés esetén tulajdonképpen már nem is beszélhetünk önálló nemzetiségi oktatási rendszerről, ám átmeneti formaként szóba jöhet egy olyan tanácsadó, illetve vétójoggal felruházott testület, mely az állami szerv mellett működik.

Fordított sorrendben vizsgálva a hatásköröket – az utóbb említett tanácsadói szint értelemszerűen javaslatok kimunkálására adhat jogosítványt, illetve amennyiben vétójoggal is párosul, úgy ez a testület esetleg meg tudja akadályozni a kifejezetten nemzetiségellenes döntéseket, ami esetenként az alacsonyabb adminisztratív szintek hatáskörébe történő „belenyúlásként” is értelmezhető. Másként szólva, egyfajta passzív befolyásolásra adhat módot. Ehhez azonban rögzített jogi keretek szükségesek, melyeknek a vétó mechanizmusán túl magukban kell

foglalniuk e testület kötelező informálásának követelményét, illetve annak betekintési jogát nemcsak a területi, hanem az alacsonyabb adminisztratív szintek vonatkozásában is.

Az ettől magasabb szintű elkülönülés már bizonyos döntéshozatali jogokkal felruházott testület működését feltételezi. Ennek felállítása egy ma még politikailag problematikusnak tűnő átalakítással biztosítható. Nevezetesen, a nemzetiségi oktatási intézmények irányítását ki kell emelni a helyi szervek hatásköréből, s az említett területi szintű nemzetiségi oktatásirányító testület kompetenciájába kell helyezni azokat. Ezen a ponton ismét fokozati lehetőségek tárulnak elénk.

Az „enyhébb” változatban csupán a szellemi irányítás és a szervezési hatáskör egy része kerül átstrukturálásra, miközben az anyagi-pénzügyi hatáskörök érintetlenül maradnak. Ez a variáns annak ellenére, hogy politikailag könnyebben kivitelezhető, egy sor nehezen megoldható vagy éppenséggel megoldhatatlan hatásköri ellentmondást, illetve érdekellentétet szülhet, melyek végső soron működési zavarok formájában ütközhetnek ki.

A „keményebb” variáns a hatáskör-átcsoportosítást a pénzügyi-anyagi szférára is kiterjeszti. Ez azt jelenti, hogy a területi oktatásügy költségvetéséből a nemzetiség, pontosabban a nemzetiségi tanintézményekben tanulók számarányának megfelelő részt elkülönítik, s azt a létrehozott testület rendelkezésére bocsátják. Mindez magával vonja azt a kötelezettséget, hogy a nemzetiségi tanintézmények fenntartásáért, ellátásáért, illetve azok normatív színvonalának biztosításáért ezután az említett testület felelősséget visel. Ebben a konstrukcióban azonban ez a testület még mindig alárendelt helyzetben van, tehát az állam előtti felelősség nem azt, hanem az általános oktatásügy vezetését terheli. Következésképpen hatáskörét „biztonsági okokból” megpróbálják majd beszűkíteni, s így annak döntési alternatívái erősen behatárolódnak.

Az önállóság harmadik szintjét egy olyan konstrukció képezi, amikor a nemzetiségi oktatásirányítás az államival egyenrangú, s közvetlenül a megfelelő minisztériumnak tartozik felelősséggel. A döntéshozó testület a megfelelő szakapparátus segítségével önállóan irányítja a nemzetiségi oktatást, s ezért teljes felelősséget visel. Szükség szerint nagyobb strukturális átalakításokat is végrehajthat, megindíthatja a már vázolt visszacsatolási mechanizmusok működését, minek következtében megerősödhet az „oktatási demokrácia”, a nemzetiségi szellem, s nem utolsósorban új érdekérvényesítési technikák csiszolódhatnak ki.

A szerkezet továbbfejlesztett változata a nemzetiségi önkormányzat, illetve az általa létrehozott testület kezébe adja a nemzetiségi oktatásügyet. Hasonló folyamatokat feltételezve a közművelődés, illetve a médiák szférájában mód nyílhat a nemzetiségi oktatási, közművelődési és médiahálózat szerves összekapcsolódására, illetve az azokat irányító testületek létrejöttére, amit röviden a kulturális autonómia fogalmával szokás jelölni.

Harmadik kérdésünket, vagyis azt, hogy hogyan vihetők be a nemzetiség érdekei a rendszer működésébe, most arra redukáljuk, hogy az említett minőségből fakadó sajátos szakmai és egyéb szempontok hogyan érvényesíthetők az irányító testület létrehozásában, illetve tevékenységében.

Ha csupán tanácsadó, esetleg vétőjoggal bíró testületről van szó, úgy az a megfelelő feltételek mellett a szakmai szervezet által is létrehozható. Határesetben annak vezető testülete is elláthat ilyen feladatokat. Kompetenciája a nemzetiségi és szakmai szempontok együttes képviseletének lehetőségéből fakad. Legitimitását a szakma szervezeten belüli magas részvételi szintje, a belső demokratikus választási mechanizmus, illetve az állami szervekkel kötött egyezmény nyíltsága és jogi formalizáltsága biztosíthatja.

Alapvetően új problémák merülnek fel a nemzetiségi irányító testület létrehozásával kapcsolatban. Ez a testület már közhatalmi jogosítványokkal rendelkezik, létrehozása is az állami szervek által történik. Mivel a következetes kontraszelekció az oktatásügy vezetéséből is kiszorította a nemzetiségeket, ezért a létrehozandó irányító testület tagjait többnyire kívülről kell „beszerezni”. Ezek kiválasztásába az érintett nemzetiségi szakmai szervezet annyiban tud beleszólni, amennyiben azt a megfelelő politikai háttérrel lehetővé teszi. Amennyiben ilyen erő rendelkezésre áll, úgy az a kérdés merül föl, hogy a szakmai szervezet elő tud-e állni személyi javaslatokkal. Annál is inkább, mivel a vezetésre képes nemzetiségi szakemberek száma általában rendkívül alacsony.

Alternatívaként két forgatókönyv is elképzelhető. Az első szerint a korporatív erő megpróbálja saját vezetőit a létrehozandó testületbe juttatni, s helyükre új vezetőket választani. Ez a forgatókönyv több veszélyt is rejteget. Az egyik az, hogy a nemzetiségi oktatást most már nem „ellenzékbeli” kritizáló, hanem hivatalból irányító vezetők felmorzsolódhatnak a korporációhoz kötő „megbízgatás” és az állami oktatás megreformálhatóságának szerény lehetőségei között. A másik probléma az, hogy a szakmai szervezet nem egykönnyen tudja pótolni a megfelelő szintű vezetőket, illetve az, hogy a szervezeten belül rivalizálás indulhat el, mely szélsőséges esetben az egyesület széthullását eredményezheti. Következőleg megszűnhet az az egyesülés, amely a nemzetiségi szempontoknak a döntéshozatalba való „bekényszerítésébe” megfelelő kompetenciával bír, vagyis nincs mód a rendszer további folyamatos „kívülről jövő” korrekciójára.

Ebből kifolyólag ígéretesebbnek tűnik az a változat, mikor a szakmai szervezet nem „áldozza fel” vezetőit, hanem más, akár szervezeten kívüli elfogadható kvalitású személyeket próbál döntéshozó testületbe bevinni. Végül soron ez is egy érdekalku-folyamat, melyben egyrészt a szakmai szervezet (a megfelelő politikai háttérrel), másrészt az állami oktatásirányítás, harmadrészt a testületbe jelölt személyek (saját érdekeikkel) vesznek részt.

Tulajdonképpen ugyanezek a problémák merülnek fel akkor is, ha a nemzetiségi oktatás teljes önállóságot élvez (de állami irányítás alatt marad).

A már említett továbbfejlesztett változatban tehát a nemzetiségi önkormányzat szintjén azonban merőben más mechanizmusok váltják fel a vázolt érdekvérvényesítési formákat. Az önállósodásnak ezen a magas fokán már felmerül az a kérdés, hogy hogyan lehet a nemzetiségi intézményrendszerek irányítását összehangolni, illetve az, hogy milyen testület jogosítható fel erre. Ezzel elértük a teljes körű kulturális autonómia szerveinek, azok létrehozásának, illetve legitimitásának kérdéséhez, mely átvezet bennünket a politika és az államigazgatás alrendszerének problematikájához, s melynek kifejtésére jelen keretek között nincs mód.

A tárgyalt kérdések alapvetően a szűkebb értelemben vett oktatási rendszert, tehát az alapintézményeket és azok irányítását érintették. A szélesebb értelemben vett rendszer elemeinek átalakítására, illetve bekapcsolására érdemben az általunk vázolt harmadik, tehát az önálló döntéshozatal lépcsőfokán kínálkozik mód, bár apróbb célirányos változtatásokkal már az önállóság alacsonyabb szintjein is elérhetők eredmények, illetve a radikálisabb átalakítások előkészíthetők.

Ezzel kapcsolatban számos kérdés merülhet fel a pedagógus-továbbképzés, a nemzetiségi tankönyvkiadás, a szak- és felsőoktatás, a különböző szolgáltató egységek és speciális intézmények vonatkozásában. Ezeknek a jövőben egy összefüggő koherens hálózatot kell alkotniuk. Működésükben a nemzetiségi szempontok mellett az intézményi autonómia és a piacracionalitás értékeinek is érvényesülniük kell. Ezek azonban, legalábbis részben, ellentmondásos követelményeket súlyoznak. Míg a centralizált irányítással esetleg könnyebben érvényesíthetők a nemzetiségi szempontok, addig a piac logikája ezzel ellentétesen is működhet. Következőleg a rendszer direktivális kiterjesztése a periférikus elemekre nem jöhet szóba. A kisegítő és egyéb intézmények csak fokozatosan integrálhatók az említett elvek kompromisszumos ötvözéséből fakadó újabb és újabb egyensúlyi helyzetek megteremtésével. Mindebből az is következik, hogy a fokozatos érdek- és értéktranszformáció motorjául a szűkebb értelemben vett rendszer, illetve annak irányító szerve szolgálhat, mivel a nemzetiségi szempontokat legkövetkezetesebben ez képviselheti, illetve erre hatnak legkevésbé a társadalmi környezet, illetve az egyéb alrendszerek felől áramló érdek- és értékszempontok.

A vázolt konstrukciók kiépítése során több általános rendszermodifikációs elvet is szem előtt kell tartanunk. Az első ilyen elv az, hogy nem a maximalizmus egyenes útja a legrövidebb. Az indirekt módszerek, a legkisebb ellenállás mentén történő haladás sokszor célravezetőbbek lehetnek. Mindemellett tudnunk kell, hogy a kardinális elvi irányok praxeológiai szempontokból nem szintetizálhatók, illetve azokkal nem helyettesíthetők.

A másik elv, a rendszerben való gondolkodás fontossága, s ami ebből vetkezik: egy ennek megfelelő reform-módszertan. Ennek egyik eleme, hogy nem szabad a rendszerelemeket mintegy külön kezelve „előreszaladni”, felborítva ezzel a kiegyensúlyozott fejlődés arányait, hanem a „minden mindennel összefügg” elve alapján több részfeladaton párhuzamosan kell munkálkodni. Nagyobb erőkoncentrációt csak a kulcsfontosságú lépések esetében, s kizárólag az arra érett helyzetben célszerű létrehozni. Mindez fokozottan vonatkozik az oktatás alrendszerének periférikus elemeire, ahol esetenként merőben más értékelési logikák, s egyéb számottevő társadalmi erők működnek.

Fontosnak tűnik az „átalakítási feszültség” optimalizálásának kérdése is. A rendszer megreformálása ugyanis óhatatlanul politikai-társadalmi feszültségeket generál. Mind a túlfeszített érdekellentétek, mind az azok teljes elkerülésére való törekvés lehetetlenné teszi a rendszer átalakítását. A valóságban persze egyfajta önszabályozás tapasztalható, melynek szintje több tényezőtől, többek között az átalakításban érdekelt erők nagyságától függ.

Amint azt látjuk, az önálló nemzetiségi oktatás kiépítése hosszabb folyamat, mely az egyre nagyobb szabadsági fokokkal rendelkező szintek fokozatos elérését

feltételezi. A vázolt átmenetek természetesen nagyobb felbontásban is vizsgálhatók, s akkor újabb szintek és alternatívák bukkannak elő. Mindazonáltal az elvi igényű megközelítés számára ezek relevanciája csekély, mivel egy bizonyos, „nagyításon” túl beleütközünk a társadalmi erők és lehetőség állandó fluktuációiba, melyek mintegy elmosódottá teszik a szerkezeti kontúrokat, megghiúsítva ezzel az érdemi analízist.

A fentebb vázolt távlatok természetesen tovább szélesíthetők, a folyamatok továbbgondolhatók, s a megfelelő feltételek mellett majd továbbvihetők. Fejtegetéseink csupán a rendszerépítéssel kapcsolatos főbb problémák tematizálását, illetve e folyamatok „in vitro” megjelenítését szolgálják, s mint ilyenek, alkalmazsak lehetnek egy „in vivo” működő konstrukció kikristályosítására.

JEGYZETEK

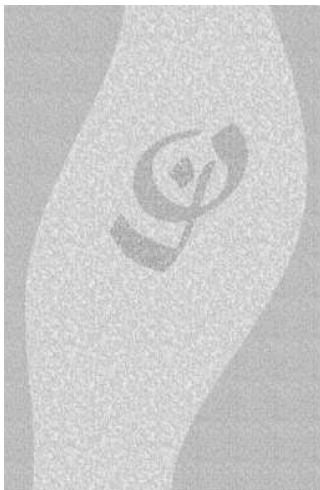
A kárpátaljai magyar oktatási intézmények vonatkozásában lásd:

1. Orosz Ildikó, *Non scholae, sed vitae*. Hatodik Síp, 1990. június.
2. Gulácsy Géza, *Gondolatok államról, intézményekről, autonómiáról*. Pro Minoritate 93. I–I.
3. Orosz Ildikó, *A kárpátaljai magyar általános és középiskolai oktatás struktúrája*. Kárpáti Igaz Szó. 1992. március 14.
4. Gulácsy Géza, *A pedagógus-továbbképző intézet perspektivikus átszervezésének alapelvei*. Kárpáti Igaz Szó, 1992. április. 12.

Gulácsy Géza

(Megjelent a *Kárpátaljai Szemle* 1993. júliusi számában., p. 7-12.)

tized táulatából Két évtized táulatából Két évtized táulatából Két évtized táulatáb

1992. március idusán a Kárpáti Igaz Szóban megjelent oktatási koncepciótervezet a magyar nyelvű oktatási rendszerre vonatkozóan valóban vitát generált. A koncepciótervezet, amely főleg gyakorlati jellegű kérdésekre fókuszált, olyan kérdéseket vetett fel, amely serkentette a közgondolkodást anyanyelvű oktatásunkkal kapcsolatban. Több sajtóorgánumban olvashattunk hozzászólásokat. 1993-ban lezárták a vitát, de csak 1995-ben látott napvilágot az első koncepció kibővített változata: Oktatásrendszerünk fejlesztésének lehetséges útja, ami A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján című dokumentumgyűjteményben olvasható. Az Intermix kiadásában megjelent könyv a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség tevékenységéről az első összefoglaló kiadvány. Csekély példányszámban jutott el Kárpátaljára, mert a felelős kiadó információi szerint, a Romániában nyomtatott könyveket elkobozták a határon.

Oktatásrendszerünk fejlesztésének lehetséges útja

A nemzetiségek belső önrendelkezési igényéből eredendően a kárpátaljai magyarságnak természetes joga a kulturális autonómia iránti törekvés. Mit értünk kulturális autonómia alatt, merül fel sok esetben a kérdés, amikor ezt a fogalmat hangoztatva érvelnünk kell különböző szervezetek képviselői előtt. Az itt élő magyarság természetesen nem azt az állapotot érti ez alatt, amikor önképzőkörök és zárt rendezvények keretén belül ápolhatja örökölt hagyományait, tovább adhatja dalait és táncait a következő generációknak. E fogalom alatt értjük egy olyan rendszer kiépítését, amelyben anyanyelvünket azonos értékűnek tekintik az élethelyzetek minden területén, amit törvényileg a jog erejével ismernek el és biztosítanak mindenki számára, aki magát magyarnak vallja. Nem elvont gondolatok ezek, nem irreális igénye az itt élő magyarságnak, hiszen Európa számos országában ezeket a lehetőségeket biztosítják. Például önálló kulturális autonómiával rendelkeznek a finnországi svédek, a németországi dánok, az olaszországi németek. Mit jelent számukra a kulturális autonómia? Nézzük meg ezt két kisebbség példáján.

Milyen a svéd kisebbség helyzete Finnországban? Finnország 461 járásra oszlik. Ebből 396 tisztán finn nyelvű, 24 svéd nyelvű, 20 svéd többségi nyelvvel, 21 finn többségi nyelvvel. Minden állami törvény, rendelet kétnyelvű. A hatóságokhoz mindkét nyelven lehet fordulni. Azok a tisztviselők, akiknek a munkájához egyetemi diploma szükséges, svéd nyelvvizsgát kötelesek tenni. A bíróságon mindenütt anyanyelven lehet beszélni és a választ is kötelesek a beszélt nyelven megadni. Az oktatásügyi minisztériumnak svéd nyelvű részlege van, mely saját iskoláik számára készít tanterveket. Az iskolaügy az önkormányzathoz tartozik. A kétnyelvű járásokban kétnyelvű az oktatási irányítás. A svéd nyelvű iskolák külön épületben működnek. Óvodai szinten a törvény nem rendelkezik a nyelvhasználatról.

Fontosabbnak tartják, hogy milyen messze van a lakóhelytől az óvoda, mint azt, hogy milyen nyelven folyik az oktatás. A svéd nyelvű óvodáknak saját igazgatási szabályzatuk van. A pedagógusok továbbképzése is svéd nyelven folyik.

A kétnyelvű járásokban két párhuzamosan működő közigazgatás van. A hadseregben is van olyan század, amely svéd nyelvű. Helsinkiben minden városrészben működnek svéd nyelvű iskolák. A legkisebb svéd nyelvű alsó tagozatban a tanulók száma 6. A svéd nyelvű gimnáziumok aránya 38%, a szakmák 95%-a tanulható anyanyelven. Turkuban egyébként van önálló svéd egyetem is. Helsinkiben svéd nyelvű karok működnek az egyetemeken. Mint látjuk, a svéd nyelvű kultúra önállóságra törekedik. Még külön rovattani társaság is van a svédek számára. Ez garantálja a terminológia, a szaknyelv fennmaradását. Mivel a finn és a svéd nyelv mindenki számára kötelező, kizárt az izoláció. A hivatalos nyomtatványok is kétnyelvűek és a kórházakban is működnek svéd osztályok, ahol a személyzet svéd nyelvű. Természetes, hogy a helységnev- és utcanévtáblák, az útjelző táblák kétnyelvűek.

Politikai érdekképviselőket a svéd párt gyakorol. A 200 parlamenti képviselőből tizenkettő a svéd párt színeiben tevékenykedik és a mérleg nyelve a koalícióban.

A legnagyobb egyház az evangélikus. Egy svéd nyelvű püspökség működik nyelvi és nem területi alapon. Most éppen azért harcolnak, hogy legyen az országban svéd nyelvű szociális hálózat, elvonóintézet. Érdekes kuriózum: ha néha előfordul, hogy egy levélre finn nyelvű válasz érkezik svéd nyelvű helyett, az állampolgárok rögtön reagálnak, mert úgy érzik sérelem esett jogaikon.

Tekintsük át a dél-tiroli német kisebbség öngazgatási rendszerét.

Dél-Tirol Olaszország legészakibb tartománya. 1910-ig az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezte. Az I. világháború után három részre osztották.

Dél-Tirolnak (Südtirol) 440508 lakosa van. Nemzetiségi megoszlása a következő:

Németek	287503	68%
Olaszok	116914	28%
Ladinok	18534	4%

Az 1940-es évekig folyt a harc az autonómiáért. 1972-ben jött létre a második autonómiaszabályzatuk. Sok küzdelem árán jutottak el a mostani helyzetig. A fasiszta rendszer idején megszüntették a német nyelvű iskolákat. Ekkor alakultak az ún. katakombá-iskolák.

Napjainkban Dél-Tirolnak primer és szekunder törvényalkotó joga van. Primer jogok: iskolák kialakítása, szakmai képzés megszervezése, óvodák létesítése. Szekunder jogok: törvények adaptálása, iskolarend, tanárképzés, tanévszerkezet.

A területen önálló iskolaigazgatási rendszerrel rendelkezik minden kisebbség. Mindegyik élén anyanyelven működő iskolahivatal áll. Az oktatás anyanyelven történik minden területen. 8 osztály a kötelező, utána 5 éves a gimnázium. Az olasz a második választható nyelv, amely a 2. osztálytól kezdve kerül bevezetésre. Az olasz iskolában a német a második nyelv. A tanároknak a német nyelvű iskolákban anyanyelvi szinten kell beszélniük a németet, amiről kinevezésükkor

nyilatkozatot tesznek. Az igazgatók az állam alkalmazottai, a tanárok a tartomány alkalmazottai. Az óvodai és általános iskolai pedagógusképzést önerőből oldják meg. A tartományi egyetem viszont Ausztriában van, a határ túloldalán. Most azért harcolnak, hogy a tanárok képzését egyetemi szintre emeljék területükön, amihez új törvényre van szükség.

A tanároknak évente minimum 40 továbbképzési órát kell igazolniuk iskolai, megyei, tartományi, európai szinten. Összes költségeiket visszatérítik. Minden iskolának saját pedagógiai intézete van, de a tanár bárhol választ továbbképzést, részt vehet rajta. Az állam vállalja a koordinálást. A tanterveket önállóan dolgozzák ki. Minden iskola maga választja meg a használatos tankönyveket. Ezeket adaptálják a helyi viszonyoknak megfelelően. A történelmet az európai tankönyvekhez integrálják. Nincsenek vegyes tananyelvű iskolák, mert azt vallják, hogy azok elsorvasztják az egyik nyelvet. Mindegyik iskola az anyanyelvnek megfelelő igazgatás alatt áll és anyanyelvű tanfelügyelete van.

A kétnyelvű megye minden hivatalnokának tudnia kell mindkét nyelvet. A két nemzetiségnek saját rádió- és TV-állomása van, szakmai folyóiratok széles skáláját jelentetik meg. Ezt az érzékeny és működő kettős autonómiájú rendszert 40-50 év alatt hozták létre. Vallják, hogy a kisebbségi lét olyan, mintha árral szembe eveznének, nem szabad megállni, mert aki megáll, azt visszasodorja a víz, minden nap tenni kell valamit a fennmaradásért.

Mint látjuk, a kulturális autonómiák egyik, mondhatnánk legfontosabb pillérét minden megvizsgált esetben (és más országokban is) az önálló nemzetiségi oktatási rendszer képezi, mely beépült az adott ország legfelsőbb irányítási rendszerébe. Az önálló oktatási rendszer általános elveit és működési formáit újabban Gulácsy Géza tanulmányozta (Kárpátaljai Szemle, 1993. július, 2. szám). Dolgozatából kitűnik, hogy a jelzett rendszer szintjei a szabadságfokok növekedésének sorrendjében a következők lehetnek: szellemi, irányítási, gazdasági, strukturális. Kiepítése és megvalósítása nem történik egyik napról a másikra, folyamatos, állandó önépítő tevékenységet igényel, valamint a meglévő állapot állandó bővítését állami szinten.

„Ha a realitás talaján kívánunk maradni – olvassuk Gulácsy tanulmányában –, akkor be kell látnunk, hogy a kis területen lokalizálható, csekély számú nemzetiség oktatásirányítási szerve első lépésben nem országos, tehát nem minisztériumi szinten, hanem az adott adminisztratív egység szintjén hozható létre. Ebben az esetben különböző fokú elkülönülés lehetséges. Az első változat egy olyan önálló területi szintű irányítás, mely a helyi általános irányításnak nincs alárendelve, tehát közvetlen felettese a megfelelő minisztérium. A másik változatban az adott nemzetiség oktatásügyét felügyelő és irányító szerv a megfelelő általános szerv részlege, annak alárendelt testület.

Ennél enyhébb fokú elkülönülés esetén tulajdonképpen már nem is beszélhetünk önálló nemzetiségi oktatási rendszerről, ám átmeneti formaként szóba jöhet egy olyan tanácsadó, illetve vétőjoggal felruházott testület, mely az állami szerv mellett működik.”

Kárpátalján a magyar nyelvű oktatás ez idáig az adott önállósági fokok egyikével sem rendelkezik. Megalakult 1991-ben a Kárpátaljai Magyar

Pedagógusszövetség, amely korporatív erőként működhet az önálló magyar oktatási rendszer megszervezésében. Megtörténtek a megfelelő lépések az ügyben is, hogy létrejöjjön a területi adminisztráció mellett egy tanácsadó testület, amely a magyar nyelvű oktatás kérdéseiben nyilváníthat véleményt döntéshozatal előtt. Amennyiben a tanácsadó testület működését szabályozó rendeletet jóváhagyja a megyei tanács, egy olyan szervezet jön létre, amely minden, a magyarságot érintő kérdés tárgyalása előtt elmondhatja véleményét, javaslatot tehet a hatóságoknak a gondok orvoslására. Így hivatalosan megindulhat egy folyamat, amely segítheti a magyar oktatási rendszer kialakítását. Valószínű, hogy jó néhány év eltelik, míg olyan önálló magyar oktatási rendszerről beszélhetünk, mely a magyar tannyelvű iskolákat egy tankerületbe és egy irányítás alá vonná, és olyan hálózattal rendelkezik, melyhez az óvodákon, iskolákon kívül hozzátartozik a tankönyvkiadás, a pedagógus-továbbképzés, a felsőfokú oktatás. Addig is megfogalmazhatjuk elképzeléseinket, koncepcióinkat e rendszer fentebb említett elemeiről, szakaszainak kiépítéséről a hatályos törvények adta lehetőségek figyelembevételével.

Az ukrán állam oktatási törvényének 25–32. cikkelye foglalkozik az általános és középfokú oktatással, valamint a szakmai képzéssel. A törvény a következő oktatási szerkezetet javasolja:

- Óvodai nevelés
- Általános középiskola
- Szakmai oktatás
- Felsőfokú oktatás

A törvény szerint a tankötelezettség 6–15 év. Mint látjuk, Ukrajnában a nemzetközi oktatási szerkezetnek megfelelően a nevelés és oktatás négy szintjét különböztetik meg. Ami a tanulmányi időt illeti, már nem annyira egyértelműen igazodnak a nemzetközi normákhoz, bár egyes esetekben a törvény és a rendeletek lehetőséget adnak a változtatásra.

Kiindulva az ukrán közoktatási törvényből és a nemzetközi gyakorlatból, vizsgáljuk fel a kárpátaljai magyar oktatási hálózat kiépítésének egyik lehetséges változatát.

Óvodai nevelés

Az oktatás egyik alapozó fontos része. Tény, hogy a gyermek számára a legjobb nevelőintézmény a család. Személyiségét, érzelmi világát csak a meleg családi légkör alakíthatja olyanná, hogy nyitott és vidám iskolás legyen belőle. Célszerű viszont az 5. életévét betöltő gyermeket egy évre óvodai nevelésben részesíteni. Erre azért van szükség, hogy a gyermek megszokja a közösséget, felkészüljön az iskolai életre egy szabadabb, a családi légkörhöz és helyzethez legközelebb álló intézményben. Fontos az egyéves óvodai képzés azért is, hogy a nevelő és az óvoda ápolónője, gyermekorvosa megfigyelései alapján szűrjék ki a nem iskolaéretteket, akik így lelki törés nélkül egy pótváz felkészítés után kerülhetnek iskolába. Kevesebb lenne az osztályismétlő, az írást és olvasást nehezen elsajátító kisdíák. Ez csak akkor valósulhat meg, ha magyar nyelvű oktatásunk már olyan szintű autonómiával rendelkezik, amely kötelezővé teheti az egyéves iskolai felkészítőt.

Ennek pedig meg kell teremteni a jogi, anyagi és tárgyi feltételeit, vagyis, hogy a család anyagi és szociális helyzetének megfelelően dotálják államilag az óvodai ellátást, hogy az mindenki számára elérhető legyen. Ennek értelmében szükséges, hogy minden magyarok által is lakott településen legyen megfelelő intézmény. Tekintettel a gazdaság mai helyzetére, ettől az állapottól még nagyon messze vagyunk, hiszen a felsoroltak közül egyik feltételt sem tudjuk biztosítani. Ám az ügyért tudunk tenni a szülők körében végzett felvilágosítással, magyar óvodai csoportok nyitásával szorgalmazásával, önálló magyar bázisóvodák létesítésével. Különösen fontos az egyéves óvodai nevelés anyanyelven a városokban, hiszen a sikeres iskolai oktatás egyik alapvető feltétele, hogy a gyermek szabadon tudja használni az oktatás nyelvét, mert a nyelv nemcsak az érintkezés, hanem elsősorban a gondolkodás eszköze.

Az óvodai nevelésről szóló rendelet kimondja, hogy a szülők kérésére bárhol nyithatók ilyen csoportok, a kérdés mégsem oldható meg konfliktusok nélkül. Minden egyes új csoport indításánál egy más nyelvű óvodai nevelői állás szűnik meg, így ez természetes ellenállást vált ki az ott dolgozókból. Egy új csoport nyitása sokszor attól függ, hogy mennyire elszántak a kezdeményezők, és mennyi toleranciával rendelkeznek az ügyet kezelő szervek, az óvodavezetés, a kollektíva. A leendő iskolások előkészítésénél fontos az a légkör, amely az óvodában uralkodik, hiszen ez határozza meg a gyermek fejlődését.

„A mai napig Kárpátalján a magyar óvodai csoportokban is az ukrán nevelési-oktatási program szerint dolgoznak az óvónők. Az ukrán program még 1986-ban jelent meg, s teljesen elavultnak tekinthető. Eddig sem felelt meg a magyar óvodák számára, mert a játékok, mondókák, versek, mesék ajánlott szövege nem a magyar népköltészetből, hagyományokból fakadt, hanem számunkra teljesen idegen orosz vagy ukrán hagyományokon épült. Az ukrán program kötelező foglalkozásokat ír elő. A múltban a foglalkozások úgy zajlottak, mint az iskolai órák. De az óvodás nem iskolás, vele nem lehet, illetve nem szabad úgy tanulni, mint az iskolásokkal. Sokkal gyorsabban érünk el célt, ha iskolás jellegű tanulás helyett vidám, játékos formában fejlesztjük, neveljük a gyermeket.”

Az óvodai nevelésnek csak úgy van értelme, ha az nem másolja az iskolát, hanem hagyja szabadon játszani, élni a gyereket. Ez pedig akkor valósul meg, ha óvónőink alternatív programok alapján dolgozhatnak. Ennek megvalósítása főleg az óvónők kezdeményezőkézségén múlik, hiszen a törvény, valamint a rendelet ezt nem ellenzi.

Általános és középfokú oktatás, szakképzés

Az általános és középfokú képzés megszervezésekor figyelmet kell fordítanunk az oktatást meghatározó elemekre; ezek: az intézmények szerkezete, az óratervek, a tantervek, a tanárok és nevelők felkészültsége. A kárpátaljai magyar iskolák kialakításánál figyelembe kell venni más szempontokat is: a hatályos ukrán oktatási törvényt, sajátos hagyományainkat, amelyek az anyaországhoz kötnek minket, és nem lehet megkerülni azt sem, hogy egyre fontosabb az integrálódás Európához.

Az ukrán miniszteri kabinet rendelete az oktatási intézmények három fokozatát különbözteti meg: elemi iskolák, alapiskolák, teljes középiskolák. Mindhárom fokozat működhet külön intézményként és egy igazgatás alatt is. A tehetséges gyerekek számára szakosított osztályok nyithatók, gimnáziumok és líceumok szervezhetők. A gimnázium a tehetséges gyerekek humán nevelésével foglalkozó iskola, ami az elemi iskola utáni oktatást és nevelést vállalja fel, és így az oktatás második és harmadik szakaszát egyesíti. A líceum olyan középfokú oktatási intézmény, amely tanulói számára az állami törzsanyagtól magasabb szintű képzést biztosít. A líceumi képzés ideje olyan lehet, mint az általános középiskola harmadik szakaszáé, vagy 1-2 évvel hosszabb. Az oktatás harmadik szakasza nem kötelező, mivel a tankötelezettség korhatára 15 év, ami egyébként megfelel a kárpátjai kulturális-gazdasági szintnek.

Ez a rendelet tehát a 11 éves általános középiskola mellett lehetőséget ad arra, hogy más struktúrájú iskolákban gondolkodjunk. Figyelembe véve az ukrán oktatási törvényt és az ukrán rendeleteket, a nemzetközi struktúrákat és hagyományainkat, a számunkra járható út a 9+3 képzés lenne, amely megvalósítható 4+8 változatban és 6+6 változatban is. Ha a rendeletet úgy értelmezzük, hogy a líceum a felső iskolai fokozat olyan része, amely annyiban hosszabb a harmadik fokozatnál két évvel, hogy a 8. osztály után kezdődik és a 12. évvel ér véget, akkor elképzelhető a 8+4-es szerkezet is.

Sokakban felmerül a kérdés, hogy miért van szükség ennyiféle iskolára, miért nem jó számunkra a megszokott 11 osztályos középiskola? Be kell látnunk, hogy ha csak a tanórán differenciáljuk az oktatást, az nem elég hatékony, mert minden gyereknek ugyanazt az anyagot kell elsajátítania. A fejlettebb képességek unatkoznak időnként, a gyengébbek viszont, mivel nem értik az anyagot, sikertelennek érzik munkájukat. Végeredményben, ha különböző okok miatt is, a gyerekek leszoknak az önálló gondolkodásról, a tanulásról, ami a tudás leértékelődéséhez is vezethet. A hatékonyabb oktatás egyik feltétele, hogy minden tanuló képességeinek és lehetőségeinek megfelelő iskolába kerüljön. Ezt tenné lehetővé a fentebb említett struktúra kialakítása. Vizsgáljuk meg mindegyik lehetőséget és megvalósításának feltételeit.

A 4+8 rendszer azt jelenti, hogy az elemi iskola után a legtehetségesebb tanulókat egy iskolába szervezi, hogy egy folyamatos magasabb megterhelés mellett képességeiket maximálisan tudják fejleszteni. Ilyen intézmény a Beregszászi Magyar Gimnázium. A gimnáziumnak az alapítása jár a legtöbb gonddal a felvázolt iskolaszervezetek között. Új állások létesítése mellett épületet kell biztosítani nyolc évfolyam számára, meg kell teremteni a hatékony oktatás feltételeit, megszervezni a diákok elhelyezését és ellátását. Megvalósítása ott képzelhető el, ahol azt a hatalom maximálisan támogatja. Ezen feltételek megteremtése sok konfliktusforrást hordoz magában. A tanárok és a diákok kiválasztása a magyarság körében belső konfliktust idézhet elő, ami gátolhatja oktatási rendszerünk fejlődését. Ellenállást szülhet a más nemzetiségűek, vagy éppen a többségi nemzet részéről, hiszen le kell mondaniuk bizonyos eddig általuk birtokolt pozíciókról, a diákok

elvonása szűkítheti lehetőségeiket, mindamellett, hogy esetleg csak a magyar nemzetiségűekről lesz szó.

Ez az oktatási forma a leghatékonyabb a tehetséggondozás szempontjából. A gyermek korán kerül a neki megfelelő szellemi közegbe, ahol lineárisan építkező tantervek mellett folyamatos megterheléssel fejleszthető képessége.

Kárpátalján elképzelhető a 6 osztályos gimnázium létesítése, mivel a miniszteri kabinet rendelete kimondja, hogy a második és a harmadik fokozatát egyesíti az oktatásnak a gimnázium, de nem határozza meg, hogy a második fokozat hányadik osztályával indul az intézmény. A hatosztályos gimnázium előnye, hogy abban a korban kerül sor az iskolaváltásra a gyermek életében, amely egybeesik a változás korával, így pozitívan hathat személyisége fejlődésére. Ilyen iskolák létesítésénél ugyanolyan gondok jelentkeznek, mint a nyolcosztályos gimnáziumoknál. A gyerekek taníttatása az ilyen iskolákban magasabb anyagi terhet ró a szülőkre is. Fizetni kell a szállás és étkezés költségeit is.

A legegyszerűbb és legkevésbé költséges megoldás a hároméves líceum indítása. Ilyen iskolák alapításának esélye megvan minden olyan nagy vonzáskörzettel rendelkező településen, ahol működik szovjet típusú középiskola. Könnyebben megoldható a három évfolyam számára a bentlakás, amennyiben erre nyílik gazdasági lehetőség. De 15 éves gyermekekről lévén szó, a beutazás sem okozhat gondot, mint egy korábbi iskolaváltás esetén. Egy ilyen iskola a későbbiekben megalapozhatja egy hatékonyabb oktatási forma, a 6–8 osztályos gimnázium indításának a lehetőségét. Hátránya viszont ennek az oktatási formának, hogy a líceumban dolgozó tanár és az ott tanuló diák számára egyaránt nagyobb a megterhelés. Rövid idő alatt pótolni kell a korábbi mulasztásokat, egy szintre kell hozni a különböző iskolákból érkezők tudását. Előnye, hogy viszonylag rövid idő alatt minőségileg jobb eredményt tud elérni és ezáltal lehetőséget biztosít a továbbtanuláshoz azoknak, akiknek nem volt vagy nincs módjuk gimnáziumi képzésben részesülni.

A 8+4 rendszer látszatra a legközelebb áll az anyaországban most működő rendszerhez. Mint már említettük, mivel a törvény nem rendelkezik egyértelműen, ezt is elképzelhetőnek tartjuk. Ennek ugyanazok az előnyei és hátrányai, mint a hároméves líceumnak. Külön gond ilyen intézmény szervezésénél, hogy a törvény szerint a kilencedik évfolyam után köteles a tanulók számára kimeneti bizonyítványt adni, ami azt jelenti, hogy minden tantárgyból meg kell felelnie a diák tudásának az általános iskolában előírt normáknak. Ez korlátozza új tantervek kidolgozását, mert az első évfolyamon azt kell teljesíteni, ami az általános iskola kilencedik osztályának törzsanyaga, tehát új koncepciók a tantervekben csak a kilencedik után érvényesülhetnek. Az is igaz, hogy ez nagyobb gondot a matematikánál okoz, mert a többi tárgy esetében az érvényben lévő tantervek szerint új fejezetek kezdődnek. Gond lehet ilyen iskolák szervezésénél viszont, hogy a szülők és diákok szívesebben látják, ha egy ciklust a megkezdett iskolában zár le a tanuló, számítva arra is, hogy a kimeneti bizonyítványára nem lesz kihatással az iskolaváltás.

Színesíthetik oktatási hálózatunk palettáját az egyházak által fenntartott és alapított oktatási intézmények: egyházi óvodák, iskolák, árvaházak, gimnáziumok, missziós iskolák. Ezek az intézmények jogilag mint magániskolák vagy társadalmi szervezetek által létrehozott intézmények működhetnek. Nincs értelme jóslatokba bocsátkoznunk, hogy hol nyílik majd ilyen iskola, és annak sincs értelme, hogy megmondjuk, hol nyissanak ilyen intézményt, mert mindez attól függ, hogy hol jelentkezik társadalmi igény a magasabb szintű képzés iránt, hol van olyan tanári kar, amelyik komoly szándékkal, megalapozottan szembe mer nézni az elmúlt évekkel, meg tud újulni és fölállalja az újat. Ilyen iskolák alapítása sok gonddal jár, hiszen új tanterveket kell kidolgozni, jóváhagyatni azokat a megfelelő szinteken, beszerezni a segédanyagokat, tankönyveket. Elsősorban viszont változtatni kell a tudás és a tanítás iránti szemléleten. Igényesnek kell lenni önmagunkkal és a gyerekekkel szemben, ami egyáltalán nem egyszerű, hiszen ez konfliktusokkal jár. A konfliktusmegoldó készségünk, vitakultúránk pedig nagyon alacsony szinten van: a szülők nagy része elfogult gyermekével szemben, nehezen viseli el, ha az értékelésnél nem az általa elképzelt eredményt produkálja. Líceumok és líceumi osztályok szervezhetők például minden nagy vonzáskörzettel rendelkező nagyközségben, ahol már működik középiskola. A gimnáziumok ott jöhetnek létre, vagy ott lenne célszerű őket életre hívni ismét, ahol már hagyományai vannak, vagyis a múltban is léteztek. Ilyen oktatási intézményt egyébként is ott kell nyitni, ahol adott a lehetőség értelmiségi életre nevelni a tanulókat, ahol élő magyar kulturális hagyományokkal rendelkeznek. A múltban területünkön négy gimnázium működött: Ungváron (1640 óta), Beregszászban (1902), Munkácson (1893), Máramarosszigeten (1862).

Beregszászban már működik a nyolcosztályos gimnázium, van realitása az ungvári és a munkácsi újjászervezésének, amennyiben ezekben a városokban a kivándorlás miatt nem szűnik meg az értelmiség, lesz még szellemi élet, lesznek, akik igénylik és felvállalják a feladatokat. Máramarosszigetet a határok átszabásával elvesztettük, pontosabban annak vonzáskörzetéből csak néhány magyarul beszélő került Kárpátaljához. A Felső-Tisza-vidék számára így más városban kell létrehozni a gimnáziumot, lehetőleg olyan helyen, ahol van magyar kulturális élet. Nagy szükség lenne erre azon a vidéken, hiszen a szórványban élők számára másféppen nem oldható meg az anyanyelvű oktatás a közeljövőben csak körzeti iskolák, kollégiumok által. Técső az a hely, ahol egy gimnázium beindítása megoldható, hiszen Técső könnyen megközelíthető és még jelentős számú magyarság lakja. A gimnázium szervezése mellett, kollégium építésével is kell foglalkozni, és szervezni kell az intézményes anyanyelvű oktatást a vidéken élő szórványmagyarok számára. Tehát ez egy hosszadalmas folyamat. Be kell tartani azt a fokozatos fejlődési folyamatot, amelyben a vasárnapi iskolát felváltja a nyelvet oktató iskola, majd a lehetőségek megteremtése után az igény szerinti magyar nyelvű elemi oktatás. Sok múlik az iskolák igazgatóságán, hiszen a szabadon választható órák keretén belül bárhol bevezethetik a magyar nyelv tanítását, de múlik a szülőkön is, hogy mennyire tartják fontosnak az anyanyelv ápolását, következetesen kitartanak-e igényük és törvény adta lehetőségeik mellett. A továbbtanulási lehetőséget

nézve a magyar nyelvű iskola nem jelent hátrányt a tanulóknak, mint a múltban, amikor erre hivatkozva építették le iskoláinkat.

Az általános iskolák és tehetséggondozó iskolák mellett nagy szükség van a szakképzést adó iskolákra, mert csak akkor marad meg a magyarság, ha képzettségi és kultúrszintje nem csökken, és eléri a többségi nemzetét. A szakmai oktatás lehetőségeinek bővítése két módon valósítható meg. Az első lehetőség, hogy minden, már működő szakiskolában nyitni kell magyar nyelvű csoportot, hogy a szakmák minél szélesebb skáláját tanulhassák anyanyelvükön végzőseink. A legjobb feltételek ehhez ott vannak, ahol egy tömbben él a magyarság. Célszerű a csoportok indítása érettségi (11. osztály) után, így kisebbek a költségek, és ami nem mellékes a mai világban, a gyerek hosszabb ideig marad a család felügyelete alatt. Pozitív példákat sorolhatunk. Az általános és középiskolák végzősei anyanyelvükön tanulhatnak a Munkácsi Tanítóképzőben, a Munkácsi Mezőgazdasági Technikum Makkosjánosi Fiórintézetében, az Ungvári Közművelődési Szakiskolában, a Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskolában, a Beregszászi Ruhaipari Szakközépiskolában, a Beregszászi 11. Számú Szakmunkásképzőben (élelmiszeripari, műbútorasztalos, építőipari szakokkal).

A másik lehetőség az új óratervekben rejlik. Amennyiben az óratervek által a szakosított oktatásra szánt órákat egy-egy szakma oktatására fordítják, a tanulók az érettségi mellett szakmát is tanulhatnak. Hátránya viszont az ilyen oktatásnak, hogy a szakmák skálája szűk körű lesz; pontosabban, akkor lenne hatékony, ha egyszerre több iskola szervezne ilyen képzést és nemcsak a vonzáskörzetéből iskolázna be gyerekeket. Gondként jelentkezik, hogy az iskoláinknak nincsen kollégiumaik.

Az új iskolatípusok szervezése újabb konfliktushelyzetet teremt a magyar iskolák között. Ám a pedagógusoknak és az iskolavezetésnek nem szabad a kérdést érzelmi alapon kezelni, a gyerekek érdekeit kell szem előtt tartani. Ez azt jelenti, hogy mindenkit a saját képességeinek, akaratának, kitarlásának megfelelő oktatásban kell részesíteni. Minden konfliktus ellenére megindul egy folyamat, amely az iskolák közötti egészséges versenyt eredményezi, kimozdítja azokat a mostani tehetetlenségi állapotból, egyeseket rávezet a továbblépés lehetőségeinek kutatására, és lesznek iskolák, amelyek kénytelenek bezárni harmadik fokozatukat. Sok múlik a vezetőkön, hogy mennyire tudják kezelni a konfliktusokat, mennyire rugalmasak.

Minden típusú iskolában a szerkezeti változás mellett nagy szükség van az oktatás tartalmi megújulására is, hiszen be kell látnunk, hogy iskoláink nemcsak szerkezetükben nem illeszkednek az anyaországiakhoz, hanem szellemükben sem magyarok. Tehát meg kell találni a lehetőséget, hogy az iskoláinkban oktatott tárgyak tartalmilag kapcsolódjanak az anyaországiakéhoz is.

Először az oktatás keretéről kell beszélni. Az oktatás kereteit az óratervek határozzák meg. „1932-től kezdve óratervnek nevezik azt a táblázatot, amelyben fel van tüntetve az iskolatípus valamennyi tantárgya és osztálya, és fel van tüntetve, hogy a tantárgyakat melyik osztályban és heti hány órában tanítják.” Erre épülnek

a tantervek, vagyis az a tananyag, amit a tanulóknak el kell sajátítaniuk az oktatás ideje alatt. A tantervek alapján írják a tankönyveket.

Nos, vizsgáljuk meg először az óraterveket Ukrajnában és Magyarországon.

A magyarországi osztott általános iskolák óraterve az 1984/85-ös tanévtől kezdve (elemi osztályok, évi 32 munkahét és heti ötnapos megterhelés esetén)					
	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	Összesen
Magyar nyelv és irodalom	314	323	323	259	1219
Környezetismeret	56	64	65	93	278
Matematika	185	185	166	157	693
Technika	55	37	55	55	202
Rajz	55	55	65	65	240
Ének-zene	37	65	64	64	230
Testnevelés	93	93	93	93	372
Osztályfőnöki óra			37	37	74
<i>Összesen</i>	<i>795</i>	<i>822</i>	<i>868</i>	<i>823</i>	<i>3308</i>

Az ukrainai osztott általános iskolák óraterve az 1993/94-es tanévre (első fokozat, elemi iskolák, ötnapos munkahét, évi 34 munkahét)					
	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	Összesen
Magyar nyelv és irodalom	238	204	204	204	850
Ukrán nyelv	-34	-68	102	102	272
Matematika	136	136	136	136	544
Ének-zene, rajz	68	68	68	68	272
Testnevelés	68	68	68	68	272
Kézimunka	34	34	34	34	136
Választható tárgyak	68	68	68	68	272
Fakultáció, pótórák	136	170	170	170	646
<i>Összesen</i>	<i>748</i>	<i>816</i>	<i>850</i>	<i>850</i>	<i>3264</i>

A magyarországi osztott általános iskolák óraterve az 1984/85-ös tanévtől kezdve (5–8. osztályok, évi 32 munkahét, heti 5 munkanap esetén)						
	5. oszt.	6. oszt.	7. oszt.	8. oszt.	9. oszt.	Összesen
Magyar nyelv és irodalom	185	157	139	129		610
Idegen nyelv	111	102	74	74		361
Környezetismeret	93					93
Történelem	65	65	64	93		287
Földrajz		65	65	64		194
Matematika	148	148	139	138		573
Fizika		65	64	65		194
Kémia			65	64		129
Biológia		64	64	65		193
Technika	64	64	55	55		238
Rajz	64	64	55	46		229
Ének-zene	65	64	65	46		240
Testnevelés	93	93	93	93		372
Osztályfőnöki óra	37	37	37	37		148
Fakultatív óra			55	65		120
<i>Összesen</i>	<i>925</i>	<i>988</i>	<i>1035</i>	<i>1035</i>		<i>3983</i>

Az ukrajnai osztott általános iskolák óraterve az 1993/94-es tanévre (5–9. osztályok, évi 32 munkahét, heti 5 munkanap esetén)						
	5.oszt.	6.oszt.	7.oszt.	8.oszt.	9.oszt.	Összesen
Magyar nyelv és irodalom	170	136	170	136	170	782
Ukrán nyelv	68	68	68	68	68	340
Idegen nyelv	102	102	102	102	102	510
Világirodalom	68	68	68	68	68	340
Matematika	136	136	170	170	170	782
Történelem, Ukrajna történelme	34	68	68	68	102	340
Jogi alapismeretek					34	
Földrajz	34	68	68	68	68	306
Biológia		68	68	68	68	272
Fizika			68	68	102	238
Kémia				68	68	136
Ének-zene	68	68	68	68	34	306
Testnevelés	68	68	68	68	68	340
Munka	68	68	68	68	68	340
Választható tárgyak	34	68	34	34	34	204
Fakultációk, pótorák	204	102	136	170	204	816
<i>Összesen</i>	<i>1054</i>	<i>1088</i>	<i>1156</i>	<i>1190</i>	<i>1224</i>	<i>5712</i>

Óraterv az ötnapos munkahét szerint működő ukrajnai nemzetiségi iskolák számára				
(Minisztériumi rendeletek, 1993–N9–10., 26. és 27. oldal)				
Tantárgy	III. fokozat		Összóraszám	
	10. osztály	11. osztály	heti	évi
Magyar nyelv és irodalom	4	4	8	272
Ukrán nyelv	-1	-1	2	64
Angol nyelv (idegen)	-1	-1	2	64
Világirodalom	2	2	4	136
Matematika és a számítástechnika alapjai	4	5	9	306
Történelem, Ukrajna történelme	3	3	6	204
Földrajz	1	–	1	34
Biológia	1	1	2	64
Fizika	3	4	7	238
Kémia	2	2	4	136
Testnevelés és polgárvédelem	3	3	6	204
<i>Összesen</i>	<i>25</i>	<i>26</i>	<i>51</i>	<i>1722</i>
Profil szerinti oktatásra szánt idő	5	4	9	306
Fakultáció	6	6	12	408

Óraterv a magyarországi gimnáziumok I–IV. osztálya számára						
Tantárgy	Heti óraszám				Heti óra összesen	Évi óraszám
	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV. oszt.		
Magyar nyelvtan	2	1	1	1	6	192
Magyar irodalom	2	3	3	3	11	352
Történelem	2	2	3	3	10	320
Bevezetés a filozófiába				2	2	64
Orosz nyelv	3	2	3	3	11	352
Második idegen nyelv	2	3	2	3	11	352
Matematika	4	3	3	3	16	512
Fizika	2	2	3	2	9	288
Kémia	2	2	2	–	6	192
Biológia	–	2	2	2	6	192
Földrajz	2	3	–	–	5	160
Ének-zene	1	1	1	–	3	96
Rajz és műalk. elemzése	1	1	1	–	3	96
Testnevelés	36	2	2	3	10	320
Technika	2	2	–	–	4	128
Osztályfőnöki óra	1	1	1	1	4	128
Kötelező óraszám	30	31	27	26	117	3744
Fakultatív órakeret	2	2	6	6		
<i>Összesen</i>	<i>32</i>	<i>33</i>	<i>33</i>	<i>32</i>		

Óraterv a Nagydobronyi Középiskola líceumi osztálya számára					
Tantárgy	Heti óraszám			Heti óra összesen	Évi óraszám
	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.		
Magyar nyelvtan	2	2	2	6	204
Magyar irodalom	4	4	4	12	408
Történelem	3	3	3	9	306
Világnézetünk alapjai			1	1	34
Ukrán nyelv	3	3	3	9	306
Angol nyelv	3	3	3	9	306
Matematika	4	4	4	12	408
Fizika	3	3	3	9	306
Kémia	2	2	2	6	204
Biológia	2	2	2	6	204
Földrajz	2	2	2	6	204
Számítástechnika	1	1	1	3	102
Testnevelés	2	2	2	6	204
Polgári védelem	1	2			
<i>Összesen</i>	32	33	32	94	3196
Fakultációk	4	3	4		

Mint látjuk, az elemi iskolai fokozat óraterve és az általános iskola óraterve nem tér el egymástól lényegesen, azt a szabadon választott órákkal lehet korrigálni. Viszont az iskola harmadik fokozatában már jelentős a különbség a gimnáziumi óratervvel összevetve. Méltánytalanul kevés órában tanítják nálunk a biológiát, földrajzot, idegen nyelvet (egy idegen nyelv elsajátításához alapfokon legalább 5000 órai intenzív oktatásra van szükség, tehát heti egy óra szinten tartásra sem elegendő). Vagyis az érettségi harmadik szakaszában, a két évbe elképzelhetetlen besűríteni azt a tananyagot, amit négy év alatt sajátítanak el Magyarországon.

A líceumi osztályok indítása lehetőséget ad ennek a korrigálására. Például nézzük meg a Nagydobronyi Középiskola ilyen osztálya számára készített óraterveket. Az utolsó változatban, nagy tanulólétszám esetén, két tanulócsoportnál még a szakosítás is megoldható, hogy a tanulók érdeklődésének megfelelően magasabb óraszámokban tanítsák a választott tárgyakat. Miután megvizsgáltuk és korrigáltuk az óraterveket, igazítani kell az elsajátítandó törzsanyagot, a tanterveken. Nem áll módunkban és nem is célunk itt a tantervek összehasonlítása, részletes tárgyalása, de meghatározhatjuk azokat az elveket, amelyek fontosak a tantervek összeállításánál, különös tekintettel azon tantárgyakra, amelyeknek az identitástudat kialakításában nagy szerepe van. Ezek a tantárgyak: magyar nyelv és irodalom, történelem, ének-zene és nem utolsósorban a földrajz. Magyar nyelvből és irodalomból,

valamint énekből egyszerű és ésszerű, hogy azokat a tanterveket kell használni, amelyek az anyaországban érvényesek. Abból a tényből kiindulva, hogy a kárpátaljai magyarság az összmagyarság része, természetes, hogy számára nem lehet külön nyelvtant és irodalmat kreálni, mérvadó csak az lehet, amit az anyaországban használnak, esetleg ezt bővíthetjük helyi anyagokkal. A követelményrendszerben sem lehet nagy eltérés, ugyanúgy mint a tudományban sem lehet külön követelményrendszer Erdély, Felvidék, Kárpátalja számára. Ezt el kell ismernie az államnak és természetessé kell válnia, minthogy természetes az is, hogy minden ukrán ember számára az Ukrajnában érvényes irodalmi nyelv szabályai a mérvadók, bárhol éljen a világon. És az Oroszország határain kívül élő oroszok is anyanyelv és irodalom terén a Moszkva és Oroszország által meghatározott irányvonalat vallják magukénak. Ennek az elvnek kell érvényesülnie az ének-zene oktatásánál is, hiszen népzeneink a második anyanyelvünk. Más a helyzet a történelemnél és a földrajznál. Itt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Ukrajna állampolgárai vagyunk, tehát ennek az országnak a történelmét ismerni kell, ami nem zárja ki, hogy saját nemzetünk történelmével is megismerkedjünk. Ahhoz, hogy a világról, a világ történelméről minél szélesebb képet tudjon alkotni a diák, azt párhuzamban kell tanítani az ország és a nemzet történelmével. Ami a gyakorlatban azt jelentené, hogy az egy-egy kor tanulására tervezett óraszámából mondjuk 50%-ot a világtörténelemre, 30%-ot Ukrajna, 20%-ot Magyarország történelmére fordítanak. Természetesen figyelembe kell venni az állami alaptantervet. Ugyanez vonatkozik a földrajz oktatására is, mert elképzelhetetlen egészséges magyarságkép anélkül, hogy a diák ne ismerné merre és milyen államalakulat keretén belül élnek nemzettestünk részei, milyenek azon vidékek természeti adottságai. Ezeket a tanterveket mihamarabb ki kell dolgoznia a Pedagógus-továbbképző Intézetnek.

Az oktatás szempontjából nagyon fontos a tankönyvkiadás kérdése, noha ez az eddig tárgyaltaknak az utolsó stádiuma, de itt csapódnak le az előzőek hiányosságaiból adódó gondok. Nézzük, hogyan alakult ez nálunk. A tankönyveket az elkészült tantervek alapján írják, amelyek viszont az óratervekre épülnek. Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy sajnos nem nőtt fel olyan tankönyvszerkesztő generáció Kárpátalján, amely képes lenne jó, munkáltató, színvonalas könyvet írni. Ennek okai lehetnek a múlt rendszerből örökölt ideológiai korlátok, hogy például a reáltantárgyakból nem is lehetett önálló tankönyveket használni, csakis a fordításosakat. Fordításos könyveken nőtt fel az a generáció, amelytől most elvárunk, hogy jó könyveket írjon. Anyanyelvből más a helyzet. Itt a megyében készült tantervek alapján kell tankönyvet írni, amelynek a kialakításáról helyben, a megyében döntenek. Sajnos, a helyi, főleg felső tagozatos magyar nyelv és irodalom könyvek mégsem felelnek meg, sőt némelyik akadémikusnak tűnik egy általános iskolás számára. A megjelent anyanyelvi és olvasókönyvek a szerkesztők gondos munkájának köszönhetően általában eredményesen használhatók az iskolákban.

Be kell látni, hogy míg nem jelentkeznek azok az új ifjú pedagógusok, akik belső indíttatásként megírják könyveiket, a legcélszerűbb, ha anyanyelvből és irodalomból adaptáljuk az anyaországi tankönyveket. Adaptáció alatt értjük a Magyarországon megjelent tankönyvek helyi anyagokkal kibővített változatát. Ez azt jelentené, hogy a kárpátaljai magyar iskolákban folyamatosan jó tankönyv kerülne

minden gyerek kezébe. A végcél természetesen a fejlett országokra jellemző tankönyvpiac. A jelenlegi gazdasági válság közepette még egy-két évig örülhetünk, ha egyáltalán tankönyvet tudunk adni minden gyereknek.

Pedagógus-továbbképzés és felsőfokú oktatás

Az oktatáshoz tartozik, bár annak nem szerves része a pedagógusok továbbképzése. De fontos része, hiszen kihatással van az oktatási rendszer elemeire. A továbbképzésnél is természetesen érvényesülni kell az anyanyelv szabad használatának. Minden pedagógusnak természetes igénye anyanyelvének használata gondolatainak kifejezésekor. És fontos az is, hogy minden új szakkifejezést megismerjen, anyanyelven jusson szakirodalomhoz, beszélgethessen a szakmai újdonságokról. Hiszen ha az anyanyelv nem fejlődik, rohamosan sorvad, amíg el nem nyeli a többségi nemzet. Nem kell ezt bizonygatni, jól ismerjük az indiánok, a szibériai kis népek anyanyelvi helyzetét. Nincs az új fogalmakra szavuk, ezért más népek nyelvét használják. Ugyanilyen sorvadáshoz vezethet az is, ha anyanyelvünk nem funkcionál az élet minden területén.

A továbbképzés megszervezését, természetesen önálló magyar intézetnek kell felvállalnia. Ennek csírája lehet a Megyei Pedagógus-továbbképző Beregszászi Fiókin tézet. Remélhetőleg néhány éven belül ezt a feladatot fel tudja vállalni. Funkciók és feladatkörök átcsoportosításáról van szó, ami érdekszférákat érint. Miért volt szükség erre az intézetre, merül fel nap mint nap még a pedagógusok körében is a kérdés, hiszen eddig is voltak az intézet nemzetiségi osztályának magyar munkatársai? Látnunk kell, hogy egy-egy személy alkalmazása egy-két szakosztályon nem jelent garanciát arra nézve, hogy az adott kérdéssel mindig az az illető fog foglalkozni, és nem jelent garanciát arra nézve sem, hogy távozása esetén munkakörét olyan személy tölti be, aki érdekelt ügyünkben és felvállalja azt. A nemzetiségi kabinet az internacionalizmus összemosó elve szerint minden kisebbség számára egyforma feltételeket teremt, nem veszi figyelembe az igénybeli és aránybeli eltéréseket. Míg egy iskolában tanítanak szlovákul és a németek lakta falvakban csak most szervezik az anyanyelvi iskolákat, addig anyanyelven nem szervezhetnek önálló továbbképző csoportot a tanárok számára, de önálló csoportok szervezését igénylik az orosz, román, magyar iskolákban dolgozók. A beregszászi fiókin tézetnek a feladata, bárki kerüljön oda, az, hogy a magyar iskolákban dolgozó tanárok továbbképzését megszervezze, ellássa őket módszertani anyagokkal, vagyis a magyar tannyelvű iskolákat szolgálja. Valószínű, időbe kerül, amíg ez az intézet a feladatait teljesen ellátja, míg tisztázódnak a félreértések és tisztázódnak a két intézet között a funkciók.

Anyanyelvű oktatásunk szempontjából nagyon fontos, sőt meghatározó szerep jut a felsőfokú képzésnek, hiszen az kihatással van az összes többi képzésre.

„A felsőfokú tanintézetek (tanítóképző, főiskola, egyetem stb.) végzik ugyanis azt a rekonstrukciós és szelekciós tevékenységet, mely a már említett újratermelési visszacsatolás révén meghatározza az alapintézmények, s végső soron az egész rendszer működésének minőségét.”¹

¹ Gulácsy Géza: Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. Kárpátaljai Szemle 1993. július, p. 7–12.

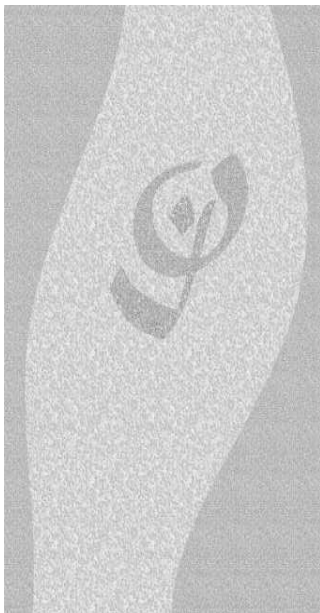
A képesítés folyamán szerzett tudás, szakmai kvalitás, emberi tartás, nemzeti öntudat határozza meg a következő generáció szellemiségét, annak nézeteit, hozzáállását.

A jelenlegi állapotokat, valamint a magyarság számarányát tekintve nincs reális esély arra, hogy Kárpátalján önálló magyar egyetem működjön. (Egyetem – bizonyos tudományok vagy tudományágak tanításával és kutatómunkával foglalkozó intézmény.) Arra viszont törekedni kell, hogy az Ungvári Állami Egyetemen a diákok (a felvételi vizsgákon kívül) néhány tárgyat magyarul tanulhassanak.

Ellenben fontos lenne egy önálló magyar főiskola nyitása Kárpátalján. (Főiskola – a középfokú iskolát végzett tanulóknak különösen gyakorlati szakképzettséget adó, ilyen néven nevezett felsőoktatási intézmény.) Ilyen intézmény létrehozásakor nem számíthatunk az állam segítségére, legalábbis az alapításkor nem, hiszen olyan csődhelyzet van az országban, amely hamarosan a már működők fenntartását és folyamatos üzemeltetését sem tudja biztosítani. A feladat sürgőssége miatt más megoldást kell találni, hiszen az értelmiség kivándorlása, a tanulólétszám növekedése komoly pedagógushiányt eredményezett. Az ukrán oktatási törvény engedélyezi magánintézmények nyitását, tehát ezen az úton haladva magánfőiskola vagy alapítványi főiskola indításán kell gondolkoznunk és dolgoznunk.

Orosz Ildikó

(Megjelent a *Magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján* című kiadványban, Intermix Kiadó, Ungvár, 1995, p. 40–63)

A kárpátaljai magyar oktatás teljes vertikumának része a magyar tudományosság is, mert kihat az alatta lévő oktatási szintekre. A tudományosság, a tudományos elit léte vagy nem léte, de főleg tevékenysége határozza meg a felsőoktatási intézményekben folyó oktatás minőségét. A felsőoktatási intézmények az általuk nevelt értelmiség révén hatnak az oktatás színvonalára. A kárpátaljai magyarság tudományos életének kérdésével a kilencvenes évek elején a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére Soós Kálmán foglalkozott, aki akkor az Ungvári Hungarológiai Központ igazgatóhelyettese volt. Az Magyar Tudományos Akadémia által 1993-ban rendezett Magyar tudományosság a környező országokban címmel megrendezett tanácskozássára készült a Magyar tudományos élet Kárpátalján. A tanulmányt, amely a kárpátaljai magyar tudományos élet helyzetértékelését és fejlesztésének lehetőségét is tartalmazza, a kilencvenes évek fordulóján, 1997-ben jelent meg a magyarországi Művelődési és Köznevelési Minisztérium támogatásával korlátozott számban kiadott Kárpátaljai Minerva (A humán tudományosság fóruma) című kiadvány 1. kötetének 2. füzetében.

Magyar tudományos élet Kárpátalján

I. Általános helyzetkép

Összehasonlítva az anyaország határain kívül rekedt régiók magyarságának létszámát – tekintettel a tudományos teljesítmény súlyára is –, azt kell megállapítanunk, hogy a kárpátaljai magyarság az utolsók között foglal helyet. Az itteni tudományosság nem tud lépést tartani más térségekkel, s emellett csak súlyosbítja gondjainkat, hogy az utóbbi években a gazdasági válság következtében felerősödött a magyar szellemi érték kivándorlása, ami ma már a kárpátaljai magyarság legfájóbb problémájaként jelentkezik. Mindezek alapján több mint elgondolkodtató a kérdés: vajon kevesebb ember kisebb, szerényebb tudományt jelent?

Valószínűleg igen, persze a kérdés megválaszolása ennél sokkal bonyolultabb, s bővebb magyarázatra szorul. Terjedelmi okoknál fogva azonban itt annyit mindenképpen szükségesnek tartok megjegyezni, hogy régióink a múltban tudományos tekintetben sem rendelkezett olyan önálló élettel, arculattal, a folytonosságot is biztosító hagyományokkal, mint pl. Erdély vagy valamelyik más, a magyar kisebbségnek otthont nyújtó terület. Annak ellenére igaz ez, hogy e vidék több jelentős tudóst adott a magyar szellemi életnek, illetve 1941–1944 között még létezett egy főleg a ruszin tudományosságot tömörítő Kárpátaljai Tudományos Társaság is saját folyóirattal *Zorja-Hajnal* néven. Azonkívül a határon túli magyarságot is

sújtó több évtizedes kommunista diktatúra, a Bizánc által nevelt többségi társadalmi közeg elsősorban a kisebbségi sorban élő értelmiséget deformálta. Az 1944 októberében kezdetét vevő, a nemzetiségek fokozatos kirekesztésére épülő tudatos orosz tudománypolitika különösen nagy rombolást eredményezett az amúgy is még csak kialakulási stádiumában lévő kárpátaljai magyar tudományosságban. E rombolás gyümölcse talán mára érett be, ma érzékelteti hatását legerőteljesebben mind erkölcsi, mind szakmai tekintetben. Ehhez járult még, vagy az előzőeknek egyenes következménye volt egyes, a régió magyarságának szempontjából meghatározó jellegű posztokat elfoglaló értelmiségieink és személyes érdekein túl semmire sem figyelő magatartása (...)

Ha tehát Kárpátalja magyar tudományos életét kelt megvitatni, rögvest felmerül a kérdés, hogy milyen értelemben. Azt ugyanis örvendetes tényként könyvelhetjük el, hogy manapság Kárpátalján félszáznál több magyar, illetve magyar származású tudományos fokozattal rendelkező szakember tevékenykedik. Ezzel összefüggésben azonban feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy többségük – a fizika, matematika, biológia, kémia stb. képviselőinek – munkássága beolvad az ukrán tudományosságba és annak részeként működve produkciójuk ukránnak minősül. Természetesen, ha mindezt kiragadjuk a többségi tudományosságból és egy egésznek tekintjük, akkor ilyen értelemben beszélhetünk magyar kutatómunkáról. Ha azonban egy különálló egységet alkotó saját arculattal rendelkező, intézményesített kárpátaljai magyar tudományos életben gondolkodunk, akkor már meglehetősen gondban vagyunk. Bár intézmény, amelynek kimondottan a helyi magyarság ilyen irányú szervezése lenne feladata, kettő is van – a Magyar Filológiai Tanács és a Hungarológiai Központ –, sajnos egyik sem lett a kárpátaljai magyarság szellemi életének műhelye, olyan szervező központja, amely szülőföldünk egész magyar tudományosságát felkarolta volna (...)

A magyar tudományos élet Kárpátalján főleg ahhoz az Ungvári Állami Egyetemhez kapcsolódik, amelyen a képzés eleve nem felel meg az egyetemi szintnek (egy tanárképző főiskola szerepét látszik betölteni), s amely még napjainkban sem tudott teljes mértékben megszabadulni a korábban felöltött túlideologizált köntöstől. Kutatóink közül szinte mindannyian itt szereztek diplomát, bár disszertációik megvédése érdekében a volt Szovjetunió különböző városait is felkeresték. A szakemberek kilenczted része Ungváron összpontosul, de természetesen vannak magyar származású tudósok Beregszászon, Huszton, Munkácson, Técsőn és Kárpátalja más városaiban és településein is. A kutatói állomány azonban nemcsak helyileg oszlik meg meglehetősen egyenlőtlenül, hanem szakáganként is. Létszám tekintetében a legerősebbek az egyetem különböző kutatóintézeteibe, laboratóriumaiba szétszórott természettudományok művelői. A nemzetiségi öntudat dolgában viszont ők a leggyengébbek, a humán tudományokban kutatók e tekintetben fölötük vannak. A kutatók többségének életkora 50–70 év között van, s csak 8–10%-a 30 éves vagy annál fiatalabb (...)

Kárpátalján a szakemberképzés szinte kizárólag ukrán vagy orosz nyelven folyik. Ennek talán egyetlen pozitívuma az, hogy kutatóink akarva-akaratlanul elsajátítják az ukrán vagy orosz nyelvet. Sajnos azonban a sokéves izoláltság, az ellenség-kép keresése, ugyanakkor a nem megfelelő idegennyelv-koncepció

következtében angolul, németül vagy franciául kevesen beszélnek és írnak, így igen ritka a nyugati nyelven megjelenő publikáció. Igaz, 1945 óta Kárpátalja magyar kutatói több száz oldalnyi szláv nyelveken kiadott anyaggal rendelkeznek. Ezek legfontosabb értéke az, hogy egyáltalán megjelenhettek. Többségük szorosan kötődik szűkebb hazánkhoz, így az egyetemes Kárpát-medencei tudomány szerves részét képezi. Általában minősíti tudományos életünket az is, hogy Kárpátalján nincsenek érdembeli viták szinte egyetlen szaktudomány területén sem se írásban, se szóban, hiányzik a kritika szelleme is. Elgondolkodtató az is, hogy az egyetem különböző karain előadó magyar tanárok nem vállalnak feladatokat, nem kezdeményezők a magyarság önszerveződésében (...) Egyes diszciplínák szervezettségi foka és intézményesített formája mégis egyfajta megkülönböztetésre készletet, amelyet persze nem tekintek valamiféle rangsorolásnak. Ilyen értelemben választható szét a természet- és társadalomtudományok helyzete.

2. Természettudományok

A természettudományok terén nincs olyan intézmény, társaság, amely tudományos életük szervezésével foglalkozna, vagy legalábbis teret biztosítana egy ilyen fajta kezdeményezésnek. Így jóformán a mai napig még azt sem lehet pontosan tudni, hogy mennyien vannak, és az egyetem különböző kutatóközpontjain kívül hol tevékenykednek még Kárpátalján. Feltérképezésüket nehezíti az is, hogy a gorbacsovi nyitásig többen közülük titkolták nemzetiségüket, s bármennyire is furcsa, még napjainkban is vannak olyanok, akik nem szívesen szólnak meg magyarul. Azonkívül az orosz tudománypolitika több évtizedes erőfeszítései mára Kárpátalján a kutatók és tanárok között kitermelt egy olyan réteget (...), akik magukat még magyarnak vallják ugyan, de magyar nyelvű előadás megtartását nem mernék elvállalni, mert anyanyelven a szaknyelvet nem ismerik, nem gyakorolják, ezért saját szakterületükön csak szláv nyelveken publikálnak. Ez már az asszimiláció egyik stádiumát vetíti elénk. S mivel a tudományos ranglétrán előrelépni csak a minél teljesebb beépülés útján lehetett, ennek ára gyakran a nemzetiség feladása volt. Részben ezzel magyarázható az, hogy máig nem jutottunk el oda, hogy fizika vagy matematika karon, ahol a legtöbb a magyar hallgatók száma, legalább valamilyen szakkollégiumot adnának elő anyanyelven. Úgy tűnik, hogy a természettudományok művelői a tudomány egészében gondolkodnak. Nem tudatosult bennük, hogy bár az ukrán vagy orosz nyelvű intézetekben alkotnak, végül is a magyar tudományos szellemiséget is szolgálják, annak alkotó részei. Persze, ez egyfajta ellentmondást is magában hordoz. Ennek a konfliktusnak már vannak jelei Kárpátalján. Egy demokratikus államban persze ez a látszólagos kontraszt könnyen feloldható, hiszen a régió magyar tudományos életének fennállása nemcsak az itteni magyarság, hanem egyben az ukrán állami tudományos rangot is emelné. Ennek felismerése azonban mind a hivatalos politika, mind a többségi tudományosság részéről még hosszú folyamatot igényel. Sajnos, amennyiben nem lesz olyan intézmény vagy egyesület, amely a természettudományok, a műszaki és orvostudományok egyes képviselőit összefogná, esetleg szervezésüket vállalná, akkor az asszimilálódás folyamata tovább mélyül, és beláthatatlan

következményekhez vezet, s a későbbiekben valószínű e téren nem is beszélhetünk majd magyar tudományos életéről.

3. Társadalomtudományok

Viszonylag más helyzet alakult ki a társadalomtudományok terén, ezeken belül is a nemzeti önismereti diszciplínákban, a nyelvészeti, irodalmi, történeti és néprajzi kutatásokban. A másságot is jelzi, hogy két intézmény – a Magyar Filológiai Tanszék és a Hungarológiai Központ – is van, amelyeknek e szaktudományok életben tartása, működtetése lenne a feladata. Sajnos, mindkettő az elmulasztott lehetőségek egy-egy otthona.

a) Irodalom, nyelvészet, néprajz

Az 1963-ban az Ungvári Állami Egyetem Filológiai Karán létrejött magyar tanszék nem lett a kárpátaljai magyar tudományosság műhelye, a szellemi élet szervező központja. Annak ellenére igaz ez, hogy egyesek azt hangoztatják, hogy végül is a kárpátaljai magyar költők, írók, a kutatásokkal foglalkozók mind a tanszék egykori diákjai. A másik fél véleménye szerint azonban ők a legtöbb ismeretanyagot az akkor még élő, de a rombolás programja következtében otthonaikba visszaszorult, magányos pedagógusoktól, a tanszék egy-két tanárától, illetve magán-szorgalomból sajátították el. E téren tehát nem a tanszék hatása volt a mérvadó, hiszen annak merev, nagyon konzervatív pártossága még az egyetemen belül is kitűnt. Ez a szemlélet és az ezzel járó kontraszelekció meghozta a gyümölcsét: a fiatalok eltávolodtak a tanszéktől, a tudományos élettől, és részben ennek köszönhetően utánpótlás nélkül öregedett ki a tanszék. Olyan légkör uralkodik, amely nem vonzza a tehetséges és ambiciózus szakembereket. Bizonyíték erre, hogy 6 aspiráns – Néma Lajos, Vári Fábán László, Perduk János, Popovics Béla, Kulin Zoltán, Glodán Erzsébet – hagyta félbe egy-két év után tanulmányait. A tanszék fennállásának 30 éve alatt egyetlen kandidátus került ki aspiránsai közül. Az utánpótlás nevelésének elhanyagolásával nemcsak a kutatói és oktatási ismeretek átadásának folyamata, az egyre magasabb szintről való továbbfejlődés lehetősége került veszélybe, hanem kihalásra ítélte a magyar tudományosságot is.

A tanszék jelenlegi munkája főleg és szinte kizárólagosan az oktatási tevékenységre korlátozódik. Az oktatási program azonban meglehetősen elavult, a diákokat nem tanítja vagy nem kényszeríti az önálló gondolkodásra, az egyes témákban való elmélyülésre, kutatásokra. A tanárok a kutatói-oktatói pályára alkalmas és érdemes tehetségesebb hallgatók kiválasztását és támogatását nem tartják kötelességüknek. Nem figyelnek fel a helyi sajtóban vagy különböző magyarországi folyóiratokban publikáló tudósjelöltekre sem. Sőt, a tanszékvezető nem nézi jó szemmel, ha a hallgatók pályaművet küldenek Magyarországra, amelyet pozitív elbírálás esetén a tanszéken kicsinyes irigység fogad. Részben ez is kihat a szakemberhiányra, s ha mégis kineveznek valakit valamilyen állásba, akkor a kiválogatáskor nem a szakmai szempontok dominálnak.

Szigorúan tudományos tekintetben a tanszék a nemzeti önismereti diszciplínákat: a nyelv- és irodalomtudományt képviseli, illetve a néprajz- és történettudományt

annyiban, amennyiben ezek az előző kettőhöz kapcsolódnak. A publikációk csekély számát a tanszék munkatársainak egy része a tanárok nagy oktatói megterhelésével, illetve a nehéz életkörülményekkel magyarázza. Véleményük szerint az írások többsége kényszerből keletkezik, s nincs idő az alaposabb kutatásokra. Nagyobb tudományos munkát a tanszékvezetőkön kívül senki sem publikált. A kutatások továbbra is a magyar–ukrán, magyar–orosz nyelvi és irodalmi kapcsolatokra szorítkoznak elsősorban. Ilyen a tanárok összes disszertációjának témája, kivételt csak egy képez. Ezek a régió magyarságának problémáiról, gondjairól a legkevesebbet derítik fel. Hosszú éveken keresztül a tanszék erre a témára állt be, ez volt a minisztérium által jóváhagyott kutatási program. Jórészt ma is ilyen irányú kutatás folyik, e körül publikálnak, de most már egy-két írás elűt a korábbi program tematikájától, s a helyi vonatkozások feltárására is épít. Annak ellenére, hogy vidékünk több jelentős író és költőt adott a magyar irodalomnak, s *Hatodik Síp* címen fóruma is van, nincs érdembeli kritikája. Ami erről Kárpátalján megjelenik, az inkább ismertetés, mint objektív kritika.

A nyelvészet terén a dialektológiának vannak hagyományai. A legfájóbb e téren talán az, hogy míg korábban időnként igen, most egyáltalán senki nem foglalkozik a nyelvművelés, az idegen nyelvi hatás problémáival. A nyelvjárás és a regionális köznyelv viszonyának értékelése, elemzésének elhanyagolása következtében nem tudjuk helyesen megítélni mi az, ami elfogadható a nyelvjárási jelenségekből és mi az, ami nem.

A néprajz- és történettudomány helyzete meglehetősen válságos. A tanszéken ilyen irányú tudományos kutatómunka nem folyik, újabban a Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság vállalkozott erre, de ez az új szervezet még mind a mai napig nem igen tudott talpra állni. A Társaság keretein belül tevékenykedő két-három kutató is inkább folklórkutatással foglalkozik. Sajnos, képzett néprajzos nincs Kárpátalján, nem tekinti feladatának senki a szakszerű leletmentést sem.

A történettudomány a tanszéken nincs jelen, vagy ha van, akkor érintőlegesen. Az ilyen kutatások nem a tanszékhez, általában az egyetemhez, illetve egyes középiskolai tanárokhöz, valamint a Beregszászi Állami Levéltárhoz kapcsolódnak.

A tanszék tudományos munkájához tartozik az is, hogy a tanároknak állásaik megtartása érdekében előadást kell tartani a minden évben megrendezett tudományos konferencián. Ott sajnos a nyelvről, irodalomról és a hagyományokról ukránul vagy oroszul lehet csak beszélni. Hasonló a helyzet a diákkonferenciákon is. A különböző külföldi, elsősorban magyar nyelvű fórumokon való megjelenést itthon nem nézik jó szemmel.

Szerepzavarral küszködik az Ungvári Állami Egyetemen 1989 novemberében megnyitott Hungarológiai Központ. A magyar állami támogatással létrehozott intézet identitászavara világosan tükröződik az alapszabályban, illetve a Központ által vállalt kutatási tematikán, amelyen korábban Moszkva, most Kijev hatása figyelhető meg. Az intézet munkájában tapasztalható fonákságok gyökere két magyar közmondás összevonásából vezethető le: aki sokat markol, az nem tudja egyszerre szolgálni az államot és a hungarológiát is.

A Központ tudományos tevékenységének eddigi mérlegét a különböző nemzetközi konferenciák (*Szovjet hungarológia: tanulmányok, problémák. A fejlődés*

irányai – 1989; *A Tisza hely-nevei* – 1990; *Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok* – 1992; *A magyar kultúra európai összefüggésben* – 1992) csökkenő érdeklődést mutató megrendezése, a *Hungarológia az Ungvári Állami Egyetemen* c., az Egyetemi Könyvtárral közösen elkészített és kiadott bibliográfia elszórt, vegyes tárgyú, elsősorban nyelvészeti, de történeti vonatkozásokat is tartalmazó 2-3 munkatárs nevéhez fűződő tanulmányok, cikkek; ukránok, oroszok, magyarok számára a Horváth Katalin és Petro Lizanec nevéhez fűződő társalgási nyelvkönyvek; újabban az utóbbi szerzőtől *A Kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* I. kötetének megjelentetése, illetve sok szempontból vitatott, nem a tudományos elveket követő, a kárpátaljai magyarság körében is vihart kavarázó állásfoglalása a régió helységneveinek visszaállítása ügyében, valamint az *Acta Hungarica*, a Központ folyóirata három számának sajtó alá rendezése vonják meg.

A Hungarológiai Központnak az igazgatón kívül, aki egyben a tanszék vezetője is, 7 főállású munkatársa van. Ebből kettő történész, öt pedig filológus. A munkatársak többsége azonban csak státuszában tudományos, s a tanszékhez hasonlóan az oktatási tevékenység felé mozdultak el, illetve különböző technikai munkával kötik le figyelmüket.

Így az Ungváron működő intézet tudományos és tudományos-szervező jelentősége csekély, az alapító okiratban vállalt funkciójának nem tud megfelelni. A közvélemény ugyanis a Hungarológiai Központtól Kárpátalján teljesen jogosan valami mást várt. Azt, hogy a területen élő magyarság szellemi életének otthona legyen. Erre azonban az intézet mai összetételében és működési formájában képtelen. Ehhez elsősorban az kellene, hogy ne a főnöki utasítást váró szorgalmas hivatalnokokat alkalmazzon, hanem saját szakterülettel rendelkező, azért felelős, önálló tudományos kutatókat.

b) Történettudomány

Mint már a fentiekben utaltam rá, meglehetősen kritikus a kárpátaljai magyar történetírás, és általában a régió történettudományának helyzete. Magát magyarnak valló, kutatásokkal foglalkozó, publikáló és tudományos fokozattal rendelkező történészünk nincs. Erre valószínűleg kihatással van az, hogy az Ungvári Állami Egyetemen e tudomány szak művelése, a kutatások irányvonalának kijelölése a bekövetkezett rendszerváltás ellenére ugyanazok kezében összpontosul, mint korábban. Ők viszont a múltban alkalmazott módszerektől és szemlélettől nagyon nehezen tudnak megválni, s ha ez meg is történik, akkor a nemzeti irányzat, a homogenizáló törekvés kerekedik felül, válik uralkodóvá.

Az új független állam, Ukrajna megalakulásával egyben módosult, új történelmi koncepció jelent meg (a korábban általánosan hangoztatott „Kárpátalja – ősi szláv föld” helyett most Kárpátalját ősi ukrán földnek állítják be). Ezt a szemléletet a gorbacsovi nyitás után megjelent publikációk támasztják alá és viszik be a sajtón keresztül az ukrán köztudatba. Ebbe az irányba látszik elmozdulni a történelmi fakultáson szinte a napokban létrejött Kárpát-kutató Intézet is, bár vannak munkatársai között ezzel az irányvonallal szembehelyezkedő, elfogulatlan kollégák is, az ő hangjuk azonban még eléggé gyenge. Így e tudomány röpirat jellegű lett, és a teljes csőd felé sodródik. Csak mélyíti a válságot az egyetem vezető történészeinek

alacsony felkészültségű foka. A történelmi karon egyetlenegy tudós sem birkózik meg a latinnal, a magyar nyelvet is csupán 2-3 beszéli, nem szólva a nyugati nyelvek ismeretéről. Ennél fogva területünk és más régiók múltjának azokat a korszakait tanulmányozzák, amelyek nem kívánnak idegen nyelvismeretet, lényegében tehát a legújabb kor eseményeit. Paradox módon a megfelelő ismeretek hiányában, nyelvi és egyéb nehézségek ellenére a legbonyolultabb szakkérdésekben is otthonosan mozognak, s bátran foglalnak állást az őstörténet, a középkor és az újkor probléma körében, amelyet a csehszlovák érában megjelent szláv nyelvű írások szintjén ismernek. Arról már nem is beszélve, hogy teljesen hiányoznak az interdiszciplináris kutatások... Véleményem szerint a tisztánlátás elengedhetetlen feltétele a kárpátaljai történetírás részrehajlásmentes mérlegének elkészítése, amely nemcsak a különböző munkák értékelését adná, hanem kijelölné teendőink ebből fakadó pontos irányvonalait is.

Alacsony színvonalon folyik a szakemberképzés. (Az oktatási programban az órák nagy részét a legújabb kori történelem foglalja el. Szinte teljesen hiányzik a középkor. Kevés időt szentelnek a nyelvek elsajátítására és a forráskritikának. Hiányzik a programból a középkori régészet is. A honfoglaló magyarok itteni emlékét sem kutatják, pontosabban a kiásott telepeket szlávoknak határozzák meg.) Korábban elsősorban az volt a cél, hogy kielégítsék a párt és a komszomolbizottságok, a vám, a rendőrség és a hadsereg vezetőségének politikailag megbízhatóan képzett káderegényeit s csak másodsorban helyezték a hangsúlyt a tanárképzésre. A diplomát szerzett történészek jelentéktelen hányada került csak tudományos pályára. Azonban ezek többségének a figyelmét is vagy a kommunista párt és a komszomol-vezető és annak meghatározó szerepe, vagy a kollektivizáció „sikerei”, a sztálini modell internacionalizmusa, valamint az ún. „újraegyesülés és felszabadulás” hozta össznépi „jólét és szabadság” különböző aspektusainak vizsgálata kötötte le, amely témákon dolgozva elmélyült kutatások nélkül is gyorsan tudományos fokozathoz lehetett jutni. A tudomány iránt elkötelezett történészek felkészítése nem kollektíve az egyetemhez, hanem annak egyes meghatározó, időközben sajnos már elhunyt tekintélyeihez fűződik, vagy magánszorgalomhoz köthető. (Csak zárójelben: vannak biztató jelek; kialakulóban van egy fiatal, levéltári anyagok feltárására és bemutatására koncentráló, illetve tárgyilagosságra törekvő fiatal történész-nemzedék, amelynek eddig még tudományos fokozattal nem rendelkező, de rendszeresen publikáló 2-3 magyar képviselője is van.)

Bár a majd fél évszázad alatt viszonylag sok, a térség múltját tárgyaló írás jelent meg a történészek tollából, azonban a parancsuralmi rendszer zátonyain megfeneklett, szakértelem nélkül megírt felületes ismertetések mellett csak nagyon elszórtan található néhány olyan kezdeményezés, amely szűkebb hazánk mélyebb, széles kitekintésű, gazdaság-, társadalom-, művelődéstörténeti stb. gyökereinek vizsgálatához járul. Sajnos azonban nemcsak általában Kárpátaljának, de ezen belül az itteni magyarságnak sincs politikai és ideológiai hatásoktól mentes, elfogulatlan vizsgálata és összefoglalása.

c) Levéltár; könyvtár

Hiányos lenne a kárpátaljai magyar tudományos élet ismertetése a levéltár- és a könyvtárügy bemutatása nélkül. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

anyaga három városban összpontosul. Munkácson található az 1945 után keletkezett hivatalok archívuma, Ungváron pedig, ahol az igazgatóság is található, az egykori kommunista párt, a KGB és a különböző városi hatóságok iratai kaptak helyet. A történeti szempontból értékes források Beregszászon vannak elhelyezve. Ennek az anyaga magába foglalja a volt vármegyék – Ung, Bereg, Ugocsa és részben Máramaros, az öt koronaváros, a helyi nemesi családok és a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratait a kezdetektől (XIV. sz.) egészen 1944-ig. Sajnos azonban a történeti anyag 1944 előtt érvényes, a jelenlegi magyarországi levéltári rendszerhez igazodó beosztását a háború után az új hatalom megváltoztatta, s teljes egészében a szovjet mintához igazította. A források így nehezen követhető tematikai elv szerint lettek csoportosítva, ahol végeredményben csak a kronológiai szempontok érvényesülnek, felborítva a korábbi rendet, és megnehezítve a kutatásokat.

A KTÁL tudományos eredményeit az *Október útján* c., Kárpátalja történetére vonatkozó, tendenciózusan összeválogatott, több disszertáció alapját képező 6 kötetes okmánytár, illetve az *Igazság az unióról* c. az egyház népellenes szerepét bemutató dokumentumgyűjtemény, valamint a szocialista építést dicsőítő források publikálása jelzik, de egyben minősítik is. A levéltárban kialakult helyzet ma annyiban tér el a korábbiaktól, hogy feloldották a fondok titkosságát, nyitottak külföld felé is... Forrásfeltárással, a nélkülözhetetlen útmutatók, katalógusok összeállításával senki nem foglalkozik. A személyzet nem kötelezte el magát a tudományos munka iránt. Közben károsodik az évszázadok óta féltve őrzött és gondosan tárolt, jelentős mértékben mind a mai napig feldolgozatlan iratanyag. Az egykori megyei börtön épülete ugyanis, ahol a beregszászi levéltár helyet kapott – erre a célra nem alkalmas.

A tudományos élet szempontjából Kárpátalján az Ungvári Állami Egyetem, a Beregszászi Levéltár és a Honismereti Múzeum Könyvtárának gyűjteménye érdemel figyelmet. Sajátos szerepet tölt be az Ungváron található Kárpátaljai Területi Könyvtár, főleg annak idegen nyelvű osztálya. Az első három 1944 előtti anyagával tűnik ki. Különösen értékes az egyetemi könyvtár régi könyvek osztályának állománya, amely XV–XVII. századi nyomtatott és kéziratos anyagot tartalmaz. A területi könyvtárban – bár részben itt is található háború előtt napvilágot látott anyag – inkább az 50-es évek végétől beszerezhető különböző, főleg nemzeti önismereti tárgyú diszciplínák (történelem, néprajz, nyelv és irodalom) szakirodalma, s a tudományos folyóiratok gyűjteménye van elhelyezve. A könyvtárközi csereszolgálat – amely napjainkban egyre inkább ellehetetlenül – óriási segítséget jelent a tudományos irodalom ritkább, számunkra egyéb úton hozzáférhetetlen példányainak kölcsönzéséhez. Gondot jelent újabban az is, hogy ebbe a bibliotékába külföldről a legfrissebb tudományos irodalomból alig jut el valami. Mind a területi, mind az egyetemi könyvtár helyszükével küszködik (az utóbbi idegen nyelvű osztálya például most a város két pontján található, szinte teljesen lehetetlenné téve ott a foglalkozást), nincs az állomány tárolására alkalmas épület. A levéltár könyvtárának értékes anyagában való kutatást pedig a szabályszerűen vezetett katalógus hiánya nehezíti nagymértékben. Egy-egy 1944 előtt megjelent könyv, vagy a helyi folyóiratban közölt írás megtalálása hosszú időt vesz igénybe,

így Magyarországról vagyunk kénytelenek azt megrendelni. Meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után a könyvtárak technikai felszereltsége is.

Összegezve a fentieket, úgy gondolom, hogy szűkebb hazánk tudományosságának fejlődése érdekében a két intézet – a Magyar Filológiai Tanszék és a Hungarológiai Központ – életképessé tétele mellett valószínűleg célszerű lenne egy tudós társaság megalakítása is. Létfontosságúnak tartom ösztöndíjakból magyarországi tudományos központokban kiformálni a mennyiségileg és minőségileg megfelelő utánpótlást, kutatógárdát... Be kellene vonni a régió kutatóit a magyar és nemzetközi tudományos vérkeringésbe; arra érdemes kárpátaljai kutatók számára lehetőséget kellene adni, hogy az anyaországban védhessék meg dolgozataikat.

A magyarországi szubvenciók tekintetében ne az intézményeket, hanem a meghatározott témában kutatókat, az arra felkért tudósokat finanszírozzák. Célszerűnek tartanánk meghirdetni különböző határon túli, vagy éppen a kárpátaljai magyar tudományosság számára kiírt pályázatokat.

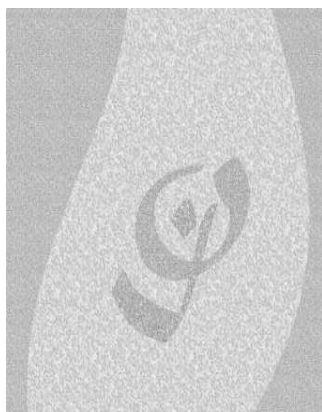
Növelni kellene a magyarországi vendégtanárok számát is. Főleg olyan szakemberek kiküldésére lenne szükség, akik egy-egy, Kárpátalján hiányosan vagy egyáltalán nem képviselt tudományág – pl. néprajz, irodalomtörténet stb. – művelői. Ők az oktatói munka mellett különböző terepmunkával, gyűjtéssel is foglalkozhatnának.

Fontosnak ítélem a magyarságkép alakulása szempontjából a többségi tudományossággal való együttműködést. A nacionalizmusok elkerülése vagy tompítása érdekében célszerű létrehozni pl. egy magyar–ukrán történészbizottságot Budapest, illetve Kijev központokkal...

Soós Kálmán

(Megjelent a *Kárpátaljai Minerva* I. kötet 2. füzetében, Budapest–Beregszász, 1997, p. 91–104.)

tized táulatából Két évfized táulatából Két évfized táulatából Két évfized táulatáb

A 2007-re kialakult kisebbségi deficit, az új ukrán felvételi rendszer bevezetése, a független vizsgaközpontok kialakítása megrendítette a magyar nyelvű oktatás rendszerét. A magyar iskolákban csökken az első osztályba beíratott tanulók száma. A magyar kisebbségi hivatal felkért négy kárpátaljai oktatási szakembert, hogy foglalja össze a magyar nyelvű oktatás iránti igény csökkenésének okait, tegyen javaslatot annak orvoslására, ami egy oktatási stratégia alapjait jelentené. Ez a tanulmány a korábbi kutatásaink alapján készült el, majd sor került a vitájára a MEH szervezésében kárpátaljai oktatási szakemberek részvételével rendezett szimpóziumon, közvitára felkerült a Miniszterelnöki Hivatal honlapjára, de nyomtatásban még nem jelent meg.

A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégia kérdései Kárpátalján, 2008

Bevezetés

Az ukránai magyar oktatás¹ megmaradása és fejlesztése érdekében kidolgozandó stratégia véleményünk szerint első és legfontosabb lépése az, hogy meghatározzuk, melyek azok a célok és feladatok, melyeket ezen oktatási struktúra elé kitűzünk. Ugyanis: ahogyan nincs stratégia kitűzött célok nélkül, úgy – jó esetben – nincs olyan oktatási rendszer, amely mögött nem húzódnak explicite és/vagy implicite megfogalmazott társadalmi célok, s elvileg nem létezik olyan iskolarendszer sem, melynek nincs valamiféle rejtett tanterve, melyet nevelői felé közvetít. Amíg nem egyezünk meg abban, melyek azok a (társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális stb.) célok, amelyek elérése érdekében fenntartjuk és fejlesztjük oktatási rendszerünket, addig nem beszélhetünk oktatási intézményhálózatról, maximum egyes intézményekről, melyek többé vagy kevésbé szoros hálózatot alkotnak. Miután megegyezésre jutottunk az oktatás alapvető céljai vonatkozásában, meg kell találnunk azt az oktatási szerkezetet és azokat az oktatási modelleket, képzési

¹ Az ukránai magyar oktatás alatt ebben a tanulmányban jórészt a kárpátaljai magyar nyelvű/nyelvi oktatást értjük. Ennek oka, hogy az ukránai magyar közösség csak Kárpátalján őshonos, s csak itt, ebben a régióban vannak meg a reális esélyei és lehetőségei a magyar nyelvű oktatás megtartására, arról nem is szólva, hogy voltaképpen csak itt lehet érdemi igény erre a képzési rendszerre. A 2001. évi népszámlálási adatok szerint az ukránai magyarok 96,7%-a él Kárpátalján, a régió kívül, az országban szétszórta élő magyarok aránya 3,3%. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a Kárpátalján kívül élő magyarok nem részei a magyar nemzetnek, vagy hogy támogatásuk nem volna szükséges. Inkább azt jelenti, hogy a Kárpátalján kívül szóróanyagban élő kisebb-nagyobb magyar közösségek vonatkozásában csak az anyanyelvű és/vagy nyelvvelésoztó képzési formák (vasárnapi iskola, fakultatív nyelvoktatás stb.) jöhetnek számításba (s azok is csak az adott közösség igényei alapján). Ehhez képest nyilván másként jelennek meg az óvodától a felsőoktatásig terjedő, széles anyanyelvi oktatási intézményhálózattal rendelkező, nagyrészt tömbben élő kárpátaljai magyarok igényei és lehetőségei.

formákat, melyek révén a kitűzött célok megvalósíthatókká válnak. S nem utolsósorban: a stratégia akkor válhat cselekvési programmá, ha alapvető kérdéseivel, irányvonalával a közösség, pontosabban annak meghatározó szervezetei, aktorai egyetértenek, megvalósulása pedig akkor lehetséges, ha sikerül megtalálni és aktivizálni azokat az embereket, akik mindezt átültethetik a gyakorlatba. Továbbá a stratégia megvalósításának kulcskérdése a felvetett kérdések finanszírozása rövid, közép és hosszú távon.²

Az alábbiakban azzal próbálkozunk, hogy összefoglaljuk: meglátásunk szerint melyek azok a legfontosabb célok s feladatok, melyek miatt szükséges a kárpátaljai magyar nyelvű oktatási hálózat megtartása és fenntartása, illetőleg fejlesztése. Végül pedig arra teszünk kísérletet, hogy javaslatokat fogalmazzunk meg annak érdekében, hogy a Kárpátalján élő magyar közösség iskolarendszere hosszú távon is megmaradjon. A fent említett kérdésekben csak és kizárólag úgy juthatunk érdemi válaszokhoz, ha a kárpátaljai magyar nemzetrész reális helyzetéből indulunk ki, mindeközben folyamatosan utalunk azokra a (szociológiai, népességföldrajzi, oktatási és szociolingvisztikai) kutatásokra, melyekből a legtöbb ismeretet és adatot meríthetjük a kárpátaljai magyar közösségről, illetve helyenként utalunk azokra a nemzetközi (főként nyelvtudományi) kutatásokra, melyek mondandónk elméleti alapját biztosítják.

Alapvető kiindulási pontjaink a következők:

- a) a kisebbségi oktatásnak vannak sajátos céljai és feladatai;
- b) az Ukrajnában élő magyar közösség helyzetét meghatározó (egyik) legfontosabb tényező az, hogy őshonos kisebbségről van szó, mely nemzetiségileg és nyelviileg egyaránt heterogén környezetben él.

A 20. század közepén feltűnt, s mára (az egyik) meghatározóvá vált nyelvtudományi paradigma, a szociolingvisztika (társasnyelvészet) kutatási eredményei szerint a kisebbségi közösségek helyzetét vizsgálva mindvégig szem előtt kell tartanunk, hol helyezhető el az adott csoport a nyelvcsere³–nyelvmegtartás⁴ kontinuumában. Ezt azonban csak tágabb kontextusban, a közösség nyelvi helyzetének elemzése révén ítéldhetjük meg.⁵

² Mivel itt és most feladatunk a kárpátaljai magyar nyelvű/nyelvi oktatás megtartása és fejlesztése érdekében kidolgozandó stratégia tárgyalása, nem térhetünk ki arra, hogy alapvető fontosságú volna egy egységes nemzet-, s ezen belül oktatáspolitikai koncepció kidolgozása is, ahol megfogalmazásra kerülnek mind a célok, mind a feladatok. Másutt, más helyen mások is utaltak már egy ilyen stratégia szükségességére, s mi magunk is megtettük már ezt korábban. (Lásd például: Csernicskó István: A magyar nemzeti nyelvstratégiáról, mulasztásainkról, feladatainkról és vágyainkról. In: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 106–116. Ungvár: PoliPrint, 2004. Továbbá Csernicskó István: Kell egy csapat! Gondolataim a magyar külpolitikai stratégia kapcsán. *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle* 2006/3–4: 128–135. Beregszászi Anikó: *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2001. Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a nancsos forradalomig*. Ungvár: PoliPrint, 2007. különösen a 258–261. o.

³ A nyelvcsere történeti folyamat, mely során egy közösség *X nyelv* szokásos használatáról a kétnyelvűség különböző fázisain keresztül néhány generáció alatt fokozatosan áttér *Y nyelv* használatára.

⁴ A nyelvmegtartás olyan történeti folyamat, melynek során a hosszú ideje fennálló kétnyelvűség ellenére a közösség megtartja eredeti nyelvét.

⁵ A nyelvi helyzetet azok a demográfiai, politikai, gazdasági, kulturális tényezők összessége alkotja, melyek együttesen meghatározzák az adott nyelv/nyelvváltozat jelenét és jövőjét, valamint azok a nyelvi folyamatok (nyelvcsere vagy nyelvmegtartás) és jelenségek (a nyelvi rendszerben, szókészletben, nyelvhasználatban, nyelvi attitűdökben), melyek a vizsgált nyelvet/nyelvváltozatot jellemzik. Ma már számos olyan kötet, tanulmány áll rendelkezésünkre a kárpátaljai magyar közösség nyelvi helyzete vonatkozásában, melyekre stratégiánkat alapozhatjuk.

1. A magyar nyelv státusza, az anyanyelv és államnyelv kérdései, nyelvi tervezés

1.1. A magyar nyelv státusza a hatályos ukrainai törvények tükrében és a gyakorlatban

- Ukrajnában a nyelvek és beszélőik helyzetét a következő dokumentumok szabályozzák:
- Ukrajna Alkotmánya (1996)⁶;
- Ukrajna Alkotmánybíróságának határozata Ukrajna Alkotmánya 10. cikkelyének értelmezéséről (1999);
- Ukrajna törvénye az Ukrán SZSZK nyelveiről (1989);
- Ukrajna nemzetiiségi jogainak nyilatkozata (1991);
- Ukrajna törvénye a nemzetiiségi kisebbségekről (1992);
- Ukrajna törvénye a közjegyzőségről (1993);
- Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokról (1997);
- Ukrajna törvénye az információról (1992);
- Ukrajna törvénye a nyomtatott tömegkommunikációs eszközökről (a sajtóról) Ukrajnában (1992);
- Ukrajna törvénye a televíziózásról és rádiózásról (1993);
- Ukrajna törvénye a reklámról (1996);
- Ukrajna törvénye a kiadói tevékenységről (1997);
- Ukrajna törvénye Ukrajna elnökének megválasztásáról (1999);
- Ukrajna törvénye Ukrajna népképviselőinek (parlamenti képviselőinek) megválasztásáról (2004);
- Ukrajna törvénye Ukrajna a Legfelsőbb Tanács, a Krími Autonóm Köztársaság, a helyi önkormányzatok képviselőinek, valamint a városi, a falusi és a nagyközségi polgármesterek megválasztásáról (2004);
- Ukrajna családjogi törvénykönyve (2002);
- Ukrajna büntetőtörvénykönyve (2001);
- Ukrajna polgári törvénykönyve (2003);
- Ukrajna büntetés-végrehajtási törvénykönyve (2004);
- Ukrajna polgári eljárásjogi törvénykönyve (2004);
- Ukrajna szabálysértési eljárásokról szóló törvénykönyve (2005);
- Két- vagy többoldali államközi egyezmények és szerződések;
- Egyéb elnöki és kormányrendeletek;
- Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (1997; a ratifikáció éve);
- A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (2003; a ratifikáció éve).
- Ukrajna Alkotmányának 10., 11., 12., 24., 53., 92., 103., 127. és 148. cikkelye tartalmaz a nyelvekre vonatkozó tételeket.

A 10. cikkely deklarálja, hogy „Ukrajnában az állami nyelv az ukrán”, és az állam biztosítja az ukrán nyelv funkcionálását a társadalmi élet minden területén. A következő bekezdés szerint „Ukrajnában szavatolt az orosz és a többi ukrainai

⁶ Zárójelben az elfogadás éve található.

nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme”. A cikkely utolsó mondata szerint viszont „Ukrajnában a nyelvek használatát Ukrajna Alkotmánya szavatolja és törvény határozza meg”. A 92. cikkely is úgy rendelkezik, hogy kizárólag Ukrajna törvényei határozzák meg többek között a nyelvhasználat rendjét.

A 11. cikkely általános deklarációkat tartalmaz Ukrajna minden nemzetiségének és nyelvének védelméről, a 24. cikkely többek között a nyelvi alapon való diszkriminációt is tiltja. A 12. az Ukrajna területén kívül élő ukránok nyelvi igényeinek kielégítésére tesz ígéretet. Az 53. rész a nemzeti kisebbségek számára a törvény által megszabott rendben garantálja az anyanyelven való oktatás *vagy* az anyanyelv tanulásának jogát. A 103., 127. és 148. cikkely az államnyelv ismeretétől teszi függővé bizonyos állami tisztségek betöltését (köztársasági elnök, alkotmánybírói tagság, bírói tisztség).

1999-ben Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának 51 képviselője az Alkotmánybírósághoz fordult az Alkotmány 10. cikkelyének hivatalos értelmezését kérve. Az Alkotmánybíróság állásfoglalása értelmében⁷ az államnyelv használata kötelező az államhatalmi és önkormányzati szervek munkájában. Az államnyelv mellett az orosz és más nemzeti kisebbségek nyelve is használható Ukrajna törvényei által megszabott keretek között.

Az Alkotmány 10. és 92. cikkelye értelmében a nyelvek státusa szempontjából még a Szovjetunió fennállása idején, 1989-ben elfogadott nyelvtörvény a mérvadó.

A *nyelvtörvény* is államnyelvként definiálja az ukrán nyelvet (2. cikkely), ugyanakkor továbbra is megmarad az orosz a népek közötti érintkezés nyelvének (4. cikkely). Az 5. cikkely értelmében az állampolgárok számára szavatolt anyanyelvük és bármely más nyelv használata; az állampolgárnak jogában áll, hogy az állami, társadalmi szervekhez, vállalatokhoz stb. ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven, orosz nyelven, vagy a felek számára elfogadható egyéb nyelven forduljon. A törvény nemcsak tiltja a nyelvi alapon történő megkülönböztetést (8. cikkely), de szankciókat is kilátásba helyez a nemzetiségi nyelvek használatának korlátozása miatt. A rendelkezések szerint felelősségre vonható az a tisztségviselő, aki a nyelvtudás hiányára hivatkozva megtagadja egy nemzetiségi nyelven írt beadvány vagy folyamodvány átvételét (5. cikk).

A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén lehetőséget nyújt a nemzetiségi nyelv használatára az ukránnal egyenrangúan és párhuzamosan az állami és pártszervek, a vállalatok, intézmények működésében (3. cikkely). Nem értelmezi azonban a törvény, mit ért a nemzetiségi többségű területek fogalom alatt (lásd Вісник етнополітики № 9, 16–31 липня 2004, <http://www.unepd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/09.php>).

A törvény értelmében az állami dokumentumokat, okmányokat ukrán nyelven fogadják el és teszik közzé, alsóbb szinteken is, ám itt szükség esetén más nemzetiségi nyelveken is publikálják. A hivatalos úrlapok ukrán vagy ukrán–orosz nyelvűek (10. cikkely). A hivatali és munkahelyi adminisztráció nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehet az ukránnal párhuzamosan használni (11. cikkely).

⁷ Az állásfoglalást lásd: http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_ConstCourtLanguage_Ukrainian

A hivatalos személyi okmányok (személyi igazolvány, munkakönyv, az iskolai végzettséget igazoló dokumentumok, születési, házassági és halálozási anyakönyvi kivonat) kétnyelvűek, ukrán–orosz (14. cikkely).

A szolgáltatások nyelve az ukrán nyelv, vagy a felek által választott egyéb nyelv (17. cikkely). A perrendtartás nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelv használatára is van lehetőség az ukránnal egyenrangúan; a bíróság nyelvét nem értőnek joga van tolmács igénybevételére, az anyanyelvi vallomástételre (18. cikkely). Az ügyvédi, ügyészi szolgáltatás, a jogi tanácsadás nyelve az ukrán, vagy a felek számára legmegfelelőbb nyelv (23. cikk).

A hivatalos tömegtájékoztatás nyelve az ukrán, illetve lehetőség szerint más ukrain nyelvek (33. cikkely). A táviratok, a postai borítékok, csomagok címezésének nyelve az ukrán vagy az orosz (34. cikkely). A hivatalos hirdetések, közlemények, reklámok, plakátok nyelve az ukrán; az ukrán nyelvű szöveg *mellett* szerepelhet más nyelvű fordítás is (35. cikkely).

Az Ukrajnában gyártott termékek, áruk címkéi, feliratai ukrán nyelvűek, és más nyelvekre nem fordíthatók (36. cikkely).

Az intézmények, társadalmi és pártszervezetek, vállalatok stb. hivatalos el- és megnevezése ukrán nyelvű; az ukrán nyelvű felirat jobb oldalán vagy alatta szerepelhet a megnevezés más nyelvű fordítása is (37. cikkely).

Az ukrain földrajzi nevek ukrán nyelvűek. Lehetséges továbbá a nemzetiségi többség nyelvén való feltüntetésük is (38. cikkely).

Az ukrán állampolgároknak joguk van nemzeti tradícióiknak megfelelő nevet választani, amely neveket transzkripcióval ültetik át ukránra (39. cikkely).

Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata minden népnek és nemzetiségnek garantálja a jogot anyanyelve használatára a társadalmi élet minden területén (3. cikkely).

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről szerint azokon a területeken, ahol a nemzetiségi kisebbség a lakosság többségét alkotja, az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények működése során az államnyelv mellett a kisebbség nyelve is használható (8. cikkely). Garantálja továbbá a kisebbségek számára a nemzeti hagyományoknak megfelelő személynévhasználatot, így például azt, hogy a személyazonossági igazolványba csak a vezeték- és utónév kerüljön, és elmaradhat az apa keresztnévéből képzett apai név (otcsesztvo) (12. cikkely). A törvényt egyébként az EBESZ az egyik legprogresszívebb és legdemokratikusabb kisebbségi jogszabálynak minősítette a FAK-országok által elfogadott hasonló dokumentumok között⁸, és más szakértők is pozitívan nyilatkoztak róla (Tóth 2002: 111).

Ukrajna *közjegyzőségről* hozott törvényének 15. cikkelye szerint, amennyiben a közjegyzőhöz forduló nem ismeri a közjegyzői szolgáltatás nyelvét, akkor a rá vonatkozó dokumentumokat közjegyző vagy tolmács útján az ügyfél által ismert nyelvre kell fordítani.

Az ukrain önkormányzati törvény 26. cikkelye 1. pontjának 50. bekezdése lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok megválasszák az önkormányzati szervek

⁸ Вісник етнополітики № 4. 2004. május 1–17. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/04.php>

munkájának nyelvét (vö. Kárpáti Igaz Szó 1997. július 3., 7.). Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokban való szolgálatról (2001) kimondja, hogy csak olyan személy lehet önkormányzati tisztségviselő, aki szolgálati feladatai ellátásához szükséges mértékben beszéli az államnyelvet (5. cikkely).

Az *információról* szóló törvény szerint az információ nyelvét Ukrajna nyelvtörvénye és egyéb jogszabályok, valamint nemzetközi egyezmények szabályozzák (11. cikkely).

Ukrajna a *nyomatott tömegkommunikációs eszközökről (a sajtóról)* hozott törvénye alapján a sajtótermékeket az államnyelven és más nyelveken jelentetik meg (4. cikkely).

A *televíziózásról és rádiózásról* szóló törvény értelmében a televízió- és rádióállomások államnyelven sugározzák műsoraikat; azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek egy tömbben élnek, a kisebbség nyelvén is közölhetik műsoraikat (9. cikkely).

A *reklámtörvény* alapján a reklámok nyelvét a nyelvtörvény szabályozza (6. cikkely).

A *kiadói tevékenységet* szabályozó törvény 8. cikkelye kimondja, hogy a hivatalos nyomtatványok (ürlapok, formanyomtatványok, diplomák, oklevelek stb.) nyelve az államnyelv. A 6. cikkely szerint az állam adókedvezményeket formájában támogatja azon kiadókat, melyek kiadványaik minimum 50%-át államnyelven jelentetik meg, továbbá a kis nemzetiségek nyelvén kiadványokat kis (5 ezresnél alacsonyabb) példányszámban megjelentető kiadókat.

A választási törvények mindegyike kimondja, hogy etnikai vagy nyelvi hovatartozástól függetlenül Ukrajna valamennyi állampolgára választhat és választható (2. és 3. cikkely). Ukrajna elnökével (9. cikkely), valamint a választási bizottságok titkáraival szemben törvényben⁹ megfogalmazott követelmény, hogy beszélniük kell az államnyelvet. A választásokon induló jelölteknek és pártoknak programjukat ukrán nyelven kell benyújtaniuk a választási bizottság számára.¹⁰ A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights) 25. cikkelyéhez fűzött hivatalos értelmezésében az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága megállapította, hogy a szavazati jog hatékony gyakorlásához szükséges a szavazásra vonatkozó információknak és anyagoknak publikálása a kisebbség nyelvén is. Ukrajna a 2002-es parlamenti választásig eleget tett ennek. A 2002-es parlamenti választások során első alkalommal nem voltak szavazócédulák a kisebbségek nyelvén, azóta ez a gyakorlat, így a 2005. évi elnökválasztáson, illetve a 2006-ban egyszerre rendezett parlamenti és helyhatósági választásokon is a módosított választási törvények értelmében¹¹ csak ukrán nyelvű szavazólapok készültek. Ez egyértelműen negatív diszkrimináció: Ukrajnában ugyanis a lakosság 32,47%-a nem ukrán anyanyelvű (lásd népszámlálási

⁹ Az elnökválasztásról szóló törvény 23, 24.; a parlamenti választásokról szóló törvény 26., 27.; a helyhatósági választásokról szóló törvény 20., 21. cikkelye.

¹⁰ Az elnökválasztásról szóló törvény 51.; a parlamenti választásokról szóló törvény 58.; a helyhatósági választásokról szóló törvény 36. cikkelye.

¹¹ Az elnökválasztásról szóló törvény 71.; a parlamenti választásokról szóló törvény 78.; a helyhatósági választásokról szóló törvény 63. cikkelye.

adatokat), és a nem ukrán anyanyelvűek jelentős része nem beszéli az államnyelvet. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a lakosságnak azon része, amely Ukrajna 1991-ben bekövetkezett függetlenné válása előtt nem ukrán tannyelvű iskolában tanult, az oktatási intézményekben nem sajátíthatta el az ukrán nyelvet, mert az a kisebbségi tannyelven oktató iskolákban nem szerepelt tantárgyként. Ez pedig azt jelenti, hogy azok az ukrán állampolgárok, akik 1991 előtt befejezték tanulmányaikat, önhibájukon kívül nem tanulhattak meg ukránul; ezeket az állampolgárokat azonban az állam gyakorlatilag kizárja a választásokon való részvételből.

A 2006-os parlamenti és helyhatósági választások előtt módosított választási törvények értelmében a kisebbségi és civil szervezetek nem állíthatnak jelölteket a választásokon: a parlamenti, megyei és járási, valamint a városi önkormányzati választásokon csak pártok indíthatnak jelölteket, és csak pártlistákra lehet voksolni.¹² A törvények nem teszik lehetővé azt sem, hogy a kisebbségek a pozitív diszkrimináció elve alapján kapjanak helyet a hatalomban.¹³ Mivel azonban az országban élő nemzetiségek nagy része egy-egy szűkebb régióban él, illetve viszonylag kis létszámú, a kisebbségeknek nincs reális esélyük arra, hogy országos listát állítsanak és képviselőt juttassanak a parlamentbe. A korábbi választásokon azokban a választási körzetekben, ahol a kisebbségek jelentős számban éltek, az egyéni választókerületek révén erre volt lehetőség. Így például a kárpátaljai magyar közösségnek (annak ellenére, hogy az ország lakosságának mindössze 0,3%-át alkotja) az 1994–1998, 1998–2002 és 2002–2006 közötti ciklusban is volt egy-egy magyar képviselője a 450 fős Legfelsőbb Tanácsban, akit olyan egyéni választókerületben választottak meg, ahol a lakosság többsége magyar nemzetiségű volt.

A választási törvények módosításának negatív hatása a kisebbségek jogérvényesítésére abból is kitűnik, hogy megyei és járási szinten is csak a kárpátaljai magyarok hoztak létre etnikai alapon pártot és indultak el a helyhatósági választásokon, s szereztek mandátumokat a megyei, járási és városi önkormányzati testületekben. Más kisebbségi közösségek nem tudtak élni ezzel a lehetőséggel.

Ukrajna *családjogi* törvénykönyve tiltja a családon belül a faj (rassz), bőrszín, nem, politikai meggyőződés, vallás, etnikum, társadalmi státus, anyagi helyzet, lakhely, nyelv vagy egyéb alapján történő korlátozást, megkülönböztetést (7. cikkely).

A *büntetőtörvénykönyv* tiltja és 50 adómentes minimálbér mértékű pénzbírsággal sújtja az etnikai, vallási vagy nyelvi alapon történő uszítást (161. cikkely).

A *polgári törvénykönyv* szerint Ukrajna minden állampolgárának joga a nemzeti, kulturális, vallási és nyelvi identitás megőrzése, kinyilvánítása (300. cikkely).

A *büntetés-végrehajtásról* szóló törvénykönyv 8. cikkelye kimondja, hogy az elítélteknek joguk van arra, hogy anyanyelvükön tegyenek tanúvallomást, panaszt, ill. hogy saját nyelvükön forduljanak kérvényeikkel, javaslataikkal a büntetés-végrehajtási szervek felé. Joguk van továbbá ahhoz, hogy anyanyelvükön kapjanak választ folyamodványaikra.

¹² Annak ellenére rendelkezik így a választási törvény, hogy a kisebbségi törvény 14. cikkelye szerint a kisebbségi szervezetek joga, hogy jelölteket állítsanak a választásokon (Tóth 2002: 116–117).

¹³ A The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life c. nemzetközi dokumentumban foglaltak ellenére sem biztosítja ezt a jogot Ukrajna a kisebbségeknek.

A polgári eljárásjogi törvénykönyv 5. cikkelye alapján a polgári bíróság mindenkit egyenlőként kezel, fajtól (rassz), bőrszíntől, politikai, vallási vagy egyéb meggyőződéstől, nemtől, etnikai vagy társadalmi származástól, vagyoni helyzetétől, lakhelytől, nyelvi és etnikai jegyeitől függetlenül. A 7. cikkely értelmében a polgári perrendtartás, a periratok nyelve az államnyelv (1. és 3. pont). Azon érintett személyek, akik nem ismerik az államnyelvet, tolmács igénybevételével anyanyelvükön fordulhatnak a bírósághoz (2. pont). Az 50. cikkely arról rendelkezik, hogy a tanú anyanyelvén vagy egyéb nyelven tehet vallomást. Az 55. cikkely a bírósági eljárásokban közreműködő tolmács jogállásáról szól. Eszerint a bírósági eljárásban közreműködő tolmács az a személy lehet, aki megfelelő szinten ismeri a perrendtartás nyelvét, valamint azt a nyelvet, mely szükséges a szóbeli vagy írásbeli fordításhoz. Ukrajna törvénykezésében egyedülálló módon ez a törvény említést tesz a siketek jelnyelveiről is, amikor megjegyzi, hogy tolmácsként közreműködhet az a személy is, aki képes siketekkel, némákkal vagy siketnémákkal kommunikálni.

A szabálysértési eljárásokról szóló törvénykönyv gyakorlatilag a polgári eljárásjogi törvénykönyvből idézett passzusokat tartalmazza. A nyelvekre vonatkozólag a 10., 15., 65. és 68. cikkely releváns.

Ukrajna több állammal kötött kétoldalú egyezményeket az egymás területén élő kisebbségek jogainak védelméről. Ilyen megállapodást írt alá az ország például Oroszországgal, Magyarországgal, Litvániával, Szlovákiával, Lengyelországgal, Németországgal, Romániával, Belarusszal, a FÁK tagállamaival stb. (Tóth 2002: 32–35, Semyorkina 2004: 177, 186, Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities 2006: 57–58).

A nevezett dokumentumok mellett elnöki és kormányrendeletek is foglalkoznak a nyelvek helyzetével Ukrajnában (lásd pl. Semyorkina 2004: 175, 179). Ezek egyike a 2002. szeptember 12-én hozott 1367. sz., az anyakönyvezésről szóló Kormányrendelet, mely szerint valamennyi anyakönyvi bejegyzés, igazolvány, úrlap csak az államnyelven vezethető és tölthető ki (Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities 2006: 33). 2003. március 12-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa parlamenti vitanapot rendezett *Az ukrán nyelv funkcionálása Ukrajnában* címmel. A meghallgatás során megállapították, hogy a jogi garanciák ellenére Ukrajnában az ukrán nem tölti be az államnyelv szerepét. Ennek alapján a Legfelsőbb Tanács javaslatokat fogalmazott meg az elnök és a parlament számára.¹⁴ Az ajánlásokból kiindulva fogadta el Ukrajna Kormánya *Az ukrán nyelv fejlődésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010-es évekre* című dokumentumot.¹⁵ A program *Célok és alapvető feladatok* fejezetében megfogalmazottak szerint az egyik legfontosabb feladat az ukrán államnyelvi státusának gyakorlatban való megvalósítása. Az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény, illetve az 1996-os Alkotmány ugyanis hiába definiálja államnyelvként az ukránt, az ország jelentős részén

¹⁴ А Рекомендації парламентських слухань „Про функціонування української мови в Україні” című ajánlásokat lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

¹⁵ Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки. Lásd: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

(a keleti és déli régiókban) történelmi és politikai okokból az orosz nyelv máig magasabb státust élvez a mindennapokban, mint az ukrán.

Ukrajna 1995-ben írta alá, és 1997-ben az N 703/97-BP számú törvénnyel ratifikálta az Európa Tanács *Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről* c. dokumentumát. A Keretegyezmény jogilag kötelező multilaterális okmányként általánosságban szolgálja a kisebbségek védelmét oly módon, hogy az államoknak széles mérlegelési lehetőséget hagy az egyes jogok gyakorlati alkalmazása terén.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1999-ben ratifikálta az ország által már 1996-ban aláírt *A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját* (1350-XIV. sz. törvény). A Charta a la carta rendszerű rendelkezései közül a legtöbb kérdéskörben a legtoleránsabb normákat választották az ukrán honatyák, ám meghatározták, hogy:

1. Mely nyelvekre érvényesek a rendelkezések (orosz, zsidó, belarusz, moldáv, román, krími tatár, bolgár, lengyel, görög, magyar, német, gagauz és szlovák).
2. A Charta ajánlásai csak azokon a területeken alkalmazhatók, ahol a felsorolt kisebbség aránya eléri a 20 százalékot. A kisebbségek által 10–19%-ban lakott területeken enyhébb vállalásokat fogalmaztak meg, s még alacsonyabb követelmények érvényesek, ha a nemzetiség aránya 10% alatti (lásd Tóth 2002: 126).

A Charta hatályba lépését azonban 2000. július 12-i határozatával (a ratifikáció ügyrendi hibáira hivatkozva; lásd az Alkotmánybíróság 9–пн/2000 számú határozatát) felfüggesztette. Vagyis hiába vállalt viszonylag széles jogköröket Ukrajna a Charta ratifikálásával, annak életbe lépésére, gyakorlati alkalmazására már nem kerülhetett sor.

2000 óta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elé számos, a Charta ratifikálására vonatkozó újabb törvényjavaslat került (a tervezeteket lásd az ukrán parlament honlapján: alpha.rada.kiev.ua). Ezek közül az egyiket 2003-ban végre elfogadta a Legfelsőbb Tanács, és 2003. május 15-én Kucsma köztársasági elnök aláírásával hatályba is lépett.

Az N 802-IV. számú törvény már sokkal szűkebb jogokat határoz meg a törvény hatálya alá eső 13 nyelv (belarusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák és magyar) beszélői számára, mint az előző változat. Szó sincs például a törvényben arról, hogy mely közigazgatási egységeken belül alkalmazandók a Charta Ukrajna által vállalt és a törvényben megnevezett rendelkezései, hány százalékos arányt kell elérnie az adott régión belül az egyes kisebbségeknek. Azaz: az előző törvénnyel ellentétben a 2003-as verzió azonosan kezeli a 13, egyébként egymástól jelentős mértékben különböző helyzetben lévő kisebbségi közösséget és azok nyelveit. Továbbá azzal, hogy nem nevezi meg, minimálisan milyen arányt kell elérnie ahhoz egy kisebbségi közösségnek egy adott adminisztratív területen belül, hogy a Charta rendelkezései alkalmazandók legyenek, az állam nyitva hagyja annak a lehetőségét, hogy az ajánlások gyakorlati alkalmazása során arra hivatkozzon, hogy a kisebbségi nyelveket használók száma nem indokolja az intézkedés bevezetését, nem volt megfelelő igény a végrehajtására stb. Feltűnő ugyanakkor az is, hogy a fentiek ellenére a

Charta 2003-ban ratifikált változatában kevesebbet vállal az ország, mint 1999-ben (a Charta 1999-ben és 2003-ban ratifikált változata közötti eltéréseket elemzi Beregszászi–Csernicskó 2004).

Tizenhárom, egymástól jelentős mértékben különböző helyzetű közösségre és azok nyelvére terjed ki a törvény. Valamennyi közösséget és nyelvet azonosan kezel tehát Ukrajna, figyelmen kívül hagyva, hogy egészen más nyelvi, nyelvhasználati igényei vannak például a teljes nyelvcseré küszöbén álló görögöknek, lengyeleknek, belaruszoknak és a kiterjedt anyanyelvi intézményhálózattal rendelkező oroszoknak, románoknak, magyaroknak.

Számos vitát váltott ki a törvény parlamenti vitája során, hogy mely nyelvekre terjeszti ki Ukrajna a Charta hatályát. Többen elleneztek például, hogy az orosz szerepeljen a védelemre szoruló nyelvek között, de a UNESCO veszélyeztetett és kihalóban lévő nyelvek listáján szereplő ukrainai nyelvek közül csak a gagauz és a krími tatár került be a listába, de pl. a karaim és a krymchak nem. Érdekes továbbá, hogy a 13 érintett nyelv között szerepel a zsidó nyelv, valamint hogy külön tesz említést a törvény a moldáv és a román nyelvről, miközben Moldávia a románt tekinti saját államnyelvének, azaz elvileg a moldáv és a román nem két különálló nyelv.¹⁶

A Chartával kapcsolatban említést érdemel továbbá, hogy a Charta által használt terminológia és fogalmi keret nem egyeztethető össze az ukrainai jogban ismert fogalmakkal. Ukrajnában jogilag nem ismert például a „regionális vagy kisebbségi nyelv”, a „regionális vagy kisebbségi nyelv használatának területe”, a „területhez nem köthető nyelv” fogalma; Ukrajna törvényeiben csak az „államnyelv” és a „nemzeti kisebbségek nyelve” fogalmakat használja (lásd Tóth 2002: 115–116, 121, 123, 124, 129).¹⁷

Nézzük konkrétan, mit vállal Ukrajna a Charta ajánlásai közül! Az ország vállalja, hogy a Charta I., II., IV. és V. részét teljes egészében alkalmazza, kivéve a II. rész 7. cikkének 5. pontját, amely a Charta rendelkezéseinek a területhez nem köthető nyelvekre való kiterjesztésére vonatkozik. Így például a cigányok, illetve a cigány nyelv nem kerül a Charta hatálya alá, bár a csaknem 48 ezres ukrainai cigány közösség közel 45%-a a cigány nyelv valamely változatát tekinti anyanyelvének (lásd 1.1.).

A Charta III. részéből, amely a konkrét vállalásokat tartalmazza, mint már említettük, sokkal „óvatosabban” válogat Ukrajna, mint tette azt 1999-ben.

A 8. cikk az oktatásügyről szól. Ezen belül csak azok számára teszi lehetővé Ukrajna az anyanyelvi oktatást az oktatási folyamat különböző szintjein, akik családjá ez kívánja, és létszámuk elegendőnek bizonyul, illetőleg a felsőoktatási intézmények esetén „bátorítják és/vagy engedélyezik a regionális vagy kisebbségi nyelveken folyó egyetemi oktatást, vagy egyéb felsőoktatási intézményekben

¹⁶ Lásd Вісник етнополітики № 10, 1–15. augusztus 2004. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buletin/10.php>

¹⁷ Erről bővebben lásd: Вісник етнополітики № 10, 1–15. augusztus 2004. <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buletin/10.php>. Az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség azon beadványára reagálva, melyet a kisebbségek választási jelöltállításának joga ügyében nyújtottak be, az igazságügyi minisztérium hivatalos levelében többek között azt a választ adta, hogy az ukrainai jogrendben nincs meghatározva a „kisebbségek által kompakt módon lakott terület” fogalma (lásd Tóth 2002: 116, 124).

történő tanulást, vagy megteremtik a feltételeket, hogy e nyelveket mint egyetemi vagy felsőoktatási tárgyat tanulhassák”. Amíg tehát 1999-ben például azokon területeken, ahol a kisebbségi nyelv beszélői 20% fölötti arányban élnek, azt vállalta Ukrajna, hogy számukra elérhetővé teszik az iskola-előkészítő, az általános és középiskolai, valamint szakközépiskolai oktatást és az egyetemi és más felsőoktatási képzést, addig 2003-ban már csak azok számára lehetséges mindez, akiknek családja ezt kéri, és számuk elegendő ehhez (lásd Beregszászi–Csernicskó 2004, 2007, Csernicskó 2008).

Az igazságszolgáltatásban mindössze azt vállalja az állam, hogy a törvény hatálya alá eső nyelveken készült és benyújtott írásokat, bizonyítékokat, jogi okmányokat nem minősíti pusztán azért érvénytelennek, mert azok regionális vagy kisebbségi nyelven készültek.

Rendkívül szembevetendő a Charta 1999-ben és 2003-ban ratifikált változata közötti különbség a közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek munkájának nyelvéről szóló 10. cikk esetében. Az első változatban még azt vállalta a dokumentumot aláíró ország, hogy gondoskodik arról, hogy a kisebbségek által legalább 20%-ban lakott területeken a közigazgatási hatóságok használják a regionális vagy kisebbségi nyelveket, illetve hogy a tisztviselők ezeket a nyelveket használják a kisebbségi polgárokkal való érintkezésben, valamint a nemzetiségiek ezeken a nyelveken szóbeli és írásbeli kérvényeket nyújthassanak be, és anyanyelvükön kaphassanak választ. 2003-ban ellenben már csak azt, hogy megengedi és/vagy bátorítja a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban. Joga van ahhoz is a helyi önkormányzatoknak, hogy a hivatalos dokumentumokat a kisebbség nyelvén is közzé tegyék és, hogy a vitákban a helyi nyelveket is használják.

A tömegtájékoztatási eszközök nyelvéről szóló 11. cikkben Ukrajna arra vállal kötelezettséget, hogy bátorítja vagy megkönnyíti a regionális és kisebbségi nyelvek bekerülését a médiumokba, illetve hogy nem akadályozza az ilyen nyelvű adásokhoz, sajtótermékekhez való hozzáférést, beleértve a külföldi médiumok közvetítette anyagokat is.

A 12. cikk a kultúrára vonatkozik. Ebben a részben vállalja a legtöbbet az állam a felkínált lehetőségek közül.

Sokkal kevesebbet engedélyez viszont a 13. cikkben, amely a gazdasági és társadalmi élet nyelvhasználatáról rendelkezik. Tulajdonképpen csak arra nézvést kötelezi el magát az állam (természetesen a megszokott tompító formulák megtartása mellett, mint pl. „az ésszerűen lehetséges mértékben”), hogy a közvetlen ellenőrzése alá tartozó gazdasági és társadalmi szektorokban bátorítja a kisebbségi nyelvek használatát. Lényeges vállalás ugyanakkor, hogy a kórházakban, nyugdíjas otthonokban lehetőséget biztosítanak a gondozásra szoruló kisebbségieknek arra, hogy anyanyelvükön fogadják és kezeljék őket (13. cikk, 2. pont c bekezdése).

A III. rész utolsó, 14. cikkében a határokon átnyúló cserekapcsolatról esik szó, és ennek a cikknek a végrehajtását teljes egészében vállalta Ukrajna.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy *A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* Ukrajna által 1999-ben és 2003-ban ratifikált változata között

lényegi különbségek vannak: az utóbbi verzióban sokkal szűkebb mértékben kötelezi el magát az állam a területén élő kisebbségi nyelvek védelme terén. Azzal pedig, hogy nem nevesíti expliciten, milyen körülmények között, mely feltételek teljesülése esetén alkalmazandók a vállalások, meghagyja a lehetőséget a vállalt kötelezettségek teljes szabotálására. Az is eltérés a két változat között, hogy az 1999-es verzió az adott nemzetiség egy-egy adminisztratív egységen belüli részarányához kötötte az egyes pontok alkalmazását, s ezzel különbséget tett a különböző helyzetben lévő kisebbségek között, az újonnan elfogadott változat egységesen kezeli az ország területén élő kisebbségeket, függetlenül azok helyzetétől és igényeitől.

A bemutatott dokumentumok mellett számos nemzetiségi és nyelvtörvény tervezete került a parlament elé (Semyorkina 2004: 186). Többek között elkészült *Az állami nyelvpolitikai koncepció* tervezete is (Концепція державної мовної політики в Україні), amelynek fő célja az ukránnak mint államnyelvnek a megerősítése főként az ország keleti és déli régióiban. A tervezet érdekessége, hogy javaslatot tartalmaz *A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* ukrain ratifikációjáról szóló törvény módosítására. A módosítás lényege, hogy Ukrajna keleti és déli régióiban a Charta az ukrán nyelvet védelmezze az orosz szemből.

1.2. Az anyanyelvi/ anyanyelvű oktatás jogi háttere Ukrajnában

Ukrajna oktatáspolitikájának irányait, illetve az állami oktatáspolitikai kisebbségi vonatkozásait számos dokumentum fogalmazza meg:

- Ukrajna Alkotmánya (1996);
- Ukrajna oktatási törvénye (1991);
- Ukrajna törvénye az iskola előtti nevelésről (2001);
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1999);
- Ukrajna törvénye a szakoktatásról (1998);
- Ukrajna törvénye a felsőoktatásról (2002);¹⁸
- Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája (1992);
- Ukrajna törvénye az Ukrán SZSZK nyelveiről (1989);
- Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);
- Két- vagy többoldalú államközi egyezmények és szerződések;
- Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (a ratifikáció éve 1997);
- Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (a ratifikáció éve 2003).

A dokumentumok elemzése alapján az alábbi főbb oktatáspolitikai irányvonalak fedezhetők fel:

- a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférés lehetőségének biztosítása Ukrajna valamennyi állampolgára számára nemzetiségtől, nemtől, társadalmi vagy etnikai származástól, vallástól vagy anyanyelvtől függetlenül;

¹⁸ Az oktatási törvények megtalálhatók Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

- a nemzeti kisebbségek oktatási igényeinek kielégítése és az etnikai kisebbségek kultúrája fejlesztéséhez szükséges feltételek megteremtése;
- a nyílt polgári társadalom és a nemzetiségek közötti kapcsolatok értékeinek közvetítése;
- a nemzetiségek közötti egyenlőség eszméjének tudatosítása, az egymás iránti tolerancia és tisztelet atmoszférájának megteremtése;
- a multikulturális Ukrajna értékeinek, illetve az ukrainai kisebbségek nemzeti történelme és kultúrája sajátosságainak tanulmányozása;
- a központi minisztériumi szabványoknak és követelményeknek megfelelő színvonalú oktatás biztosítása a nemzetiségi tananyelvű iskolákban.

Az állam oktatáspolitikájában központi helyet foglal el az oktatás nyelvének és a nyelvoktatásnak a kérdése. Ukrajnában a kisebbségek vonatkozásában a nyelv- és oktatáspolitikai legfontosabb céljai a következők:

- az államnyelv (az ukrán) elsajátíttatása az ország valamennyi állampolgára által;
- az anyanyelven való tanulás vagy az anyanyelv tanulása jogának biztosítása;
- legalább egy világnyelv elsajátítása.

Az oktatási és nyelvpolitika említett keretein belül az egész oktatási folyamat része a nyelvi kultúra, a nyelvi tolerancia kialakítása és fejlesztése, a kulturális, nyelvi és etnikai sokszínűség iránti tiszteletre nevelés.

Ukrajna Alkotmányának 53. cikkelye szerint „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a közületi tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével”.

1999. december 14-én az Alkotmánybíróság határozatban értelmezte az Alkotmány 10., nyelvekről szóló cikkelyét.¹⁹ Az állásfoglalás érinti az oktatás nyelvének problémáját is. A dokumentum szerint Ukrajnában az óvodai nevelés, az általános közép fokú oktatás, a szakképzés és a felsőoktatás nyelve az ukrán; az Alkotmány 53. cikkelye, valamint az ország más törvényei értelmében az állami és nem állami oktatási intézményekben az államnyelv mellett az oktatási folyamatban használható és oktatható a kisebbség nyelve is.

Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről az Alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról: „Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül, továbbá a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását, a saját vallás gyakorlását, az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását, valamint minden más tevékenységet, amely nem mond ellent a hatályos törvényeknek” (6. cikkely).

¹⁹ Az Állásfoglalást lásd: http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_ConstCourtLanguage_Ukrainian

Ukrajna nyelvtörvényének 25–29. cikkelye szabályozza közvetlenül az oktatás nyelvét. A 25. cikkely értelmében az oktatás nyelvének megválasztása elidegeníthetetlen jog; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. A 26. cikkely az óvodai nevelés nyelveként az ukránt nevezi meg, de megjegyzi, hogy azokon a területeken, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan óvodák, illetve óvodai csoportok, ahol a nevelés nyelve a kisebbségi nyelv.

A 27. cikkely szerint az iskolai oktatás nyelve az ukrán. Azokon a területen, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan iskolák, illetve iskolai osztályok, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Ezen iskolákban/osztályokban is kötelező az államnyelv oktatása.

A szakmunkásképző és felsőoktatási intézmények oktatási nyelvét a 28. cikkely határozza meg. Az oktatás nyelveként ez a cikkely is az ukránt nevezi meg, ám a fent említett feltételek fennállása esetén lehetőséget teremt arra, hogy az ukrán mellett a kisebbségek nyelve is az oktatás nyelve legyen. Továbbá lehetőséget nyújt arra is a törvény, hogy a nemzetiségi kádereket képző szakokon olyan csoportokat hozzanak létre, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Az ukrán nyelv oktatását ezen csoportokban is biztosítani kell. A 29. cikkely a felvételi vizsgák nyelvét szabályozza.

Az oktatásról szóló törvények mindegyikében található az oktatás nyelvére vonatkozó rész. Mindegyik dokumentum szerint Ukrajnában az oktatás nyelvét az Alkotmány és a nyelvtörvény határozza meg.

Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája című dokumentum szerint Ukrajnában biztosított a nemzetiségi kisebbségek oktatási igényeinek anyanyelven történő kielégítése, kultúrájuk megőrzése és fejlesztése, valamint támogatása és védelme az állam által.

A belső jogszabályok mellett Ukrajna számos állammal kötött két- vagy többoldalú egyezményeket a kisebbségek jogállásáról, s ezekben az oktatási jogokról is szó esik. Ilyen egyezmény van érvényben Ukrajna és Magyarország, Románia, Belarusz, Lengyelország, Üzbegisztán, Németország stb. között.²⁰

Az államközi egyezmények mellett Ukrajna a kisebbségek oktatási jogainak szabályozása során figyelembe veszi a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásokat (The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities), az Ukrajna által 1997-ben ratifikált *Keretegyezményt a kisebbségek védelméről* (Framework Convention for the Protection of National Minorities), valamint a 2003-ban ratifikált *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját* (European Charter for Regional or Minority Languages).

A keretegyezmény alkalmazásáról írott beszámolójában a kisebbségek oktatási jogai kapcsán Ukrajna érdekes módon többször is hangsúlyozza az államnyelv el-sajátításának szükségességét, azonban a kisebbségek nyelvén történő oktatás kapcsán mindössze ennyit jegyez meg: „The teaching process for national minorities in Ukraine is being performed in the minority language and in the state Ukrainian language. The state language is obligatory in all educational institutions on the territory of Ukraine on a permanent basis.”

²⁰ <http://portal.rada.gov.ua>

The state guarantees the right for the citizens belonging to the national minority to receive instruction in their native language or to study their language in state and communal educational institutions or within national cultural associations.

The local body of executive power determines the language of the teaching process in every particular situation taking into account the applications of parents or foster parents” (Second Report of Ukraine on Observation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, p 44).

A charta ukrán ratifikációjáról szóló törvény²¹ alapján a dokumentum hatálya 13 ukrán kisebbségi nyelvre terjed ki. A chartáról szóló törvényben a Charta 8. cikkelyéből (Oktatás) az alábbi részeket vállalta Ukrajna: 1. pont: a iii; b iv, c iv, e iii, f iii, g, h, i; 2. pont. Vagyis az ország minimálisan kötelezte el magát a kisebbségi oktatás terén (lásd Beregszászi–Cserniczkó 2004).

1.3. Az államnyelv oktatásának problémái a nemzetiségi iskolákban

A volt Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt, ám az orosz nyelv – mint a nemzetek közötti érintkezés nyelve – politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett (vö. Miller 1994: 613, Solchanyk 1985, Weinreich 1953 stb.). Az egyes tagköztársaságok névadó nemzetiségeinek nyelve mindenütt csak a második nyelvként lehetett használatos. A központi vezetés természetesen megtalálta a magyarázatot az orosz nyelv privilegizált helyzetére. Az egyik szovjet nyelvész például ezt írta erről: „a kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesült, létrehozva a szovjet népet, melynek legfőbb érintkezési eszköze az orosz nyelv” (Isayev 1982: 162). A *Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja* (89–90. o.), amelyet az SZKP XXVII. kongresszusa fogadott el 1985-ben, így ideologizálja meg az orosz nyelv mindenhatóságát: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvük szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.” A nyelvek alkotmányosan szavatolt egyenlősége a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden nép és nemzetiség számára szavatolt volt a jog az anyanyelv használatára a privát szférában. „A nyelvek egyenlősége nem abban áll, hogy mechanikusan azonos funkcionális kötelezettségekkel terheljük őket” – olvashatjuk például egy szovjet kutató véleményét (Khazanarov 1982: 111). Szerinte „A nyelvek egyenlősége nem más, mint minden nemzeti nyelv számára biztosítani az egyenlő jogi feltételeket a szabad fejlődéshez” (Khazanarov 1982: 112). A nyelvek egyenlőségét tehát úgy értelmezték a Szovjetunióban, hogy az orosz nyelv első volt az elvileg egyenlő többi nyelv között, és kivételes helyzetet élvezett. Ebben a sajátos nyelvi egyenjogúságban a nemzetiségi nyelvek szerepe arra korlátozódott, hogy minden nemzetiséghez eljuttathatók legyenek a központi párthatározatok, közlemények (vö. Khazanarov 1982: 23).

²¹ Száma 802-IV, az elfogadás dátuma: 2003. május 15. Megtalálható a <http://alpha.rada.kiev.ua> honlapon.

Kitűnően példázza az orosz nyelv kivételezett helyzetét az is, hogy az Ukrán SZSZK-ban a 40 milliós ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelv tanítása viszont az ország minden iskolájában kötelező volt (vö. Miller 1994: 613). Az ukrainai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e Ukrajnában ukrán nyelvet gyermekük, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató ukrainai szülőnek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek (vö. Lizanec 1994: 125). A nemzetiségi (így például a magyar, román, moldáv) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem (fakultatív tantárgyként sem) szerepelt a tantervekben. Ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták ellenben az orosz nyelvet (Lizanec 1994: 125, Csernicskó 1998, Orosz–Csernicskó 1999).

1989-ben elfogadták Ukrajna nyelvtörvényét. Elfogadása után minden iskolában fokozatosan bevezették az ukrán nyelv oktatását. A törvény 2. cikkelye szerint Ukrajna államnyelve az ukrán, és az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket. A 27. cikkely pedig azt írja elő, hogy az ország iskoláiban kötelező az ukrán nyelv oktatása.

Az állam elnöke által 2002. április 17-én aláírt *Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínája* c. dokumentum IV. rész 8. pontjában olvashatjuk az alábbiakat: „Az országban megalapozódik a nyelvi oktatás rendszere, amely biztosítja Ukrajna állampolgárainak az államnyelv kötelező elsajátítását, az anyanyelv (nemzetiségi nyelv), valamint legalább egy idegen nyelv megtanulását. Az oktatás törekszik az állampolgárok magas nyelvi kultúrájának kialakítására, az államnyelv és az ukrainai nemzeti kisebbségek nyelveinek tiszteltetésére nevel, továbbá a különböző nyelvek és kultúrák iránti toleranciára. (...)”

A nemzeti kisebbségek számára biztosított a jog az anyanyelvi oktatáshoz, népi kultúrájuk megtartásához és fejlesztéséhez, támogatásához és az állam általi védelméhez. Azokban az iskolákban, ahol az oktatási nyelv a kisebbségek nyelve, az állam megteremti a feltételeket az államnyelv megfelelő szintű elsajátításához” (*Національна доктрина розвитку освіти*).

Neves emberi jogi szakértők szerint (lásd: Philipson, Rannut & Skutnabb-Kangas 1994, Skutnabb-Kangas 1999: 58) az embereknek az is hozzá tartozik a nyelvi emberi jogaihoz, hogy anyanyelvük mellett elsajátítsák az állam hivatalos nyelvét is. Ezt a Hágai Ajánlások is egyértelműen elismeri (12. rész). Azonban a függetlenség 17 éve alatt Ukrajnának nem sikerült megteremtenie a feltételeket ahhoz, hogy kisebbségi polgárai az iskolai oktatás keretein belül megfelelő szinten elsajátítsák az államnyelvet.

Az államnyelv oktatásának fő problémái a kisebbségi iskolákban az alábbiak.

1) Megfelelően képzett tanárok hiánya.

Ukrajnában a 2003/2004. tanévig nem képeztek olyan tanárokat, akiket arra készítettek volna fel, hogy ne anyanyelvként, hanem második nyelvként (államnyelvként) oktassák az ukrán nyelvet nem ukrán anyanyelvű tanulóknak. Azokban az iskolákban, ahol a tannyelv a kisebbség nyelve, vagy olyan ukrán szakos tanárok tanítják az államnyelvet, akiket arra képeztek, hogy ukrán anyanyelvűeknek

tanítsák az ukránt, vagy pedig orosz vagy más szakos, rövid átképzésen részt vett pedagógusok; sok kis faluban pedig olyan szakképzetlen értelmiségiek, akiknek nincs pedagógiai végzettsége, de jól beszélnek az államnyelvet. Ezeknek a tanároknak egy része nem ismeri annak a nemzetiségnek a nyelvét és kultúráját, amely számára az ukránt tanítja (erről lásd Csernicskó 1998, Orosz–Csernicskó 1999, Póhán 1999, 2003, Karmacsi 2003, Beregszászi–Csernicskó 2005, Orosz, 2005). Pedig a Hágai Ajánlásokban ez áll: „A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. Az állam hivatalos nyelvét is közönséges iskolai tantárgyként kell oktatni; leginkább olyan – mindkét nyelvet ismerő – tanárookra bízni, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét” (12. pont, 7. oldal). Vagyis a magyar tannyelvű iskolákban olyan tanárookra van szükség, akik magyar–ukrán kétnyelvűek, és úgy tudják oktatni az államnyelvet, hogy ismerik a kisebbség nyelvét, kultúráját. Ezen a téren vannak még feladatai az államnak; ezt a kárpátaljai megyei oktatási főosztály egyik munkatársa is elismeri, s a megoldandó problémák között kiemelten foglalkozik a képzett szaktanárok és a tankönyvek hiányával (lásd Gulpa 2000: 189; erről lásd még Póhán 2003).

A 2003/2004. tanévben az Ungvári Nemzeti Egyetemen, a következő 2004/2005. tanévben pedig a nem állami II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán kezdték el az ilyen pedagógusok képzését.

2) A megfelelő tantervek hiánya.

Az ukránt mint államnyelvet több, egymástól sokszor genetikailag és tipológiailag is különböző anyanyelvű gyerekek számára kell oktatni, ami egyéni megközelítésmódot követel meg. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapja²² szerint csak az orosz, román és magyar tannyelvű iskolák számára dolgozták ki az ukrán nyelv oktatásához szükséges tanterveket, más kisebbségek számára 2007 elején sincs még tanterv.

A magyar iskolák számára kidolgozott ukrán nyelv tanterv nem veszi figyelembe, hogy a kárpátaljai magyar gyerekek túlnyomó többsége gyakorlatilag alapvető ukrán nyelvtudás *nélkül* érkezik az iskolába. A tanterv már az elemi iskolai osztályokban is főként a nyelvtani ismeretek elsajátíttatására koncentrál, ahelyett a négy nagy nyelvi készség (beszédértés, beszédlétrehozás, olvasás, írás) kialakítását és minél magasabb szintre való fejlesztését irányozná elő.

3) A megfelelő tankönyvek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, iskolai szótárak hiánya.

Az ukrán nyelvnek mint kötelező iskolai tantárgynak a bevezetését követően hosszú évekig nem jelentek meg az ehhez szükséges tankönyvek. Amikor megjelentek ezek a tankönyvek, a nemzetiségi iskolákban oktató pedagógusok számos kritikával illeték őket. Elsősorban azért, mert olyan pedagógusok és tudományos munkatársak állították össze őket, akik nem ismerik a kisebbségek helyzetét, nyelvét és kultúráját. Nyilvánvaló, hogy teljesen más tankönyvekből és más módszertan szerint kell oktatni az ukrán nyelvet az orosz anyanyelvű gyerekeknek, akik genetikailag és tipológiailag a célnyelvhez közeli nyelvet használnak anyanyelvként, melynek grammatikája, szókészlete és írásrendszere is közel áll az

²² http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr

ukránhoz, illetve például a krími tatár, román vagy magyar gyerekeknek, akik a szláv nyelvcsaládhoz tartozó ukrántól minden tekintetben távolabb álló, latin írásrendszert használó nem szláv nyelvet beszélnek anyanyelvként.

A tankönyvekkel szemben megfogalmazott további kritika, hogy azok túlzottan grammatikaközpontúak, a nyelvtan elméleti oktatására összpontosítanak, nem kommunikációközpontúak (Póhán 2003, Beregszászi–Csernicskó 2005).

Máig nem készültek el a tankönyveket kiegészítő módszertani segédanyagok: nincsenek tanári kézikönyvek, iskolai szótárak, video- vagy audiovizuális segédletek, amelyek jelentősen elősegíthetnék az államnyelv elsajátítását azokon a településeken, ahol a nemzeti kisebbségek alkotnak többséget, és ahol az iskolán kívül a gyerekek ritkán találkozhatnak az államnyelvvvel. Az is megdöbbentő, hogy az ukrán gyakorlat alapján az állam csak a tanterv és a tankönyvek megjelentetését finanszírozza, a munkafüzetek, tanári kézikönyvek, módszertani segédletek, szemléltetők stb. kiadása piaci alapon, azaz állami támogatás nélkül történik.

4) A megfelelő szemlélet és az erre alapozott módszer hiánya

A fenti hiányosságok többsége valószínűleg abból ered, hogy az ukránjai oktatási vezetők nem tudatosították, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy teljesen más jelent az ukrán tannyelvű iskolákban és más azokban az intézményekben, ahol az oktatás nyelve a kisebbség anyanyelve. Az *ukrán nyelv* ugyanis mint tantárgy azonos néven szerepel ugyan az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolák órarendjében, de más jelent az egyik és más a másik iskolában. Az első esetben a tanulók már meglévő anyanyelvi tudással jönnek az iskolába, így az ukrán nyelvi (esetükben anyanyelvi) nevelés pedagógiai célja az írni és olvasni tudás megtanítása mellett a gyerekek anyanyelvi ismereteinek, műveltségének fejlesztése, a standard nyelvváltozat normáinak a tudatosítása, az idegen nyelvek oktatásának megalapozása. A második esetben viszont a fő cél az, hogy az ukránul nem beszélő iskolások elsajátítsák az államnyelvet, és kommunikálni tudjanak ezen a nyelven. Ha a célok különbözőségéből indulunk ki, világos, hogy nem alkalmazhatunk azonos módszereket az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban az *ukrán nyelv* című tantárgy oktatása során.

Mivel a kisebbségi iskolákban az államnyelv elsajátítása az elsődleges cél, arra kell fektetni a hangsúlyt, hogy a gyerekeket megtanítsák érteni, beszélni, írni és olvasni ukránul, tudják használni ezt a nyelvet a társadalmi élet különböző területein. A négy nyelvi készség (beszédértés, beszédlejtétrehozás, olvasás és írás) alapvető elsajátíttatása lenne a fő cél. Vagyis nem a grammatika oktatására kell sok időt fordítani, hanem arra, hogy a gyerekek minél előbb és minél magasabb szinten értsék az ukrán nyelvet, és minél magasabb szinten tudjanak beszélni, kommunikálni az államnyelven.

Az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban tehát nem azonos az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja. Ebből fakadóan a nyelv oktatásának módszereiben is különbségeknek kell lenniük. A nem ukrán tannyelvű iskolákban nem lehet úgy oktatni az államnyelvet, mintha az a tanulók anyanyelve lenne. Sokkal inkább államnyelvként vagy környezeti nyelvként, a tanulók anyanyelvi és idegen nyelvi ismereteire alapozva, az idegennyelv-oktatás módszertana szerint kellene

oktatni az ukrán nyelvet a kisebbségi nyelven oktató iskolákban, hiszen az iskolába kerülő kisebbségi anyanyelvű gyermekek túlnyomó többsége az iskolába lépve egyáltalán nem beszél ukránul.

Nem ugyanazt jelenti tehát az ukrán nyelv mint iskolai tantárgy az ukrán tananyelvű és a magyar tananyelvű iskolákban: más a kiindulási helyzet, különbözőek a pedagógiai és társadalmi célok, mások a követelmények, ebből következően pedig a módszereknek is másoknak kellene lenniük (Kontra–Szilágyi 2002). John Baugh amerikai nyelvész szerint például az államnyelvnek (második nyelvnek) az anyanyelvi módszertan szerinti oktatása pedagógiai hiba (lásd: Baugh 1999).

Ha pedig a célok és a módszerek különböznek, egyértelmű, hogy a követelményeknek sem szabad azonosaknak lenniük. Nem támaszthatunk azonos követelményeket azokkal szemben, akik anyanyelvként beszélték az ukránt már akkor, amikor az iskolába kerültek, és azokkal, akik csak az iskolában kezdtek ismerkedni ezzel a nyelvvel. Mindez azt jelenti, hogy amikor azonos követelmények, de gyökeresen eltérő körülmények mellett egyforma teljesítményt várunk el a kibocsátó vizsgákon, valamint a felvételi vizsgákon az ukrán tananyelvű és a nem ukrán tananyelvű iskolákban végzett tanulóktól ukrán nyelvből, akkor nem biztosítjuk a többség és a kisebbség esélyegyenlőségét. Ez pedig a nemzetközi nyelvi emberi jogok alapján nyelvi alapú diszkrimináció, más néven: lingvicizmus (Skutnabb-Kangas 1990, 1997).

Az, hogy az ukrán állam függetlensége 17 éve alatt sem teremtette meg a feltételeket kisebbségi polgárai számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a kisebbségi közösségek nyelvi szegregációját is szolgálhatja. Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei ugyanis az ún. *szegregációs oktatási modellre* emlékeztetnek (Skutnabb-Kangas 1990). A szegregációs oktatási modell kisebbségekkel szembeni alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem, vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálásának céljából (vö. Skutnabb-Kangas 1990).

Talán nem véletlenül hiányoznak a feltételek az államnyelv elsajátításához az ukrán kisebbségi iskolákban. Szlovákiai magyar nyelvészek a következő következtetésekre jutottak saját országuk oktatáspolitikája kapcsán: „A beolvasztó célú politikának nem érdeke, hogy az anyanyelvű iskolában tanuló diákok jól elsajátítsák a többségi nyelvet, ezért nem törekszenek a korszerű módszerek bevezetésére. Az idegen nyelvek oktatásában természetes, hogy a tanulókat nyelvtudásuk alapján sorolják a kezdő, haladó stb. csoportokba, s minden csoport más program szerint halad, más tankönyveket használ. Nem tudunk arról, hogy ilyenfajta differenciálás a kisebbségi oktatásban megjelenne – és pedig sem a többségi, sem pedig az anyanyelv vonatkozásában” (Lanstyák–Simon–Szabó Mihály 1999: 91). Azaz Szlovákiában – akárcsak Ukrajnában – az állami oktatáspolitikai a kisebbségeket általában homogén tömbként kezeli, és nem tesz különbséget sem az egyes kisebbségek, sem pedig az egyes közösségeken belül az eltérő nyelvismerettel rendelkező, eltérő társadalmi, nyelvi és demográfiai körülmények között élő csoportok között.

A lingvicizmus megnyilvánulásaként kell értelmeznünk azt is, hogy miközben a nemzetiségeknek nincsenek meg a lehetőségei az államnyelv elsajátítására, a

szakoktatás és felsőoktatás elsődleges nyelve az ukrán. Számos állás, beosztás betöltését szintén az ukrán nyelv megfelelő szintű ismeretéhez kötik. Az Alkotmány rögzíti például, hogy Ukrajna elnökévé (egy sor más követelmény mellett) csak olyan személy választható, aki beszéli az államnyelvet (103. cikkely); az Alkotmány 127. cikkelye értelmében bírói tisztségre a minősítő bizottság csak olyan ukrán állampolgárt javasolhat, aki huszonöt évesnél nem fiatalabb, felsőfokú jogi végzettséggel, legalább hároméves jogi gyakorlattal rendelkezik, minimum tíz éve Ukrajnában él, és beszéli az államnyelvet; az 1997-ben elfogadott ukrainai választási törvény szerint Ukrajnában képviselő lehet az az ukrán állampolgár, aki betöltötte 21. életévét, legalább öt éve folyamatosan az országban él és tökéletesen beszéli az államnyelvet; a felsőoktatásról szóló 2002. évi törvény 39. cikkelye szerint Ukrajnában egyetemi és főiskolai rektor csak az lehet, aki szabadon beszél ukránul stb.

Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy mindenkinek van anyanyelve, és természetesen tartjuk: a) az anyanyelv és b) az államnyelv iskolai tantárgyként való tanulásának jogát, akkor észre kell vennünk: az ukrán anyanyelvű tanulók esetében az „ukrán nyelv” tantárgy lefedi az a) és b) pontban megjelölt jogot, a kisebbségi tanulóknál ellenben az a) pontnak az *anyanyelv*, a b)-nek pedig az *ukrán nyelv* tantárgy felel meg. Ez azt jelenti, hogy az ukrainai ukrán és nem ukrán anyanyelvű tanulók iskolai terhelése eltér egymástól: amíg az ukrán anyanyelvű gyermek pihen, játszik vagy épp az egyetemi felvételre készül, kisebbségi kortársa az államnyelv elsajátításán fáradozik. Nagy luxus tehát, hogy bár sok időt, energiát és pénzt fektet a gyerek az államnyelv elsajátításába, a jelenlegi körülmények között mégsem tanulhatja meg megfelelő szinten az ukrán nyelvet.

A szegregációs és asszimilációs politika szándékának gyanúját erősíti, hogy Ukrajnában megvannak a hagyományai a többségi nyelv differenciált oktatásának. A szovjet rezsim idején az állam külön képzett olyan orosz szakos tanárokat, akik nem orosz anyanyelvűeknek oktatják az oroszot. Külön módszereket, tankönyveket dolgoztak ki az egyes kisebbségek számára. Az orosz nyelvet (akárcsak az idegen nyelveket) kis csoportokban oktatták.

1.4. A nyelvoktatás és a tannyelv kérdésköre: a kárpátaljai magyar közösség nyelvi céljai és az oktatás

Ukrajnában a kisebbségeket (is) képző oktatási intézmények tannyelvük szerint több típusúak lehetnek:

- az oktatás nyelve az anyanyelv; az államnyelvet és egy (vagy két) idegen nyelvet tantárgyként oktatnak;²³
- a tannyelv az államnyelv (az ukrán), a kisebbség nyelvét tantárgyként oktatják; egy (vagy két) idegen nyelv is szerepel a tantárgyak között;
- két- vagy többnyelvű iskolák, ahol a képzés párhuzamos osztályokban folyik, melyekben a képzés nyelve:
 - a kisebbségi nyelv (gyakorlatilag megegyezik az a) típussal);
 - az államnyelv (gyakorlatilag megegyezik a b) típussal);

²³ Skutnabb-Kangas (1990) tipológiája szerint language shelter/language maintenance programme.

- ukrán tannyelvű iskolák, ahol a kisebbségek fakultatív tantárgyként tanulhatják anyanyelvüket;
- vasárnapi iskolák, ahol a kisebbségek anyanyelvüket tanulhatják;
- természetesen a kisebbségi szülőknek joguk van ahhoz is, hogy olyan ukrán tannyelvű iskolát válasszanak gyermeküknek, ahol nem oktatják a kisebbség nyelvét.²⁴

A kisebbségi helyzet folyamánya, hogy a kisebbségi oktatás kérdésköre egyben politikai vagy legalábbis politikai vonatkozásokkal (is) bíró kérdés. S mint ilyen, szükségszerűen beletagozódik a többség versus kisebbség viszony(latok)ba. Ennek egyik oka, hogy a többség és kisebbség tágabb társadalmi céljai nem feltétlenül esnek egybe.²⁵ Ha megvizsgáljuk a jelenlegi ukrain helyzetet, akkor nyilvánvaló, hogy esetünkben nem azonosak a céljai az ukrán/ukrain többségnek, illetve a kárpátaljai magyar kisebbségnek.

Másrészt a kisebbségi oktatásnak (éppen a jelzője miatt: *kisebbségi*) van néhány olyan feladata is, melyet szükségszerűen el kell látnia, amennyiben az adott kisebbség céljai nem esnek egybe az adott többség céljaival. Jól példázza ezt a Csete Örstől származó alábbi idézet:

*„A határon túli területtel hivatásból foglalkozók közgondolkodásában bármiről is essék szó – gazdaságról, munkaerő-piaci helyzetről, nemzeti fejlesztési tervről, uniós források becsatolásáról – az oktatás területe (kimondva-kimondatlanul) mindig ott van a háttérben: képzett emberek utánpótlása nélkül ugyanis mindez csak ideig-óráig sikerülhet. A határon túli magyar oktatás amellelt, hogy a munkaerőpiacra, az ott elfoglalt pozícióra felkészítő folyamat, egy másik, rendkívül jelentős funkcióval is bír: a magyar identitás megőrzésének eszköze és a család, az egyház mellett legfontosabb (sőt olykor kizárólagos) színtere. Éppen ezért elsőrendű fontossággal kellene bírnia a határon túli magyar ügyek diskurzusában.”*²⁶

Röviden és erősen általánosítva a Kárpátalján élő magyar közösség legfontosabb célja ma, hogy identitását (és az ahhoz szorosan kapcsolódó nyelvét, kultúráját, vallását stb.) megőrizve képes legyen megtalálni a helyét a globalizálódó, ugyanakkor ezzel párhuzamosan regionalizálódó világban, rendelkezzen azzal a tudással és azokkal a készségekkel, képességekkel (kompetenciákkal), melyek révén megfogalmazhatja saját válaszait a folyamatosan újratermelődő, megújuló kihívásokra. Ezzel persze lehet vitatkozni, ezt lehet (sőt szükséges) bővíteni, árnyalni, ám úgy véljük, hogy a fent említett dolgok alapvető fontosságúak.

Ha azt szeretnénk, hogy a kárpátaljai magyar közösség hosszú távon fenn maradjon, akkor fenn kell tartania a csoport nemzeti azonosságtudatát. Ebben az oktatásnak, mégpedig az anyanyelvi oktatásnak meghatározó szerepe van. Kutatásaink egyértelműen igazolják például, hogy a nem magyar tannyelvű iskolát végzett magyar gyökerű kárpátaljai magyarok jelentős része (közel fele) már nem

²⁴ Skutnabb-Kangas (1990) tipológiája szerint submersion programme.

²⁵ Lásd: „A kisebbségi nyelvek oktatásának sorsa is erősen kötődik ahhoz, *milyen politikai céljaik vannak beszélőiknek, s mennyire tekinti a hatalmon lévő kormány veszélyforrásnak e célokat*”. David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 1998. 456. old.

²⁶ Csete Örs: Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására. Megtalálható az alábbi honlapon: http://www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html.

(vagy nem csak) magyar identitásúnak vallja magát. A kárpátaljai magyar felnőtt lakosság 593 fős mintáján végzett kutatásunk során *a magyar tannyelvű iskolában végzett magyar anyanyelvűek 95%-a vallotta egyben egyértelműen magyar nemzetiségűnek is magát. Azok körében, akik orosz vagy ukrán tannyelvű iskolába jártak, 53% volt azoknak az aránya, akik ukrán vagy orosz, esetleg nem egyértelműen magyar (hanem kettős vagy többes) nemzetiségűnek vallották magukat.*²⁷ Ezt a kutatási eredményt megerősítik más kisebbségi magyar közösségek tapasztalatai²⁸ és a nemzetközi példák egyaránt.²⁹

Ugyanakkor kutatásaink egyértelműen rávilágítottak arra is, hogy a kárpátaljai magyar közösségben – szemben például számos nyugat-európai és ukrajnai kisebbséggel, illetve más Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően³⁰ – a magyar nemzeti azonosságtudat legfontosabb, meghatározó, szimbolikus jelentőségű összetevője a nyelv.³¹ Azaz: a magyar nyelv megtartása nélkül kevés sikerrel tartható fenn Kárpátalján a magyar identitás. A magyar nyelv megtartásának pedig egyértelműen az anyanyelven folyó oktatás kedvez a leginkább (legalábbis az iskolai oktatás szintjén mindenképp). Ebben abszolút egyetértenek a határon túli magyar pszichológusok, nyelvészek, oktatáskutatók.

²⁷ Erről lásd például: Csernicskó István: A nyelvészek társadalmi felelőssége, avagy: néhány érv az anyanyelvi iskola mellett. *KárpátInfo* 2008/30: 5. Továbbá: Csernicskó István: *A magyar nyelv helyzete Kárpátalján, 2008.* Előadásként elhangzott a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatalának konferenciáján Budapesten, 2008. november 4-én. A szlovákiai magyarok vonatkozásában lásd az alábbi idézetet: „*azt tapasztaltuk, hogy a homogén magyar származású, magyar tannyelvű általános iskolát látogató, a legjobban magyar nyelven beszélő, nemzetiségileg homogén (magyar) házasságban élő megkérdezettek 99%-a magát magyar nemzetiségűként határozta meg. Amennyiben a homogén magyar származásúak nem magyar tanítási nyelvű alapiskolát látogatnak, 33%-uk szlováknak vallja magát.*” *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat, 2008. 382. o.

²⁸ Lásd például az alábbi idézetet: „Az elmondottakból világos, hogy a tannyelv megválasztása elsősorban identitásformáló hatása miatt fontos. Az identitás (az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, és ez számára érzelmi- és érték-jelentőségű) a megélt tapasztalatok révén alakul ki. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői. A szülő tehát, amikor iskolát és tannyelvet választ gyerekének, döntő módon befolyásolja identitásának alakulását. Sok szülő gyakran nincs tisztában döntésének következményeivel.” Göncz Lajos: Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban. Utmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak. *Új Kép* IX. évfolyam, 4. szám (2005. április).

²⁹ A nyelv enciklopédiája című összefoglaló kötetben olvashatjuk: „...a kisebbségi nyelvek oktatása nem csupán nyelvoktatás: mindazon tudás és gyakorlat elsajátítása is, amely az adott kisebbségi kultúrát jellemzi.” David Crystal: *A nyelv enciklopédiája.* Budapest: Osiris, 1998. 456. o.

³⁰ Lásd például: „a közép-európai kisebbségi magyarok vélekedése szerint abban, hogy az ember milyen nemzethez, néphez tartozónak érzi magát, az anyanyelv kiemelten fontos és centrális szerepet játszik (...). A vizsgált csoport jól érzékelhető véleménye szerint nemcsak a nemzet él nyelvében, hanem a nemzet részét képező nemzeti kisebbség is. Ez az anyanyelvhez fűződő ragaszkodás azonban korántsem jelenti a kétnyelvűség ‘felmondását’ (...), hanem csak a saját érték óvásának, védelmezésének gesztusát – vagyis épp a kétnyelvűség fenntartásának szándékát”. Gereben Ferenc: Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében.

³¹ A magyar nyelv és a magyar nemzeti identitás közötti szoros kapcsolatról lásd például az alábbiakat: Csernicskó István: A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár Melinda – Rosta Gergely szerk.: *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*, 101–113. Budapest–Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány 10., 2008.; Csernicskó István: Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 153–170. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2008.

„Aligha tévedünk, ha az anyanyelvű iskolának meghatározó szerepet tulajdonítunk a kisebbségi nyelvek fenntartásában: az iskolák egyfelől tudatos nyelvi ismeretekkel vértetik föl a tanulókat, másrészt lehetőséget nyújtanak az anyanyelv napi használatára, még hozzá – s ez nagyon fontos – a legkülönbébb stíluszinteken, az iskolai kosárlabdameccseken való bekiabálásoktól a szikár szaknyelvi megnyilatkozásokon keresztül a magasztos témákról írt fogalmazások ‘fennkölt stíl’-jéig” – fogalmaz például Lanstyák István dunaszerdahelyi nyelvész.³²

A nemzetiségileg és nyelvileg heterogén környezetben kisebbségként élő közösségek előtt rendszerint három út áll: az integráció³³, az asszimiláció³⁴, esetleg a szegregáció.³⁵ A kárpátaljai magyarság számára az integráció a járható út.

Az integrációnak azonban szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja.³⁶ Az asszimiláció folyamatában is szükséges a kétnyelvűség, ám itt csak átmeneti jelenségként. Addig van rá szükség, amíg a kisebbségi közösség fokozatosan átáll az új, többségi egynyelvűségre, általában átvéve az új kultúrát és identitást is (esetleg megtartva korábbi identitásának és kultúrájának néhány marginális elemét). A szegregációhoz nincs szükség kétnyelvűségre. A csak anyanyelvi egynyelvűség azonban nem teszi lehetővé sem a horizontális, sem a vertikális mobilitást, mintegy bezárja az egyént saját kis közösségébe.

Vagyis: ha a kárpátaljai magyar közösség a magyar nemzeti identitás és a magyar nyelv megtartását, valamint az integrációt tekinti céljának, akkor szükségeszerű, hogy valamilyen szinten elsajátítsa a többségi társadalom nyelvét. Ha megvizsgáljuk a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás körül a közelmúltban kialakult politikai helyzetet, akkor kiderül, hogy ebben mind a többség (az állam, illetve az oktatási tárca), mind a kisebbség (a helyi magyar társadalmi, politikai és szakmai szervezetek) egyetértenek: Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma elsősorban arra való hivatkozással törekszik a jelenleg magyar nyelven oktató iskolákat két tannyelvűvé (azaz magyar és ukrán nyelven oktatókká) változtatni, mert a kárpátaljai magyarok nem sajátítják el az államnyelvet, s ez – az oktatási tárca olvasatában – jelentősen csökkenti érvényesülési esélyeiket. Úgy tűnik, mintha

³² Lanstyák István: A szlovák nyelv árnyékában. (A magyar nyelv helyzete Csehszlovákiában 1918–1991). In: Kontra Miklós szerk. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 11–72. Budapest: Magyarságkutató Intézet, 1991.

³³ **Integráció:** egy adott társadalmi-politikai egységbe (pl. egy államszerkezetbe) való beilleszkedés, a sajátos etnográfiai, kulturális, nyelvi jellemzők megőrzése mellett.

³⁴ **Asszimiláció:** a megkülönböztető etnográfiai, nyelvi, kulturális jellemzők eltűnése, a hagyományos anyagi és nem anyagi kultúra elemeinek elvesztése, egy meghatározott etnikai csoporthoz való tartozás (kötődés) feladása, ill. ezzel párhuzamosan olyan vonások kiépítése, amelyek egy másik kultúrát jellemeznek. Az új vonások a régiók helyébe lépnek, és egyben jelentkezik a másik (rendszerint többségi) kultúrához való kötődés érzése is. A folyamat tehát leválás és csatlakozás is egy időben.

³⁵ **Szegregáció:** egy közösség elszigetelése/elszigetelődése, elzárása/elzáródása az adott társadalom egészében zajló folyamatoktól.

³⁶ Ehhez lásd: „a kisebbségeknek nem csak az a joguk, hogy identitásukat az anyanyelv közege révén megőrizzék, hanem az is, hogy integrálódjanak és részt vegyenek a szélesebb államközösségi társadalomban azáltal, hogy az állam nyelvét megtanulják. (...) az EBESZ tagállamok nemzeti kisebbségeinek többnyelvűvé válása úgy tekinthető, mint a nemzeti kisebbségek védelméhez és integrációjához kapcsolódó nemzetközi dokumentumok céljainak elérését szolgáló leghatékonyabb eszköz”. A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló Hágai Ajánlások és értelmező megjegyzések.

a célokban egyetértének, de míg a kárpátaljai magyar közösség az anyanyelvű oktatás *mellett* szeretné elsajátítani az államnyelvet, addig az ukrán kormánypolitika határozataiban az anyanyelv *helyett* szeretné megtaníttatni az ukránt a magyar kisebbséggel. Az additív (hozzáadó) szemlélet jellemzi tehát az egyik, a szubtraktív (felcserélő) a többségi álláspontot.

A többségi nyelv elsajátítását valamennyi Kárpát-medencei magyar kisebbségi közösség szükségesnek tekinti. S abban is egyetértés mutatkozik, hogy ezt a célt az iskolai oktatás keretein belül kell megvalósítani. Abban is közös a nevező a kisebbségi magyar közösségek körében, hogy a 21. századi globalizációs viszonyok között az államnyelv mellett (legalább egy) világnyelv alapjaival is meg kell ismerkedniük az iskolában a gyerekeknek.

„Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelvként beszélők számára hármas javaslat tehető: a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a 'hivatalos nyelvnek' második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, a számukra speciálisan kialakított idegennyelv-tanítási rendszer” – fogalmazott már 1984-ben Szépe György.³⁷

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar iskolák feladatairól Lanstyák István a következőket írja:

„A Kárpát-medence peremországaiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek nyelvi célok. A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, illetve a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbnak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a funkcionális kétnyelvűség elérésében látják; (...) egyre fontosabb nyelvi célkitűzés valamely világnyelv alapjainak a megtanulása.”³⁸

A kárpátaljai magyar közösség nyelvi és társadalmi céljairól s az iskola e téren játszott szerepéről Beregszászi Anikót idézzük:

„Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek reális esélye legyen a megmaradásra, illetve a világban zajló társadalmi-politikai folyamatokban való részvételre, elengedhetetlen egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete.

A kárpátaljai magyarságnak (...) saját jól felfogott érdeke, hogy *anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az államnyelvet és még legalább egy világnyelvet*. A közösség elé tehát ennek elérését kell célként kitűzni. A fentiek értelmében a kárpátaljai magyar tannyelvű oktatás célja és feladata tehát jól kommunikáló, az anyanyelvet az adott beszédhelyzethez igazodó módon használni képes, a helyi

³⁷ Szépe György: Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XV (1984): 303–329.

³⁸ Lanstyák István: Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 11–15. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 1996.

értékek és az összmagyar kultúra iránt fogékony, az anyanyelvet a következő generációnak lehetőség szerint továbbadó, ugyanakkor kétnyelvű, vagyis az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet a boldogulásához megfelelő szinten ismerő egyének képzése.”³⁹

Vagyis a kétnyelvűség kialakítását mind a többség, mind a kisebbség kívánatosnak tartja, s abban is egyetértés mutatkozik, hogy ennek elérésében kiemelt szerepet szánanak az iskolai oktatásnak. Abban azonban már nincsenek közös állásponton a felek, hogyan, milyen oktatási keretben, mely oktatási módszerek alkalmazásával alakítható ki kétnyelvűség a kárpátaljai magyar gyerekeknél. Ez azonban nem véletlen. A magyarázat az, hogy a kétnyelvűségnek számos értelmezése és típusa létezik, illetve annak is számos módja van, hogyan alakítható ki kétnyelvűség az oktatás révén.⁴⁰ Mielőtt ugyanis a kétnyelvűség kialakítását tűzzük ki az oktatás (egyik) céljául, mindenképpen tisztázni kell:

- hogyan értelmezzük a kétnyelvűség fogalmát,
- milyen típusú bilingvizmus elérését tartjuk kívánatosnak,
- ezt milyen oktatási modell révén,
- mely társadalmi célok érdekében szeretnénk elérni.⁴¹

Az ma már a nyelvtudományi kutatások alapján nyilvánvaló, hogy a „klasszikus” értelemben felfogott kétnyelvűség, azaz két nyelv azonosan vagy megközelítően magas fokú ismerete a kétnyelvűek túlnyomó többségére *nem jellemző*, az egyes beszélők másodnyelvi (sőt elsőnyelvi) ismerete egyazon közösségen belül is változó lehet. A „klasszikus” értelemben felfogott kétnyelvűség (két nyelv azonosan magas fokú ismerete) és egynyelvűség (egyetlen nyelv ismerete) között éppen ezért egy közösségen belül számtalan átmeneti kategória figyelhető meg. A kétnyelvűséget ebből adódóan olyan kontinuumként értelmezzük, amelynek két végpontja: egynyelvűség az egyik nyelven (L1-en), illetve a másikon (L2-n), a középpontban pedig a képzeletbeli ideális és „klasszikus” kétnyelvűség áll, s az egyes beszélők a kontinuum különböző pontjain helyezkednek el.⁴²

³⁹ Beregszászi Anikó: A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2002/2: 368–375.

⁴⁰ A kétnyelvűség fogalmáról, típusairól, illetve kialakításának különböző módjairól az oktatás révén lásd például: Tove Skutnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997. A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában: Csermicskó István szerk.: *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.

⁴¹ Ehhez kapcsolódóan lásd: „Amikor az iskolai oktatás a gyermekek ‘kétnyelvűsítését’ tűzi ki céljául, mindenekelőtt azt kell tisztázni, a kétnyelvűség mely fajtájának kialakítását tartja kívánatosnak. Nem létezik ugyanis sem ‘általában vett kétnyelvűség’, sem valamiféle ‘kétnyelvűségi standard’. A kétnyelvűségnek számos válfaja van, melyekben a két nyelv helyzete és viszonya más és más.” Lanstyák István: *Nyelvünkben otthon*. Dunaszerdahely: NAP Kiadó, 1998. 68. o.

⁴² Például lásd: „A kétnyelvű interakciók vizsgálata számos különbségre derített fényt a kétnyelvű beszélők nyelvtudásszintjével kapcsolatban. Sok kétnyelvű beszélő például képtelen anyanyelvi szinten elsajátítani akár az egyik nyelvet is. Mások csak az egyik, a ‘preferált’ vagy ‘domináns’ nyelvet beszélik ilyen szinten. A kutatók ezért napjainkban a két nyelven beszélés képességére inkább mint egy kontinuumra gondolnak: a kétnyelvű beszélők ennek a kontinuumnak különböző pontjain helyezkednének el. Csupán egy kisebbség rendelkezik mindkét nyelv ideálisan tökéletes, kiegyensúlyozott tudásával, a többség azonban ettől némileg távol van, néhányan pedig csak igen korlátozott képességekkel rendelkeznek” David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 1998. 452. o.

A kétnyelvűség számos definíciója közül pedig a meglehetősen tág *funkcionális* szempontú meghatározást látszik célszerűnek elfogadni, mely szerint egyéni szinten kétnyelvű az, aki mindennapi beszédtevékenysége során anyanyelve mellett még legalább egy nyelvet használ vagy képes használni, illetve tudja, mikor kell(ene) ezt tennie *saját és közössége normái, igényei szerint*. A közösség azon tagjai is kétnyelvűnek tekintendők, akik csak gyengén beszélnek az első vagy második (esetleg mindkét) nyelvet; a különbség közöttük csak abban áll, hogy a kétnyelvűségi kontinuum melyik végpontjához állnak közelebb. Egyeseknél a nyelvtudás foka mindkét nyelven közel áll az anyanyelvihez, másoknál az egyik (vagy a másik) nyelven belül magasabb a kompetencia szintje.⁴³

A Kárpát-medence magyar nyelvészei egyetértenek abban, hogy a kisebbségi magyar közösségek vonatkozásában az úgynevezett „klasszikus” kétnyelvűség kialakítását lehetetlen és fölösleges elvárni az iskolai oktatástól:

„A nyelvi kisebbségek számára célként kitűzött, a mindkét nyelv magas szintű tudásán alapuló kétnyelvűséget kisebbségi helyzetben dolgozó szakemberek (...) túlzott idealizmusnak tekintik, s megállapítják, hogy a kétnyelvűség tartós fennmaradásának is a kisebbségi nyelv dominanciája a záloga, tehát a kisebbségi nyelv-domináns bilingvizmus, hiszen ekkor a legkevesebb az esély egy új, nyelvcsereben végződő egynyelvűség létrejöttére (...)” – írja Bartha Csilla.⁴⁴

A kisebbségi, s köztük a kárpátaljai magyar közösség számára az ún. *anyanyelv-domináns kétnyelvűségi típus tűnik a legmegfelelőbbnek*. Ennek lényege, hogy az első nyelv (a magyar) dominanciájának megtartása mellett a beszélők saját igényeiknek megfelelő szinten sajátítják el az államnyelvet.⁴⁵

Többség és kisebbség tehát egyetért abban, hogy a kisebbségek integrációjának szükséges eszköze a kétnyelvűség. Mi, kisebbségiek ugyanakkor úgy látjuk, hogy az általunk kitűzött célt, azaz a funkcionális, anyanyelv-domináns kétnyelvűséget az anyanyelven oktató (tehát a magyart tannyelvként használó) iskolában, a nemzetközi szakirodalom által anyanyelv-megőrzési programnak (Language Maintenance Programme) nevezett oktatási modell révén lehet a leghatékonyabban elérni. A program lényege, hogy az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv, a többségi nyelvet tantárgyként oktatják, az anyanyelvi ismeretekre alapozva kétnyelvű,

⁴³ „A határainkon kívül élő magyarok (...) – nem sok, de nem pontosítható kivételt nem tekintve – immár mindenhol a kétnyelvűségnek alacsonyabb vagy magasabb fokú állapotában élnek. Vannak tehát, akik értik az államnyelvet, de nem beszélnek, vannak, akik az államnyelvet kezdő, haladó vagy közepes fokon beszélnek, s vannak, akik az anyanyelvüket és az államnyelvet is egyformán jól beszélnek.” Kiss Jenő: Magyar anyanyelvűek, magyar nyelvhasználat. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 217. o.

⁴⁴ Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya és Szarka László szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 56–75. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003. 60. old.

⁴⁵ Lásd: „A magas szintű kiegyensúlyozott (kiegyenlített) kétnyelvűség sokáig hangoztatott igényének helyébe a kisebbségi kétnyelvűségben egyre inkább az anyanyelvdomináns kétnyelvűség lép mind az elvárás, mind a megvalósulás terén – a másodnyelv beszélt nyelvi regiszterének jó szintű elsajátításával, az anyanyelv ugyanis fontosabb mind a kommunikatív, mind pedig a kognitív funkciók szempontjából, a második nyelv csak eszköz a többségi társadalomba való integrálódásra.” Kolláth Anna: *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról*. In: Ring Éva szerk.: *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 75–96. Budapest: EÖKIK, 2005.

a kisebbségi nyelvet is ismerő tanárok segítségével, speciálisan az adott közösség számára kidolgozott tantervek, tankönyvek alapján.⁴⁶ A program eredményes, ha szem előtt tartja, hogy a nyelvelsajátítás akkor a legsikeresebb, amikor a cél nem a nyelvtanulás, hanem az érdekes témákról való beszélgetés, kommunikáció. Fontos módszertani elv (egyébként annak kellene lennie az anyanyelvi órákon is), hogy az iskolai órákon a kommunikációra, a nyelv használatára kell a hangsúlyt fektetni, és a tanulók nyelvi produkcióját a tartalom és a helyzethez való adekvátság szempontjából kell értékelni elsősorban, s nem a grammatikai formák helyessége felől.

Szintén nagyon fontos módszertani elv az, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy azonos címen szerepel ugyanúgy az ukrán és a nem ukrán (hanem például magyar) tananyelvű iskolák tan- és órarendjében, ám nem lehetnek azonosak a tárgy oktatásának céljai, s ebből fakadóan módszerei sem, amiből logikusan következik, hogy a kimeneti követelmények sem lehetnek egyformák.

Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor írja:

„A második nyelv (az államnyelv) elsajátításának kötelessége azzal a lehetőséggel vagy joggal kell járjon, hogy a tanuló a második nyelvet második nyelvként tanulhassa. Meg vagyunk győződve arról, hogy a második nyelv második nyelvként való tanulásának joga fontos jog. Ha ugyanis a második nyelvet tanulóknak ezt a nyelvet úgy tanítják, mintha anyanyelvük lenne – figyelmen kívül hagyva azt, hogy L2 tanulóknak az L1 tanulókéhoz eltérő tananyagokra és módszerekre van szükségük –, akkor ennek pedagógiai következménye csak az lehet, hogy az L2-t nem sajátítják el kellő mértékben a tanulók.”⁴⁷

Ha a többségi ukrán anyanyelvű és kisebbségi magyar anyanyelvű gyerekeknek azonos szemlélet, módszertan és követelmények alapján oktatják az államnyelvet, az semmiképp sem vezet magas szintű nyelvtudáshoz:

„Amikor a romániai iskolákban a román a magyar diákoknak ugyanúgy tanítják, mint a románoknak, nem az esélyegyenlőséget teremtik meg többségi és kisebbségi diákok között (amint ezt a politikusok hirdetni szeretik), hanem a nyelvi alapon meghatározott csoportok közti társadalmi hierarchiát (diszkriminációt) teremlik újra. Az az állam, amelyik nem teszi lehetővé, hogy L1 anyanyelvű diákjai az L2 államnyelvet K2-ként tanulhassák (vagyis nem anyanyelvoktatásra való tananyagokból s módszerekkel, hanem olyanokkal, amelyek a környezetnyelv tanítására valók), intézményesíti a hátrányos megkülönböztetést, más szóval lingvicitást” – írja Kontra Miklós.

Péntek János kolozsvári nyelvészprofesszor egyenesen nemzetállami paradoxonról beszél:

„A román oktatási hatóság és oktatási rendszer több mint nyolc évtizede maga akadályozza a román nyelv hatékony iskolai oktatását éppen azzal, hogy már a

⁴⁶ A programról lásd: Tove Skutnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997. A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában: Csernicskó István szerk.: *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.

⁴⁷ Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor: A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós–Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.

bölcsődében és később is folyamatosan ugyanolyan román nyelvi tudást vár el a magyar gyermekektől, mint a román ajkúaktól”.⁴⁸

Úgy véljük tehát, hogy a kárpátaljai magyar közösség számára mind a nemzeti azonosságtudat, mind pedig a magyar nyelv megtartása érdekében a magyar nyelven oktató iskolatípus a leginkább megfelelő.⁴⁹ Ugyanakkor egyértelmű, hogy az államnyelv hatékony és eredményes oktatásának problémáját meg kell oldani, mégpedig ennek az iskolatípusnak a keretein belül.

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma ezzel szemben az úgynevezett tranzitív (átirányítási) modellt kínálja a kárpátaljai magyar közösség számára. A modell lényege, hogy az oktatás kezdetben (az elemi osztályokban) a kisebbség anyanyelvén folyik, majd fokozatosan kétnyelvűvé válik (egyes tantárgyakat anyanyelven, másokat a többségi nyelven oktatnak), egészen addig, amíg a kisebbségi tanulók többé-kevésbé elsajátítják a többségi nyelvet, majd a tanulókat fokozatosan átírányítják a többségi egynyelvű oktatásra, esetleg meghagyva az anyanyelvet és a nemzeti irodalmat.⁵⁰

Azonban miközben a tranzitív oktatási modell előnyeit és pozitív eredményeit nem sikerült egyértelműen bizonyítani, hátrányairól viszonylag sokat olvashatunk. Göncz Lajos vajdasági pszichológus kutatási eredményeiből például tudjuk, hogy az anyanyelvi képzésről az államnyelven való tanulásra történő áttérés azt eredményezi, hogy a tanulók iskolai eredményessége, teljesítményszintje szignifikánsan nagyobb mértékben csökken, mint azoké a tanulóké, akik továbbra is anyanyelvükön tanulhatnak.⁵¹ Az iskolai eredményesség jelentős mértékű visszaesésének oka az, hogy a másik nyelven való tanuláshoz, ismeretszerzéshez, gondolkodáshoz nem elegendő az ún. felszíni nyelvi kompetencia.⁵² Ehhez ún. kognitív nyelvi kompetencia szükséges.⁵³ Az, hogy az ukrán oktatáspolitikai – miközben elismeri, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák diákjai alacsony szintű kompetenciával rendelkeznek az államnyelven⁵⁴ – épp az államnyelv magasabb

⁴⁸ Péntek János: A bevehetetlen vár: a román nyelv. *Krónika* 2002. december 7–8.

⁴⁹ Vö.: „Az oktatást illetően ez azt jelentené, hogy a Magyar Köztársaság határain kívül élő Kárpát-medencei magyarság anyanyelvmegtartó oktatási modelljeként kizárólag a többség nyelvét tantárgyként tanító iskola lehet a legmegfelelőbb (...). A kétnyelvű oktatásra vonatkozó felhalmozódott ismereteink alapján (...) kognitív, pszichológiai, morális stb. érvek sora szól e modell előnye mellett.” Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya és Szarka László szerk.: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, 56–75. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

⁵⁰ A programról lásd: Tove Skutnabb-Kangas: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997. A kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában: Csernicskó István szerk.: *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003.

⁵¹ Erről lásd: Göncz Lajos: *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2004.

⁵² A *felszíni (társalgási) nyelvi kompetencia* a nyelvismeret olyan szintje, mely lehetővé teszi a sikeres kommunikációt hétköznapi helyzetekben, amikor azt a szituáció nyelven kívüli elemei is segítik, ám nem elegendő ahhoz, hogy ezt a nyelvet kognitív funkciókban használják. A kiejtésben, az alapszókinés és az alapvető nyelvtani szabályok ismeretében mutatkozik meg.

⁵³ A *kognitív (tanulási) nyelvi kompetencia* a nyelvismeret olyan szintje, mely lehetővé teszi, hogy a nyelvet az ismeretszerzés, a tanulás és a gondolkodás eszközeként használják. Meghatározza a sikeres iskolai teljesítményt.

⁵⁴ Az oktatási miniszter például egyenesen így fogalmazott 2008. március 4-én megtartott beszédében: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.” Az eredeti ukrán nyelvű szöveget lásd az alábbi helyen: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc.

szintű elsajátítására való hivatkozással szeretné az ukrán nyelvet tannyelvként (azaz az elsajátítandó tananyag közvetítése eszközeként) bevezetni, vagy teljes fokú nyelvészeti és pedagógiai tudatlanságra, vagy előre megfontolt szándékú asszimilációs szándékra utal. Vagy ha nem fogalmazunk ilyen drasztikusan, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a kijevei döntéshozók összemossák a tannyelv és a nyelvtanulás fogalmát, összekeverik a célt az eszközzel.⁵⁵

A tranzitív oktatási modellnek, illetve egyes tárgyak nem anyanyelven, hanem államnyelven való oktatása erőltetésének az ukrán nyelvnek a kárpátaljai magyar iskolások körében való ismeretéből kiindulva csak és kizárólag negatív hatásai lehetnek: lehet, hogy emelkedik a diákok ukrán nyelvi kompetenciaszintje, de bizonyos, hogy csökken az egyes tantárgyak elsajátításának eredményessége:

„A nem domináns nyelven való tanulás akkor is nyilvánvalóan hátráltatja az ismeretszerzést, ha már bizonyos mértékben kialakult a kognitív nyelvi kompetencia. A kémiaoktatásnak az a célja, hogy a gyerek minél jobban tudja a kémiát, a tanárnak az a kötelessége, hogy ezt elérje, s nagyon rossz, ha ezt egy mesterséges tényező akadályozza, az ti., hogy a diáknak a nem domináns nyelven kell küszködnie a kémiával, annak érdekében, hogy jobban elsajátítsa ezt a nyelvet (amelyen pedig lehet, hogy soha nem lesz szüksége kémiáról beszélni). Ez túl nagy ár, amit a nyelvtanulásért fizetni kell.”⁵⁶

A Szlovéniában már 50 éve a gyakorlatban alkalmazott tranzitív oktatási modell alapos ismerője, Kolláth Anna az alábbiakat tartotta fontosnak megjegyezni a két tannyelvű iskolai oktatásról:

„A közel fél évszázada utópisztikusnak indult kéttannyelvű oktatás – ma már tudjuk – utópia maradt, a kétnyelvűségnek nem a pozitív, hozzáadó változatát eredményezte; nem adott, hanem inkább elvett, s ezzel az anyanyelvnek nemcsak a dominanciája, de az egyenrangúsága is illúzió maradt csupán. (...) Valójában ez átirányító program (benne maga a módszer a rossz), amelynek célja nem az anyanyelv megmaradása, hanem a többségi nyelvre való átállás, nem az integráció, hanem az asszimiláció.”⁵⁷

A Kijev által ajánlott oktatási modell tehát egyértelműen elfogadhatatlan a kárpátaljai magyar közösség számára, amennyiben a tranzitív oktatási program eredménye ellentétes a közösség céljaival. Ám mielőtt azt gondolnánk, hogy ha sikerül megtartanunk a jelenleg fennálló oktatási rendszerünket, máris kényelmesen hátradőlhetünk, érdemes megfontolnunk az alábbiakat:

„Önmagában az, hogy egy oktatási programban az első nyelv a kizárólagos vagy fő oktatási nyelv, nem garantálja a képzés hatékonyságát még az első

⁵⁵ Ehhez kapcsolódóan lásd: „A kisebbségi nyelven történő oktatásnál a többségi, gondoskodó állam részéről elhangzik az, hogy abban az esetben, ha a tanuló nem a többség nyelvén tanul és szerez diplomát, nem tud érvényesülni, tudása nem lesz egyenértékű. Ebben a kérdésben általában az oktatás nyelvének problémáját összemossák a nyelvoktatás kérdésével, a tudást a nyelvtudással.” Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint, 2007. 376. o.

⁵⁶ Lanstyák István: A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk.: *Felzárkózás vagy bezárkózás? A kétnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 43–73. Budapest: EÖKIK, 2005.

⁵⁷ Kolláth Anna: *Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról*. In: Ring Éva szerk.: *Felzárkózás vagy bezárkózás? A kétnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 75–96. Budapest: EÖKIK, 2005.

nyelv tekintetében sem, a másodnyelvről nem is beszélve. Az első nyelv tekintetében például fontos, hogy milyen szemléletű az anyanyelvi nevelés, milyen nyelvváltozat(ok) elsajátítását tűzik ki célul az anyanyelvi órán, a szaknyelveknek milyen változatait fejlesztik a többi órán stb. A másodnyelv vonatkozásában pedig még fontosabb, hogy milyen módszerekkel történik az oktatás.”⁵⁸

A kérdéskör összefoglalásaképpen megállapíthatjuk tehát, hogy alapvetően nem az a jó kérdés, hogy „Milyen nyelven tanuljon a gyerek, hogy kétnyelvűvé váljék?” A jó kérdés az: „Milyen feltételek mellett vezet az anyanyelven vagy másodnyelven folyó oktatás magas szintű, ill. olyan típusú kétnyelvűséghez, amelyet célként kitűztünk magunk elé?”⁵⁹

1.5. Nyelv, oktatás és esélyegyenlőség, illetve a magyar nyelv hasznosíthatósága, presztízse

Mielőtt arra a következtetésre jutnánk a fentiek alapján, hogy a magyar nyelvű oktatás megtartása önmagában garanciát jelenthet a kárpátaljai magyar közösség hosszú távú megmaradására, azt is látnunk kell, hogy a magyar tannyelvű iskolák léte és jövője nem kizárólag az ukrán államtól és annak törekvéseitől függ. Nagyon fontos szempont az is, hogy a szülők akarják-e majd, hogy gyermekeik magyar nyelven tanuljanak. A fentiekben tisztáztuk, hogy a kárpátaljai magyar közösség oktatását milyen saját célok mentén kellene megszerveznünk (az identitás és a nyelv megtartása). Részletesen tárgyaltuk a tannyelv megválasztásának problémáját is. Nem szóltunk viszont az oktatás azon funkciójáról, mely nem speciálisan kisebbségi jellegéből adódik ugyan, ám amely szerep egyik lényeges összetevője bármilyen képzés hatékonyságának, s ha kisebbségekről van szó, szorosan kapcsolódik a kisebbségek jogállásához. Ez a funkció pedig az esélyegyenlőség és a társadalmi mobilitás lehetőségének biztosítása.

Ha az ukrainai oktatáspolitikai közelmúltban hozott döntéseit elemezzük, akkor mindenképpen szót kell ejtenünk az úgynevezett független tesztközpontokban letett központi érettségi és egyben felvételi vizsgák kérdésköréről. Ukrajna 2008-ban alkalmazta először kötelező és általános jelleggel azt a rendszert, mely számos európai államban – így például Magyarországon is – több éve működik. A felsőoktatásba jelentkező érettségizőknek 2008-ban elsőként nem a felsőoktatási intézményekben, hanem központi vizsgaközpontokban kellett egyben felvételi vizsgának is számító érettségi tesztet írniuk. 2008-ban – egyébként hosszas és kitartó politikai és szakmai nyomásgyakorlás eredményeként – a nemzetiségi (tehát nem ukrán) nyelven tanuló középiskolások még lehetőséget kaptak arra, hogy a miniszteri rendeletben meghatározott tárgyakból anyanyelvükön (pontosabban az oktatás nyelvén) tegyenek érettségi/felvételi vizsgát. Egyetlen kivételként az ukrán nyelv és irodalom vizsga szerepelt. Az ukrán nyelv és irodalom érettségi/felvételi vizsgateszt ugyanakkor az ország valamennyi felsőoktatási intézménye mindegyik szakjára kötelező tárgy volt. Azaz a 2008-ban a felsőoktatásba belépni

⁵⁸ Lanstyák István: A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk.: *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 43–73. Budapest: EÖKIK, 2005.

⁵⁹ Erről lásd Tove Skutnabb-Kangas könyvét: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 1997.

szándékozónak mindenképpen le kellett tenniük az ukrán nyelv és irodalom érettségi vizsgát, attól függetlenül, hogy fizika, fogorvos, angol vagy éppen ukrán nyelv és irodalom szakra nyújtotta be jelentkezését. Ez a nyelv- és oktatáspolitikai lépés nyilvánvalóan az államnyelv presztízsének emelését szolgálta. Ugyanakkor az, hogy a vizsga követelményrendszere teljesen azonos volt mindenki számára, függetlenül attól, milyen tannyelvű iskola milyen anyanyelvű végzőse írja a tesztet, egyértelműen hátrányos helyzetbe hozta a nem ukrán anyanyelvű és nem ukrán tannyelvű iskolában tanult diákokat.⁶⁰

A nem ukrán anyanyelvűek hátránya egy ilyen megmérettetésben alapvetően abból fakad, hogy a kétnyelvű, illetve a nem anyanyelvi beszélőktől olyan nyelvtudást elvárni, mint ami az anyanyelvi beszélőket jellemzi, nyelvészeti és nyelvpedagógiai szempontból nonszensz. Az irreális elvárások (vagyis az esélyegyenlőség hiánya) jól kimutatható, ha végiggondoljuk az alábbiakat:

A többségi gyerek az iskolai ukránnyelv-órán az anyanyelvét tanulja (ami az állam hivatalos nyelve) és emellett még (legalább) egy világnyelvet.

A kisebbségi gyerek tanulja az anyanyelvét, az állam hivatalos nyelvét és még (legalább) egy nemzetközi nyelvet.

A kisebbségi diákok megterhelése nagyobb, államnyelvi és idegen nyelvi órászáma viszont kisebb, mint a többségieké.

Mégis: azonos követelményeket támasztanak a kisebbségi és a többségi gyerekekkel szemben mind az államnyelvi, mind az idegen nyelvi ismeretek terén.

A 2009. évi felvételi rendről szóló miniszteri rendelet szintén kötelezővé teszi az érettségi és egyben felvételi tesztvizsgát ukrán nyelvből és irodalomból valamennyi ukrainai felsőoktatási intézmény mindegyik szakjára, s 2009-ben is azonos követelményeket támasztanak ukránból a végzősökkel szemben, függetlenül attól, milyen tannyelvű iskolában tanulnak, illetve milyen programok, tankönyvek és óraszám alapján tanulták az ukrán nyelvet és irodalmat.⁶¹ Az esélyegyenlőségről tehát 2009-ben sem lehet szó ilyen körülmények között.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni Ukrajnában.⁶² Ha a kárpátjai magyar iskolák végzőseit arra kényszerítik, hogy – miközben az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna 17 év alatt sem teremtette meg az államnyelv megfelelő szintű elsajátításához a feltételeket – minden tárgyból ukrán nyelven tegyenek bizonyosságot tudásukról, egyértelműen azt jelenti, hogy megvonják tőlük az egyenlő esélyt. Az államnyelven letett érettségi vizsga sikere ugyanis tulajdonképpen nem

⁶⁰ Tóth Mihály az egyik országos hetilapban egyértelmű diszkriminációnak nevezte ezt a gyakorlatot. Lásd: Tóth Mihály: Рефлексії на публікації про угорців Закарпаття, або Кому поруzumитися стає дедалі важче. *Дзеркало тижня* № 36 (27 вересня – 3 жовтня 2008). <http://www.dt.ua/3000/3300/64177>

⁶¹ Lásd az oktatási miniszter 2008. szeptember 2-án kelt 802. számú, az Igazságügyi Minisztériumban 2008. szeptember 24-én 892/15583. számmal regisztrált rendeletét.

⁶² Ez áll az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának honlapján található közleményben: „Az átmeneti időszakban (2008–2009. év) a tesztek tartalma (az ukrán nyelv és irodalom teszt ki-vételével) le lesz fordítva az egyes nemzeti kisebbségek nyelvére” (http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/20_03/). A szerző kiemelése. Az oktatási tárca által a Beregszászi Járási Tanácsnak címzett, 2008. augusztus 8-án 2/2-14-2717 iktatási számmal kelt levelében szintén az áll, hogy a kormány döntése értelmében az érettségi és egyben felvételi vizsgák kérdéseit már csak a 2008/2009. tanévben fordítják le a kisebbségek nyelvére.

(vagy nem elsősorban) a szaktárgyi tudás, hanem az államnyelvismeret fokának a függvénye.⁶³

A fentiek mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a magyar nyelvű oktatás presztízsét és hasznosságát nagyban befolyásolja, hogy ennek nyelve: a magyar milyen funkciókkal, presztízzsel bír a nyelvet használó közösség mindennapi életében. Mert hiába lesznek iskoláink, s hiába lesz meg minden jogunk ahhoz, hogy anyanyelvünkön tanulhassunk, ha a szülő mégis úgy érzi majd: számára az a hasznosabb, „kifizetődőbb”, ha gyermeke az államnyelven oktató iskolában tanul. Vagyis: a magyar nyelvű iskolarendszer fenntartásához az is elengedhetetlen, hogy legyen alkalom, lehetőség és jog ahhoz is, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben, minél több funkcióban használni lehessen Kárpátalján. Ankerl Géza például szinte egyenlőségjelet tesz a nyelvi, nyelvhasználati és az oktatási jogok közé, amikor így fogalmaz:

„A cél az, hogy az utódállamok magyarjai többségének biztosítva legyen, hogy életük java részét anyanyelvükön élhessék meg – munkában, közéletben, szórakozásban – anélkül, hogy életpályájuk megcsönkulna, előmenetelük csorbát szenvedne; s hogy ugyanezt leszármazottaiknak is biztosíttassák, magyar nyelvű oktatással az óvodától a doktorátusig.”⁶⁴

Mert hiába alakítjuk ki a kétnyelvűséget az iskolában, ha a tanintézmények falai közül kilépve azt tapasztaljuk: a magyar nyelv sehol sem, vagy csak a szűk családi körben, esetleg szakrális funkciókban használható. A kárpátaljai magyarság célja nem az, hogy szakrális célokra tartsa meg a nyelvet, hanem az, hogy minél több helyzetben használni tudja. Mert a nyelvet csak és kizárólag az tartja fenn, ha használják. Az a nyelv, melynek nincsenek anyanyelvi beszélői, legyen akármilyen nagy múltú, hordozhat bármekkora kulturális értéket (lásd a latin példáját), mégiscsak holt nyelv.

Két ide vonatkozó idézet, mely ránk, kárpátaljai magyarokra is teljességgel igaz: „A döntő az, hogy a szlovákiai magyaroknak milyen lehetőségeik vannak anyanyelvük használatára a magán- és a közélet különböző szinterein. Minél kisebb mértékben szorúlnak rá a beszélők a másik nyelvre, annál inkább anyanyelvdomináns a kétnyelvűségük, s így annál kevésbé jelentkezik anyanyelvükben a másik nyelv hatása”.⁶⁵ Azaz: ha használhatjuk anyanyelvünket, ha annak van gyakorlati, reális értéke, akkor fenntartható a kétnyelvűség. Ha azonban a nyelv már nem hasznos, ha gyakorlati célokra, kommunikációs funkciók ellátására nem alkalmas, akkor a kétnyelvűség fokozatosan egynyelvűséggé változik, a többség nyelvén.

⁶³ „A tudás mellett kisebbségiként az érvényesülés természetesen könnyebben megy annak, aki minél magasabb szinten bírja az államnyelvet. Senki nem kérdőjelezi meg, hogy szükség van a többségi nemzet nyelvének ismeretére, aminek elsajátítását módszertani kérdésként kell kezelni (...). Ha a nyelvtudás, amellyel a tudást szeretnénk közvetíteni, hiányos, hiányos tudású, rossz mutatókat tükröző képzettséghez vezet, ami a képzési piacon nem segíti az egyén boldogulását” – írja Orosz Ildikó *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)* című könyvében. (Ungvár: PoliPrint, 2007. 376. o.)

⁶⁴ Ankerl Géza: A Kárpát-medence nyelvterületeinek fenntartása. Nyugati példák és nemzetközi jogi eszközök. *Magyar Szemle* 1993, 2, 9: 906–919.

⁶⁵ Lanstyák István: A magyar nyelv jelene és jövője Szlovákiában. In: Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, 12–18. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2002.

A nyelv használhatósága tehát jelentősen növeli a nyelv értékét, presztízsét. Ha a magyar nyelvű oktatási rendszert többek között a magyar nyelv megőrzése érdekében kívánjuk fenntartani, akkor figyelniünk kell arra is, hogy szélesítsük és fenntartsuk a magyar nyelv használati körét is. Nagyon fontos tehát „annak felismertetése, hogy a nyelv nem önmagában, szimbolikusan nagy érték, hanem mindennapi használatában, eszköz voltában is”.⁶⁶

1.6. Az állami oktatáspolitikai nyelvi vonatkozásai

Az oktatáspolitikai alakítja egy-egy állam, régió oktatási intézményhálózatának szerkezetét, típusait és sűrűségét, meghatározza az oktatott tartalmakat, az intézmények révén közvetítendő ideológiákat. A oktatáspolitikai azonban sohasem öncélú: mindig valamilyen társadalmi, gazdasági, ideológiai és politikai célok mentén működik. Hátterében gyakran állnak nemzet- és nyelvpolitikai célkitűzések is. A kárpátaljai magyar oktatási rendszer sem emelhető ki abból a kontextusból, mely meghatározza létét és fejlődési irányait. Az alábbiakban ezt igazoljuk konkrét példák: az ukrán oktatáspolitikai helyzet nyelvi, nyelvpolitikai vonatkozásaival felvázolásával.

Alkotmánya és a nyelvtörvénye értelmében – azaz *de jure* – Ukrajna egynyelvű állam (lásd Beregszászi–Csernicskó 2003, 2004b, 2007). Az ország azonban *de facto* többnyelvű. Ezt a többnyelvűséget a legtöbb ukrán elemző elismeri, ám problémaként értékeli (lásd pl. Lozinskyi 2006: 217). Az alábbiakban ennek az ukrán többnyelvűségnek mutatjuk be néhány sajátosságát, majd azt próbáljuk érzékeltetni, hogyan törekszik a hatalmon lévő ukrán elit a nyelvi sokszínűség fokozatos feloldására, a *de jure* és a *de facto* helyzet közötti összhang megteremtésére, s ebben milyen szerepet kap az oktatás, illetve az oktatáspolitikai.

Egyes szakértők szerint (pl. Arel–Khmelko 1996, Gritsenko ed. 2001, Khmelko 2004) Ukrajna lakossága három nagy nyelvi-etnikai csoportra (lingua-ethnic groups) oszlik:

- ukránul beszélő ukránok (az ország lakosságának kb. 40–45%-a);
- oroszul beszélő ukránok (az ország lakosságának kb. 30–34%-a);
- oroszul beszélő oroszok (kb. 20%).

Ha azonban nemcsak az ukránokat és az oroszokat vesszük figyelembe, hanem a kisebb nyelvi csoportokkal is foglalkozunk, akkor a 2001. évi népszámlálás adatai alapján Ukrajna lakosságát anyanyelv szerint a következő csoportokra oszthatjuk (Beregszászi–Csernicskó 2004a: 12–13, Lozinskyi 2006):

a) **ukrán anyanyelvűek**; ezen belül:

- ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók 85%-a);
- orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 4%-a);
- ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrán lengyelek 71%-a, szlovákok 42%-a stb.);

⁶⁶ Péntek János: Dinamikus nyelvi folyamatok és az identitás. *Pro Minoritate* 2007/Tavaszi: 53–62.

b) *orosz anyanyelvűek*; ezen belül:

- orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 96%-a);
- ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek (az ukrán nemzetiségűek 15%-a);
- orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrainai belaruszok 62%-a, tatárok 59%-a stb.);

c) *kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik* (pl. a magyarok 95%-a, a románok és krími tatárok 92%-a stb.);

d) *kisebbségek, akik valamely más nemzeti kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek* (pl. a kárpátaljai cigányok 62%-a a magyart tekinti anyanyelvének, lásd Molnár 2004: 120–121; ez az ukrainai cigány nemzetiségűek 18%-a; lásd az 1. táblázatot).

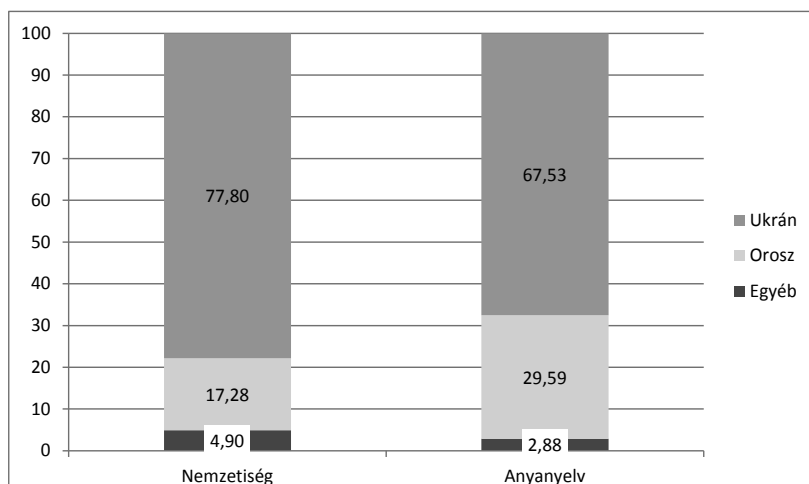
1. táblázat. Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001. évi népszámlálás adatai alapján

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31 970 728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328 152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278 588	0,58
UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	32 577 468	67,53
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7 993 832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5 544 729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735 109	1,52
OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	14 273 670	29,59
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	11 29 397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260 367	0,54
KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN	1 389 764	2,88
UKRAJNA ÖSSZESEN	48 240 902	100

A független Ukrajna történetének 2001-ben rendezett első népszámlálási adatai szerint az ország lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetétele között jelentős különbség figyelhető meg:

nemzetiségi szempontból a lakosság 77,82%-a ukrán, 17,28%-a orosz, 4,90%-a pedig egyéb nemzetiségű;

ezzel szemben anyanyelv alapján Ukrajna lakosainak kétharmada (67,53%-a) ukrán, csaknem harmada (29,59%-a) orosz, 2,88%-a pedig egyéb anyanyelvű (lásd a 2001. évi census hivatalos adatait a <http://www.ukrstat.gov.ua> honlapon).

1. ábra. Ukrajna lakosságának nemzeti és anyanyelvi összetétele a 2001. évi census adatai alapján (%-ban)

Ha összevetjük a nemzeti és az anyanyelvi adatokat (1. ábra), akkor a következőket láthatjuk:

az ukrán nemzeti aránya jelentősen meghaladja az ukrán anyanyelvűekét;

az orosz anyanyelvűek számottevően nagyobb arányt képviselnek, mint az orosz nemzeti arány;

a nyelvi sokszínűség jóval kisebb, mint a nemzeti változatosság, mert sok kisebbségi közösség orosz vagy (ritkábban) ukrán anyanyelvű.

Ha a nemzeti és anyanyelvi adatok mellé még egy mutatót figyelembe veszünk, akkor tovább árnyalódik Ukrajna nyelvi képe. Ez az adat az országban különböző nyelveken tanulók aránya. A 2003/2004. tanévben az ukrán iskolások 75,05%-a tanul ukrán nyelven, 23,89%-a orosz nyelven, s mindössze 1,06% azok aránya, akik egyéb nyelven sajátíthatják el a tananyagot (lásd Csernicskó–Melnik 2007). Vagyis:

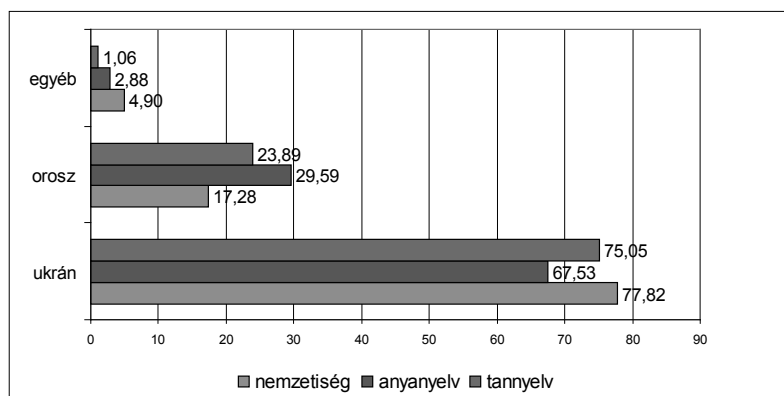
a) többen tanulnak ukránul, mint amennyi ukrán anyanyelvű polgára van Ukrajnának, de kevesebben, mint amennyien ukrán nemzeti arányuk vallották magukat;

b) kevesebben tanulhatnak oroszul, mint amekkora az orosz anyanyelvűek aránya az országban, ám jóval többen, mint amennyi az orosz nemzeti arányuk lakosok aránya;

c) bár a nem ukrán/orosz nemzeti arányuk közel öt százalék, a kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélőké pedig csaknem három százalék, mindössze minden századik gyerek (az iskolások egy százaléka) tanulhat nem ukrán/orosz nyelven Ukrajnában (lásd a 2. ábrát).

Általános vélemény azonban az Ukrajna nyelvi helyzetét elemzők körében, hogy a népszámlálási adatok jelentősen leegyszerűsítik Ukrajna valós nyelvi képét (lásd pl. Kotygorenko 2007). Ha nem kizárólag a népszámlálási adatokat vesszük

figyelembe, hanem egy országos reprezentatív mintán végzett szociológiai kutatás eredményeit is, akkor Ukrajna lakosságának nyelvi összetétele a fentitől jelentős mértékben eltérő. Panina a 18 éven felüli ukrainai lakosság 1800 fős reprezentatív mintáján végzett szociológiai kutatásokat 1994 és 2005 között. 2005-ben a minta 64,3%-a vallotta ukrán, 34,1%-a orosz, 1,5%-a egyéb anyanyelvűnek magát (Panina 2005: 68).

2. ábra. Nemzetiség, anyanyelv és tannyelv összefüggései Ukrajna lakosságának körében

Egy másik szociológiai kutatás 1991 és 2003 között folyamatosan vizsgálta összesen közel 173 ezer azonos szempontok alapján készített szociológiai interjú révén Ukrajna lakosságának nyelvhasználatát a 18 éven felüli felnőtt lakosság reprezentatív mintája alapján (vö. Khmelko 2004). A vizsgálat eredményei szerint Ukrajna különböző régióiban más-más nyelvi helyzetet találunk a nemzetiség és az anyanyelv alapján. A szerző által megkülönböztetett öt nagy régióban jelentősen eltérő azok aránya, akik anyanyelvüként az ukránt és az orosz, illetve a két nyelv kontaktusváltozatát, az ún. szurzsikot használják (lásd 2. táblázat). A szurzsik⁶⁷ az ukrán és orosz kontaktusváltozata (lásd pl. Lenets 2000, Bilaniuk 2003, 2004, 2005), melynek presztízse alacsony, a purista ukrán nyelv művelők kedvelt célpontja, használóival rendszerint alacsony iskolázottságot, műveletlenséget, bizonytalan identitást társítanak (Bilaniuk 2004). Ezt tükrözi az ukrán nyelv enciklopédiájának szurzsik szócikke és számos, az ország nyelvi helyzetét bemutató/elemző írás egyaránt (lásd Lenets 2000, ill. pl. Lozinskyi 2006: 225–226).

2. táblázat. Ukrajna felnőtt lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása 2003-ban régióként %-ban (N=22.462)

(Forrás: Khmelko 2004)

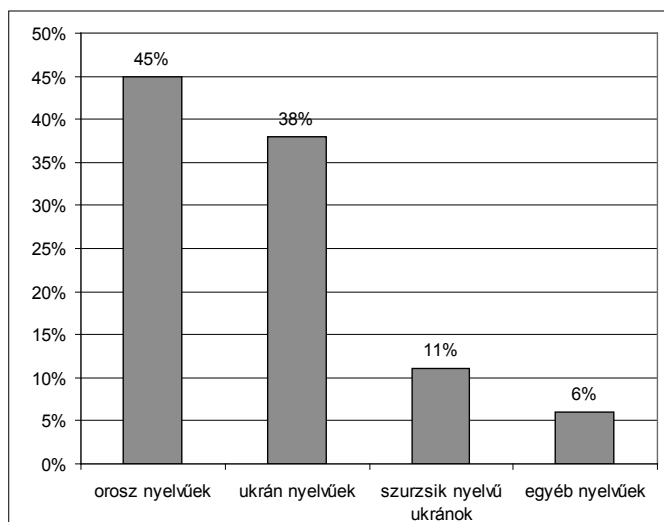
Nyelvi-etnikai csoport	Régió					Összesen
	Nyugat	Közép-Nyugat	Közép-Kelet	Dél	Kelet	
<i>Ukrán nyelvű ukránok</i>	91,7	59,3	30,8	5,3	3,6	38,5
<i>Szurzsik nyelvű ukránok</i>	1,5	13,0	20,6	11,3	8,3	10,7

⁶⁷ A szó rozs és búza vagy árpa és zab keverékét jelenti (Lenets 2000: 616).

Orosz nyelvű ukránok	1,3	17,2	33,5	40,0	48,6	28,0
Orosz nyelvű oroszok	1,5	5,8	11,1	31,1	34,1	16,9
Egyéb	4,0	4,7	4,0	12,2	5,4	6,0

Nyugat: Voliny, Rivne, Lviv (Lemberg), Ivano-Frankivszk, Ternopil, Csernyivci megye és Kárpátalja. **Közép-Nyugat:** Hmelnickij, Zsitomir, Vinnyica, Kirovohrad, Cserkasszi és Kijev megye, valamint Kijev városa. **Közép-Kelet:** Dnyipropetrovsk, Poltava, Szumi és Csernyihiv megye. **Dél:** Odessza, Mikolajiv, Herszon és Zaporizsja megye, valamint a Krími Autonóm Köztársaság Szevasztopol városával egyetemben. **Kelet:** Harkiv, Donyeck és Luhanszk megye.

Ezen modell szerint tehát Ukrajnában nem három nyelvi csoporttal kell számolnunk, mint ahogyan az a 2001. évi census alapján látszik (ukrán anyanyelvűek, orosz anyanyelvűek, más kisebbségi nyelvet anyanyelvként beszélők), hanem négygel: ukrán nyelvűek, orosz nyelvűek, kisebbségi nyelvűek (bár ez a kutatás sem szentel különösebb figyelmet ennek a csoportnak) és szurzsik nyelvűek. S ha a szociológiai felmérések alapján kialakult nyelvi képet tekintjük, akkor Ukrajnában nem az ukrán anyanyelvűek, hanem valójában az orosz ajkúak alkotják a relatív többséget (lásd a 3. ábrát).

3. ábra. Ukrajna felnőtt lakosságának anyanyelv szerinti megoszlása 2003-ban egy szociológiai kutatás adatai alapján (N=22.462)

(Khmelko 2004 alapján)

A fentiek alapján nem meglepő, hogy egyes elemzők szerint Ukrajnában valójában nem két nyelv (az ukrán és az orosz), hanem valójában három: az államnyelvi státusú ukrán, az államhatalom és néhány elemző által a posztkoloniális örökség nyelveként aposztrofált orosz (lásd pl. Masenko 2004) és a két nyelv kontaktusváltozataként kialakult szurzsik szolgálja ki a beszélőket és verseng

egymással a virtuális nyelvi piacon (lásd pl. Berezovenko 2002). Bilaniuk (2004) a szurzsik nyelv/nyelvváltozat tipológiáját is kidolgozta, történelmi, társadalmi és ideológiai tényezők alapján elkülönítve: a) az urbanizált földműves, b) a vidéki nyelvjárási, c) a szovjet-ukrán, d) a városi kétnyelvű és e) a függetlenség utáni szurzsikot.

Radchuk (2002a, 2002b) úgy látja, hogy az ukrán és az orosz standard között a lexikont (szókészletet) tekintve mindössze tíz százaléknyi eltérés van. Miután ezt a két standardot összeveti a szurzsik szókészletével, úgy véli, ez a lexikon megközelítőleg tíz–tíz százalékban tér el mind az ukrán, mind az orosz standard szókészletétől, vagyis akár önálló nyelvvé is alakulhat. Bár a szurzsik alapos nyelvészeti leírása még várat magára, a kontaktusváltozat jól példázza a szoros ukrán–orosz nyelvi kapcsolatok történetiségét, intenzitását és kiterjedését.

Mindehhez érdemes figyelembe vennünk a Khmelko (2004: 3–15) által bemutatott szociológiai vizsgálat azon eredményét is, mely szerint a 2001-ben megkérdezett 5226 tizenennyolc éven felüli ukrán állampolgár 12,4%-a úgy vélte, hogy két anyanyelve van: egyidejűleg tekinti anyanyelvének az ukránt és az orosz.

A de jure egynyelvű, illetve a de facto két- vagy többnyelvű szituáció között feszülő ellentétet az ukrán állami nyelvpolitika szeretné úgy feloldani, hogy az ország nyelvi képét összhangba hozza a kodifikált jogi helyzettel. Vagyis kimondatlanul az a cél, hogy Ukrajna középtávon gyakorlatilag egynyelvű, mégpedig de facto ukrán nyelvű állammá váljék. Ezen cél eléréséhez pedig ideális eszközt látnak az oktatásban. Az alábbi néhány példa legalábbis véleményünk szerint azt igazolja, hogy az oktatáspolitikát ilyen nemzet- és nyelvpolitikai célok érdekében aktivizálták.

a) Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumában szervezett azon tanácskozás nyilatkozatában, melynek témája az államnyelv oktatásának alacsony színvonala volt a nemzetiségi tannyelvű iskolákban, a pozitív nyelvi jelenségek között első helyen azt emelik ki, hogy örömdetesesen nő az országban az ukrán nyelven oktató iskolák száma.⁶⁸ Egyetlen szó sem esik azonban arról, hogy erősíteni kellene a kisebbségek anyanyelvének vagy a kisebbségek nyelvén való oktatást. Ugyanezt, vagyis az ukrán nyelven oktató intézmények számának emelkedését tekinti pozitív változásnak az ukrán nyelv oktatásának színvonalát emelni hivatott állami program is.⁶⁹

b) Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008 számmal kiadott, az ukrán oktatás minőségének javítását célzó rendelete 8. pontja értelmében többek között úgy kell kielégíteni a nemzeti kisebbségek oktatási igényeit, hogy a kisebbségi nyelven oktató iskolákban bizonyos tárgyakat ukrán nyelven kell oktatni. Ebben a dokumentumban sem merül fel azonban a kisebbségek anyanyelvi oktatásának helyzete.

⁶⁸ A tanácskozás által elfogadott nyilatkozatot lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján (http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/20_03/doc.doc).

⁶⁹ Az *Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre* c. dokumentum ukrán nyelven megtalálható Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

c) Az oktatási tárca vezetőjének, Ivan Vakarczuknak 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes.⁷⁰ A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-től a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban (2009. szeptember 1-től) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban – a 2010-től már minden tárgyból kötelezően ukrán nyelvű emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsgákra való felkészülés jegyében – szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat. A központi alapján valamennyi megye és a Krími Autonóm Köztársaság is kidolgozta saját regionális programját.⁷¹ Ezt a programot erősíti meg a kárpátaljai regionális program is, melyet a megyei közigazgatási hivatal oktatási főosztálya 2008. július 2-i, 548. számú rendeletében léptet hatályba.⁷²

A miniszteri rendelettel megerősített program az úgynevezett átirányítási (transzitiv) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű iskolák számára. Az asszimilációt, a fokozatos nyelvi beolvadást célzó oktatási program lényege, hogy az iskola első szakaszában (az elemi osztályokban) a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. A következő szakaszban, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi nyelven való tanulásra, s az utolsó fázisban már gyakorlatilag minden tárgyat államnyelven tanítanak. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A programban a kisebbségi nyelv szerepe arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, megerősítését, s ezzel a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, hosszú távon az integráció helyett az asszimilációt (vö. Göncz 1985, 1995: 68, 1999: 106–107, 2004, Lesznyák 1996: 26, Kontra 1997: 77, Skutnabb-Kangas 1990, 1997: 25, Csernicskó szerk. 2003: 49–54, Rannut 2004: 160–161).

d) Miközben az oktatási minisztérium az egyik legfontosabb oktatási problémának épp azt nevezte meg, hogy a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban nagyon alacsony az államnyelv oktatásának színvonala és határfoka⁷³, 2008-ban

⁷⁰ Lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

⁷¹ Az egy kaptafára készült regionális cselekvési tervek hozzáférhetők a kijevi oktatási tárca honlapján.

⁷² *Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó regionális állami ágazati program a 2008–2011. évekre.* Megtalálható az oktatási minisztérium honlapján.

⁷³ Az oktatási miniszter egyenesen így fogalmazott 2008. március 4-én megtartott beszédében: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.” http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc

kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat mint érettségi és felvételi vizsgát. A tesztvizsga követelményei teljesen azonosak voltak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára egyaránt.⁷⁴ Miközben országos átlagban a maturálók 8,38%-a bukott meg az ukrán emelt szintű érettségien⁷⁵, a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58%.⁷⁶ A 2009. évi felvételi rendről szóló miniszteri rendelet szintén kötelezővé teszi az emelt szintű érettségi és egyben felvételi tesztvizsgát ukrán nyelvből és irodalomból valamennyi ukrainai felsőoktatási intézmény mindegyik szakjára, s 2009-ben is azonos követelményeket támasztanak ukránból a végzősök elé, függetlenül attól, milyen tannyelvű iskolában tanulnak, illetve milyen programok, tankönyvek és óraszám alapján tanulták az ukrán nyelvet és irodalmat.⁷⁷ A 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni Ukrajnában.⁷⁸

e) Az oktatási miniszter 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozón elmondott beszédében kijelentette: „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.”⁷⁹ A tárca április 30-ig a tulajdonformától függetlenül valamennyi felsőoktatási intézménytől olyan statisztikai adatsor leadását követelte meg, melyben fel kellett tüntetni, hogy tudományáganként hány tantárgyat oktatnak összesen az intézményben, s ezen belül hányat ukránul, illetve nem államnyelven. Amennyiben vannak tárgyak, melyeket nem ukránul oktatnak az intézményben, ennek okát indokolni kellett. Hasonló statisztikát kért a minisztérium a főállású oktatók vonatkozásában is, ahol fel kellett tüntetni, hány tanár ad elő nem államnyelven és miért.⁸⁰ A fentieknek megfelelően a felsőoktatási törvény oktatási tárca által 2008 tavaszán kidolgozott tervezetében az áll, hogy Ukrajnában a felsőoktatási képzés nyelve az ukrán.⁸¹

⁷⁴ A független tesztközpont vezetője, I. Likarcsuk 01/10-661 számú, 2008. július 17-i keltezésű, Orosz Ildikónak, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökének címzett (ukrán nyelvű) válaszelevelében azt írja, hogy az állami követelmények ukrán nyelvből és irodalomból azonosak a magyar és ukrán tannyelvű iskolák tanulóival szemben.

⁷⁵ Lásd: <http://www.testportal.gov.ua>

⁷⁶ Lásd a *Kárpátalja* c. hetilapban (2008. június 6., 5.).

⁷⁷ Lásd az oktatási miniszter 2008. szeptember 2-án kelt 802. számú, az Igazságügyi Minisztériumban 2008. szeptember 24-én 892/15583. számmal regisztrált rendeletét.

⁷⁸ Ez áll az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának honlapján található közleményben: „Az átmeneti időszakban (2008–2009. év) a tesztek tartalma (az ukrán nyelv és irodalom teszt kivételével) le lesz fordítva az egyes nemzeti kisebbségek nyelvére” (http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/20_03/). A szerző kiemelése. Az oktatási tárca által a Beregszászi Járási Tanácsnak címzett, 2008. augusztus 8-án 2/2-14-2717 iktatási számmal kelt levelében szintén az áll, hogy a kormány döntése értelmében az érettségi és egyben felvételi vizsgák kérdéseit már csak a 2008/2009. tanévben fordítják le a kisebbségek nyelvére.

⁷⁹ A beszéd ukrán nyelven megtalálható: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

⁸⁰ Lásd az oktatási minisztérium 1/9-189. számú (2008. március 27-én kelt) és 1/9-201. számú (2008. április 2-i keltezésű) levelét a minisztérium honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

⁸¹ A független tesztközpont vezetőjének, I. Likarcsuknak a már említett 01/10-661 számú, 2008. július 17-i keltezésű levelében az olvasható, hogy a felvétel a független külső értékelés eredményei alapján történik felsőoktatási intézményekbe, ahol az oktatási-nevelési folyamat államnyelven folyik. Vagyis az emelt szintű érettségi s egyben felvételi vizsgát szervező és lebonyolító intézmény vezetője szerint már a 2008/2009. tanévben is ukrán nyelvű lesz a felsőoktatás Ukrajnában (vagy annak kell lennie).

Nem állíthatjuk azonban, hogy a kisebbségi nyelven folyó oktatási rendszer szűkítésére való törekvés új jelenség Ukrajnában. Az ukrán oktatási tárca már 1997-ben is kidolgozott egy koncepciót a kisebbségi oktatás átalakítására. A több (legalább négy) változatot megért koncepció szintén az átírányítási (tranzitív) modellt, illetve az úgynevezett polikulturális oktatást kínálta a kisebbségeknek (lásd Csernicsó 1998: 182–185, Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001: 97–100), ám az erőteljes tiltakozási hullám után visszalépett annak bevezetésétől (lásd Orosz 2005: 47–49).

Szintén a kisebbségi oktatással szembeni törekvésekre utalnak a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának Ukrajna által 1999-ben, illetve 2003-ban ratifikált változata közötti különbségek (lásd a 3. táblázatot).⁸² Míg az alkotmánybíróság által hatályon kívül helyezett 1999-es törvényben az oktatás valamennyi szintjén a lehető legkedvezőbb bekezdések alkalmazását vállalta az ország (biztosítva, hogy a kisebbség nyelve tananyagnak lehessen), 2003-ban már csak azt a lehetőséget biztosítja, hogy tantárgyként tanulható legyen a kisebbségi közösség nyelve.

3. táblázat. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája oktatási cikkelyéből Ukrajna által alkalmazni kívánt pontok és bekezdések az 1999. és 2003. évi ratifikációs törvényben

	N 1350-XIV. sz. törvény (1999)(ha a kisebbség aránya eléri a 20%-ot)	N 802-IV. számú (2003) törvény
<i>1. Pont</i>		
<i>a) óvodai nevelés</i>	<i>a (i), a (ii), a (iii)</i>	<i>a (iii)</i>
<i>b) általános iskolai oktatás</i>	<i>b (i), b (ii), b (iii)</i>	<i>b (iv)</i>
<i>c) középiskolai oktatás</i>	<i>c (i), c (ii), c (iii)</i>	<i>c (iv)</i>
<i>d) szakmunkásképzés</i>	<i>d (i), d (ii), d (iii)</i>	–
<i>e) felsőoktatás</i>	<i>e (i), e (ii)</i>	<i>e (iii)</i>
<i>f) felnőttoktatás</i>	<i>f (i), f (ii)</i>	<i>f (iii)</i>
<i>g)</i>	<i>g</i>	<i>G</i>
<i>h)</i>	<i>h</i>	<i>H</i>
<i>i)</i>	<i>i</i>	<i>I</i>
<i>2. pont</i>	<i>2. pont</i>	<i>2. pont</i>

Az ukrán nyelv fejlesztésének 2004–2010. évekre kidolgozott és a kormány által jóváhagyott állami program a következőképpen fogalmaz: „Az államalkotási folyamatban az ukrán nyelvnek vezető szerepe van.” A dokumentum a nyelvet a nemzeti identitás lényeges mutatójának tekinti.⁸³ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én elfogadott állásfoglalása így fogalmaz: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője.” Az ukrán nyelv oktatásának

⁸² A charta Ukrajna által ratifikált két változatáról lásd Beregszászi–Csernicskó 2004b, 2007.

⁸³ Az ukrán nyelv fejlesztésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010. évekre. Jóváhagyta Ukrajna kormánya 2003. október 2-án kiadott 1546. számú rendelete (http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/zakon/p_1546.htm).

javítása céljából a 2008–2011. közötti évekre kidolgozott minisztériumi program az alábbi szerepet tulajdonítja az ukrán nyelvnek mint államnyelvnek: „A nyelv államisága univerzális formája az emberek egy egészben, egy népben való egyesítésének. Fontos tényezője a nemzet önmeghatározásának, a nemzet genetikai kódja, az ország fejlődésének biztos alapja és a nemzeti kultúra kialakításának magja.”⁸⁴

Hogy az oktatásnak, illetve az oktatás nyelvének miért van fontos szerepe az ukrán nemzettudat formálásában, az egységesnek megálmodott Ukrajna kialakításában, jól mutatja néhány statisztikai adat.

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* Ukrajna által 2003-ban ratifikált törvénye értelmében az ország 13 nemzeti kisebbségének nyelve esik a charta védelme alá (lásd Beregszászi–Csernicskó 2004b, 2007). A 4. táblázatban a többségi (ukránok) mellett ezen 13 közösség és nyelv vonatkozásában mutatjuk be, milyen összefüggés látszik a nyelvi identitás, a nyelvmegtartás, illetve az oktatás nyelve között.

4. táblázat. Nemzetiségi, anyanyelvi és tannyelvi adatok Ukrajna nagyobb nemzeti közösségei vonatkozásában

	Számuk	Arányuk az ország lakosságán belül	Anyanyelvük és nemzetiségük megegyezik	Anyanyelvén tanul	
				fő	az összes iskolás %-ában
Ukrán	37 541 693	77,82	85,16	4 379 675	75,05
Orosz	8 334 141	17,28	95,92	1 394 331	23,89
Belarusz	275 763	0,57	19,79	–	–
Moldáv	258 619	0,54	70,04	6 508	0,11
Krími tatár	248 193	0,51	92,01	5 945	0,10
Bolgár	204 574	0,42	64,15	120	0,00
Magyar	156 566	0,32	95,44	20 229	0,35
Román	150 989	0,31	91,74	27 471	0,47
Lengyel	144 130	0,30	12,95	1 404	0,02
Zsidó	103 591	0,21	3,10	–	–
Görög	91 548	0,19	6,37	–	–
Német	33 302	0,07	12,18	–	–
Gagauz	31 923	0,07	71,49	–	–
Szlovák	6 397	0,01	41,16	97	0,00

A 4. táblázatból látszik, hogy azon közösségek esetében előrehaladott a nyelvcsere, amelyek nem rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Hiába alkotják például az oroszok után a legnagyobb ukrainai kisebbséget a belaruszok, nincsenek belarusz nyelven oktató iskoláik, és mindössze 19,79%-uk vallja anyanyelvének

⁸⁴ Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre.

nemzetisége nyelvét. Ezzel szemben például a románok és a magyarok ragaszkodnak nyelvükhöz és iskoláikhoz egyaránt. Azt persze nem könnyű eldönteni, hogy körükben azért olyan magas a saját nyelvüket megőrzők aránya, mert saját nyelvükön tanulhatnak, vagy esetleg azért ragaszkodnak iskoláikhoz, mert erősek a nyelvmegtartásra irányuló törekvéseik, ám az valószínűsíthető, hogy a két mutató kapcsolatban van és erősíti egymást.

Az 5. táblázat azt mutatja be (Ukrajnának a charta alkalmazásáról 2007. április 20-án készített első jelentése alapján⁸⁵), hogy a charta hatálya alá eső 13 ukrainai kisebbségi nyelv hogyan jelenik meg az oktatás különböző szintjein. Ez az adatsor is arra világít rá, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen tannyelvként (is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző, illetve ellenkezőleg: a teljes nyelvcsere irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg csak a nemzeti kultúrát, hagyományokat oktatják számukra, vagy fakultatív, illetve tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét).

5. táblázat. Ukrajna 13 nemzeti kisebbségének nyelve az oktatás különböző szintjein

Kisebbségi nyelv	Óvodai nevelés nyelve	Nemzeti kultúra, hagyományok	Fakultatív tárgy	Tantárgyként oktatják	Tannyelv (1–4. oszt.)	Tannyelv (5–11. oszt.)	Szakoktatásban tannyelv	Oktatják a felsőoktatásban
Belarusz			+					
Bolgár		+	+	+	+	+		+
Gagauz		+	+	+				
Görög		+	+	+				+
Jiddis		+	+	+				+
Krími tatár		+	+	+	+	+		+
Lengyel	+	+	+	+	+	+		+
Magyar	+	+	+	+	+	+	+	+
Moldáv	+	+	+	+	+	+		+
Német	*		*	*	*	*	*	*
Orosz	+	+	+	+	+	+	+	+
Román		+	+	+	+	+		+
Szlovák		+	+	+	+			+

* Idegen nyelvként oktatják

A fenti adatok ismeretében nem meglepő tehát, hogy az ukrán állam úgy véli: a nemzetiségi nyelven folyó oktatás visszafejlesztésével, az ukrán nyelven tanulók számának folyamatos emelésével el lehet érni az ország állampolgárainak ukrán nyelvűvé formálását. Ezen törekvés elsősorban az abszolút az orosz dominanciáját mutató keleti és déli országrész ukránosítását célozza meg. S ha figyelembe vesszük, hogy az ország nyelvi és nemzetiségi alapon való kettészakadása egyben politikai törésvonalat is jelent (lásd pl. Csernicskó 2006), akkor érthetővé válik az

⁸⁵ A jelentés anyagát lásd az alábbi honlapon: http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip

oktatás- és nyelvpolitikai igyekezet. Azokban a keleti és déli régiókban ugyanis, ahol az orosz anyanyelvűek alkotnak többséget, a parlamenti és elnökválasztásokon rendre az Oroszországgal való kapcsolatok erősítését támogató, a NATO-csatlakozást elvető erők gyűjtik be a voksok túlnyomó többségét, míg a dominánsan ukrán nyelvű északi és nyugati megyékben a magukat demokratikusnak valló, az európai és euroatlanti integrációt hirdető politikusok tarolnak.

Az oktatáspolitikai asszimilációs célokra fordítását az ukrán nemzet saját tapasztalatai erősítik. A Szovjetunió fennállása idején az akkori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság déli és keleti régióiban alig működött ukrán tannyelvű iskola, ukrán gyerekek tömegei tanultak orosz iskolában. Részben ez is magyarázza, miért tekinti a krími ukrán nemzetiségűeknek csak 40%-a, a Donyeck megyeieknek 41%-a, a Luhanszk megyeieknek 50%-a anyanyelvének az ukránt.⁸⁶

Ha a többségi társadalom és politikus, valamint a kisebbségi közösségek távlati céljai között ellentét feszül, akkor nyilvánvalóan konfliktusok keletkeznek. Amint a fentiekben láthattuk, Ukrajna az oktatáspolitikát nyelv- és nemzetpolitikai céljai szolgálatába kívánja állítani. Ám az országban élő egyes kisebbségek úgy érzik, hogy ha azokkal az iskolákkal szemben indul támadás, amelyek az ő nyelvükön oktatnak, akkor közvetve a nyelvük elleni attakról van szó. Még akkor is, ha az állam úgy kommunikálja a két tannyelvű oktatás bevezetését, illetve az államnyelven folyó képzésre történő fokozatos áttérést a (ma még?) kisebbségi tannyelvű iskolákban, hogy mindez a kisebbségek sikeresebb integrációja, versenyképességének javítása érdekében történik. Az oktatási tárca például 2008. szeptember 11-én sajtóközleményben tartotta szükségesnek hangsúlyozni a következőket: „A Minisztérium abból indul ki, hogy az anyanyelv és az államnyelv elsajátítása lényeges előfeltétele a fiatalok további életében elért sikereinek, az ukrán társadalomba való teljes értékű integrációjuknak.”⁸⁷

A miniszteri rendelet végrehajtása körül kibontakozó feszültséget jól jelzi a Krími Autonóm Köztársaság Oktatási Minisztériumának azon döntése, mely felmenti a félsziget iskoláit a kijevei oktatási tárca határozatának végrehajtása alól.⁸⁸ A konfliktus politikai vonatkozásaira utal, hogy az orosz orientációjának tekintett, a jelenlegi ukrán törvényhozásban a legnagyobb ellenzéki erőnek számító, főként kelet-ukrajnai szavazóbázissal rendelkező Régiók Pártja képviselői Julija Timosenko miniszterelnökhöz fordultak annak érdekében, hogy bírja rá oktatási miniszterét ominózus rendeletének visszavonására.⁸⁹ A jelenlegi oktatási tárca-vezető elődje, a 2006. évi soron kívüli parlamenti választásokon a Legfelsőbb Tanácsból kiszorult szocialista párti Sztanyiszlav Nyikolajenko⁹⁰ is fontosnak tartotta, hogy olyan politikai bejelentést tegyen, melyben hangsúlyozza: az oktatási

⁸⁶ Lásd a népszámlálás adatait a <http://www.ukrcenzus.gov.ua> honlapon.

⁸⁷ A saját fordításomban idézett sajtóközleményt teljes egészében ukrán nyelven lásd a minisztérium honlapján: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09.

⁸⁸ Lásd a hírügynökségi beszámolókat, pl.: <http://ua.proua.com/news/2008/08/26/141357.html>

⁸⁹ Lásd az erről szóló híradásokat, például: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/579826>

⁹⁰ Sztanyiszlav Nyikolajenko az az oktatási miniszter, aki bevezette a minden továbbtanulni vágyó végzős számára az emelt szintű érettségi/felvételi vizsgarendszert ukrán nyelven, a 2007-es soron kívüli parlamenti választások előtt, ahol listavezettként indult a szocialista párt színeiben, mely párt befutó helyén volt Tóth Mihály is, az UMDSZ támogatója.

minisztérium jelenlegi vezetése által hozott határozat alkotmányellenes, s akár a bíróságon is megtámadható.⁹¹

A nemzetiségi szempontból heterogén Kárpátalján sem fogadták csendben a nemzetiségi oktatás megreformálásának tervét. A Kárpátaljai Megyei Tanács mellett például a magyar többségű Beregszászi járás tanácsa is határozatban utasította el azt a rendeletet, mely fokozatosan két tannyelvűvé változtatná a jelenleg kisebbségi nyelven oktató iskolákat. Beregszász város képviselőtestülete is úgy döntött 2008. augusztus 27-i ülésén, hogy felfüggeszti az oktatási miniszter 461. számú rendeletének alkalmazását a város iskoláiban, amíg a központi államhatalmi szervekhez a témával kapcsolatban benyújtott javaslataikra nem érkezik érdemi válasz. Az ellenállás novemberig tartott, amikor ugyan pozitív válasz nem érkezett, de a kárpátaljai regionális terv alapján minimális változtatás mellett elfogadták saját tervüket.⁹² A kárpátaljai magyar társadalmi, politikai, szakmai szervezetek, valamint a helyi magyar közösség életében meghatározó szerepet játszó történelmi egyházak is egyértelműen a rendelettel szemben foglaltak állást.⁹³ A helyi magyar pártok, társadalmi és szakmai szervezetek természetesen segítségért és politikai támogatásért Magyarországhoz fordultak. Magyarország kiállt a kárpátaljai magyar oktatás megőrzése mellett, s több fórumon is jelezte az ukrán fél felé aggodalmait.⁹⁴

Az ukrán diplomácia sajátos módon reagált a magyar fél felvetéseire. Dmitro Tkacs, Ukrajna magyarországi nagykövete levélben fordult a budapesti oktatási tárcához, melyben azt állítja: a kárpátaljai magyar szervezetek félreértik a kijevei oktatási tárca 461. számú rendeletét és az ahhoz tartozó ágazati programot, az egyáltalában nem veszélyezteti a magyar nyelvű oktatást a régióban.⁹⁵ A kárpátaljai megyei oktatási közigazgatási hivatal pedig magyarázó levélben fordult a járási és városi oktatási szervekhez, melyben szintén azt állítja: egyes kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek helytelenül magyarázzák az ominózus rendeletet és ágazati programot, ami feszültséget okoz Ukrajna és Magyarország viszonyára, illetve rossz fényt vet Ukrajna nemzetközi megítélésére. A 2008. október 16-án keltezett, 01-20/3025 iktatási számmal ellátott, a megyei közigazgatási hivatal elnöke aláírásával ellátott hivatalos levél az 1. oldalon azt állítja: az oktatás nyelvének megválasztása és az anyanyelvi oktatáshoz való jog az állampolgárok számára törvény által garantált. Ugyanakkor a 4. oldalon már arról esik szó, hogy

⁹¹ Erről lásd: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/543491>

⁹² Lásd a Beregszász c. városi hetilap 2008. augusztus 29-i számának 2. oldalán.

⁹³ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és az Ukrajna Magyar Demokrata Szövetség tiltakozását lásd a *Kárpátalja* (2008. június 6., 1., 3., június 27., 2–3., 5.), *Kárpáti Igaz Szó* (2008. június 7., 3.), *igazi Kárpáti Igaz Szó* (2008. június 7., 1., 5.), *Ukrainai Magyar Krónika* (2008. június 18., 1–2.) és *KárpátInfo* (2008. június 18., 4.) c. lapokban.

⁹⁴ Sólyom László köztársasági elnök például egymást követő három ukrainai látogatása során is kiállt a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás megtartása és fejlesztése mellett. A magyar fél az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság 2008. szeptemberi ungvári ülésén is állást foglalt a magyar oktatás érdekében.

⁹⁵ A levél 61311/24-800-1093. iktatási számmal, 2008. október 3-i keltezéssel, a nagykövet aláírásával készült.

a hivatal olyan pedagógus-továbbképzés szervezését tervezi, ahol a testnevelés, technika, honvédelem, földrajz, Ukrajna története tárgyak tanárait felkészítik arra, hogy fokozatosan térjenek át tantárgyuk ukrán nyelvű oktatására.

Az államhatalom és az oktatás irányítóinak elkötelezettségét és eltökéltségét jelzi az a cinikus nyilatkozat is, melyet Ivan Vakarcsuk tett a tárgyban. A magát demokratikusnak, a nyugati integráció hívének hirdető és az államelnök, Viktor Jucsenko mögött álló Nasa Ukraina – Narodna Szamooborona (Mi Ukrainánk – Népi Önvédelem) pártszövetség által a kormányba delegált miniszter a sajtóosztálya révén és egy lapinterjúban közzétett véleménye szerint ahhoz, hogy valaki kisebbségiként Kárpátalján minőségi felsőoktatásban vegyen részt, karriert csináljon, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellet vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán, mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljes értékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.”⁹⁶

Szintén az ukrán politikum elszántságára utal, hogy az ukrán–magyar kormányközi kisebbségi vegyes bizottság 2008 szeptemberi ungvári ülésén az ukrán delegáció vezetője – a *Kárpátalja* című hetilap Kovács Miklósról, a KMKSZ elnökére hivatkozó beszámolója szerint – úgy nyilatkozott, hogy a kárpátaljai magyar szülők azon döntése, hogy gyermeküket a magyar tannyelvű iskola helyett ukránba íratják, „természetes folyamat”, hiszen „az emberek nem akarnak pluszterheket magukra venni a magyar nyelv tanulásával, s ezért választják az ukrán tannyelvű iskolát (...), anélkül, hogy megnehezítenék a saját életüket a magyar nyelv és kultúra ismeretével”. A gyors iskolaváltást természetes folyamatnak tüntetik fel, elhallgatva a valódi okokat, a felvételi rendszer kisebbségellenes módosítását, ahogyan Kovács Miklós fogalmazott: „...amennyiben itt lábbal való szavazásról van szó, akkor figyelembe kell venni, hogy mindez egy, a lábuk elé irányított géppuskasorozat hatására történik, hiszen soha olyan tömeges nem volt a magyar gyerekek ukrán iskolába íratása, mint az új vizsagrendszer bevezetésének hatására. Az emberek tehát nem maguktól menekülnek, hanem az elijesztésüket célzó állampolitika hatására.”⁹⁷

A közelmúlt ukránai oktatás-, nyelv- és nemzetiségpolitikai eseményeit tekintve egyértelműen úgy tűnik, hogy az 1991-ben kisebbségiből többségi pozícióba került ukrán elit Ukrajna számára a Szovjetuniótól örökölt lenini nemzetiségi politika elveit és módszereit tekinti követendőnek. Ennek a politikának a lényege,

⁹⁶ Lásd a miniszter interjút a *Vysokyj zamok* című lap 2008. október 23-i számában. Az interneten megtalálható az alábbi címen: http://www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1. Lásd továbbá a minisztérium sajtóosztályának közleményét: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09.

⁹⁷ Lásd a *Kárpátalja* című hetilap 2008. szeptember 26-i számában (1. és 2. oldal).

hogy a felszínen széles jogokat biztosítanak a kisebbségeknek. Ám közben azt sugallják számukra, hogy csak akkor lehetnek sikeresek, csak akkor érvényesülhetnek, ha az ukrán tannyelvű iskolákat választják, és hosszú távon feladják nyelvüket, ukrán nyelvűvé válnak. Vagyis az állam a kisebbségi integráció útjaként az asszimilációt jelöli meg. Ebben a rendszerben a kisebbségek szerepe az, hogy folklórfesztiválokon felvehetik népviseletüket, elénekelhetik saját dalaikat, eltáncolhatják hagyományos táncaikat, esetleg látogathatják saját templomaikat, elkészíthetik nemzeti ételeiket, de amint belépnek egy állami hivatalba vagy a munkahelyükre, esetleg az iskolába, lehetőleg önként és dalolva váltsanak át az ukrán nyelv használatára.

Ukrajna tehát a mai nemzetiségi és nyelvi sokszínűség helyett inkább a nemzetiségi szempontból színes, ámde nyelvileg homogén (mégpedig ukrán egynyelvű) állam modelljét tekinti mintának. A szovjet internacionalizmus köntösébe bújtatott oroszosítás után tehát a demokratikus multikulturalizmusnak álcázott ukránosítás következik.

Összegzés, következtetések

A határon túli magyar oktatás mellett, hogy a munkaerőpiacra, az ott elfoglalt pozícióra felkészítő folyamat, egy másik, rendkívül jelentős funkcióval is bír: a magyar identitás megőrzésének eszköze és a család, az egyház mellett legfontosabb (sőt olykor kizárólagos) színtere. Éppen ezért elsőrendű fontossággal kellene bírnia a határon túli magyar ügyek diskurzusában.

Röviden és erősen általánosítva: a Kárpátalján élő magyar közösség legfontosabb célja ma, hogy identitását (és az ahhoz szorosan kapcsolódó nyelvét, kultúráját, vallását stb.) megőrizve képes legyen megtalálni a helyét a globalizálódó, ugyanakkor ezzel párhuzamosan regionalizálódó világban, rendelkezzen azzal a tudással és azokkal a készségekkel, képességekkel (kompetenciákkal), melyek révén megfogalmazhatja saját válaszait a folyamatosan újratermelődő, megújuló kihívásokra.

Ha azt szeretnénk, hogy a kárpátaljai magyar közösség hosszú távon fenn maradjon, akkor fenn kell tartania a csoport nemzeti azonosságtudatát. Ebben az oktatásnak, mégpedig az anyanyelvi oktatásnak meghatározó szerepe van.

Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően – a magyar nemzeti azonosságtudat legfontosabb, meghatározó, szimbolikus jelentőségű összetevője a nyelv. Azaz: a magyar nyelv megtartása nélkül kevés sikerrel tartható fenn Kárpátalján a magyar identitás. A magyar nyelv megtartásának pedig egyértelműen az anyanyelven folyó oktatás kedvez a leginkább (legalábbis az iskolai oktatás szintjén mindenképp). Ebben abszolút egyetértenek a határon túli magyar pszichológusok, nyelvészek, oktatáskutatók.

A nemzetiségileg és nyelvileg heterogén környezetben kisebbségként élő közösségek előtt rendszerint három út áll: az integráció, az asszimiláció, esetleg a szegregáció. A kárpátaljai magyarság számára az integráció a járható út.

Az integrációnak azonban szükséges eszköze a kétnyelvűség: a többségi nyelv ismerete biztosítja a teljes körű részvétel lehetőségét a társadalmi életben, az anyanyelv megőrzése pedig a saját identitás és kultúra megtartását biztosítja. Az asszimiláció folyamatában is szükséges a kétnyelvűség, ám itt csak átmeneti jelenségként. Addig van rá szükség, amíg a kisebbségi közösség fokozatosan átáll az új, többségi egynyelvűségre, általában átvéve az új kultúrát és identitást is (esetleg megtartva korábbi identitásának és kultúrájának néhány marginális elemét). A szegregációhoz nincs szükség kétnyelvűségre. A csak anyanyelvi egynyelvűség azonban nem teszi lehetővé sem a horizontális, sem a vertikális mobilitást, mintegy bezárja az egyént saját kis közösségébe.

Vagyis: ha a kárpátaljai magyar közösség a magyar nemzeti identitás és a magyar nyelv megtartását, valamint az integrációt tekinti céljának, akkor szükségesszerű, hogy valamilyen szinten elsajátítsa a többségi társadalom nyelvét. Úgy tűnik, mintha a célokban egyetértene, de míg a kárpátaljai magyar közösség az anyanyelvű oktatás mellett szeretné elsajátítani az államnyelvet, addig az ukrán kormánypolitika határozataiban az anyanyelv helyett szeretné megtaníttatni az ukránt a magyar kisebbséggel.

A kisebbségi, s köztük a kárpátaljai magyar közösség számára az ún. anyanyelvdomináns kétnyelvűségi típus tűnik a legmegfelelőbbnek. Ennek lényege, hogy az első nyelv (a magyar) dominanciájának megtartása mellett a beszélők saját igényeiknek megfelelő szinten sajátítják el az államnyelvet.

Többség és kisebbség tehát egyetért abban, hogy a kisebbségek integrációjának szükséges eszköze a kétnyelvűség. Mi, kisebbségiek ugyanakkor úgy látjuk, hogy az általunk kitűzött célt, azaz a funkcionális, anyanyelvdomináns kétnyelvűséget az anyanyelven oktató (tehát a magyart tannyelvként használó) iskolában, a nemzetközi szakirodalom által anyanyelv-megőrzési programnak (Language Maintenance Programme) nevezett oktatási modell révén lehet a leghatékonyabban elérni. A program lényege, hogy az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv, a többségi nyelvet tantárgyként oktatják, az anyanyelvi ismeretekre alapozva kétnyelvű, a kisebbségi nyelvet is ismerő tanárok segítségével, speciálisan az adott közösség számára kidolgozott tantervek, tankönyvek alapján. A program eredményes, ha szem előtt tartja, hogy a nyelvszajátítás akkor a legsikeresebb, amikor a cél nem a nyelvtanulás, hanem az érdekes témákról való beszélgetés, kommunikáció. Fontos módszertani elv (egyébként annak kellene lennie az anyanyelvi órákon is), hogy az iskolai órákon a kommunikációra, a nyelv használatára kell a hangsúlyt fektetni, és a tanulók nyelvi produkcióját a tartalom és a helyzethez való adekvátság szempontjából kell értékelni elsősorban, s nem a grammatikai formák helyessége felől.

Szintén nagyon fontos módszertani elv az, hogy az ukrán nyelv mint tantárgy azonos címen szerepel ugyan az ukrán és nem ukrán (hanem például magyar) tannyelvű iskolák tan- és órarendjében, ám nem lehetnek azonosak a tárgy oktatásának céljai, s ebből fakadóan módszerei sem, amiből logikusan következik, hogy a kimeneti követelmények sem lehetnek egyformák.

Úgy véljük tehát, hogy a kárpátaljai magyar közösség számára mind a nemzeti azonosságtudat, mind pedig a magyar nyelv megtartása érdekében a magyar

nyelven oktató iskolatípus a leginkább megfelelő. Ugyanakkor egyértelmű, hogy az államnyelv hatékony és eredményes oktatásának problémáját meg kell oldani, mégpedig ennek az iskolatípusnak a keretein belül.

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma ezzel szemben az úgynevezett tranzitív (átirányítási) modellt kínálja a kárpátaljai magyar közösség számára. A modell lényege, hogy az oktatás kezdetben (az elemi osztályokban) a kisebbség anyanyelvén folyik, majd fokozatosan kétnyelvűvé válik (egyes tantárgyakat anyanyelven, másokat a többségi nyelven oktatnak) egészen addig, amíg a kisebbségi tanulók többé-kevésbé elsajátítják a többségi nyelvet, majd a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi egynyelvű oktatásra, esetleg meghagyva az anyanyelvet és a nemzeti irodalmat.

A kisebbségi iskolákban az államnyelv elsajátítása az elsődleges cél, arra kell fektetni a hangsúlyt, hogy a gyerekeket megtanítsák érteni, beszélni, írni és olvasni ukránul, tudják használni ezt a nyelvet a társadalmi élet különböző területein. A négy nyelvi készség (beszédértés, beszédlejtéshozás, olvasás és írás) alapvető elsajátíttatása lenne a fő cél. Vagyis nem a grammatika oktatására kell sok időt fordítani, hanem arra, hogy a gyerekek minél előbb és minél magasabb szinten értsék az ukrán nyelvet, és minél magasabb szinten tudjanak beszélni, kommunikálni az államnyelven.

Az ukrán és a nem ukrán tannyelvű iskolákban tehát nem azonos az ukrán nyelv mint tantárgy oktatásának célja. Ebből fakadóan a nyelv oktatásának módszereiben is különbségeknek kell lenniük. A nem ukrán tannyelvű iskolákban nem lehet úgy oktatni az államnyelvet, mintha az a tanulók anyanyelve lenne. Sokkal inkább államnyelvként vagy környezeti nyelvként, a tanulók anyanyelvi és idegen nyelvi ismereteire alapozva, az idegennyelv-oktatás módszertana szerint kellene oktatni az ukrán nyelvet a kisebbségi nyelven oktató iskolákban, hiszen az iskolába kerülő kisebbségi anyanyelvű gyermekek túlnyomó többsége az iskolába lépve egyáltalán nem beszél ukránul.

Nem ugyanazt jelenti tehát az ukrán nyelv mint iskolai tantárgy az ukrán tannyelvű és a magyar tannyelvű iskolákban: más a kiindulási helyzet, különbözőek a pedagógiai és társadalmi célok, mások a követelmények, ebből következően pedig a módszereknek is másoknak kellene lenniük.

Az, hogy az ukrán állam függetlensége 17 éve alatt sem teremtette meg a feltételeket kisebbségi polgárai számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a kisebbségi közösségek nyelvi szegregációját is szolgálhatja.

A lingvicismus megnyilvánulásaként kell értelmeznünk azt is, hogy miközben a nemzetiségeknek nincsenek meg a lehetőségei az államnyelv elsajátítására, a szakoktatás és felsőoktatás elsődleges nyelve az ukrán. Számos állás, beosztás betöltését szintén az ukrán nyelv megfelelő szintű ismeretéhez kötik.

Az iskolai eredményesség jelentős mértékű visszaesésének oka az, hogy a másik nyelven való tanuláshoz, ismeretszerzéshez, gondolkodáshoz nem elegendő az ún. felszíni nyelvi kompetencia. Ehhez ún. kognitív nyelvi kompetencia szükséges. Az, hogy az ukrán oktatáspolitikai – miközben elismeri, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák diákjai alacsony szintű kompetenciával rendelkeznek az államnyelven – épp az államnyelv magasabb szintű elsajátítására való hivatkozással

szeretné az ukrán nyelvet tannyelvként (azaz az elsajátítandó tananyag közvetítése eszközeként) bevezetni, vagy teljes fokú nyelvészeti és pedagógiai tudatlanságra, vagy előre megfontolt szándékú asszimilációs szándékra utal. Vagy ha nem fogalmazunk ilyen drasztikusan, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a kijevi döntéshozók összemoszák a tannyelv és a nyelvtanulás fogalmát, összekeverik a célt az eszközzel.

A kérdéskör összefoglalásaképpen megállapíthatjuk tehát, hogy alapvetően nem az a jó kérdés, hogy „Milyen nyelven tanuljon a gyerek, hogy kétnyelvűvé váljék?” A jó kérdés az: „Milyen feltételek mellett vezet az anyanyelven vagy másodnyelven folyó oktatás magas szintű, ill. olyan típusú kétnyelvűséghez, amelyet célként kitűztünk magunk elé?”

A nem ukrán anyanyelvűek hátránya egy ilyen megmérettetésben alapvetően abból fakad, hogy a kétnyelvű, illetve a nem anyanyelvi beszélőktől olyan nyelvtudást elvárni, mint ami az anyanyelvi beszélőket jellemzi, nyelvészeti és nyelvpedagógiai szempontból nonszensz. Az irreális elvárások (vagyis az esélyegyenlőség hiánya) jól kimutatható, ha végiggondoljuk az alábbiakat:

A többségi gyerek az iskolai ukrán nyelv órán az anyanyelvét tanulja (ami az állam hivatalos nyelve) és emellett még (legalább) egy világnyelvet.

A kisebbségi gyerek tanulja az anyanyelvét, az állam hivatalos nyelvét és még (legalább) egy nemzetközi nyelvet.

A kisebbségi diákok megterhelése nagyobb, államnyelvi és idegen nyelvi órászáma viszont kisebb, mint a többségieké.

Mégis: azonos követelményeket támasztanak a kisebbségi és a többségi gyerekekkel szemben.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni Ukrajnában. Ha a kárpátaljai magyar iskolák végzőseit arra kényszerítik, hogy – miközben az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna 17 év alatt sem teremtette meg az államnyelv megfelelő szintű elsajátításához a feltételeket – minden tárgyból ukrán nyelven tegyenek bizonyosságot tudásukról, egyértelműen azt jelenti, hogy megvonják tőlük az egyenlő esélyt. Az államnyelven letett érettségi vizsga sikere ugyanis tulajdonképpen nem (vagy nem elsősorban) a szaktárgyi tudás, hanem az államnyelv ismeretének fokának a függvénye.

A fentiek mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a magyar nyelvű oktatás presztízsét és hasznosságát nagyban befolyásolja, hogy ennek nyelve: a magyar milyen funkciókkal, presztízzsel bír a nyelvet használó közösség mindennapi életében. Mert hiába lesznek iskoláink, s hiába lesz meg minden jogunk ahhoz, hogy anyanyelvünkön tanulhassunk, ha a szülő mégis úgy érzi majd: számára az a hasznosabb, „kifizetődőbb”, ha gyermeke az államnyelven oktató iskolában tanul. Vagyis: a magyar nyelvű iskolarendszer fenntartásához az is elengedhetetlen, hogy legyen alkalom, lehetőség és jog ahhoz is, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben, minél több funkcióban használni lehessen Kárpátalján. Ankerl Géza például szinte egyenlőségi jelet tesz a nyelvi, nyelvhasználati és az oktatási jogok közé, amikor így fogalmaz: „A cél az, hogy az utódállamok magyarjai többségének biztosítva legyen, hogy életük java részét anyanyelvükön élhessék meg – munkában, közéletben, szórakozásban – anélkül, hogy életpályájuk

megcsonkulna, előmenetelük csorbát szenvedne; s hogy ugyanez leszarmazottai-
iknak is biztosíttassák, magyar nyelvű oktatással az óvodától a doktorátusig”.

Mert hiába alakítjuk ki a kényelvűséget az iskolában, ha a tanintézmények falai közül kilépve azt tapasztaljuk: a magyar nyelv sehol sem, vagy csak a szűk családi körben, esetleg szakrális funkciókban használható. A kárpátaljai magyarság célja nem az, hogy szakrális célokra tartsa meg a nyelvét, hanem az, hogy minél több helyzetben használni tudja. Mert a nyelvet csak és kizárólag az tartja fenn, ha használják. Az a nyelv, melynek nincsenek anyanyelvi beszélői, legyen akármilyen nagy múltú, hordozhat bármekkora kulturális értéket (lásd a latin példáját), mégiscsak holt nyelv.

A nyelv használhatósága tehát jelentősen növeli a nyelv értékét, presztízsét. Ha a magyar nyelvű oktatási rendszert többek között a magyar nyelv megőrzése érdekében kívánjuk fenntartani, akkor figyelniünk kell arra is, hogy szélesítsük és fenntartsuk a magyar nyelv használati körét is. Nagyon fontos tehát „annak felismertetése, hogy a nyelv nem önmagában, szimbolikusan nagy érték, hanem mindennapi használatában, eszköz voltában is”.

2. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás kérdésköre Kárpátalján

2.1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás ukrán stratégiai kérdései

Ukrajna oktatásra vonatkozó törvényalkotási folyamatát korábbi munkáink alapján a legújabb folyamatok bemutatásával kiegészítve készítettük.

Ukrajna 1991. augusztus 21-én deklarálta függetlenségét. A szuverén Ukrajna oktatáspolitikáját az ukrainai oktatásügyi dolgozók első kongresszusán, 1992. december 23–24-én Kijevben elfogadott irányelvek határozták meg a függetlenség első évtizedében. A kongresszuson elfogadott irányelveket „Az oktatás állami-nemzeti programja. Ukrajna a XXI. században” dokumentum rögzítette.

Az oktatás fő stratégiai feladataként határozták meg a nemzeti oktatási rendszer felépítését és újjászervezését, az oktatás szintjének a fejlett országok színvonalára emelését, aminek érdekében gyökeres reformokat terveztek az oktatás szerkezetében, szervezésében. Az alap gondolatok egyike az állami monopólium megszüntetése az oktatás terén azáltal, hogy az állami kritériumok betartása mellett nem állami oktatási-nevelési intézmények alapítását engedélyezik, az állami intézményeket pedig demokratizálják. Az oktatási reformok végrehajtásánál prioritásként tüntették fel a nemzeti oktatási rendszer felépítését, melyhez minden oktatási intézményben megfelelő körülményeket kívántak teremteni a hatékony munkához. Az alapdokumentum szerint minden oktatási intézmény ukrán, legalábbis szellemében és az oktatás tartalmát illetően, csak az oktatás nyelve lehet különböző. Minőségi változást terveztek az ukrán nyelv, az idegen nyelv, a történelem, az irodalom, a matematika és más természettudományok oktatása terén. A nemzeti nevelés fő céljaként a felnövekvő nemzedék szociális tapasztalatainak megszerzését, az ukrán nép szellemi értékeinek átörökítését, a nemzetiségi kapcsolatok magas kultúrájú elsajátítását, az ukrán állampolgári tudat kinevelését nevezték meg.⁹⁸

⁹⁸ Gyerzsavna nacionalyna programa „Oszvita”. Ukrajna XXI sztolittya, 1994: 6–7.

Az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium 1997. május 14-én egy Csernyivciben rendezett oktatási konferencián minden előzetes egyeztetés nélkül ismertette a nemzeti kisebbségek oktatására vonatkozó elképzeléseket, ami nagy tiltakozást váltott ki a kisebbségek körében, így többször átdolgozták, stilizálták, de a lényegi kérdésekben nem változott. A dokumentum lényege a „polikulturális” oktatás, amelyen a koncepció definíciója szerint az „ukrán mentalitás kialakítását” értették a betérjesztők. A tervezet a nemzetiségi iskolák anyanyelvű oktatását az óvodai nevelésre és az elemi iskolai képzésre redukálta volna. A tervezet szerint az 5. osztálytól kezdve az oktatás teljes mértékben ukrán nyelven történne, tehát egy átirányításos oktatási modellt ajánlottak a kisebbségek számára az eddigi kétnyelvű, illetve anyanyelvű oktatás helyett. A koncepció negyedik változatában ezen enyhítettek, és a tervek szerint a felsőbb tagozatokon a tantárgyaknak nem kevesebb, mint 40%-át tervezték ukránul oktatni egy olyan országban, ahol a kisebbségi iskolákban dolgozó pedagógusok nem tanulták az ukrán nyelvet, mivel a szovjet rendszerben az orosz volt a kötelező. Ez utóbbi intézkedés elsősorban a történelemre, Ukrajna földrajzára, a jogi alapismeretekre, a technikára, a testnevelésre és a katonai alapismeretekre vonatkozott volna. Az anyanyelvű oktatás esetén kötelező lett volna a szakkifejezések, a tananyag rövid tartalmának, fogalomrendszerének ismertetése ukrán nyelven is. A történelem, Ukrajna földrajza, filozófia, jog tantárgyakat ukrán nyelven lehetett volna tanítani. Levelező és esti tagozatos nemzetiségi iskolák indítását nem is tervezték, a szakképző iskolákban anyanyelven csak a népi kézműves mesterségek oktatását tervezték. A felsőoktatási intézményekben a kisebbségek kötelesek felvételi vizsgát tenni ukrán nyelvből és irodalomból. Ezt az elképzelést megvalósították, bár a kisebbségek a mai napig nagyon méltánytalannak tartják, ugyanis az ukrán nyelv oktatását csak a kilencvenes évek derekán vezették be úgy, hogy nem teremtették meg a feltételeket. A mai napig nincsenek szakképzett kétnyelvű ukrán nyelvtanárok, nincsenek iskolai szótárak, és a nyelvkönyvek sem készültek el napjainkig. Az elkészült nyelvkönyvek nagy része egységes minden kisebbség számára, nem veszi figyelembe a regionális sajátosságokat. A különböző intézmények együttműködése külföldi oktatási intézményekkel a tervezet szerint csak nemzetközi, államközi és ágazati szerződések alapján történhetett volna. A külföldi államok képviselői csak abban az esetben látogathattak volna és ismerkedhettek volna az oktatási intézmények működésével, ha azt államközi vagy ágazati szerződések előíranyozzák. A diákok külföldi tanulása, szakmai gyakorlata, tudományos tevékenysége a Krími Oktatási Minisztérium, a területi oktatási főosztályok, a Kijev és Szevasztopol városi oktatási főosztályok állami adminisztrációinak igényei alapján az ukrán oktatási minisztérium és a külügyminisztérium jóváhagyásával történhetett volna.

A „polikulturális” nevelés értelmében a kisebbségi területeken a különböző anyanyelvű gyerekeket általában kétnyelvű tanárok oktatták volna ukrán nyelven, s mindezek alól csak az „etnikai jellegű tantárgyak” képeztek volna kivételt. A tervezet a matematikai, technikai, művészeti stb. jellegű tantárgyakat is az „ukranisztika” körébe sorolta. A második tervezet a földrajzi nevek anyanyelven történő használatát is „kifejejtette” a deklarált jogosítványok köréből.

Az oktatási koncepció egyoldalúan csak a nemzetiségi iskolák számára javasolta a „polikulturális” oktatási elmélet bevezetését. Ezt diszkriminatívnak és alkotmányellenesnek minősítették a kisebbségek, mert az állampolgárokat faji, nemzetiségi szempontok alapján különböztette volna meg. A kisebbségek számára célként tűzték ki az „ukrán mentalitás kialakítását”, melynek értelmében a kisebbségektől nem az ukrán társadalomba történő betagozódást, hanem az ukrán nemzetbe való beolvadást várták el, ami ellentétes a multikulturalizmus pedagógiai elméletével. Az ukrán lakosság oktatási igényeinek figyelembevétele a kompakt (egy tömbben élő) nemzetiségi területeken kötelező, tehát ezt nem kötötték létszámhoz. A tervezet sem a kisebbségek igényeit, sem a realitásokat, helyzetüket, sem a lehetőségeket, sem a hatályos törvényeket nem vette figyelembe. A negyedik koncepciótervezet elleni tiltakozások után az adott kérdés végül nem került napirendre az oktatási minisztérium szakmai tanácsadó testületének, a minisztérium kollégiumának tervezett ülésén.⁹⁹

2000. július 31-én az ukrán államelnök rendeletet adott ki az ukrán oktatási dolgozók II. kongresszusának előkészítéséről. A rendelet alapján előkészített kongresszust 2001. október 7–9. között tartották meg Kijevben. A kongresszuson a megyékben dolgozó pedagógusok számának arányában 1914 küldöttet delegáltak, közülük 1887-en vettek részt. A kongresszuson elfogadták az ukrán oktatás fejlődését meghatározó alapidokumentumot: *Az oktatás fejlesztésének nemzeti doktrínáját*. Az elfogadott dokumentumot az államelnök 2002. április 17-én kelt 347/2002. számú rendeletében jóváhagyta, így ez lett az ukrán oktatás fejlődésének hivatalos irányelve a következő évekre.¹⁰⁰

A doktrína szerint az oktatás az alapja az ukrán állam, nemzet, társadalom, egyén fejlődésének, és így a jóléti társadalom stratégiai kérdése. Az oktatás fejlődésétől várják az ország versenyképességének növelését nemzetközi viszonylatban. A globalizáció és nemzetközi trendek kihívásaira adott válaszként aktuális feladatnak tekintik a minőségi oktatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosításának kérdését az állampolgárok számára, az élethosszig tartó tanulás lehetőségének biztosítását, és az oktatás nemzeti jellegének erősítését. Az állam nagyobb szerepvállalását ígéri a falusi iskolák, óvodák, a szakképzés fejlesztésében, a tehetséges, valamint a fogyatékos tanulók képzésében. Az oktatási intézmények anyagi-technikai felszereltségének gyökeres javítását, az informatikai ellátottság fejlesztését prioritásként kezeli a jövőben az ukrán állam. Nagyobb figyelmet kívánnak fordítani a következő években az innovációs folyamatok felgyorsítására annak érdekében, hogy az oktatás biztosítani tudja az egyének számára az önmegvalósítás lehetőségét. Az általános elveket részletezi a doktrína.¹⁰¹

Az egyén nevelését a „szociokulturális” folyamatok realitásainak és perspektíváinak figyelembevételével úgy kívánják megvalósítani, hogy az oktatásban részesülőkben tudatosuljon az, hogy ők az ukrán nép, valamint a modern európai civilizáció részét képezik. A nevelés eredményeként szeretnék elérni, hogy a tanulóknak kialakuljon az ukrán kulturális történelmi tradíciók, az ukrán nemzeti

⁹⁹ Liszt MON Ukrajini vid 14.05.97 r. N 1/9-183 Konceptualnyi zaszdadi zadovolennya oszvitnih zapitiv nacionalnih mensin v Ukrajini.

¹⁰⁰ II. vszeukrajinszkij zjizd pracivnikiv oszviti, MONU, Kijiv, 2001: p. 212

¹⁰¹ Kremeny red., 2002, p. 137–155.

hősök, az ukrán nyelv, az Ukrajnában őshonos nemzetek és nemzetiségek hagyományai, történelme és kultúrája iránti mély tisztelet. Az oktatás révén kívánják elérni, hogy kialakuljon a hallgatókban a demokratikus világnézet, amely az állampolgári kötelességekre és jogokra épülve tiszteletben tartja a vallási, kulturális, nyelvi tradíciókat. Az oktatás nemzeti jellege alatt az oktatás humán jellegét értik, amely az ukrán nép kulturális- történelmi értékeire, hagyományaira, szellemiségére épül. Az oktatás feladata hitelesíteni a nemzeti eszmét, segíteni a nemzeti öndefiníciót, az ukrán nemzet kultúrájának fejlesztését, az egyetemes kulturális értékek elsajátítását. A nemzeti nevelés az egyik fő prioritás, az oktatás szerves része. Fő elve: öntudatos állampolgár, hazafi nevelése, hogy a fiataloknak legyen társadalmi tapasztalatuk a nemzetiségi kapcsolatok magas szintű kulturális kezelése terén. Cél: a fiatalokban kialakítani az igényt a polgári társadalom értékei iránt. A gyerekek világnézetét nemzetivé kell nevelni, amely a hazai és az egyetemes kulturális értékekre épül. A dokumentum szerint a nemzeti nevelést az oktatás minden szintjén és minden formájában meg kell valósítani.¹⁰²

A nyelvpolitika lényege a doktrína szerint, hogy az állam létrehozza a folyamatos nyelvi oktatás rendszerét, amely biztosítja a kötelező államnyelv elsajátítását Ukrajna polgárainak, lehetőséget biztosítva az anyanyelv és legalább egy idegen nyelv megtanulására. Az oktatásnak segíteni kell az állampolgárok magas nyelvi kultúrájának kialakítását, az államnyelv és a nemzetiségek nyelve iránti tiszteletet, a különböző nyelvek és kultúrák iránti tolerancia kinevelését. A nyelvi stratégia megvalósítását komplex feladatnak tekintik, ami alatt a dokumentum szerint a normatív-jogi, ismeretterjesztési, tudományos-módszertani eszközök alkalmazását tartják fontosnak. Az államnak biztosítani kellene a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatási igények terén, a nemzeti kultúrák megőrzését, fejlődését. Azokban az oktatási intézményekben, ahol az oktatás a nemzetiségek nyelvén történik, biztosítani kell a megfelelő feltételeket az államnyelv elsajátításához. A nemzetközi és integrációs kapcsolatok szerint stratégiai feladatként tartják számon, hogy az Ukrajnában szerzett képesítést elfogadják a világ országokban, vagyis, hogy az ukrán oktatási rendszer szerves részévé váljon az európai és világ oktatási terének, az állam ennek érdekében szorgalmazza az oktatási intézmények kétoldalú és többoldalú kapcsolatainak kialakítását, bővítését, a világ oktatási szervezeteivel történő minél szorosabb együttműködés megteremtését.¹⁰³

2.2. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatási rendszer jogi keretei

Az ukrainai oktatási rendszert meghatározó alapidokumentumok a következők:

- Ukrajna Alkotmánya
- Ukrajna Oktatási Törvénye (Zakon Ukrajini „Pro osvitu”, N1060-XII, módosítva 2006. XII. 19.)
- Ukrajna felsőoktatási törvénye (Zakon Ukrajini „Pro viscsu osvitu”, N2984-III, módosítva 2006. XII. 20.)

¹⁰² Kremený red., 2002, p. 137–155.

¹⁰³ Kremený red., 2002, p. 137–155.

- Ukrajna törvénye a tudományos és tudományos-technikai tevékenységről (Zakon Ukrajini „Pro naukovo i naukovo-tehnyicsnu gyijálnyiszy, N1977-XII, módosítva 2006. december 19.)
- Ukrajna törvénye a tudományos és tudományos-technikai információ-ról (Zakon Ukrajini „Pro naukovo-tehnyicsnu informáciju, N3323-XII, 06.25.1993, módosítva 2003. 11. 20)
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (Zakon Ukrajini „Pro zahaljnu szerednyu oszvitu”, N651-XIV, módosítva 2006. XII. 19.)
- Ukrajna szakképzési törvénye (Zakon Ukrajini „Pro professzijno-tehnyicsnu oszvitu, N103/98-BP, módosítva 2006. XII. 19.)
- Ukrajna iskola előtti nevelési törvénye (Zakon Ukrajini „Pro doskiljnu oszvitu, N2628-III, módosítva 2006. XII. 19.)
- Ukrajna törvénye az iskolán kívüli képzésről ((Zakon Ukrajini „Pro pozaskiljnu oszvitu, N1841-III, módosítva 2005. VI. 06.)
- Ukrajna oktatási miniszterének rendelete a tesztközpontok létrehozásáról (Polozsennya pro centri tesztuvannya, MO Ukrajini N57, 3. 03. 1994.)
- Ukrajna oktatási miniszterének 607. számú, 2007. július 13-án kelt rendelete az emelt szintű vizsgaközpontokban történő érettségik rendjéről.
- Ukrajna oktatási miniszterének 2008. május 26-án kelt, 461. számú rendelete az ukrán nyelv oktatásának javításáról a 2008–2011 időszakra vonatkozólag.

A nemzeti kisebbségek közoktatási jogának biztosítására vonatkozó jogszabályok alapjául is szolgál Ukrajna Alkotmánya, törvényei, valamint az Ukrajna nemzeti kisebbségeiről szóló törvény, az Európai Charta, az Európai Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Chartája, a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatos szerződések, az emberi jogokról szóló egyezmény, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogokról kötött hatályos nemzetközi szerződések.

A törvények között van olyan, amit még a szovjet rendszer utolsó hónapjaiban fogadtak el, az ukrán államiság alapját jelentő alkotmány 1996-os elfogadása előtt, majd mindegyiket az alkotmánynak megfelelően módosították.

A jogalkotás alapját képező dokumentum **Ukrajna Alkotmánya**. A hatályos alkotmányt 1996. június 28-án fogadta el Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. *Az alkotmány 10. cikkelye értelmében az államnyelv az ukrán, de szavatolt az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme. A 11. cikkely* szerint az állam elősegíti az ukrán nemzet történelmi tudatának, hagyományainak, kultúrájának konszolidálódását és fejlődését, valamint Ukrajna valamennyi őslakos népe¹⁰⁴ és nemzeti kisebbsége etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának a fejlődését. Az anyanyelv megőrzését és fejlődését leginkább az oktatás segítheti. Az alkotmány **53. cikkelye** szerint mindenkinek joga van a tanuláshoz. A teljes általános középiskolai végzettség kötelező. Továbbá az állam biztosítja a teljes általános középiskolai, a szakmai-műszaki, illetve a főiskolai oktatás hozzáférhetőségét és ingyenességét az állami és önkormányzati tanintézetekben,

¹⁰⁴ Az alkotmány szerint ez a fogalom azon ukrainai kisebbségek gyűjtőneve, amelyek nem rendelkeznek anyaországgal, történelmük jelenlegi szállásterületükhöz kötődik.

valamint a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára. A törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak, vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a önkormányzati tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével. Fontos kérdés, hogyan rendelkezik az alkotmány a korábban elfogadott törvényekkel kapcsolatban. *A 22. cikkely szerint az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása esetén tartalmukra és terjedelmükre nézve az érvényes emberi és szabadságjogok nem szűkíthetők.* A 24. cikkely, amely az állampolgárok egyenlő alkotmányos jogairól szól, kimondja, hogy fajra, a bőr színére, politikai, vallási és egyéb meggyőződésre, nemre, etnikai és szociális származásra, vagyoni helyzetre, lakhelyre, nyelvi és más ismérvekre való tekintettel nem lehetnek kiváltságok és korlátozások.

Vizsgáljuk meg a kisebbségek oktatását meghatározó, de még az új alkotmány előtt elfogadott törvényeket.

Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvényét 1992. június 25-én fogadták el, amit többször is módosítottak.¹⁰⁵ A törvény 6. cikkelye szerint az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzeti-kulturális szövetségek közreműködésével. A törvény 7. cikkelye arról rendelkezik, hogy az állam intézkedéseket tesz pedagógusok, közművelődési és egyéb „nemzetiségi káderek” képzésére az oktatási intézmények hálózatán keresztül, valamint az államközi szerződések alapján segítik a nemzetiségi kisebbségeket abban, hogy más országokban képezzenek ki szakembereket.¹⁰⁶

*Az USSZK 1991. május 23-án elfogadott oktatási törvényét több ízben módosította Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa.*¹⁰⁷

A törvény 3. cikkelye szerint az állampolgároknak faji, vallási, nemzetiségi és egyéb hovatartozásuktól függetlenül joguk van az ingyenes oktatáshoz az állami oktatási intézményekben. *Ezt a jogot az állami és nem állami tulajdonjogú oktatási intézmények széles körű hálózata biztosítja.* Az oktatás elveit összefoglaló 6. cikkelyben olvashatjuk, hogy az oktatás minden típusát és formáját hozzáférhetővé kell tenni minden állampolgár számára, egyenlő feltételeket kell biztosítani mindenkinek a tehetsége, adottságai kibontakozásához, többirányú fejlesztéséhez. Az alapelvek szerint az oktatás és az egyetemes, valamint a nemzeti történelem és kultúra, hagyomány közötti szerves kapcsolatot fejleszteni kell. Az oktatás nyelvét szabályozó 7. cikkely ezt a jogot áthárítja a nyelvtörvényre.¹⁰⁸

Az USSZK nyelvekről szóló törvényét még 1989. október 28-án fogadták el, és 1990. január 1-jén lépett életbe, amit szintén több ízben módosítottak.¹⁰⁹

A törvény 2. cikkelye államnyelvvé nyilvánítja az ukrán nyelvet, de azokon a területeken, ahol a kisebbség többséget alkot, az adott kisebbség nyelvét egyenrangúnak tekinti az államnyelvvél. A 25. cikkely garantálja minden állampolgár

¹⁰⁵ www.mon.gov.ua

¹⁰⁶ www.mon.gov.ua

¹⁰⁷ www.mon.gov.ua

¹⁰⁸ www.mon.gov.ua

¹⁰⁹ www.mon.gov.ua

számára az anyanyelvű nevelést és képzést. Ennek megvalósítását az óvodai, általános, középiskolai és felsőfokú intézmények hálózata biztosítja. Ezen intézmények oktatási nyelvéről a törvény **26., 27., 28. cikkelye** rendelkezik. E cikkelyek értelmében az oktatás ukrán nyelven történik, a nemzetiségek által lakott kompakt területen anyanyelvű oktatási intézmények hozhatók létre, valamint ukrán tananyelvű intézményekben szülői kérelem alapján anyanyelvű osztályok és csoportok nyithatók. **A 29. cikkely alapján a nemzetiségi szakembereket képző felsőoktatási intézményekben a felvételizők anyanyelven felvételizhetnek.**¹¹⁰

Hasonlóan fogalmaz a Legfelsőbb Tanács által 1991. november 1-jén jóváhagyott, az Ukrajnában élő nemzetiségek jogairól szóló nyilatkozat.

A nyilatkozat **3. cikkelye** minden nemzetiség számára garantálja az anyanyelv szabad használatát a társadalmi élet minden terén, beleértve az oktatást, termelést, a médiát.

A hatályos kisebbségi törvény, nyelvekről szóló törvény módosítása napirendre került az 1998-as parlamenti választások után. Több tervezet is napvilágot látott. Az „Ukrajna nyelveinek fejlesztéséről és használatáról” szóló törvénytervezet a jelenleg hatályos „Ukrajna nyelvtörvénye” törvényt kívánta kiváltani. A beterjesztett törvénytervezetek komoly kisebbségi jogszűkítéseket tartalmaztak. Eddig nem módosították a nyelvtörvényt, de a tervezetek jól tükrözik az ukrán állami nyelvpolitikát, ezért célszerűnek tartjuk részletesen ismertetni azok főbb irányvonalait. A nyelvtörvénytervezet a nyelvhasználat szempontjából egy kategóriába sorolja az állami, önkormányzati, vállalkozói, társadalmi szervezeteket (tulajdonformától függetlenül) és kimondja, hogy az államnyelv (az ukrán) használata kötelező mindezen szervezet működésében. Mindezen szervezetek kötelesek biztosítani az ukrán nyelv használatának feltételeit (pl. hirdetések, úrlapok, egymás közötti levelezésüket államnyelven vezethetik). A kisebbségek nyelvei a rögzített konkrét eseteket kivéve a kulturális és oktatási tevékenységben használhatók. A tervezet kivételt tesz Krim esetében, ahol az állami, önkormányzati stb. szervek munkájában a nemzeti kisebbségek nyelve (értsd orosz) is használható. A tervezet szerint az államnyelv alkalmazásakor „tilos eltérni annak normatív változatától”. A harmadik cikkely rendelkezése szerint a nyelvi normatívák meghatározására „megfelelő bizottságok és szervek alakulnak”. Az állam gondoskodik az „ukrán nép dialektusainak és írásos emlékeinek megőrzéséről” (az alkotmány és a dokumentum értelmében az *ukrán nép* = *Ukrajna minden nemzetiségű polgára*). A nemzeti kisebbségek nyelve védelmében hozott intézkedések „nem szűkíthetik az államnyelv használatának területét.” A tervezet megengedi, hogy azon a településeken, ahol a nemzetiség többséget alkot, a különböző hirdetések, rendeletek stb. az államnyelv mellett fordításban is megjelenjenek. A bélyegzők, körpecsétek, fejlécek stb. minden szervezet esetében az államnyelven készülnek, a külkapcsolatok esetére a fordítás is elhelyezhető. Az államnyelv ismeretének és alkalmazásának követelményét az állami intézmények és szervezetek tisztségviselői munkavállalásának feltételei közé iktatnák. Ugyanez érvényes a hadseregben szolgálókra is (a sorállományt kivéve) a tervezet 24. cikkelye

¹¹⁰ www.mon.gov.ua

alapján. A tervezet tizedik cikkelyének második bekezdése kimondja, hogy ott, ahol az adott nemzetiség többséget alkot, „a nemzetiségi kulturális szervezetek gyűléseiken az államnyelvet, vagy emellett az adott nemzetiség nyelvét is használhatják”. Ott, ahol az adott nemzetiség többséget alkot, illetve amennyiben kellő számú adott nemzetiségű személy igényli, az iskolában az oktatás „az államnyelv mellett a nemzetiség nyelvén is folyhat”. Mindenfajta közép fokú oktatási intézmény végzőseinek vizsgát kell tenniük ukrán nyelvből. A 18. cikkely harmadik bekezdése szerint Ukrajnában az „informatizáció”, a programokkal és szoftverekkel való ellátás csak ukrán nyelven történhet majd. A kulturális és sportesemények nyelvhasználatáról is rendelkezik a tervezet, és eszerint azokat is az államnyelven vezetik. A nemzeti kisebbségek által tartott rendezvényeken az államnyelv mellett a nemzetiség nyelve is használható. Az audiovizuális bemutatókon a más nyelvű szöveget fordításban, hallhatóan vagy az államnyelven feliratozva közölni kell. A nem állami rádió- és tv-csatornákon az ukrán nyelvű adásidő a teljes adásidő minimum 70%-át kell képezze. Az „államnyelvnek az információs térben történő megerősödése érdekében az állami szervek szabályozzák” az idegen nyelvű audiovizuális és nyomtatott információhordozók behozatalát. A külföldi cégek reklámjain az ukrán nyelvű megnevezés mellett transliterációval vagy fordításban az eredeti saját megnevezés is használható. Azt az ukrán nyelvű variánstól jobbra vagy alatta helyezhetik el, kisebb betűmérettel – rendelkezik a tervezet 22. cikkelye. Lehetőség van azonban idegen nyelvű reklámszöveg kihelyezésére is „pótlólagos befizetés” ellenében, amely összeget „az ukrán nyelv fejlesztésére és működésére” használnak fel.

A nyelvtörvényt ugyan nem fogadták el, de annak számos elképzelése megvalósult. Például 2004. február 17. kelt, 120. számú rendeletével az oktatási és tudományos miniszter módosította az iskolák pecsétjeinek és cégtábláinak kiírását. A rendelettel egyúttal hatályon kívül helyezte az 1999. december 2. kelt 434-es számú rendeletét, illetve a 2003. december 23. kelt 875-ös számú rendeletét. Mindkét utóbbi rendeletben engedélyezik a kétnyelvű (ukrán és a nemzetiségek nyelvén) cégtáblák és pecsétek használatát. Az új rendelet megfogalmazásában nem közli, hogy a jövőben a kisebbségek nyelvén nem lehet a bélyegzőkön felirat, csak azt, hogyan kell kiírni helyesen az oktatási intézményeket ukrán nyelven. A kötelező végrehajtásnál derült ki, hogy a korábban hozott belügyi rendelet alapján a továbbiakban nem engedélyezik a kétnyelvű kiírásokat és pecséteket. A rendelet végrehajtását december végére tervezték, de csak a narancsos forradalom után, 2005-ben vált ismertté.

A független államiság első évtizedében a nemzetállami oktatásra vonatkozó stratégiai kérdések úgy tűnik, mintha a deklaráció szintjén maradtak volna. Ennek egyik oka lehetett az, hogy a szétzilált gazdaság, a kialakulóban lévő politikai elit nem tudta biztosítani a kijelölt célokhoz szükséges anyagi eszközt, egyértelmű politikai erőt. Az ezredfordulóra a helyzet változott. Ukrajna gazdasági lendülete, a politikai hatalomra hosszabb távon szert tevő elit érdekei megkívánták, hogy stabilizálja a helyzetet, befolyását kiterjessze az oktatáson keresztül is, illetve az oktatási rendszert saját politikai céljaira használhassa. Különösen a felsőoktatásban igyekeztek teret nyerni, ami azért is volt aktuális, mert a felsőoktatásban

résztevők számának expanzióján kívül kevés eredményt tudtak felmutatni. A tanárok fizetésének elmaradása, a szociális helyzetük miatt elharapódzott a korrupció, kezdett irányíthatatlanná válni a rendszer. A 2001-es oktatási doktrína, és az azt megelőző 2001. június 21-én elfogadott legfelsőbb tanácsi határozat ebben a kérdésben mérföldkövet jelentett. A Legfelsőbb Tanács határozata egyértelműen megállapította az állam felelősségét azzal, hogy kimondta, nem teljesítették az oktatási törvény 57–61. paragrafusában rögzített kötelezettségeket a rendszer finanszírozásával kapcsolatban, és intézkedtek az 1997–2000-ben elmaradt bérhátralékok kifizetéséről.¹¹¹

2.3. Ukrajna és a bolognai folyamat

2004-ben új lendületet kapott az oktatás kérdésköre, különösen a felsőoktatás kérdésköre, valószínűleg az esedékes államelnök-választás miatt. Az akkori ukrán államelnök 2004. február 17-én kelt 1999/2004-es rendeletével az ukrán felsőoktatási rendszer tökéletesítésével foglalkozik. A rendelet alapján kidolgozzák a felsőoktatás fejlesztésének állami programját 2005/2007-es évekre, és három hónapon belül létrehoznak egy tárcaközi bizottságot a bolognai folyamat aspektusainak vizsgálatára. 2004. június 4-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, a parlament, a felsőoktatás fejlesztésének kérdésével kapcsolatban szintén határozatot fogadott el, amely lényegében az államelnök által felvetett problémákra reflektálva megvizsgálta és megerősítette az elnök által hozott határozatokban a felsőoktatással kapcsolatos irányelveket. A parlament megbízza a kormányt, hogy a különböző adókedvezményekre vonatkozó törvényjavaslatokat készítsék elő, és javasolják egy oktatástechnikai eszközöket gyártó ipari ágazat létrehozását. Az adott rendelkezések felgyorsították Ukrajna csatlakozását a bolognai folyamathoz, ami a narancsos forradalom után még nagyobb hangsúlyt kapott, mert ez is az euroatlanti csatlakozást elősegítő folyamat részét képezte. Ukrajna hivatalosan 2005. május 19-én a Bergenben tartott Európai Oktatási Miniszterek Konferenciáján csatlakozott a bolognai folyamathoz, s vállalta, hogy 2010-ig biztosítja azokat a változtatásokat a nemzeti oktatási rendszerében, melyek révén igazodik az egységes európai felsőoktatási térséghez. Ukrajna csatlakozásával az európai felsőoktatási térséghez szakmai szempontból Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma már 2004. szeptember 28-ra kidolgozta irányelveit. A teendők sora nagyon széles körű, és Zhurovskij¹¹² volt oktatási miniszter szerint az alábbiak a legfontosabbak:

- Ukrajnában ötször több szakirányt és szakot tartalmaz a felsőoktatási intézmények képzési rendszere, mint Európában (76 szakirány és 584 szak).
- A társadalomban a baccalaureátusi fokozat mint képzési szint nem eléggé elfogadott, a specialist szint viszont Európában nem ismert.
- Romlott az oktatás minősége.
- A képzési kínálat és a munkaerőpiac között az erőfeszítések ellenére egyre szélesebb a rés.

¹¹¹ Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának 2001. június 21-én kelt N21, N2551-III sz. határozata.

¹¹² Zhurovskij: „A bolognai folyamat a felsőoktatás szerkezetének reformja az európai térségben”, www.mon.gov.ua

- Nincs tisztázva a különbség a specialist és a magister fokozatú diplomák között. (Nagyon hasonló tantervek szerint folyik az oktatás, de különböző szintű az akkreditációs követelményük, míg az elismertségük továbbtanuláskor és munkába álláskor ugyanaz.)
- A fokozatok rendszere a tudományos életben Ukrajnában nagyon bonyolult az európai követelményekhez képest.
- Annak ellenére, hogy a felsőoktatás rendszeréhez tartozó, annak első, második szintjét jelentő technikumok és college-ek száma négyszerese a III.–IV. akkreditációs fokozatú intézmények számához képest, kevés figyelmet kaptak, és nem eléggé fejlesztik a munkaerőpiac és a társadalmi igények figyelembevételével.
- Nem sikerült létrehozni a gazdaság és a munkaerőpiac igényeire reflektáló továbbképző és átképző rendszert, amely az élethosszig tartó tanulás elvének megfelelné.
- Ukrajna egyetemei nem vállalják azt a szerepet és felelősséget, hogy módszertani központokként a társadalmi átalakulás úttörőjévé, innovátoraivá váljanak.

Az egyik ilyen alapvető kérdés, amely a bolognai folyamat felvetése kapcsán felmerült: a felsőoktatási szintek rendezése. A háromszintű (baccalaureus, specialist, magister/master) szerkezetről át kellene térni a kétszintű szerkezetre (baccalaureus, magister/master), ami viszont nagyon széles körű egyetemi érdekeket sért, ugyanis a jelenlegi oktatási törvénykezés értelmében a specialist szint egyetemi végzettségnek számít, és lényegében csak a tantervi programok tartalmát tekintve különbözik a magisteri fokozattól, melyet ugyanúgy egy év alatt lehet megszerezni az alapidiploma alapján/után. A bolognai folyamatra hivatkozva első lépésként a felvételtől jelentkező korrupció megszüntetését tervezték az egyetemes emelt szintű érettségi bevezetésével, amit a független vizsgaközpontokban tehetnek le a jelentkezők. A tervek szerint független vizsgaközpontok felállítása hivatott biztosítani a felsőoktatásba kerülés esélyegyenlőségét. Kisebbségi szempontból nézve: pozitív állami hozzáállás esetén valós esélyegyenlőséget is lehetett volna teremteni, ha meghagyják a felvételi rend korábbi rendszerét, ahol a diákok felvételikor azon a nyelven és abból a nyelvből tehetik le vizsgáikat, amely nyelven tanultak a középiskolákban. A kisebbségek szempontjából éppen ezzel a törekvésekkel ellentétes irányú folyamatokat eredményezett a reform, amit az esélyegyenlőségre és a bolognai folyamatra hivatkozva vezettek be. A vizsgaközpontok 2005-ös felállítása után két éven át szerveztek próbavizsgákat, de csak ukrán nyelven.

Sztanyiszlav Nyikolajenko oktatási és tudományos miniszter 2007. július 13-án kelt, 607-es számú rendeletében kötelezővé tette minden felsőoktatási intézmény számára, hogy a 2008/2009-es tanévben a felvételt csak a független vizsgaközpontokban tett emelt szintű érettségi alapján végezhetik. A rendelet szerint minden vizsgát csak ukrán nyelven tehetnek, még a nemzetiségi iskolák végzősei is. Elrendelte azt is, hogy minden felsőoktatási intézmény bármely szakára, így például a magyar nyelv és irodalom szakra is, minden jelentkező köteles emelt

szintű érettségit tenni ukrán nyelvből és irodalomból. A választások után az új oktatási miniszter, Ivan Vakarczuk az adott rendeletet részben módosította. 2007. december 25-én kelt, 1171-es számú rendeletében engedélyezte, hogy a nemzetiségi iskolák végzősei szaknyelvi szószedetet használhassanak a vizsgákon. A kárpátaljai magyar társadalmi, politikai szervezetek, a magyarországi politikum nyomására a miniszter 2008. január 24-én kelt 33-as számú rendeletében úgy módosította az emelt szintű felvétellel kapcsolatos korábbi rendelkezését, hogy a 2008–2009-es években engedélyezik a nemzetiségi iskolák végzőseinek a szaktárgyakból a vizsgázást az oktatás nyelvén. Ukrán nyelvből és irodalomból továbbra is az ukrán anyanyelvű és ukrán iskolát végzett diákokkal egy szinten és egységes követelményrendszerben kell megmérettetniük magukat a nemzetiségi iskolák végzőseinek, ami kötelező minden szak esetében. Az adott kérdésben az érintettek, valamint a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek számtalan esetben fordultak minden hivatalhoz, így az oktatási minisztériumhoz, az államelnökhöz, kisebbségi ombudsmanhoz, melyben kifejtették kifogásaikat a kisebbségekkel kifejtett diszkriminációval kapcsolatban:

a) Miután minden szakra, szakirányra kötelező az emelt szintű érettségi ukrán nyelvből és irodalomból, a kisebbségi nyelven tanult diákok hátrányos helyzetbe kerülnek, mert számukra ugyanaz a követelmény, mint az ukrán iskolát végzett és ukrán anyanyelvűek számára, holott számukra ez második nyelv. A kisebbségi iskolákban egyébként sem olyan tanterv szerint és olyan óraszámban tanulják az ukránt, mint az anyanyelvű diákok, ami természetes. Ráadásul az állam eddig nem teremtette meg az államnyelv oktatásának tárgyi feltételeit, mert a mai napig nincs a diákok számára árban hozzáférhető iskolai ukrán–magyar, magyar–ukrán kasszótár, a tantervek és tankönyvek nem veszik figyelembe a kisebbségek sajátosságait. Az ukrán nyelv oktatásának személyi feltételei is hiányosak, mert nem képeztek szaktanárokat a nemzetiségi iskolák számára, így az iskolákban általában olyan pedagógusok tanítják az ukránt, akik valamilyen szinten beszélnek az ukrán nyelvet, jobbik esetben orosz nyelv és irodalom diplomával rendelkeznek. A képesített ukrán nyelv és irodalom szakos tanárokat pedig a felsőoktatási intézmények arra képezték, hogy ukrán anyanyelvűek számára közvetítsék a magas kultúrát, így nagy részük nehezen boldogul a kisebbségi iskolákban előforduló szakmai kihívásokkal. Az emelt szintű ukrán nyelv és irodalom vizsgán olyan irodalmi kérdések is szerepeltek, melyekre a kisebbségeket alig vagy egyáltalán nem készítettek fel. A kisebbségi iskolákban néhány éve vezették be az ukrán irodalom oktatását heti egy-két órában úgy, hogy még irodalmi szöveggyűjtemények sem állnak a tanulók rendelkezésére, a vizsgákon viszont irodalomból különböző témájú esszéket kértek számon a diákokon. A felvételi szabályzat szerint azok a diákok, akik a 12-es osztályozási rendszerben nem érték el az ukrán nyelv és irodalomból a 4-es osztályzatot vagy a 124 pontot a 200 pontos teszten az emelt szintű érettségien, nem nyújthatják be kérelmüket a felsőoktatási intézményekbe. Az ukrán vizsgák eredményeként a bejelentkezett magyar érettségizők 40-43%-a (annak ellenére, hogy a szaktárgyából jól teljesített) nem felvételizhetett, mert nem érte el a meghatározott 124 pontot ukrán nyelvből és irodalomból. Azok, akik

letették az ukrán emelt szintű érettségit, a felvételikor hátrányos helyzetbe kerültek az ukrán anyanyelvű és ukrán iskolát végzettekkel szemben, mert bármilyen jól teljesítettek a szaktárgyukból, összesített pontszámuk az ukrán vizsga miatt valószínűleg nem éri el az államilag finanszírozott helyek esetében a meghatározott ponthatárt, így jobbik esetben is csak a költségtérítéses képzésre nyerhetnek felvételt.

b) Diszkriminatív jellegűnek tarjuk azt, hogy a miniszter csak két évre engedélyezte a szaktárgyak fordítását az oktatás nyelvére, ez egyértelműen a nemzeti oktatási rendszer leépüléséhez vezet, arra ösztönözve a szülőket, hogy ne anyanyelvű iskolákba írássák gyermeküket, illetve az egész rendszer ellentmond a törvényeknek, ugyanis a kisebbségeknek csorbul az a joga, amely biztosítja az esélyegyenlőséget a felsőoktatási felvétel esetén.

A kisebbségek által felvetett esélyegyenlőség biztosítását kérő levelekre az oktatási miniszter 2008. május 26-án kelt, 461-es számú rendeletében az ukrán nyelv oktatásának javítását egy 2008–2011. közötti időszakra vonatkozó programot adott ki. A kisebbségek számára egy átirányításos oktatási modellt vázol fel ez a rendelet. Első lépésben a tárgyak egy részét előbb két nyelven, majd ukránul kívánják oktatni. A rendelet mellékleteként szereplő cselekvési tervben heti 2 órával növelni kívánják a 10. és 11. osztályban az ukrán irodalom oktatását, ami célszerűnek tűnik. Ukrajna történetét a 10. osztályban anyanyelven tanítanak a kötelező óraszámban, a szabadon választható órák számának rovasára pedig heti két órában ukrán nyelven kellene tanítani, míg a 11. osztályban Ukrajna történetét teljes mértékben ukránul tanítanak. A tervek szerint a 11. osztályban is át kell térni a kétnyelvű oktatásra úgy, hogy a szabadon választható órakeretből heti két órában tanulnak a matematikát, és heti két órában egy választott tárgyat szintén ukránul. A rendelet így előrevetíti, hogy a következő évben már az érettségit sem engedélyezik anyanyelven letenni, miután kötelező az érettségi nem emelt szinten mindenki számára Ukrajna történetéből, matematikából és egy választott tárgyból. Az ütemterv szerint az alsó tagozatban a 2–4. osztályokban is növelnék az ukrán órák számát, ami lehet, hogy célszerű, de csak abban az esetben, ha megváltoztatják a nyelvoktatás tárgyi és személyi feltételeit, valamint az ukrán nyelv oktatásának módszertanát. Erre vonatkozólag nincs határozat. A tervek szerint az 5. és 6. osztályban Ukrajna történetét a kötelező óraszámokon kívül heti 0,5–1 órában ukránul is tanítanak a szabadon választható órák rovasára. A földrajzot a 7. osztálytól kezdve a tervezet szerint ukránul tanítanak, míg a matematikát a 7. osztálytól kezdve heti 1 órában ukránul a kötelező mellett. A cselekvési terv alapján 2008. július 1-ig kidolgozzák azt a módszertani utasítást, mely szerint a kisebbségi oktatási intézményekben a következő tanévtől Ukrajna történetét, földrajzát, a testnevelést, a technikát, valamint a „Haza védelme” című tárgyakat ukrán nyelven kell tanítani. Tervezik kétnyelvű szakszótárak kiadását, a csoportbontást ukrán nyelv és irodalom órákon, az ukrán tanárok nyelvpótlékának növelését, a szaktanárok átképzését, hogy ukrán nyelven tudjanak tanítani, valamint könyvtár- és tankönyvfejlesztést. A rendelet ugyan hivatkozik a hatályos törvényekre, így a nyelvtörvényre, az oktatási törvényre, a Regionális Nyelvek Európai Chartájára,

a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó egyezményekre, viszont a kisebbségi nyelvek fejlesztésére, megőrzésére, támogatására vonatkozólag egyetlenegy határozat sem született, ezért nehéz elképzelni, hogy mindez ezen érdekeket is tartalmazza. A fentiek alapján a múlt év júliusában elkezdődött folyamat a magyar iskolahálózat gyors leépítését célozza meg.

Összegzés

Ukrajna oktatáspolitikáját meghatározó irányelvek lényegét elemezve megállapíthatjuk, hogy míg egyrészt deklarálják az európai oktatási térhez történő felzárkózást, kapcsolódást, a képzési kínálat bővítését, az esélyegyenlőség megteremtését minden állampolgár számára, az oktatás demokratizálását és liberalizálását, másrészt az ukrán nemzetállam építése ugyanilyen hangsúlyt kap, amelynek alappillére az ukrán mentalitás és kultúra erősítése az oktatás minden szintjén, minden állampolgár számára.

A független államiság első évtizedében a nemzetállami oktatásra vonatkozó stratégiai kérdések úgy tűnik, mintha a deklaráció szintjén maradtak volna. Ennek egyik oka lehetett az, hogy a szétzilált gazdaság, a kialakulóban lévő politikai elit nem tudta biztosítani a kijelölt célokhoz szükséges anyagi eszközt, egyértelmű politikai erőt. Az ezredfordulóra a helyzet változott. Ukrajna gazdasági lendülete, a politikai hatalomra hosszabb távon szert tevő elit érdekei megkívánták, hogy stabilizálja a helyzetet, befolyását kiterjessze az oktatáson keresztül is, illetve az oktatási rendszert saját politikai céljaira használhassa. Különösen a felsőoktatásban igyekeztek teret nyerni, ami azért is aktuális volt, mert a felsőoktatásban résztvevők számának expanzióján kívül kevés eredményt tudtak felmutatni.

Az oktatást meghatározó törvényi keretek, lehetőségek a kisebbségi jogok biztosítása terén összhangban vannak az oktatáspolitikát meghatározó koncepciókkal, így a deklarációk szintjén Ukrajna az európai normákat követi, de a gyakorlatban a nemzetállam építésén fáradozik. A kisebbségi kérdésben a jogalkotás szintjén radikális lépésekre törvényi keretek módosításával nem került sor, de a kisebbségi jogokat szűkítő törvénytervezetek elemeit rendeletekkel lépésről lépésre megvalósítják.

Ukrajna csatlakozása a bolognai folyamathoz felgyorsított számos, a társadalmat foglalkoztató és érintő folyamatot. Felszínre kerültek olyan társadalmi problémák és kérdések, amelyek megoldása nem halogatható (pl. az oktatás minősége, korrupció a felsőoktatásban, a felsőoktatás hatékonysága stb.). A siker a jövőben attól függ, hogy milyen mértékben gondolták komolyan a változtatásokat, mennyire merik föl vállalni a helyenként komoly reformokat igénylő rendelkezések megvalósítását, a lényegi kérdések megoldását, vagy az egész megreked a deklarációk szintjén, és néhány vezető nemzeti egyetem oktatáspolitikai kirakatába kerül.

A kárpátaljai magyar oktatás megmaradásának alapfeltétele, hogy sikerül-e betartatni a kisebbségek számára garantált törvényi lehetőségeket az anyanyelv, nyelvhasználat, anyanyelvű/anyanyelvi oktatás terén.

3. A magyar nyelvű oktatás helyzete

3.1. Az óvodai nevelés

Az iskola előtti nevelés intézményes kerete az óvoda, amely a család és a kötelezővé vált szervezett oktatás közötti átmenet szempontjából fontos hely lehet a gyermeknevelés terén. Az óvoda akkor tölti be funkcióját, ha légköre és környezete hasonlít a családi körülményekhez, mégis bizonyos elrendezettség jellemző a gyermek napi tevékenységére. Az egyéves kötelező iskola előtti felkészítés nagyban segítheti az iskolai sikertelenség kiküszöbölését, a felkészítés, a társak elfogadása, a beilleszkedés mellett azzal is, hogy az óvónő állandó megfigyelései alapján, és nem formális iskolaérettségi teszt teljesítése alapján kell döntenie a kis emberke jövőjéről. Ha a gyermek még nem eléggé érett az iskolai tanulásra, úgy az óvodában maradhat, így sokkal kisebb lelki sérülést okozunk neki, mintha mindez az első osztály után derül ki. A felsorolt szempontokat sem a Szovjetunióban, sem Ukrajnában nem tartották fontosnak. Az óvodák nagycsoportjai iskolás jellegű napirend szerint működtek/működnek, az iskolaérettség megállapítása formális, csak adminisztrációs tevékenységet jelentett/jelent, s a kilencvenes évek elejéig az óvodai és bölcsődei hálózat bővülésének, expanziójának lehettünk tanúi. Ennek nagyon prózai okai voltak. A szülők az alacsony fizetések és az állam által szűkre szabott gyermekgondozási támogatás és idő miatt a gyermekeiket óvodákban helyezték el.

Az 1991/92-es tanévben 78 magyar csoportot is működtető óvoda volt a területen, ebből 63 minősült magyar nyelvűnek, 15 vegyes tannyelvű volt (párhuzamosan működtettek magyar és ukrán, orosz csoportokat). Az óvodák járásonkénti megoszlása a következő volt: Técsői járás 1, Huszti járás 1, Nagyszőlősi 15, Beregszászi 38, Ungvári 16, Munkácsi 7 óvoda (Bagu–Deák, 1999).

Változott a helyzet, amikor bevezették a gyermekgondozási segély rendszerét. A rendszer szerint a kismamák gyermekük három éves koráig minimális anyagi támogatás és a munkaviszonyuk megőrzése mellett otthon maradhattak gyermeknevelés címen. A gyermekgondozási idő leteltével a szülő még igényelhetett hároméves fizetetlen szabadságot, azaz a gyerek hatodik életévének betöltéséig maradhatott otthon minden anya. Ezzel a lehetőséggel ugyan nem mindenki élt, hiszen az óvodai ellátás díja nagyon méltányos volt, mégis apadni kezdtek az óvodai létszámok, ami természetes ilyen feltételek mellett. Az állam a kilencvenes évek közepén tapasztalt gazdasági mélyrepülése következtében egyre nehezebben tudta biztosítani az óvodák működéséhez szükséges költségeket, és a hatóságok egyre-másra zárták be az intézményeket. Ehhez hozzájárult az országot elérő privatizációs hullám kezdete, amikor magánvállalkozók és cégek egyaránt ingatlant akartak szerezni, így sok esetben a bezárt óvodák épületeit privatizálták. A gyerekek létszáma is rohamosan csökkenni kezdett. A gazdasági és mentális okok miatt az anyák inkább otthon nevelték gyermekeiket.

Az óvodai csoportok csökkenését jól illusztrálja a beregszászi óvodák csoportlétszámának alakulása 1990–1996 között.

6. táblázat. A beregszászi óvodák csoportszámainak alakulása 1990–96 között

Óvodák	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Beregszászi 1. sz.	3	–	3	–	3	1	3	–	3	–	3	–	3	–
Beregszászi 2. sz.	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–
Beregszászi 3. sz.	3	–	2	2	2	2	2	2	2	2	Meggzúnt az óvoda			
Beregszászi 4. sz.	3	–	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1
Beregszászi 5. sz.	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–
Beregszászi 6. sz.	6	1	6	1	6	1	6	1	6	2	4	2	4	2
Beregszászi 7. sz.	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–	2	–	2	–
Búcsúí 8. sz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ardói 9. sz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beregszászi 10. sz.	6	–	6	–	6	–	6	1	6	1	4	1	3	–
Beregszászi 11. sz.	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–	1	–
Beregszászi 13. sz.	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–	2	–	2	–
Beregszászi 14. sz.	6	–	6	2	6	2	6	2	6	2	5	2	5	2
Beregszászi 15. sz.	6	–	6	–	6	–	6	1	6	1	4	1	Megszúnt az óvoda	
Beregszászi 16. sz.	6	–	6	–	6	–	6	–	6	–	5	–	4	–
Beregszászi 17. sz.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Beregszászi 18. sz.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Beregszászi 19. sz.	3	–	3	–	3	–	3	–	3	–	3	3	3	3
Összesen	59	7	58	12	58	13	58	14	58	15	46	16	40	14

1 – csoportok száma összesen

2 – közülük magyar nyelvű

Ez a helyzet romlott, bár egyre nagyobb lett az igény az óvodai ellátás iránt. Az egyik óvodát a városban azért szűntették meg, hogy megfelelő elhelyezést biztosítsanak az 5. számú ukrán tannyelvű középiskola alsó tagozatos osztályainak, míg a 8. sz. magyar középiskola bázisóvodájának számító vállalati óvoda¹¹³ épületét az építető visszavette, és ezt a városi tanács megadta, annak ellenére, hogy a hatályos törvény értelmében gyermekintézményt megszüntetni nem lehet, csak más gyermekintézménnyé átalakítani.

¹¹³ A vállalati óvoda olyan intézmény, amelyet a szovjetrendszer idején valamely üzem építtetett, hogy az ott dolgozó asszonyok gyermekei megfelelő ellátásban részesüljenek, minél kevesebb ideig essenek ki a munkából. Az üzemleitető általában az állam volt, a vállalat fenntartásában és infrastrukturális fejlesztésében vett részt az alapító.

7. táblázat. A magyar nyelvű óvodai csoportok és a gyereklétszám változása 1994–1997 között

N	Járás	1994/95 tanév			1997/98 tanév			Változás		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	Rahói	-	-	-	1	1	21	1	1	21
2.	Técsői	2	4	61	2	2	40	0	-2	-21
3.	Huszt	2	5	91	2	4	76	0	-1	-15
4.	Nagyszőlősi	16	29	436	12	16	254	-4	-13	-182
5.	Beregszászi	41	85	1547	42	64	1095	-1	-21	-452
6.	Ungvári	10	37	705	16	28	557	6	-9	-148
7.	Munkácsi	10	23	481	10	18	386	0	-5	-95
	Összesen	81	183	3321	85	133	2429	2	-50	-892

1 – óvodák száma

2 – csoportok száma

3 – gyerek létszám

Az óvodások szempontjából a többnyelvű óvodáknak nincs jelentősége, hiszen a gyerekek, akik főleg a csoportokban dolgozó óvónőkhöz kötődnek, és egy viszonylagos zárt világban élnek, nem érzékelhetik azokat a problémákat, amivel az óvónők szembesülnek. Ezek a problémák elsősorban szakmai jellegűek, hiszen sok esetben a nevelőknek nincs kihez fordulniuk szakmai kérdésekkel, mert a vezetők általában nem tudnak magyarul, és esetenként a tolerancia hiánya miatt nem segítik az óvónők munkáját, nem támogatják a gyermekek nevelése szempontjából fontos, mentalitásuknak megfelelő környezet és légkör kialakításában. A járásonkénti széttagoltság miatt a magyar óvodák módszertani munkáját sem tudják segíteni, mert nem gazdaságos járásonként a magyar módszertani szaktanácsadói állás finanszírozása. Ezeket a problémákat a KMPSZ-en belül működő óvodapedagógusi szakcsoport fogalmazta meg még 2000-ben egy felmérés alkalmával. A kérdőíves felmérés alapján megismerhettük az óvodák helyzetét. A felmérés eredményeként megállapíthatjuk, hogy nagy szükség lenne az óvodapedagógusok továbbképzésére, szakmai fejlődésük segítésére, amit a konferencia anyagai alapján ők maguk is igényelnek. A terület óvodáiban a felmérés idején összesen 336 óvodapedagógus dolgozott, de közülük csak 31-nek, vagyis 9 százalékuknak van szaknak megfelelő felsőfokú végzettsége, a többi vagy nem szakmabeli, vagy általános, esetleg szakirányú középszintű végzettséggel rendelkezik. Ez a tény továbbra is aktuálissá teszi Kárpátalja egyetlen magyar nyelvű felsőfokú óvodapedagógiai szakának működtetését a főiskolán. A kérdőívek szerint a pedagógusok nagy része a moldáviai Szoroki Pedagógiai Szakközépiskolát végezte levelező tagozaton, ami azt jelenti, hogy az anyanyelvi nevelést és képzést semmilyen szinten nem tanulta, nem ismerheti az anyaországbeli programokat.

8. táblázat. A kárpátaljai magyar tannyelvű óvodákban dolgozó óvodapedagógusok iskolai végzettség szerinti megoszlása járásonként (Orosz 2000)

Járás	Az óvodapedagógusok megoszlása végzettség szerint				
	1	2	3	4	5
Beregszászi	23	114	21	14	5
Nagyszőlősi	0	64	1	15	12
Ungvári	16	33	7	2	9
Összesen	39	211	29	31	26

- 1 – érettségi
2 – középfokú óvodapedagógusi
3 – szakközép (nem óvodapedagógusi)
4 – felsőfokú óvodapedagógusi
5 – felsőfokú (nem óvodapedagógusi)

A kárpátaljai magyar óvodák számát járásonként az 1999/2000. évben tükrözi a felmérés alapján készült táblázat. A táblázatból láthatjuk, hogy az intézmények 73%-os kihasználtsággal működnek. A számadatok nem mutatják ki, de a mellékletekben leírtak alapján megállapítható, hogy ezek az intézmények sem üzemelnek egész évben folyamatosan. Rendszeresek az ellátási gondok miatti kényszer-szünetek. Az óvodák egy része a tavaszi–nyári időnyben működik. Nem működik magyar óvodai csoport Rahón, Técsőn, az ugocsai szórvány falvakban.

9. táblázat. A kárpátaljai magyar óvodák száma járásonként (Orosz 2000)

Járás	1	2	3	4	5	6	7
Beregszászi	33	57	1575	1037	66%	932	90%
Nagyszőlősi	12	36	1104	828	75%	711	86%
Ungvári	11	21	508	451	89%	375	83%
Összesen	56	114	3187	2316	73%	2018	87%

- 1 – óvodák száma
2 – csoportok száma
3 – maximálisan ellátható gyerekek száma
4 – az óvodába járó gyerekek száma
5 – az óvodák kihasználtsága százalékban
6 – teljes ellátási díjat fizetők száma
7 – részarányuk százalékban

Az óvodák nem gazdaságos üzemeltetésének több oka van. Egyrészt mindegyik óvoda napközis jellegű, ahol a gyerekeknek az előírások szerint négyszeri étkeztetést kellene biztosítani. Az épületek vagy elavultak, vagy éppen a szocializmusban fércmunkával, a megalománia jegyében épültek, és ezért nem lehet bennük biztosítani a megfelelő higiéniai feltételeket, fenntartásuk gazdaságtalan. Jellemző, hogy a napközis óvodák mindegyikében külön hálósobát kell kialakítani a gyerekeknek a délutáni alváshoz, ahol pizsamára vetkőztetik őket, akkor, amikor sem az új, sem a régi óvodai épületekben vagy nincs angol WC, vagy nem

üzemképes. A gazdaságtalan üzemeltetéshez az is hozzájárul, hogy az intézmények túl nagy személyzettel dolgoznak, amit alátámaszt felmérésünk is.

10. táblázat. A kárpátaljai magyar nyelvű csoportokat működtető óvodák személyzetének megoszlása járásonként (Orosz 2000)

Járás	Az óvodák személyzete foglalkozástípusonként			Összesen
	1	2	3	4
Beregszászi	176	106	129	411
Nagyszőlősi	98	57	38	193
Ungvári	46	29	40	115
Összesen	320	192	207	719

1 – óvodapedagógus

2 – dada

3 – technikai személyzet

Az óvodák működésének egy másik alapvető problémája a pénzügyi finanszírozás kérdése. Míg az általános és a középiskolák alapítója és így fenntartója az állam, addig az óvodák alapítói az önkormányzatok, így rájuk hárul a fenntartás és a fejlesztés nagyobbik része, ami a jelenlegi gazdasági helyzetben számos önkormányzat erejét meghaladja. Az állam általában a pedagógusok bérét finanszírozza. A fenntartásukat illusztrálhatjuk az egyik Beregszászi járásban található község példáján. A 2007-es évben a szülők egy gyermek után egy hónapban 40 UAH-t (folyó árfolyamon 5 eurót) fizettek, az önkormányzat pedig 10 UAH-t (folyó árfolyamon 1,3 eurót), amiből napi háromszori étkezést biztosítottak. Élelmiszert az óvodák a helyi vállalkozóktól, egyházaktól, magánszemélyektől is kapnak, ám ez nem rendszeresen történik. Az általunk vizsgált község az állami támogatás (70%) mellett önerőből, vagyis a helyi lakosok és vállalkozók által befizetett adókból, valamint a szülők által befizetett étkezési hozzájárulásból teremti elő a szükséges 30 százalékos kiegészítést. Összességében elmondható, hogy az óvodák esetében az államtól származó támogatás a bérjellegű költségeket fedezi, míg az önkormányzat fizeti az elektromos energia- és fűtésszámlát, az étkeztetést pedig nagyobb részt a szülői és kisebb részt az önkormányzati hozzájárulás biztosítja. Az adott községben az óvodai nevelés 60 gyermek után a 2007-es évben összesen 235 225 UAH-ba (folyó árfolyamon 31 156 euróba) került. Ebből az állam 181 297 UAH-t (folyó árfolyamon 24 013 euró) biztosított a bérjellegű kiadásokra, az önkormányzat 25 128 UAH-t (folyó árfolyamon 3 328 eurót) fizetett ki, amiből az elektromos energia 3574 UAH (folyó árfolyamon 473 euró), a fűtésszámla 14 354 UAH (folyó árfolyamon 1901 euró) és 7200 UAH (folyó árfolyamon 954 euró) az étkeztetéshez való hozzájárulás, melynek nagyobb részét, 28 800 UAH-t (folyó árfolyamon 3 815 euró) a szülők fedezték.

A történelmi egyházak közül a katolikus egyház 7, míg a református egyház 2 óvodát hozott létre a területen. Ezen intézmények esetében a pedagógusok bérét az állam átvállalta, míg az egyéb fenntartási és ellátási költségeket az alapítókra terhelte. 2008-ban, az Ungvári járás vezetőségének kezdeményezésére felülvizsgálják ezt a helyzetet, és kétséggé vált, hogy a jövőben finanszírozzák-e a béreket, vagy azt is az alapítókra terhelik.

3.2. Általános és középiskolai nevelés helyzete

A kisebbségek oktatása Ukrajnában különböző technikák szerint folyik. Egyesek anyanyelvükön tanulnak, mások orosz vagy ukrán nyelven, de tanulják az anyanyelvüket és irodalmukat rendes tantárgyként, mások csak fakultációként vagy úgy sem. Az anyanyelvű osztályok működhetnek önálló oktatási intézményekben (ezeket nevezik nemzetiségi nyelven oktató iskoláknak), de egy oktatási intézményen belül párhuzamosan két, akár három különböző tannyelvű osztályok is működhetnek. Az utóbbi intézmény a több tannyelvű (a szovjet korszakban: internacionalista) iskola. A vegyes tannyelvű iskolákban a tanórára korlátozódik a kisebbségi nyelvhasználat, az iskola életében általában a többségi nyelv, kultúra és a hozzá kapcsolódó rejtett tanterv a domináns. A szovjet időkben így az orosz nyelv, az ukrán rendszerben az ukrán. Ukrajnában minden iskola ukrán, legfeljebb az oktatás nyelve lehet nemzetiségi, ami azt jelenti, hogy az elvárás az államilag kijelölt koncepciók alapján az, hogy minden oktatási intézmény szellemében és tradícióiban ukránná váljon. Az ukrainai kisebbségek oktatásáról országos statisztikák csak a függetlenség utáni években váltak ismertekké.¹¹⁴ Kárpátalján például a Területi Statisztikai Hivatal által kiadott hivatalos, a területre vonatkozó évkönyv 2003-ban került forgalomba, de számos a kisebbségekre vonatkozó fontos adatot nem tartalmaz, így a továbbiakban részben saját forrásainkra, kutatásainkra támaszkodhatunk.

A terület történelme kihatással volt/van a helyi magyar közösség képzettségére. Az „országváltások”¹¹⁵ egyúttal az államnyelv állandó változását is jelentették, illetve az oktatási rendszer struktúrájának, a tananyag tartalmának a változását is. „Csehek alatt”, ahogy a lakosság a Trianon utáni időket nevezi, a boldogulás lehetősége a szlovák, de inkább a cseh nyelv ismeretéhez köthető, mert a továbbtanulási lehetőségeket inkább a Csehszlovákia belső területén működő oktatási intézmények biztosították. Kárpátalján elemi, általános iskolák, gimnáziumok és tanítóképzők működtek. A szovjet rendszerben, az európai oktatási modellt felváltotta a szovjet modell. A falvakban pedagógusok híján lassan indult az oktatás az általános iskolákban. A pedagógusok is a megbízhatatlan kategóriába tartoztak, különösen a református és görög katolikus papnék, akik viszont a kárpátaljai oktatásban jelentős helyet foglaltak el. A területen 1953-ban nyitották meg az első magyar nyelvű középiskolákat Nagyberegen, Mezőváriban, Nagydobronyban és Mezőkaszonyban. 1945-ben az ungvári gimnáziumok és tanítóképzők épületeiben a könyvtárak felszámolása után létrehozták az Ungvári Állami Egyetemet, illetve

¹¹⁴ Az adatok egy részét saját kérdőíves, teljes körű felmérés alapján készítettük, míg a területi oktatási főosztály adatait évente megkértük személyes kapcsolatok révén. A felsőoktatási intézmények adatait szintén általunk összeállított kérdőívek alapján készítettük. Az adatszolgáltatásra jellemző, hogy azokban az években, amikor Kovács Miklós parlamenti képviselő oktatási referenseként kérte meg az adatokat, hamar kaptunk választ, míg kutatóintézményként már nem mindenki küldte vissza az információs lapot.

¹¹⁵ Kárpátalja mint geopolitikai egység a második világháború után alakult, és lett a Szovjetunió része. Az első világháború után a Felvidék részeként Csehszlovákiához tartozott, majd a bécsi döntések után ismét Magyarországhoz. 1991-ben Ukrajna deklarálta függetlenségét, így a terület a független Ukrajna egyik megyéje lett. Az itt élő lakosság számos „országváltást” megélt úgy, hogy nem hagyta el szülőföldjét.

szakközépiskolákat, technikumokat, de a magyarok az orosz nyelv ismeretének hiánya miatt nem folytatták tanulmányaikat. A továbbtanulás lehetőségeit az is korlátozta, hogy a szovjet rendszer első évtizedeiben elsősorban a politikai hovatartozás számított, mintsem a tudásszint, a magyarok pedig „bűnös nemzetként”¹¹⁶ hátrányos helyzetbe kerültek. A nyolcvanas években általánossá vált a középfokú végzettség, mivel kötelezővé tették, de ez az érettségi leértékelődésével és színvonalcsökkenéssel járt, tehát főleg statisztikai mutatót jelent, mintsem az európai érettséginek megfelelő képzettséget. Magyar nyelvű szakképzés egészen a nyolcvanas évek végéig nem létezett, majd néhány oktatási intézményben indítottak csoportokat. (Beregszászi 11. és 18. számú szakközépiskola, Ungvári Közművelődési Szakközépiskola, Beregszászi Egészségügyi Szakközépiskola.)

Annak ellenére, hogy az ukrainai magyarok országos relatív aránya alacsony, mindössze 0,3%, regionális relatív arányuk 12%, abszolút számuk a 2001-es népszámlálási adatok szerint 156 600 fő, a kárpátaljai magyarok a kutatások szerint erős identitásúak, megőrizték a területen kialakult anyanyelvű általános és középfokú oktatási intézményhálózatukat.

11. táblázat. Az általános és középiskolák megoszlása az oktatás nyelve szerint Ukrajnában az 1989/90-es és 1990/91-es tanévben

(Shamshur–Izhevskaja, 1994: 35 alapján)

	1989/1990				1990/1991			
	Iskolák		Tanulók		Iskolák		Tanulók	
	Szám	%	Szám (ezerben)	%	Szám	%	Szám (ezerben)	%
Ukrán	15.213	73,6	3.051,3	44,8	15.316	73,5	3.060,4	44,7
Orosz	4.628	22,4	3.169,6	46,5	4.303	20,6	2.791,7	40,7
Moldáv	108	0,5	33,2	0,5	14	0,06	5,3	0,1
Román	–	–	–	–	93	0,4	23,3	0,3
Lengyel	2	0,01	0,3	0,004	2	0,01	0,4	0,005
Magyar	55	0,2	10,9	0,1	59	0,3	11,5	0,17
Ukrán–orosz	606	2,9	522,9	7,6	981	4,7	935,7	13,6
Ukrán–magyar	19	0,9	6,9 (ebből magyar 3,2)	0,1	18	0,08	5,3 (ebből magyar 2,9)	0,07 (ebből magyar 0,04)

¹¹⁶ Kárpátalján 1944. november 26-án Munkácsra a kommunisták kezdeményezésére népgyűlést hívtak össze, ahol olyan határozatot fogadtak el, hogy kéri a terület Szovjetunióhoz történő csatlakozását, illetve kimondták, hogy az ukrán és a magyar nép örökös ellenségek. Ez volt a jogalapja annak, hogy a Szovjetunióhoz csatolják a területet. A magyar lakosoknak ebbe nem volt beleszólásuk, mivel 1944 novemberében már a teljes férőkapacitást, a 18–50 év közöttieket „málenkij robotra”, előbb a szolnyvai gyűjtőtáborba, onnét a Gulagra vitték.

Orosz–magyar	10	0,5	4,2 (ebből magyar 2,8)	0,06	8	0,03	3,9 (ebből magyar 2,7)	0,06 (ebből magyar 0,04)
Orosz–moldáv	13	0,06	6,8	0,1	5	0,02	3,4	0,04
Ukrán–moldáv	–	–	–	–	7	0,03	3,6	0,05
Orosz–román	–	–	–	–	7	0,03	3,6	0,05
Ukrán–orosz–román	–	–	–	–	1	0,005	1,04	0,01
Ukrán–orosz–magyar	2	0,01	0,14 (ebből magyar 0,04)	0,001	3	0,01	0,8 (ebből magyar 0,6)	0,006
Ukrán–orosz–lengyel	1	0,005	0,7	0,1	2	0,009	1,4	0,02

A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy Ukrajna függetlenségének évében az országban a legtöbb anyanyelvű iskolával és így a legkiépítettebb intézményrendszerrel az oroszok rendelkeztek. Igaz, ebben az időszakban, államalkotó nemzetként az ország mintegy 20%-át tették ki, és a 2001-es népszámlálás adatai szerint is megközelítik ezt az arányt (17,3%). A rendszerváltás után is pozíciójukat az anyanyelvhasználat és oktatás terén számosságuknak és gazdasági erejüknek köszönhetően évtizedekig megőrizték, és még hosszú ideig nem fogják érteni a kisebbségi lét azon dimenzióit, amit a többi, relatíve csekélyebb pozíciókkal rendelkező kisebbség.¹¹⁷ Az oroszok után a legnagyobb kisebbség 1989-ben, a felmérés idején a zsidóság volt (486 326 fő), akik anyanyelvű oktatási intézményhálózattal nem rendelkeztek, és 2001-re lélekszámuk 103 600 főre csökkent; főleg orosz anyanyelvűek. Számosságukat tekintve őket a belaruszok követik (275,8 ezer lélekszámmal, vagy 0,6%-os országos relatív aránnyal), akik viszont már régen asszimilálódtak, és túlnyomó többségük anyanyelvének szintén az oroszot tekintik, így oktatásilag az oroszok pozícióját erősítik, iskolákkal nem rendelkeznek. A belaruszok után 1989-ben számosságukat tekintve a moldávok¹¹⁸ álltak (258,6 ezer fő, vagy 0,5%), majd a bolgárok (233 800 fő, vagy 0,5%), a lengyelek (219 179 fő, vagy 0,3%) és a magyarok (163 111 fő, vagy 0,3%) következtek.

¹¹⁷ Például az ország egysége és szuverenitása érdekében nem került le a napirendről az a kérdés, hogy az orosz legyen az ország hivatalos nyelve az ukrán mellett. Az országban minden hivatalban használják az orosz nyelvet, míg a magyarság által lakott kompakt területeken a magyar nyelvet nem. A hivatalnokok egy része nem, vagy csak alapszinten beszél ukránul. A Krimi Autonóm Köztársaságban a kilencvenes évek elején nyitották az első ukrán tannyelvű középiskolát, és az egyetemeken az oktatás részben vagy teljesen orosz nyelven folyik. Az egyetemeken a szakkönyvek zöme orosz nyelvű, és csak a kilencvenes évek végére jelent meg az ukrán nyelvű tudományos szakirodalom. A számítástechnika terén is ez a helyzet, ugyanis ukrán szoftvert nem fejlesztettek ki, így orosz vagy angol nyelvűeket használnak.

¹¹⁸ A Szovjetunióban és Ukrajnában is a besszarábiai románokat moldávként tartják nyilván a statisztikák. A szovjet rendszer mindent elkövetett, hogy sajátos identitásukat erősítse, kialakítsa az önálló nemzettudatot. Például a moldávok a szovjet rendszerben a ciril írásmódot használták, ami szintén különbözőségüket volt hivatott erősíteni, és csak a kilencvenes évek elején tértek vissza a latin írásbeliségre. Oktatás és kultúra szempontjából a román és a moldáv egy csoportot alkot, és így kultúrájuk szempontjából a román nyelv használatának pozícióját erősítik.

A magyarok utáni kisebbség számosságukat tekintve a románok 134 825 fős lélekszámmal (0,3%). A kimutatás szerint Ukrajna önállósodásának fordulópontján az 1990/91-es tanévben az oroszoknak, a moldávoknak, a románoknak, lengyeleknek és magyaroknak voltak anyanyelvű oktatási intézményei. A bolgároknak, belaruszoknak, zsidóknak már nincsenek iskoláik, a lengyeleknek, akik számosságukat tekintve akkor meghaladták a magyarok lélekszámát, mindössze 2 önálló lengyel tannyelvű iskolája működött, és egy háromtannyelvű. Azon oktatási intézmények száma, ahol moldáv/román tannyelvű osztályok is működtek, 127 volt, míg 86 intézményben magyar osztályok működtek. Azt is megállapíthatjuk, hogy az önálló magyar tannyelvű iskolák száma 55, a többi két- vagy háromtannyelvű volt. A reális képhez hozzátartozik, hogy a két-háromtannyelvű oktatási intézményekben, legalábbis az ukrainai magyarok esetében, a tanulók 90%-a magyar anyanyelvű volt, csak az oktatás nyelvét változtatták meg számukra. Tehát a magyar tannyelvű iskolákban nagy ütemben zajlott az orosz asszimilációs folyamat. (Ezen oktatási intézmények személyiségformáló szerepéről lásd részletesebben Orosz 1995).

Ukrajna lakosainak képzettségi szintjéről az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai alapján nyerhetünk információt.

12. táblázat. Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	10 év fölötti lakosok száma	%	teljes felsőfok	%	felsőfok, alapszint	%	nem teljes felsőfok	%
ukránok	33 718 100	100	3 942 938	11,7	238 289	0,7	5 739 059	17
oroszok	7 823 575	100	1 462 950	18,7	57 637	0,7	1 652 621	21,1
belaruszok	269 188	100	41 867	15,6	1 290	0,5	56 100	20,8
moldovan	234 980	100	11 849	5	1 033	0,4	24 149	10,3
krimi tatárok	216 449	100	19 700	9,1	1 989	0,9	41 148	19
bolgárok	186 773	100	18 239	9,8	1 455	0,8	30 919	16,6
magyarok	138 638	100	6 698	4,8	588	0,4	13 694	9,9
románok	129 352	100	5 128	4	261	0,2	7 861	6,1
lengyelek	138 004	100	15 580	11,3	588	0,4	23 238	16,8
átlag	42 855 059	100	5 524 949	12,9	303 130	0,7	7 588 789	17,7

Az ukrainai magyarok 96%-a Kárpátalján él, így a továbbiakban célszerű vizsgálódásunkat erre a területre korlátozni. Kárpátalján a 2001-es népszámlálás adatai szerint az 1 254 614 lakosból 1 010 127 (80,5%) ukrán, 151 516 (12,1%) magyar, 32 152 (2,6%) román, 30 993 (2,5%) orosz, 14 004 (1,1%) cigány, 5 695 (0,5%) szlovák, 3 582 (0,3%) német, 565 (0,0%) zsidó, 1 540 (0,1%) belarusz nemzetiségű. Az 1989-es népszámlálás óta eltelt időszakban a területen élő zsidók száma olyan mértékben csökkent, hogy éppen eléri a félszázat, és így az egyéb

nemzetiségek kategóriába került. Mint látjuk, a magyarok a legszámosabb kisebbség a területen. Nézzük, hogyan alakult képzettségi szintjük iskolatípusonként.

Az 1989-es és a 2001-es népszámlálás adatai alapján a területen élő nemzetiiségek képzettségi mutatói szerint statisztikailag magas az érettségizettek aránya, viszont rendkívül alacsony a legtöbb kárpátaljai nemzetiséghez képest a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

13. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek képzettségi szintje az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai alapján százalékban

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfokú		felsőfok, alapszint		nem teljes felsőfok		középfokú		általános		elemi	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
orosz	24,6	27,1	2,5	1	26,7	23,9	31	33	0	8,7	3,4	5,7
ukrán	6,8	8,1	1	0,6	14,9	13,1	36,7	39,9	21,8	19,4	14,5	16,5
szlovák	8,8	n.a.	1,2	n.a.	15,7	n.a.	38,5	n.a.	10,1	n.a.	0	n.a.
magyar	3,7	4,7	0,7	0,4	9,8	9,8	43	44	26	24	15,5	16
román	1,7	2	0,3	0,1	3,8	2,7	20,8	19,6	45,1	49,4	18,1	21,3
cigány	0	0,02	0	0,01	0,7	0,17	9,7	3,81	43,1	17,1	38,7	49,3

n.a. – nincs adata

Kárpátalján 707 I–III. fokozatú (elemi, általános és középiskola) működik. Az iskolák egy része két tannyelvű, ez ebben az esetben nem azt jelenti, hogy két nyelven folyik az oktatás, hanem azt, hogy egy igazgatás alatt párhuzamos magyar és ukrán, ukrán és orosz, román és ukrán stb. tannyelvű osztályok működnek. Vannak olyan oktatási intézmények, ahol csak egy nyelven, például magyarul, ukránul, románul stb. folyik az oktatás. Kárpátalján 106 különböző fokozatú oktatási intézményben folyik magyar nyelvű képzés. Az intézmények közül 73 magyar tannyelvű, 31-ben ukrán és magyar tagozat is működik, 2-ben ukrán–orosz–magyar.

A magyar nyelven is oktató iskolák intézménytípusonként az alábbiak szerint oszlanak meg Kárpátalján.

14. táblázat. Magyar tannyelven is oktató iskolák száma a 2006/2007-es tanévben

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Elemi (1–4. osztály)	11
Általános iskolák (1–9. oszt.)	52
Középiskolák (1–11. osztály)	34
Gimnázium (5–12. oszt.)	2
Líceum (10–12. oszt.)	7
Összesen	106

A területi oktatási főosztálytól évente megkért statisztikai adatok alapján megállapíthatjuk, hogy egy évtized alatt jelentősen megnőtt a magyar tannyelvű oktatási intézmények száma, megszűntek az orosz–magyar tannyelvű oktatási intézmények, és jelentősen csökkent az ukrán–magyar tannyelvű intézmények száma.

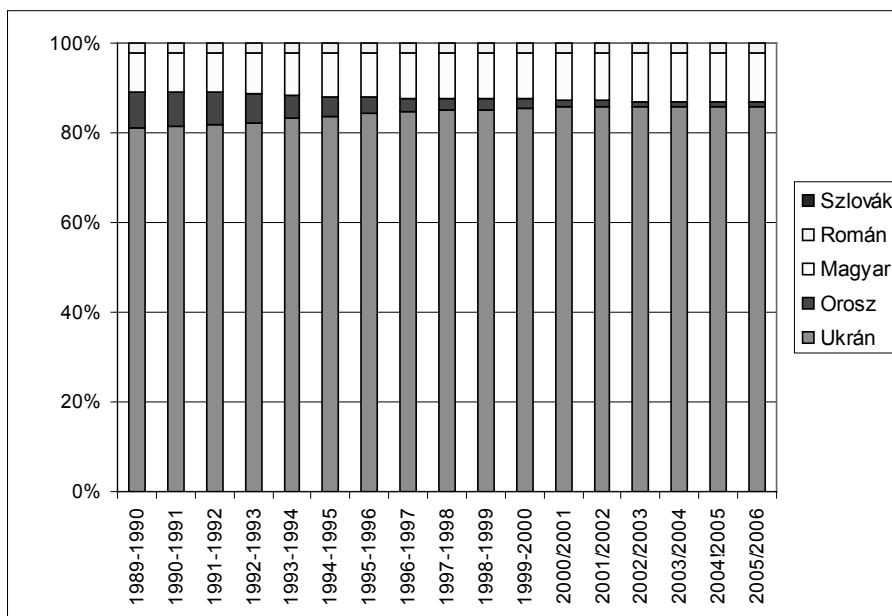
A tanulólétszámra vonatkozó táblázat alapján azt is megállapíthatjuk, hogy növekedett a magyar tannyelvű osztályban tanulók száma az évtized alatt. Míg az 1989/90-es tanévben a magyar tannyelvű osztályokba (1–12. osztály) 17 275 tanuló járt, ami a kárpátaljai iskolások 8,4%-át tette ki, addig az 1999/2000-es tanévben a tanulók száma 21 034 volt, vagy 10,3 %, tehát majdnem elérte a kárpátaljai magyarok részarányát, a 12%-ot. Azt is megállapíthatjuk, hogy legalább ilyen arányban csökkent az orosz tannyelvű osztályok tanulóinak száma. Jól érzékelhető ez a folyamat a táblázat adatai alapján készült diagramon.

15. táblázat. A kárpátaljai iskolák tanulói létszámának aránya az oktatás nyelve szerint 1989–2005 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	1989– 1990	1990– 1991	1991– 1992	1992– 1993	1993– 1994	1994– 1995	1995– 1996	1996– 1997
ukrán	166 245	166 693	166 198	167 330	168 764	171 001	173 344	175 225
orosz	16 598	15 874	14 809	12 839	10 585	8 925	7 655	6 313
magyar	17 275	17 619	17 969	18 711	19 074	19 642	20 044	20 727
román	4 827	4 622	4 355	4 483	4 464	4 460	4 514	4 568
szlovák				12	18	25	32	32

	1997– 1998	1998– 1999	1999– 2000	2000– 2001	2001– 2002	2002– 2003	2003– 2004	2004– 2005	2005– 2006
ukrán	177 535	177 375	175 228	174 700	171 600	167 500	162 800	157 800	151 800
orosz	5 254	4 675	4 074	3 400	2 900	2 600	2 300	2 000	1 800
magyar	21 159	21 431	21 034	20 900	20 900	20 900	20 200	19 600	18 900
román	4 594	4 610	4 525	4 600	4 600	4 400	4 300	4 200	4 100
szlovák	54	71	87	102	81	92	97	38	45

4. ábra. A kárpátaljai iskolák tanulólétszámának megoszlás az oktatás nyelve szerint 1989–2005 között (Orosz 2005)

16. táblázat. A tanulólétszám alakulása a kárpátaljai iskolákban százalékban

(Orosz 1989–2005)

	1989–90	1997–98	1998–99	1998–99	2000–01	2001–02	2002–03	2003–04	2004–05	2005–06
ukrán	81,12%	85,11%	85,21%	85,50%	85,76%	85,77%	85,68%	85,82%	85,93%	85,94%
orosz	8,10%	2,52%	2,25%	1,99%	1,67%	1,45%	1,33%	1,21%	1,09%	1,02%
magyar	8,43%	10,14%	10,30%	10,26%	10,26%	10,45%	10,69%	10,65%	10,67%	10,70%
román	2,36%	2,20%	2,21%	2,21%	2,26%	2,30%	2,25%	2,27%	2,29%	2,32%
szlovák		0,03%	0,03%	0,04%	0,05%	0,04%	0,05%	0,05%	0,02%	0,03%

Megvizsgálva a táblázatokban feltüntetett adatokat, megállapíthatjuk, hogy a rendszerváltás óta abszolút számokban kifejezve 1625-tel nőtt a magyar iskolákba járó tanulók száma, ami mintegy 10-15%-os növekedést jelent a különböző években. Figyelembe véve azt, hogy Kárpátalján a magyarok részaránya 12,4%-ot tesz ki a 2001-es népszámlálás szerint, a magyarok részaránya a magyar tagozatokon nem éri ezt el (10,7%). Ezt a helyzetet rendítették meg a 2007–2008-as miniszteri rendeletek.

A kárpátaljai iskolákba járó gyerekek megoszlása az oktatási nyelv alapján azt mutatja, hogy 2007-ig növekedett a tanulói létszám a magyar tagozatokon,

ami az elmúlt évek pozitív magyar–magyar kisebbségpolitikájának (státustörvény, magyarországi továbbtanulási lehetőségek stb.), valamint Magyarország mint EU-s állam státusának, presztízsének tudható be. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol a 1944 után nem szervezetek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak (Körösmező, Rahó, Huszt, Gyertyánliget, Szolyva). A szórványvidéken megerősödött az intézményi iskolai képzés. Míg a szovjetrendszerben csak Aknaszlatinán, Técsőn, Visken működtek magyar iskolák, úgy 1992 után már Huszton, Rahón, Körösmezőn, Gyertyánligeten, Szolyván is indítottak magyar tannyelvű osztályokat. A Felső-Tisza-vidéken főleg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a római katolikus egyház, Szolyván a Kárpátaljai Református Egyház, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség támogatásával működnek ezek az intézmények. Ezt a folyamatot lezártnak tekinthetjük egyelőre, mert az emelt szintű érettségi bevezetésének és a 461-es számú rendelet következtében a szülők egy része gyermeke boldogulása érdekében az ukrán oktatási intézményekbe írtatták be/át csemetéiket a 2008/2009-es tanévben.

17. táblázat. Beiskolázás 2008-ban, Beregszászi járás és Beregszász városa

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy.	ukr.	Σ
1.	Bátyúi Középiskola	15	0	15	14	0	14
2.	Beregszászi 3. Sz. Középiskola	12	17	29	6	15	21
3.	Beregszászi 4. Sz. Középiskola	43	0	43	39	0	39
4.	Beregszászi 8. Sz. Középiskola	11	0	11	12	0	12
5.	Gáti Középiskola	35	0	35	34	0	34
6.	Vári Középiskola	42	0	42	48	0	48
7.	Makkosjánosi Középiskola	8	28	36	9	20	29
8.	Mezőkaszonyi Középiskola	14	0	14	33	0	33
9.	Nagyberegí Középiskola	34	16	50	18	13	31
10.	Nagymuzsalyi Középiskola	12	9	21	8	14	22
11.	Tiszacsomai Középiskola	14	0	14	6	13	19
12.	Badaló Általános Iskola	19	0	19	13	0	13
13.	Benei Általános Iskola	10	0	10	11	0	11
14.	Beregdédai Általános Iskola	27	3	30	18	6	24
15.	Beregsomi Általános Iskola	7	0	7	8	0	8
16.	Beregszászi 6. Sz. Ált. Isk.	24	0	24	25	0	25
17.	Beregszászi 7. Sz. Ált. Isk.	38	0	38	30	0	30
18.	Beregszászi 9. Sz. Ált. Isk.	8	0	8	5	0	5
19.	Beregszászi Bentlakásos Ált.Isk.	13	15	28	8	13	21
20.	Beregújfalui Általános Iskola	12	0	12	12	8	20
21.	Borzsovai Általános Iskola	7	0	7	9	0	9
22.	Bótrágyi Ált. Isk. magyar–ukrán	12	4	21	9	11	20

23.	Csetfalvai Általános Iskola	8	0	8	5	0	5
24.	Csonkapapi Általános Iskola	8	0	8	11	0	11
25.	Guti Általános Iskola	12	0	12	16	0	16
26.	Halábori Általános Iskola	6	0	6	5	0	5
27.	Haranglábi Általános Iskola	5	1	6	5	0	5
28.	Hetyeni Általános Iskola	5	0	5	5	0	5
29.	Kígyósi Általános Iskola	2	0	2	5	0	5
30.	Kisbégányi Általános Iskola	27	0	27	14	6	20
31.	Mezőgecei Általános Iskola	5	0	5	3	0	3
32.	Nagybégányi Általános Iskola	6	1	7	11	9	20
33.	Rafajnaújfalui Általános Iskola	8	0	8	7	0	7
34.	Sárosroszi Általános Iskola	14	0	14	8	0	8
35.	Zápszonyi Általános Iskola	19	0	19	15	0	15
36.	Asztélyi Elemi Iskola	3	0	3	2	0	2
37.	Macsolai Elemi Iskola	0	0	0	0	0	0
	Beregszászi járás összesen	545	90	627	487	128	615

18. táblázat. Beiskolázás 2008-ban, Ungvári járás, körzet

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy.	ukr.	Σ
1.	Csapi 2. Sz. Középiskola	31	0	31	32	0	32
2.	Eszenyi Középiskola	26	0	26	12	0	12
3.	Koncházai Középiskola	11	2	13	8	7	15
4.	Nagydobronyi Középiskola	65	8	74	64	8	72
5.	Sislóci Középiskola	6	8	14	7	8	15
6.	Szürtei Középiskola	10	7	17	12	14	26
7.	Ungvári Középiskola	47	0	47	29	0	29
8.	Kincseshomoki Ált. Isk.	8	0	5	10	10	20
9.	Kisdobronyi Általános Iskola	17	0	17	24	0	24
10.	Kisgejőci Középiskola	12	0	12	8	0	8
11.	Nagygejőci Általános Iskola	5	0	5	7	0	7
12.	Palágykomoróci Általános Iskola	5	0	5	5	0	5
13.	Ráti Általános Iskola	15	4	19	14	2	16
14.	Szalócai Általános Iskola	5	0	5	8	0	8
15.	Tiszaágteleki Általános Iskola	9	0	9	11	0	11
16.	Tiszaásványi Általános Iskola	10	0	10	8	0	8
17.	Tiszasalamoni Általános Iskola	8	2	10	7	5	12
18.	Császlóci Elemi Iskola	2	0	2	1	0	1
19.	Gálocsi Elemi Iskola	5	0	5	6	0	6
20.	Korláthelmeci Elemi Iskola	0	0	0	0	0	0
21.	Pallói Elemi Iskola	2	0	2	2	0	2
	Ungvári járás összesen	299	29	318	275	54	329

19. táblázat. Beiskolázás 2008-ban, Nagyszőlősi járás

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy.	ukr.	Σ
1.	Feketeardói Középiskola	15	17	32	9	25	34
2.	Nagypaládi Középiskola	19	0	19	23	0	23
3.	Nevetlenfalui Középiskola	11	10	21	7	10	17
4.	Nagyszőlősi Középiskola	35	0	35	19	0	19
5.	Péterfalvai Középiskola	16	0	16	19	0	19
6.	Salánki Középiskola	15	15	30	12	21	33
7.	Tiszaújlaki Középiskola	16	0	16	19	0	19
8.	Aklihegyi Általános Iskola	9	0	9	8	0	8
9.	Fertőszalmási Általános Iskola	8	0	8	7	0	7
10.	Forgolányi Általános Iskola	6	0	6	6	0	6
11.	Gyulai Általános Iskola	12	0	12	17	0	17
12.	Tiszabökényi Általános Iskola	42	0	42	21	0	21
13.	Tiszakeresztúri Ált. Iskola	8	0	8	6	0	6
14.	Tiszaújhegyi Általános Iskola	5	23	28	3	20	23
15.	Verbőci Középiskola	12	15	27	15	10	25
16.	Csepei Általános Iskola	5	18	23	0	32	32
17.	Akli Elemi Iskola	6	0	6	4	0	4
18.	Újakli Iskola	1	0	1	0	1	1
19.	Mátyfalvai Általános Iskola	3	9	12	2	18	20
20.	Batári Elemi Iskola	9	0	9	6	0	6
Nagyszőlősi járás összesen		238	107	370	203	137	340

20. táblázat. Beiskolázás 2008-ban, Munkácsi járás, körzet

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy.	ukr.	Σ
1.	Barkaszoói Középiskola	20	10	30	31	9	40
2.	Derceni Középisk.	37	0	37	37	0	37
3.	Munkácsi Középiskola	33	0	33	43	0	43
4.	Beregrákosi Általános Iskola	16	0	16	17	0	17
5.	Csongori Általános Iskola	30	0	30	34	0	34
6.	Fornosi Általános Iskola	16	0	16	14	0	14
7.	Izsnyétei 2. Sz. Ált. Iskola	11	0	11	13	0	13
8.	Munkácsi 14. Sz. Ált. Iskola	56	0	56	67	0	67
9.	Szernyei Általános Iskola	37	0	37	32	0	32
10.	Szolyvai óvoda-iskola	3	0	3	5	0	5
Összesen		259	10	269	293	9	302

21. táblázat. Beiskolázás 2008-ban, Felső-Tisza-vidék

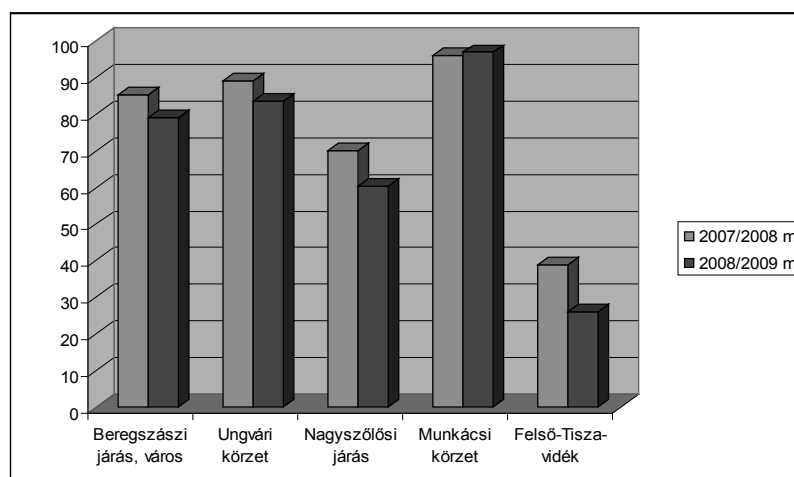
(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy	ukr.	Σ
1.	Aknaszlatinai Középiskola	17	0	17	15	0	15
2.	Técsői Középiskola	23	0	23	10	0	10
3.	Viski Középiskola	40	0	40	31	0	31
4.	Husztí Középiskola	5	0	5	0	0	0
5.	Rahói Középiskola	5	63	68	5	89	94
6.	Gyertyánliget	0	32	32	0	37	37
7.	Körösmező	0/7	46	46	0/9	48	48
	Összesen	90	141	231	61	174	235

22. táblázat. Beiskolázás körzetenként, 2008

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

№	Iskola neve	2007/2008			2008/2009		
		magy.	ukr.	Σ	magy.	ukr.	Σ
1.	Beregszászi járás, város	545	94	639	487	128	615
2.	Ungvári körzet	299	36	335	275	54	329
3.	Nagyszőlősi járás	253	107	360	205	135	340
4.	Munkácsi körzet	259	10	269	293	9	302
5.	Felső-Tisza-vidék	90	141	231	61	174	235
	Összesen	1446	388	1834	1321	500	1821

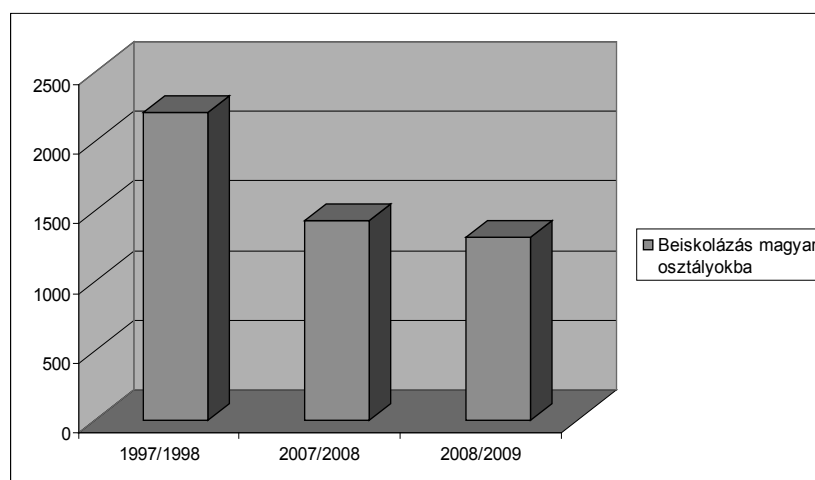
5. ábra. Beiskolázás változása százalékban körzetenként a 2007–2008-as években

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

23. táblázat. Magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott gyerekek beiskolázási számának változása 1997–2008 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	1997/1998	2007/2008	2008/2009
Beiskolázás magyar osztályokba	2203	1446	1321
Beiskolázás magyar osztályokba (%)	100	66	60

6. ábra. Magyar tannyelvű osztályokba beiskolázott gyerekek beiskolázási számának változása 1997–2008 között

Számos faluban (például Koncházán, Badalóban, Szürtében, Bótrágyon) a magyar tagozatra alig vagy egyáltalán nem jár magyar gyermek, a roma szülők iskolaválasztásának köszönhetően maradt fenn a magyar oktatás. Huszton nem indult magyar első osztály, Técsőn alig tudták megszervezni. Szürtében a 2008/2009-es tanévben nem indult 10. osztály, mert az általános iskola után elvitték a gyerekeket más oktatási intézménybe. Az oktatási-nevelési támogatás jelenlegi rendszere sem kedvez a városi magyar iskolák, valamint a városközeli, kis létszámú elemi és általános iskolák számára. Az iskolák igazgatóinak elmondása szerint sok szülő, annak ellenére, hogy lenne lehetősége gyermeke számára anyanyelvű oktatási intézményt választani, a közeli ukrán iskolát választja, ahol tantárgyként heti egy-két órában tanítják a magyart, mégis megkapják a támogatást. Ez kétszeresen sújtja a magyar iskolákat. Egyrészt negatívan hat presztízsükre, másrészt az elvitt gyerekek miatt megszűnhet az osztály, mert az osztály indításához szükséges minimum alá csökkenhet a tanulói létszám a kisebb településeken, veszélyeztetve ezen intézmények létét. (Bene, Halábor, Kígyós, Asztély, Ardó stb.) A beiskolázási mutatók szerint, ha nem változik a helyzet, a következő évtizedben átrendeződhet a magyar oktatás intézményi hálózata Kárpátalján. Megszűnhetnek

elemi iskolák, elemivé válhatnak általános iskolák, és általános iskolává fokozódhatnak középiskolák. A folyamatot elősegíti az oktatási rendelet¹¹⁹, amely alapján 2010-ig az oktatási intézményeknek profilt kell választani, vagyis az oktatás a felső évfolyamokon szakirányú lehet (általános, humán, reál, természettudományi, szakmai, művészeti). A párhuzamos osztályokkal nem rendelkező kis létszámú iskolák nehezen tudják ezt megvalósítani, így nagy valószínűséggel kialakulnak azok az iskolaközpontok, amelyek a felső tagozatban több párhuzamos osztályt tudnak indítani, megközelíthetők tömegközlekedéssel, vagy iskolabusszal, esetleg kollégiummal rendelkeznek.

Új kihívást jelent az ország legutóbbi éveiben hozott szociálpolitikai rendelkezés, amely a népesség csökkenését kívánta lassítani. Az ukrán állam a kisgyermekes családokat segítő törvény¹²⁰ értelmében, a legutóbbi végrehajtási rendelet szerint azokat a családokat, ahol 2007. december 31. után gyermek születik, jelentős anyagi támogatásban részesítik. Az első gyermek esetén 12 240 UAH (mintegy 1700 eurót tett ki a kihirdetéskor, a gazdasági válság előtt), a második gyermek születésekor 25 000 UAH (kb. 3570 euró), a harmadik és további gyermek születése után 50 000 UAH (7140 euró). A támogatások egy részét egy összegben kapják meg, a többit havi bontásban. Az első gyermeknél egy összegben 4 800 UAH, a többit egy éven keresztül havi 620 UAH-s részletekben, második gyermeknél egy összegben 4 840, a többit 24 hónapon keresztül. A rendeletnek köszönhetően a szülési kedv elsősorban a romák körében nőtt meg, akik gyermekeiket magyar osztályokba járatják, és néhány éven belül megváltoztatják egyes településeken a tanulók arányát, ami újabb szakmai kihívást jelent a kárpátaljai magyar iskolákban dolgozó pedagógusok és iskolák számára. Erre célszerű lenne felkészíteni az iskolákat és a pedagógusokat.

Az általános középiskolák mellett a területen működik néhány tehetséggondozó intézmény. Az ukrán oktatási rendszerben ezeket líceumoknak, gimnáziumoknak hívják. Kárpátalján két állami magyar tannyelvű nyolcosztályos gimnázium működik, az egyik Ungváron, a másik Beregszászon. Egy líceumot, a Técsőit, szintén az állam működteti, míg a református egyház három, a római és a görög katolikus egyházak egy-egy líceumot tartanak fenn. A nem állami, tehát az egyházak által létrehozott intézmények az államtól alaptámogatást kapnak az állam által előírt kötelező tantárgyak tanítására. Az egyház által felvállalt további órák tiszteletdíját, az intézmény üzemeltetését, a kollégiumi ellátás költségeit az alapítók fedezik. Az intézményeket 5 évente akkreditálják, teljes körű ellenőrzéssel vizsgálják, hogy megfelelnek-e az állami követelményeknek.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a beiskolázott tanulók milyen arányban képviseltetik magukat az érettségiző osztályokban. Azok a tanulók, akik a 2000/2001-es tanévben érettségiztek, az 1990/1991-es tanévben kezdték meg tanulmányaikat az oktatási rendszer szerkezete szerint. Vessük össze az elmúlt öt esztendőben érettségizettek számát a beiskolázás számaival.

¹¹⁹ Risennya kolegiji mon Ukrajinu N 4/11-2 vid 24.04. 2008 r. „Pro szhvalennya haluzevoji programi vprovadzennya profiljnoho navcsannya na 2008-2010 roki. In: IZMONU, n 16-17, 2008 r. p. 3-15.

¹²⁰ Zakon Ukrajinu „O gosudarstvennoj pomosci szemjam sz gyetymu „ot 21.11.92 g. N 2811-XII.

24. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint 2001–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	2000– 2001	2001– 2002	2002– 2003	2003– 2004	2004– 2005	2005– 2006	2006– 2007
ukrán*	10 125	10 511	11 115	11 624	11 793	11 175	11 209
orosz	359	254	244	235	214	152	149
magyar*	989	1 052	1 292	1 376	1 263	1 196	1 221
román	118	140	151	161	172	190	212
szlovák	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	11 591	11 957	12 802	13 396	13 442	12 713	12 747

*Közülük a liceumokban, gimnáziumokban, a 12. osztályból érettségizettek száma:

magyar	69	103	136	134	108	113	142
ukrán	0	0	0	0	0	0	44

25. táblázat. A kárpátaljai iskolákban érettségizettek száma az oktatás nyelve szerint százalékban (2001–2007)

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	2000– 2001	2001– 2002	2002– 2003	2003– 2004	2004– 2005	2005– 2006	2006– 2007
ukrán	87,35%	87,91%	86,82%	86,77%	87,73%	87,90%	87,93%
orosz	3,10%	2,12%	1,91%	1,75%	1,59%	1,20%	1,17%
magyar	8,53%	8,80%	10,09%	10,27%	9,40%	9,41%	9,58%
román	1,02%	1,17%	1,18%	1,20%	1,28%	1,49%	1,66%
szlovák	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%		0,00%	0,00%

26. táblázat. Az első osztályba beiskolázott tanulók száma 1989–1994

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	1989–1990		1990–1991		1991–1992		1992–1993		1993–1994		1994–1995	
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
ukrán	17454	82, 0	18765	83, 1	17670	82, 8	18856	84, 2	18899	84, 4	19231	85, 0
orosz	1399	6, 6	1200	5, 3	1007	4, 7	682	3, 0	546	2, 4	472	2, 1
magyar	1913	9, 0	2147	9, 5	2160	10, 1	2311	10, 3	2442	10, 9	2440	10, 8
román	525	2, 5	476	2, 1	491	2, 3	533	2, 4	492	2, 2	466	2, 1
szlovák							12	0, 05	7	0, 03	8	0, 04
Összesen	21291		22588		21328		22394		22386		22617	

1 – fő; 2 – %-ban

27. táblázat. A magyar iskolákba beiskolázott és közülük érettségizettek aránya 2002–2007 között

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

	2001–2002	2002–2003	2003–2004	2004–2005	2005–2006	2006–2007
1. oszt.	1913	2147	2160	2311	2442	2440
11. oszt.	1052	1292	1376	1263	1196	1221
Különbség	861	855	784	1040	1246	1219
%	55	60	64	55	49	50

Megállapíthatjuk, hogy a magyar tannyelvű első osztályokba beiskolázott tanulók nagy része (mintegy 50%-a) nem jut el az érettségiig. Elképzelhető, hogy egy részük a 9. osztály után technikumokban, ahogy most nevezik: I–II. fokozatú felsőoktatási intézményekben folytatják tanulmányaikat, amit a felsőoktatás tárgyalásakor megvizsgálunk.

A magyar iskolákban érettségizettek eredményességéről megbizonyosodhunk a 2008-ban tett emelt szintű érettségik vizsgaeredményei alapján, amit az oktatási minisztérium közzétett a tesztközpont honlapján.¹²¹ A 2008-as évben csak az emelt szintű érettségi alapján felvételizhettek a diákok. Minden felsőoktatási intézmény csak az emelt szintű vizsgaközpontokban kiállított, egy évre érvényes okiratok, úgynevezett „szertifikátok” alapján vehette fel hallgatókat, saját belső vizsgát nem szervezhetett. Minden főiskola mindegyik szakára kötelező volt az ukrán emelt szintű érettségi, melynek tartalmi követelményeit az ukrán tannyelvű iskolák tanterveihez igazították. A szervezők nem azt kérték számon a nemzetiségi iskolák diákjaitól, amit tanultak, hanem a kisebbségieknek is az ukrán iskolák tanterve szerint összeállított tesztek alapján kellett vizsgáznuk. A szaktárgyakból lefordították a teszteket, így a tesztelmélet szerinti adatfelvételi objektivitást ebben az esetben betartották. Aki nem ért el az emeltszintű érettségin a 200 pontból minimum 124 pontot, nem nyújthatta be felvételi kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, még a magyar nyelvű főiskolára vagy tagozatokra sem.

Nézzük, hogyan teljesítettek a magyar tagozatokon érettségizők az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettekhez képest. Ukrajnában 12-es skálán értékelik a tanulók tudását. A tizenkettes rendszerben a 4-es osztályzat számít pozitív érdemjegynek. A teszteken az alábbi táblázat alapján konvertálták az elért eredményeket érdemjegyekké. A tesztek maximális pontértéke 200 volt, de ebből mindenkinek megelégeztek 100 pontot, így lényegében 100 pontos teszteket kellett kitölteni a jelentkezőnek.

28. táblázat. Az emelt szintű érettségi s egyben felvételi vizsgatesztek értékelési rendszere 2008-ban

	1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ukrán	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
matematika	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200

¹²¹ www.testportál.gov.ua

kémia	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
biológia	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
történelem	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
földrajz	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
fizika	100–123	124–135	136–150	151–161	162–172	173–183	184–190	191–195	196–199	200

Az ukrán nyelvből és irodalomból a magyar osztályokban érettségizők az alábbi eredményt érték el.

29. táblázat. Az ukrán nyelv és irodalom vizsga eredményei líceumok szintjén

Az intézmény neve	Érettségizők száma	Bejelentkeztek emelt szintűre											
			100–123,5	%	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
			1–3		4	5	6	7	8	9	10	11	12
Munkácsi Líceum	13	11	2	18	2	2	2	2	1	0	0	0	0
Nagyberegí Líceum	31	31	9	29	5	6	9	1	1	0	0	0	0
Beregszászi Magyar Gim.	44	42	14	33	13	8	5	1	1	0	0	0	0
Péterfalvai Líceum	26	26	10	38	8	7	1	0	0	0	0	0	0
Nagydobronyi Líceum	36	36	14	39	10	9	3	0	0	0	0	0	0
Karácshalvai Líceum	19	18	10	56	6	2	0	0	0	0	0	0	0
Técsői Líceum	38	38	22	58	10	5	1	0	0	0	0	0	0
Jánosi Líceum	21	1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	228	203	82	40	54	39	21	4	3	0	0	0	0

30. táblázat. Magyar tannyelvű általános középiskolák eredményei

Az intézmény neve	Érettségizők száma	Bejelentkeztek emelt szintűre											
			100–123,5	%	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
			1-3		4	5	6	7	8	9	10	11	12
Aknaszlatinai Középiskola	17	11	0	0	2	7	2	0	0	0	0	0	0
Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola	28	22	4	18	8	7	1	0	2	0	0	0	0
Ungvári 10. Sz. Középiskola	57	49	9	18	8	15	8	5	3	1	0	0	0
Técsői 3. Sz. Középiskola	22	21	4	19	2	8	6	1	0	0	0	0	0
Nagydobronyi Középiskola	71	14	3	21	4	7	0	0	0	0	0	0	0
Kisgejőci Középiskola	20	13	3	23	7	3	0	0	0	0	0	0	0
Munkácsi 3. Sz. Középiskola	16	16	4	25	4	4	3	1	0	0	0	0	0
Nagyberegí Középiskola	26	15	4	27	11	0	0	0	0	0	0	0	0
Szürtei Középiskola	8	3	1	33	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Csepei Középiskola	7	3	1	33	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Nevetleni Középiskola	20	3	1	33	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Csoma Középiskola	18	3	1	33	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Sislóci Középiskola	12	11	4	36	7	0	0	0	0	0	0	0	0
Viski 2. Sz. Középiskola	14	5	2	40	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Salánki Középiskola	15	14	6	43	3	4	1	0	0	0	0	0	0
Csapi 2. Sz. Középiskola	52	27	12	44	6	4	2	2	1	0	0	0	0
Bátyúi Középiskola	47	27	12	44	8	4	3	0	0	0	0	0	0
Beregszászi 8. Sz. Középiskola	20	6	3	50	3	0	0	0	0	0	0	0	0
Barkaszi Középiskola	28	11	6	55	4	0	1	0	0	0	0	0	0
Beregszász 4. Sz. Középiskola	60	41	25	61	13	2	1	0	0	0	0	0	0
Gáti Középiskola	21	8	5	63	2	0	0	1	0	0	0	0	0
Derceni Középiskola	32	3	2	67	0	1	0	0	0	0	0	0	0

Kaszonyi Középiskola	44	25	17	68	6	2	0	0	0	0	0	0	0
Beregszászi 3. Sz. Középiskola	55	25	18	72	2	5	0	0	0	0	0	0	0
Muzsalyi Középiskola	16	4	3	75	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Eszenyi Középiskola	23	5	4	80	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Nagypaládi Középiskola	22	6	5	83	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Verbóci Középiskola	22	8	7	88	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Újlaki 2. Sz. Középiskola	23	4	4	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Péterfalvai Középiskola	21	1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Vári Középiskola	37	10	10	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jánosi Középiskola	19	2	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Feketeardói Középiskola	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
<i>Összesen</i>	<i>901</i>	<i>416</i>	<i>183</i>	<i>44</i>	<i>112</i>	<i>75</i>	<i>29</i>	<i>10</i>	<i>6</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>

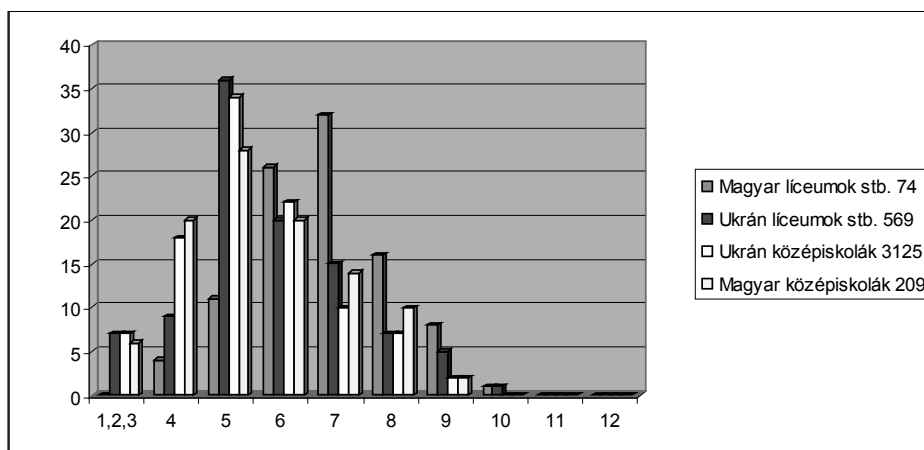
Az eredmények alapján láthatjuk: az ukrán nyelv és irodalom vizsgán elért eredmények miatt a magyar nyelven elvégzett középiskola után a jelentkezők átlag 43%-a nem nyújthatta be kérelmét egyik felsőoktatási intézménybe sem, mert nem érték el a továbbtanuláshoz szükséges minimális pontszámot. Ennek okai között elsősorban az lehet, hogy a szervezők megsértették a mérés mint értékelés jóságmutatóját, vagyis a teszt nem azt mérte a kisebbségek körében, amit mérni akartak. A kérdésekben olyan tananyag szerepelt, amit egyáltalán nem tanultak, nincs az előírt tantervben, ráadásul mindenki számára kötelező volt az ukrán irodalom kérdések sora is, amit nem, vagy alig tanultak a nemzetiségek nyelvén oktató intézményekben. Az eljárással kapcsolatban alapkérdés az is, hogy olyan szinten kell-e ismerni az ukrán irodalmat annak, aki reál vagy műszaki pályára készül, mint az ukrán nyelv és irodalom szakra felvételizőknek, vagy az ukrán vizsga a nyelvismeretet méri-e. Az ukrán tesztek nyelvtani alapon lettek összeállítva, ahelyett, hogy a nyelvi kompetenciát mérték volna. A táblázatok szerint kevesen próbálkoztak a felvétellel a magyar iskolák végzősei közül a kárpátaljai területi átlaghoz képest. Míg az ukrán iskolák végzőseinek mintegy 80%-a bejelentkezett emelt szintű érettségire, addig a magyar tagozatok végzősei közül mindössze 50% (619 érettségiző). A bejelentkezettek közül nem érte el a 4-es osztályzatot 265 fő (43%), így a 2008-as évben 354-en felvételizhettek, vagyis az érettségizők 30%-a, az adott korosztály 16%-a. Az ukrán nyelv oktatásának hiányossága egyetemesnek mondható, és lényegi különbséget nem mutat az általános középiskolák, valamint a tehetséggondozó líceumok, gimnáziumok között. A többi tantárgyból sokkal jobb eredmények születtek, ami az anyanyelvű oktatás

szükségességét támasztja alá. A tárgyszerű összehasonlítás végett a továbbiakban a kárpátaljai eredményeket az alábbi összehasonlításban közöljük:

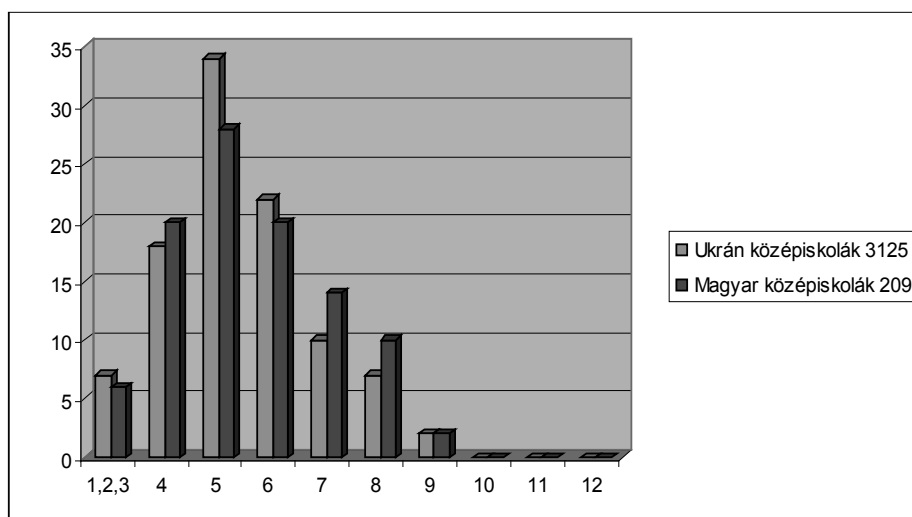
- Magyar líceumok/ ukrán líceumok;
- Magyar középiskolai tagozatok/ ukrán középiskolai tagozatok;
- Magyar iskolák/ kárpátaljai átlag;
- Magyar líceumok/ magyar középiskolák.

31. táblázat. Matematika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

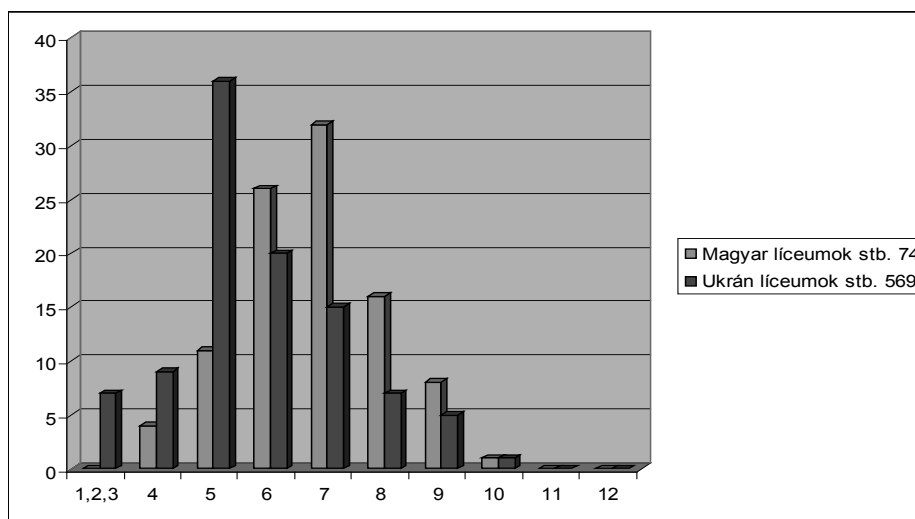
	Vizsgázók	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
		1, 2, 3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Eredményesség – %									
Magyar líceumok stb.	74	0	4	11	26	32	16	8	1	0	0
Ukrán líceumok stb.	569	7	9	36	20	15	7	5	1	0	0
Ukrán középiskolák	3125	7	18	34	22	10	7	2	0	0	0
Magyar középiskolák	209	6	20	28	20	14	10	2	0	0	0

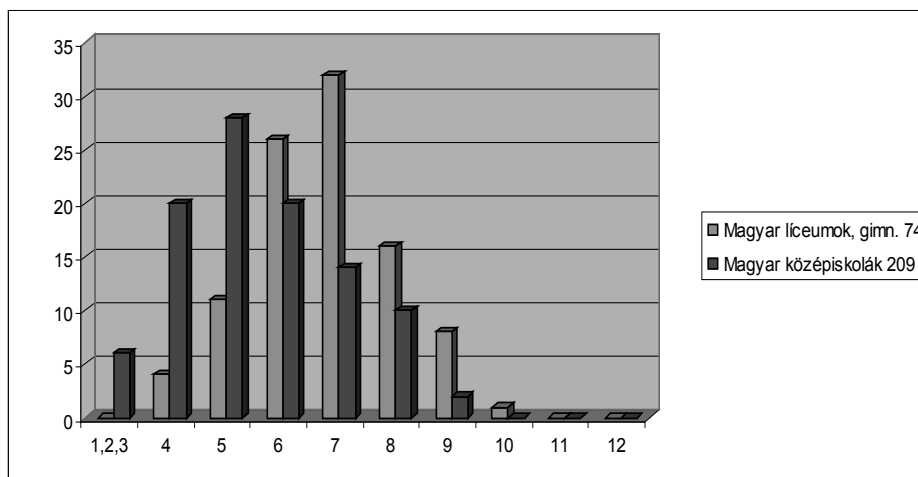
7. ábra. Matematika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

8. ábra. Matematika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

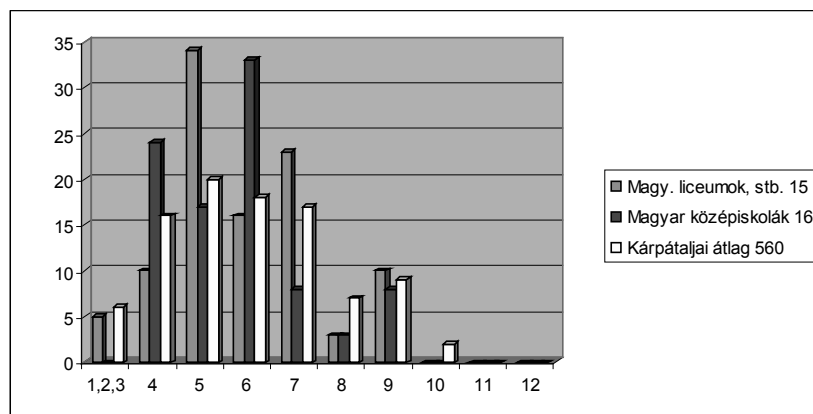
9. ábra. Matematika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

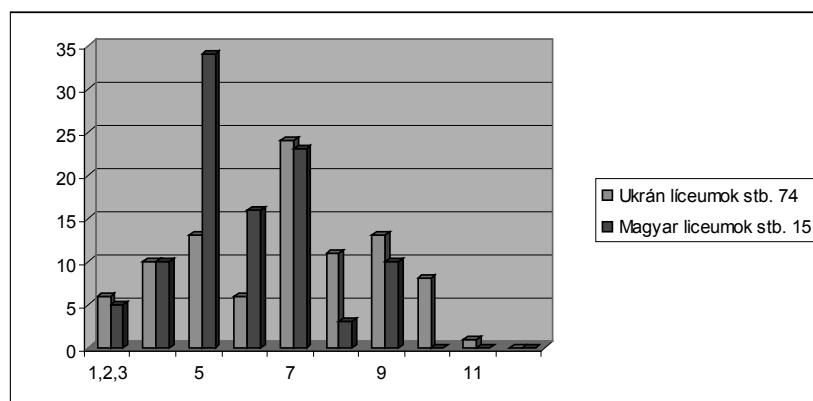
10. ábra. Matematika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

32. táblázat. Kémia emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

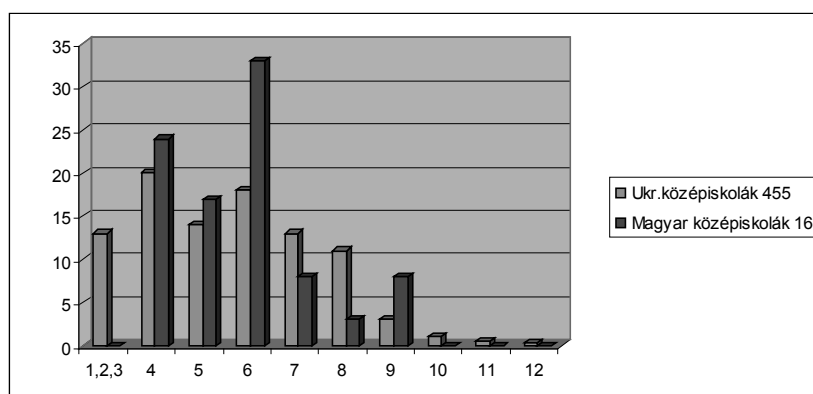
Az intézmény neve	Bejelentkeztek	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
		1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Eredményesség – %									
Ukr. líceumok stb.	74	6	10	13	6	24	11	13	8	1	0
Magy. líceumok stb.	15	5	10	34	16	23	3	10	0	0	0
Ukr. középiskolák	455	13	20	14	18	13	11	3	1	0,5	0,3
Magyar középiskolák	16	0	24	17	33	8	3	8	0	0	0
Kárpátaljai átlag	560	6	16	20	18	17	7	9	2	0.3	0

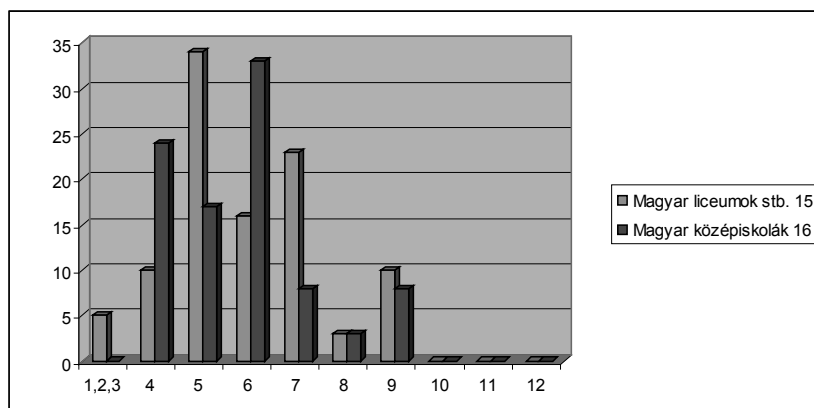
11. ábra. Kémia emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

12. ábra. Kémia emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

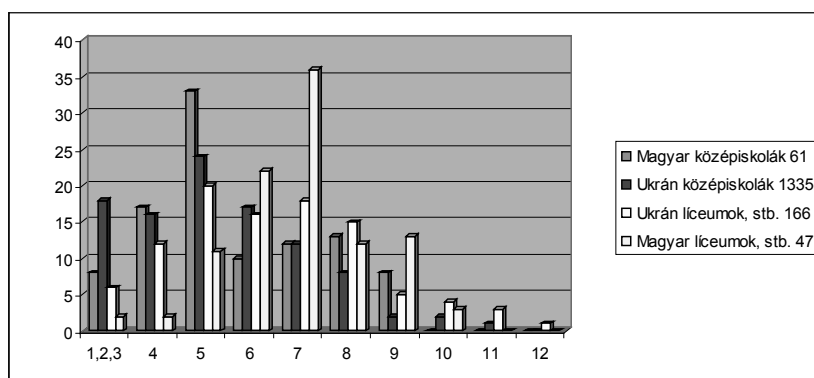
13. ábra. Kémia emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

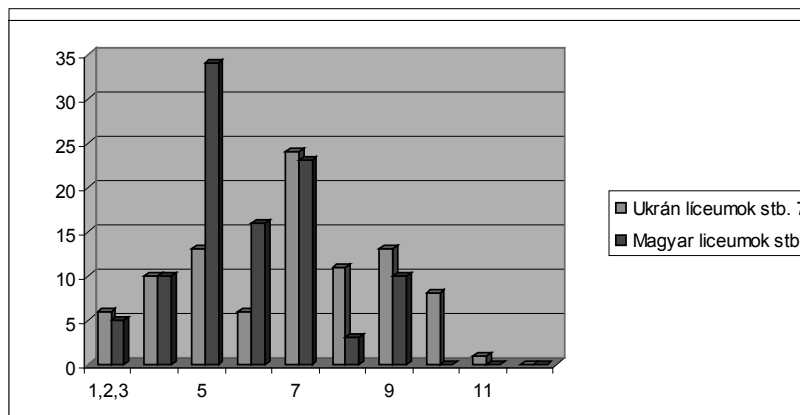
14. ábra. Kémia emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

33. táblázat. Biológia emelt szintű érettségi vizsgák eredményei 2008-ban

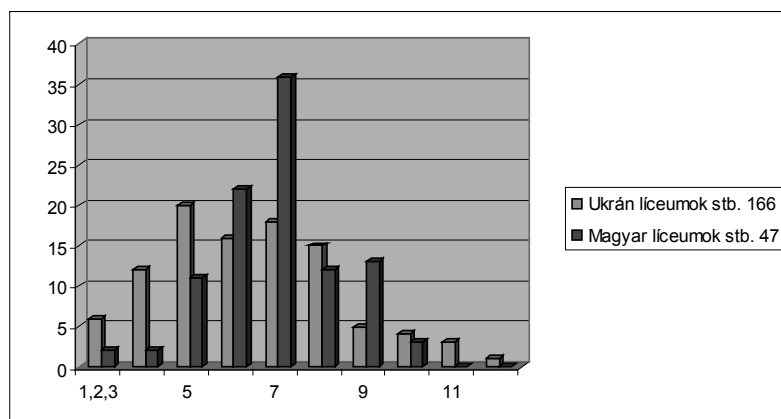
Az intézmény neve	Bejelentkeztek	100–123,5	124–135,5	136–150	150,5–161,5	162–172,5	173–183	183,5–190	190,5–195	195,5–199,5	200
		1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Eredményesség - %									
Magyar középiskolák	61	8	17	33	10	12	13	8	0	0	0
Ukrán középiskolák	1335	18	16	24	17	12	8	2	2	1	0
Ukrán liceumok stb.	166	6	12	20	16	18	15	5	4	3	1
Magyar liceumok stb.	47	2	2	11	22	36	12	13	3	0	0
Kárpátaljai átlag	1611	14	15	25	25	13	9	3	2	1	0.1

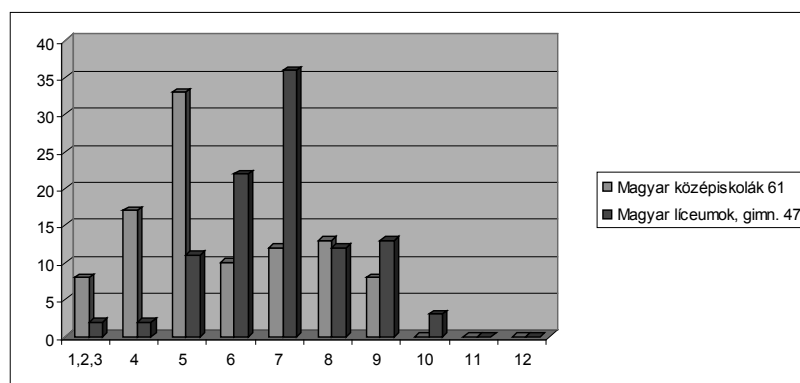
15. ábra. Biológia emelt szintű érettségi vizsgák eredményei 2008-ban

16. ábra. Biológia emelt szintű érettségi vizsgák eredményei 2008-ban

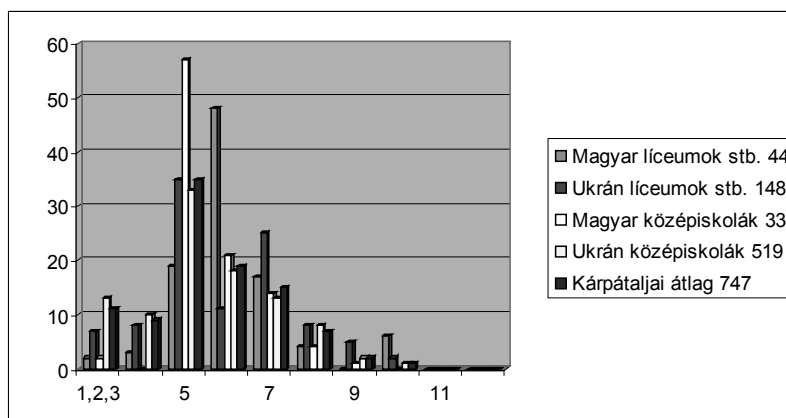
17. ábra. Biológia emelt szintű érettségi vizsgák eredményei 2008-ban

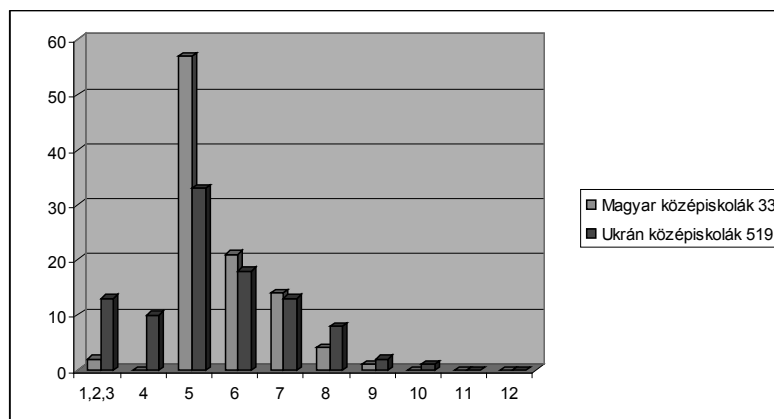
18. ábra. Biológia emelt szintű érettségi vizsgák eredményei 2008-ban

34. táblázat. Fizika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

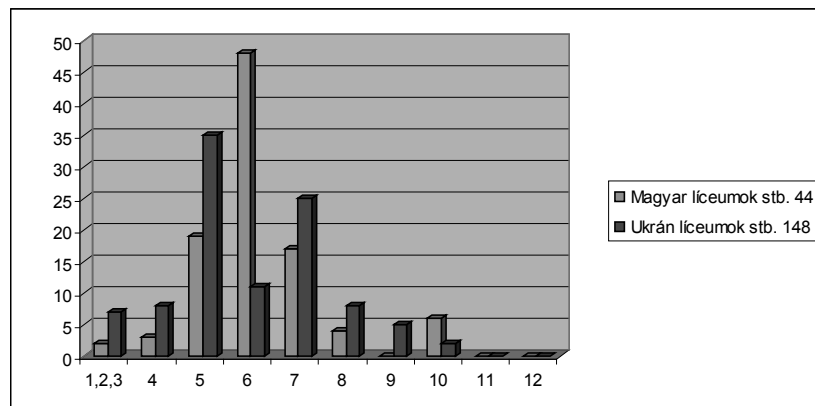
Az intézmény neve	Bejelentkeztek emelt szintűre	100– 123,5	124– 135,5	136– 150	150,5– 166,5	167– 172,5	173– 183	183,5– 190	190,5– 195	195,5– 199,5	200
		1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Eredményesség – %									
Magyar líceumok stb.	44	2	3	19	48	17	4	0	6	0	0
Ukrán líceumok stb.	148	7	8	35	11	25	8	5	2	0	0
Magyar középiskolák	33	2	0	57	21	14	4	1	0	0	0
Ukrán középiskolák	519	13	10	33	18	13	8	2	1	0	0
Kárpátaljai átlag	747	11	9	35	19	15	7	2	1	0	0

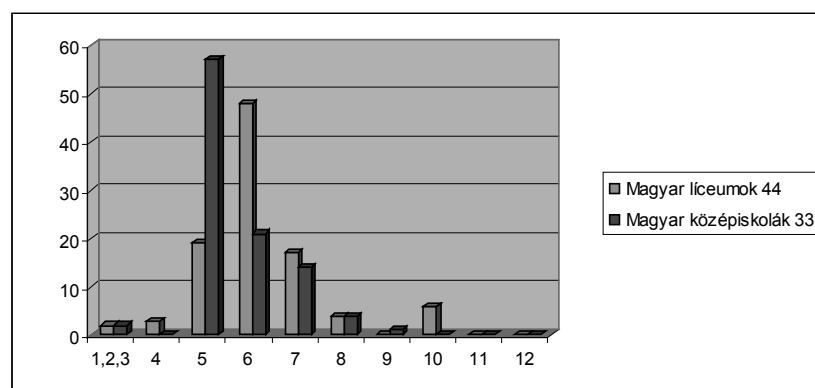
19. ábra. Fizika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

20. ábra. Fizika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

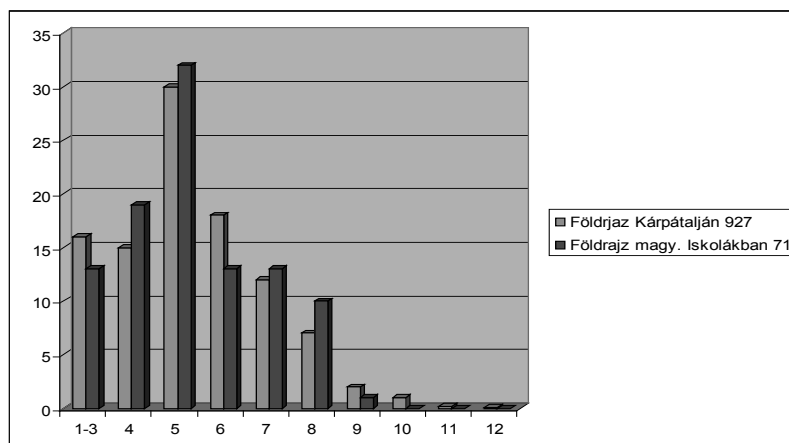
21. ábra. Fizika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

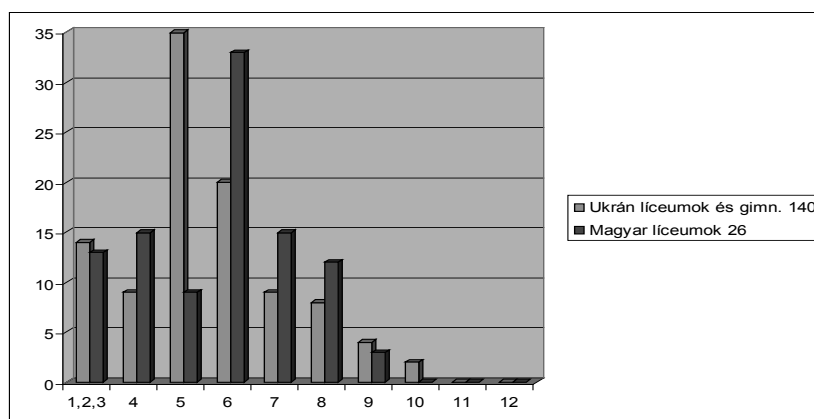
22. ábra. Fizika emelt szintű érettségi eredményei 2008-ban

35. táblázat. Emelt szintű érettségik eredményei földrajzból 2008-ban

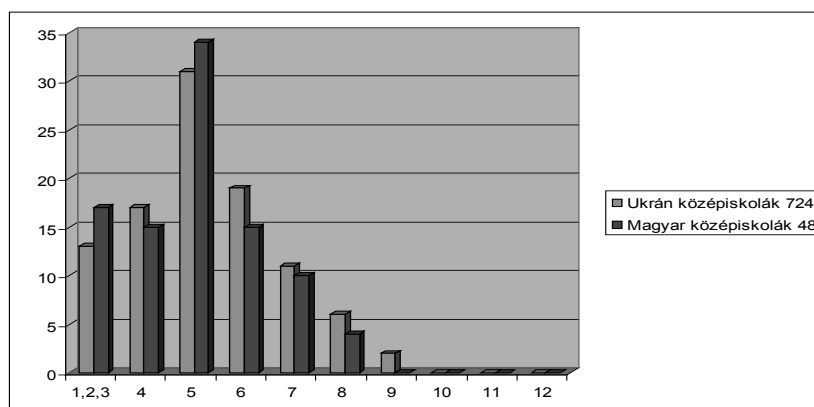
		1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Intézménytípus	Fő	Eredményesség – %									
Ukrán középiskolák	724	13	17	31	19	11	6	2	0	0	0
Ukrán líceumok	140	14	9	35	20	9	8	4	2	0	0
Magyar líceumok	26	13	15	9	33	15	12	3	0	0	0
Magyar középiskolák	48	17	15	34	15	10	4	0	0	0	0
Földrajz Kárpátalja	927	16	15	30	18	12	6	2	1	0,2	0

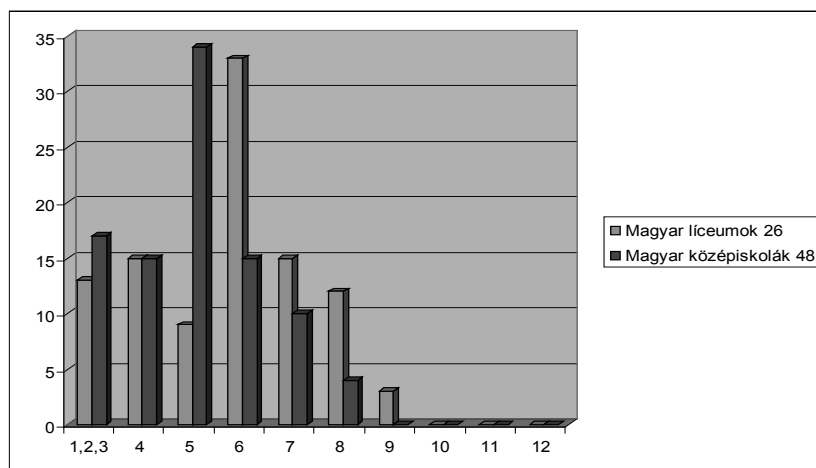
23. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei földrajzból 2008-ban

24. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei földrajzból 2008-ban

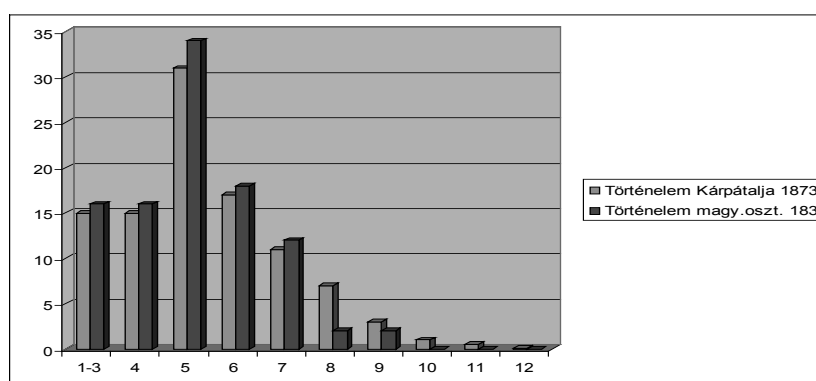
25. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei földrajzból 2008-ban

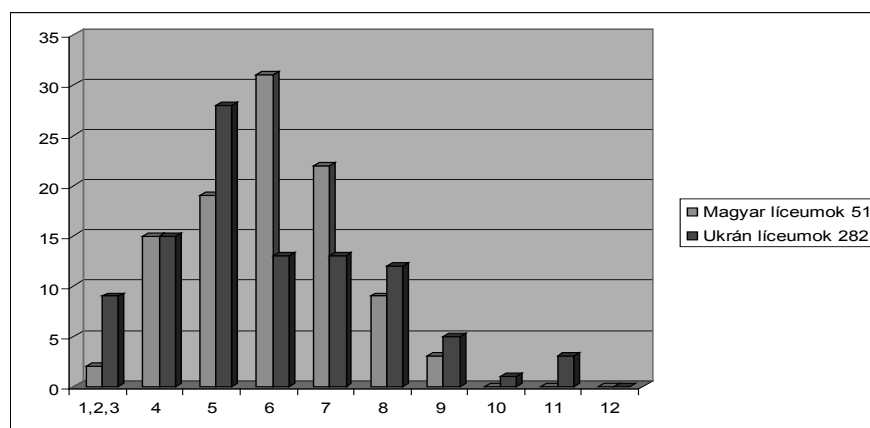

26. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei földrajzból 2008-ban

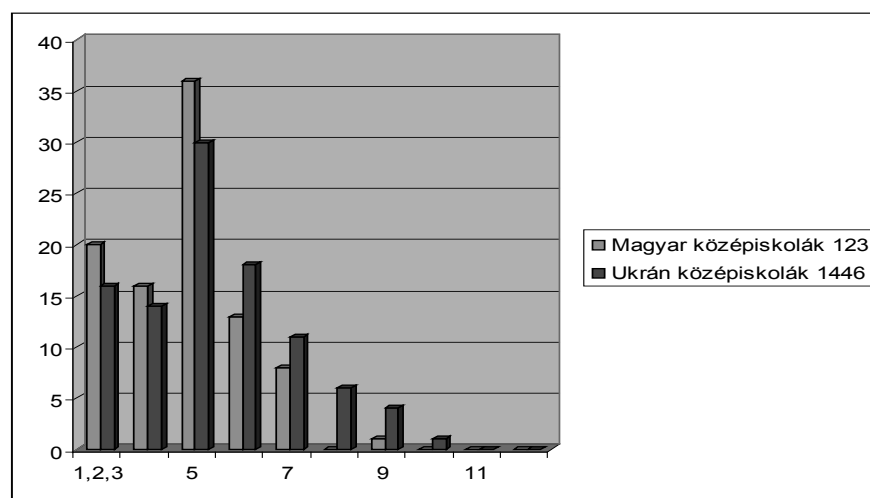
36. táblázat. Emelt szintű érettségik eredményei *Ukrajna története* című tantárgyból 2008-ban

Intézménytípus	Fő	1,2,3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Eredményesség – %									
Magyar középiskolák	123	20	16	36	13	8	0	1	0	0	0
Ukrán középiskolák	1446	16	14	30	18	11	6	4	1	0	0
Magyar líceumok	51	2	15	19	31	22	9	3	0	0	0
Ukrán líceumok	282	9	15	28	13	13	12	5	1	3	0

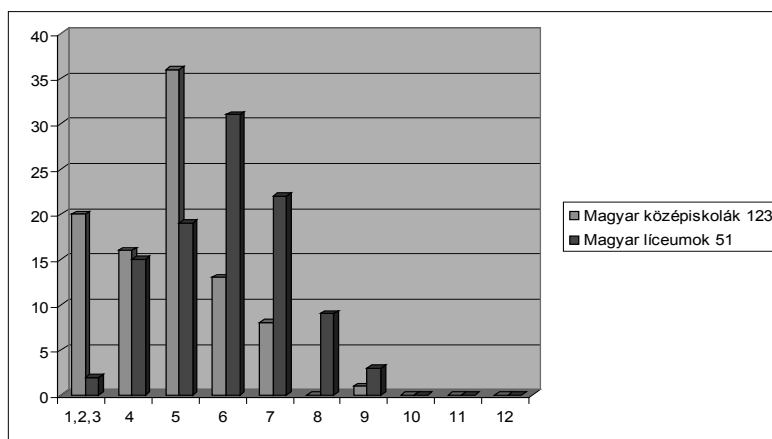
27. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei *Ukrajna története* című tantárgyból 2008-ban

28. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei *Ukrajna története* című tantárgyból 2008-ban

29. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei *Ukrajna története* című tantárgyból 2008-ban

30. ábra. Emelt szintű érettségik eredményei *Ukrajna története* című tantárgyból 2008-ban

Az emelt szintű vizsgák eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb tantárgyból a magyar tananyelvű iskolákban érettségizettek elérik vagy némileg meghaladják az ukrán iskolákban érettségizettek szintjét. Például matematikából, biológiából, fizikából jobb teljesítményt nyújtottak ukrán iskolákban érettségizett kortársaikhoz képest. A líceumokban, gimnáziumokban érettségizettek teljesítménye a tantárgyakból jobb, mint az általános középiskolákban érettségizetteké. Ez természetesnek tekinthető, hiszen a líceumokban és a gimnáziumokban egy előzetese kiválasztás alapján nyernek felvételt a diákok, egy évvel tovább tanulnak¹²², és egyébként is motiváltabbak, mint a középiskolákban tanulók zöme. A líceumok és a gimnáziumok végzősei átlagban jobb teljesítményt nyújtottak, mint a hasonló típusú ukrán nyelven oktató intézmények végzősei. Kevesebb volt a nem teljesítők aránya, de kevesebben érték el 10–12-es osztályzatot is. Ez arra utal, hogy az adott intézményekben nagyobb figyelmet kellene fordítani az egyetemi felkészítésre, az emelt szintű érettségik követelményrendszerének megismertetésére, a tehetséggondozásra, a kötelező tananyag tanítása mellett differenciáltan segíteni a tanulók érdeklődésének és képességeinek megfelelő elmélyülést.

Az oktatás színvonalát befolyásolják az oktatás körülményei, a tanítás tárgyi feltételei, a módszertani ellátottság, a személyi állomány és annak szakmai, pedagógiai felkészültsége. Tekintsük át, mi a helyzet ezen a téren.

Az iskolai tanrend, az óratervek, a tankönyvellátás az egyik alapvető kérdés.

Ukrajna függetlenségi nyilatkozata után, 1991-ben kidolgozták az első önálló óraterveket¹²³, a tantárgyak oktatásának tartalmi követelményeit, programokat¹²⁴, illetve a hozzájuk rendelhető tankönyveket. Ukrajna Oktatási és Tudományos

¹²² Az általános középiskolákban Ukrajnában még 11 évfolyam elvégzése után kaphatnak érettségit a diákok, a líceumokban és a gimnáziumokban azonban 12 évfolyam elvégzése után.

¹²³ Óratervek alatt értjük azt a táblázatot, amelyben feltüntetik évfolyamonként az oktatandó tárgyak listáját és a tantárgyra fordítandó heti óraszámot. Az óratervekhez készül egy értelmezési dokumentum, amelyben leírják a tanév szerkezetét, és tartalmazza azt is, hogy milyen tanulói létszám mellett lehet csoportokra bontani az osztályokat, hány jelentkező esetén lehet osztályt indítani.

¹²⁴ Programoknak nevezik Ukrajnában azokat a dokumentumokat, tanterveket, amelyek egy-egy tantárgy egy-egy tanévre vonatkozó tartalmi leírását összegzik.

Minisztériuma 1992-től kezdve folyamatosan módosítja az új óraterveket a különböző típusú oktatási intézmények számára. Az első években ezek az óratervek átmeneti óratervekként jelentek meg azt sugallva, hogy a végleges óratervek jóváhagyása még nem történt meg. Az óratervek szerkezetileg változtak a szovjet rendszerben használt óratervekhez képest. Struktúráját tekintve két részből állt: az úgynevezett invariáns és variatív tantárgyi csoportokból. Az invariáns tantárgyi csoporthoz tartoznak azok a tantárgyak és a hozzárendelt heti óraszámok, amelyek kötelezően oktatandók minden ukrainai oktatási intézményben, vagyis biztosítják az egyetemességet. Az invariáns órakeretben feltüntetik évfolyamonként azt a heti óraszámot, amit az oktatási intézmények saját belátásuk alapján, esetleg a szülők igényeinek figyelembevételével, a regionális sajátosságok adta különbözőségeikre adott válaszként használhatnak különböző tantárgyak oktatására. Ez utóbbi azt jelenti, hogy ezen óraszámokon belül az iskola tantestületének, igazgatóságának javaslatára, esetleg a szülők igényeinek figyelembevételével például bevezethető lenne *A magyar nép története* című tantárgy, akár kötelező órarend szerinti oktatásként. Az invariáns órakeretet felhasználhatják az oktatási intézmények kiscsoportos fakultációk indítására, felzárkóztató programokra, vagyis egyéni foglalkozásokra a gyengébben teljesítők számára, de tehetséggondozásra is szintén egyéni foglalkozás keretén belül. Az invariáns, vagyis a szabad órák száma évfolyamonként változik, és az első osztályban általában heti két-három órát jelent, ami az érettségit jelentő osztályra elérheti akár a tízet is. Jelentősen változtak az óratervek, amikor az általános közép fokú képzésről szóló oktatási törvényt elfogadták¹²⁵, és ennek értelmében az oktatási rendszer folyamatosan áttérőben van a 12 éves közép fokú oktatásra. Az áttérés a 4+5+3-as struktúrára folyamatosan történik a törvény szerint, ami azt jelenti, hogy 12 év után érettségizhetnek azok a tanulók, akik 2000 után lépnek be az oktatási rendszerbe. Az új típusú oktatási szerkezet új óraterveket igényelt, így 2000-től kezdve (előbb az elemi, majd a felső tagozatok számára is) a minisztérium kidolgozta az új óraterveket. Ezek szerkezetileg a 90-es évek elejének óraterveit tükrözik, tehát megmaradt az oktatás bázisát vagy az országos szinten közös tudásalapot biztosító invariáns rész, és az egyéni igényeket, sajátosságokat tükröző variáns rész. Az új óratervek viszont a tanítandó tantárgyakat műveltségi csoportokra bontva adják meg. A műveltségi csoportok a következők: nyelv és irodalom, társadalomtudomány, esztétika, matematika, természettudományok, technológia, egészségvédelem. A nyelvi, irodalmi tantárgyi csoporthoz tartoznak az alábbi tantárgyak: ukrán nyelv, idegen nyelv, nemzetiségek nyelve, ukrán irodalom, világirodalom, nemzetiségek irodalma. A társadalomtudományi tantárgyi csoport része: Ukrajna története, világtörténet (egyetemes történelem), etika című tantárgyak. Az esztétikai tantárgyi csoporthoz tartozik az ének-zene, vizuális nevelés, kultúrtörténet. A matematika tantárgyi blokk része a matematika, algebra és mértan. A természettudomány tantárgyi csoporthoz tartoznak a természetismeret, biológia, földrajz, fizika, kémia tárgyak. A technológia a kézimunka és az informatika tantárgyakat jelenti. Az egészségvédelem a testnevelésórákat és egészségvédelmi elméleti nevelést jelent. Az új óratervekben jelentős változást hozott az, hogy országos szinten kötelezővé tették az idegen nyelv oktatását az elemi iskola 2. osztályától kezdve. Ez azt jelenti, hogy egy nemzetiségi oktatási

¹²⁵ Закон осшвити про загалну шередну осшвиту N 1642-III, 06.04. 2000r., in. www.mon.gov.ua

intézményben, például a magyar vagy román tannyelvű oktatási intézményben tanuló diákok a második osztálytól kezdve három nyelvet tanulnak: anyanyelvüket, ukrán nyelvet és egy nyugati idegen nyelvet. Az óraterveket vizsgálva egy másik szembetűnő változás, hogy míg az ukrán tannyelvű középiskoláknál a világirodalmat önálló tantárgyként tanítják, addig a nemzetiségi iskolákban a világirodalom a nemzetiségi irodalom részét képezi, azaz integrált irodalomoktatás folyik (emellett ukrán nyelven külön tárgyként ukrán irodalmat is oktatnak az iskolák a kötelező invariáns tárgyak keretén belül). Pedagógiaiilag ez a megoldás nem is lenne rossz, mert egységes irodalomszemléletet nyújt a tanítványoknak, gondot jelent viszont az, hogy a tantárgyra fordítandó óraszám kevesebb, mint az ukrán tannyelvű oktatási intézményekben az ukrán irodalomra és világirodalomra (mint külön tárgyra) adott óraszámok. A 90-es évekhez képest növekedett a tanítandó tantárgyak száma (például megjelent az informatika, az idegen nyelv stb.), ez viszont, mivel a gyermekek megterhelését nem kívánták növelni, csökkentette a szabadon választható órák számát évfolyamonként.

A 2004-es miniszteri rendeletok könyvében jelennek meg az első elfogadott óratervek a 12 évfolyamos oktatási rendszerre vonatkozólag több szakaszban. Először az elemi, vagyis az 1–4. osztályra vonatkozó óraterveket közölték, melyekhez részletes ismertető rendelkezéseket is kiadtak. Az alaptípusos óraterveket három intézményi típusra készítették el: az ukrán tannyelvű oktatási intézmények, a nemzetiségi nyelveken oktató intézmények, illetve az olyan ukrán tannyelvű oktatási intézmények számára, ahol tantárgyként oktatható valamely Ukrajnában élő nemzetiség nyelve. Az óratervek sajátossága, hogy két új tárgy bevezetését teszi kötelezővé a két korábbi tantárgyhoz képest. A második osztálytól kezdve kötelező az idegen nyelv oktatása három éven át: a 2. osztályban heti 1 óra, harmadikban és negyedikben heti 2 óra. A másik tantárgyat *Az ember és a világ* vagy *Én és Ukrajna* címmel teszik kötelezővé a négy évfolyam alatt. Az első és második osztályokban heti egy-egy óra, a harmadik–negyedik osztályokban heti két-két óra. Ez a tantárgy magába foglalja a korábbi években már bevezetett környezetismeret című tárgyat, de a tantárgy tartalmát tekintve inkább az állampolgári alapismeretekre koncentrál, vagyis az ukrán állampolgár tudatos hazafias nevelését célozza meg. Az anyanyelv oktatása az ukrán tannyelvű oktatási intézményekben a négy évfolyam alatt az alábbiak szerint történik: 1. oszt.: 8 óra/hét, 2. oszt.: 7 óra/hét, 3. oszt.: 7 óra/hét, 4. oszt.: 7 óra/hét. Azokban az oktatási intézményekben, ahol az oktatás nyelve az ukrán, de a nemzetiségek nyelve is oktatható tantárgyként, az ukrán nyelv oktatására szánt óraszám az elemi osztályokban a négy évfolyam alatt így alakul: 1. oszt.: 7 óra/hét, 2. oszt.: 6 óra/hét, 3. oszt.: 7 óra/hét, 4. oszt.: 5 óra/hét. A nemzetiségi nyelvek tanítására összességében heti 6 órát szánnak hetente a négy év alatt (1. oszt.: 1 óra/hét, 2. oszt.: 1 óra/hét, 3. oszt.: 2 óra/hét, 4. oszt.: 2 óra/hét). A nemzetiségek nyelvén oktató ukrán intézmények elemi osztályaiban az ukrán nyelvre összességében a négy évfolyam alatt átlag 3,5 órát szántak (1. oszt.: 3 óra/hét, 2. oszt.: 3 óra/hét, 3. oszt.: 4 óra/hét, 4. oszt.: 4 óra/hét). Az anyanyelvre ezekben az oktatási intézményekben átlag 5 óra/hét időegységet fordítanak (1. oszt.: 6 óra/hét, 2. oszt.: 5 óra/hét, 3. oszt.: 5 óra/hét, 4. oszt.: 5 óra/hét). A gyerekek heti maximális megterhelése mindegyik oktatási intézményben azonos lehet: az első osztályban 20 óra/hét, a második osztályban 20 óra/hét, a harmadikban

22,5 óra/hét, a negyedikben 22,5 óra/hét. A nemzetiségi iskolákban tanító pedagógusok, illetve a szülők egy része nem ellenezné, ha a gyermekeik számára egy-két órával megnövekedne a heti megterhelésük, amit a nyelvoktatásra fordíthatnának.

Rendelkeztek arról is, hogy az első osztálytól kezdve az ukrán nyelv oktatásának hatékonysága érdekében az osztályokat csoportokra lehet bontani a nyelvóránkon, ez költségvetés függő.

A választható tárgyak bevezetését faluhelyen négy, míg városokban nyolc jelentkező esetén lehet megvalósítani. A rendelet engedélyezi a javasolt tanévstruktúrával való eltérést a felügyeleti szervekkel történő egyeztetések alapján, mely alapfeltétele, hogy a tanévben a munkanapok száma nem lehet kevesebb, mint a törvény által előírt 175 munkanap. A minisztérium 2004-ben részletes intézkedési rendeletet ad ki az óratervekben szereplő tantárgyak oktatásának sajátosságairól, amire nagy valószínűséggel azért volt szükség, mert még nem készültek el a tantárgyak tantervei, vagyis azok a programok, amelyek az oktatandó tárgyak tartalmára vonatkoznak.

A 2004-ben kiadott általános iskolákra (5–9. osztály) készült óratervekben az 5. osztályban már csak egy órát tüntetnek fel az invariáns részben, a 9. osztályban pedig 2,5-et. Megvizsgálva az óraterveket, megállapíthatjuk azt is, hogy jelentős mértékben növekedett az államnyelv oktatására szánt órakeret a nemzetiségi iskolák esetében. A függetlenség első éveiben folyamatosan alacsony, heti két-három órában oktatták az ukrán nyelvet, főleg a társalgási nyelvet, míg a 12 éves oktatásra történt áttérés után külön tárgyként tanítják az ukrán nyelvet és külön tárgyként az ukrán irodalmat. A nemzetiségi iskolákban az 5. osztálytól kezdve egyforma óraszámban, azaz heti 3–2 órában oktatják az ukrán nyelvet, az idegen nyelvet és az anyanyelvet, az 5–9. osztály alatt így mindegyik tárgy oktatására összességében 12 órát fordítanak az öt év alatt. Más a helyzet az irodalom oktatása terén. Az általános iskolában (5–9. osztály) az ukrán irodalomra heti két órát szánnak évfolyamonként, vagyis összességében az öt év alatt 10 órát, míg a nemzetiségi irodalomra és a világirodalomra 1,5 órát évfolyamonként vagy 7,5 óra/hetet az öt év alatt. Az ukrán tannyelvű oktatási intézményeknél az ukrán nyelv oktatására ezen korosztály esetében az öt évfolyam alatt 13,5 óra/hetet szánnak, az ukrán irodalomra összességében tíz óra/hét, világirodalomra összességében 5 óra/hét, idegen nyelvre 13,5 óra/hetet szánnak. Az ukrán tannyelvű oktatási intézmények számára olyan óratervek is készültek, amelyek két idegen nyelv oktatását is engedélyezik. Ezek esetében az egyik idegen nyelv lehet az adott területen élő nemzetiségi kisebbségek nyelve is. A nyelvi és irodalmi tantárgyi csoporton belül az általános iskolákban az arány a különböző tantárgyak között a következőképpen alakul az ilyen típusú oktatási intézményekben: az ukrán nyelvre összességében 13,5 óra/hetet, az idegen nyelvre 13,5 óra/hetet, a nemzetiségi nyelvére 10 óra/hetet, ukrán irodalomra 10 óra/hetet, világirodalomra, amely tartalmazhatja a nemzetiségi irodalmat is, összességében 5 óra/hetet szánnak. Ugyanez az óraelosztás vonatkozik a nyelvi, irodalmi blokkon belül azon ukrán tannyelvű oktatási intézményekre, ahol két nyugati idegen nyelvet taníthatnak.

A felső tagozatban az új struktúrára történő áttérés után az oktatási intézményeknek választaniuk kellett, hogy milyen szakirányú képzést folytatnak a jövőben. Ez azt jelenti, hogy léteznek az általános oktatási intézmények mellett szakosított

iskolák is. A szakosítás irányai lehetnek: fizika, matematika, természettudományi, társadalomtudományi, bölcsész vagy filológiai, technológiai, művészeti, testnevelési. A szakosítás azt jelenti, hogy a szakiránynak megfelelően a felső tagozatban (10., 11., 12. osztályok) magasabb óraszámokban tanulják a szakiránynak megfelelő tantárgyakat, ami a többi tárgy óraszámainak csökkenését vonja magával. A szakosított oktatás bevezetésének realitása általában azon oktatási intézményekben valósulhat meg, ahol több párhuzamos osztály is működik. Mivel a kisebbségi oktatási intézmények tanulói létszáma nem engedi meg az osztálybontást, ezért a legtöbb esetben nem működnek a szakosított tantervek, vagy ahol bevezették, ott az oktatási intézmények egyirányú profilválasztása nem nyújt lehetőséget azon diákok számára, akik képességeik szerint nem illenek az adott profilba. Mint látjuk, az ukrán óratervek igyekeznek rugalmasabb képzési kínálatot biztosítani az iskolák tanulói számára, mint a korábbi, szovjet óratervek, de megvalósításuk főleg azon oktatási intézmények számára nyújt valódi alternatív lehetőségeket, amelyekben évfolyamonként több párhuzamos osztály működik, s ez nem jellemző a nemzetiségi iskolákra.

Az óratervek csak abban az esetben szolgálják az alternatív választást, ha azokat célszerűen és az eredeti elképzelésnek megfelelően használják fel. Például: ezen óraszámokon belül a nemzetiségi iskolákban, így a magyar tannyelvűekben is alkalom nyílna a magyar nép történetének oktatására, hogy az iskolák végzősei úgy fejezzék be azt, hogy népük múltjáról átfogó képet kapjanak, ami segítheti önértékelésüket, egyéni értékrendjük kialakulását. A gyakorlat azt mutatja, hogy ebben a kérdésben nincs kialakult konszenzus, számos iskolában nem élnek a lehetőséggel, vagy helyenként az iskolák vezetői nem a tanulók érdekeit tartják elsősorban szem előtt, hanem a pillanatnyi egyéni érdekeket.¹²⁶ A 2005-ös évben készült egy felmérés a magyar nép történelmének oktatásáról, amely az alábbiakat állapította meg: „A megvizsgált 64 iskolából 50% jelezte, hogy a nemzeti történelem iskolai órarendbe került, 43%-ukban viszont fakultációként van jelen – tehát órán kívüli foglalkozásokként –, de kötelező jellegű a tanulók számára. A válaszadók 7%-ban jelezték, hogy önképzőkörként és választható fakultációként lehet megismerkedni a nemzeti történelemmel.” A felmérés szerint a Beregszászi járásban a 7–9. osztályokban tanítják, míg a többi járásban a 6–11. osztály között különböző variációk szerint az egyéves időtartamtól az ötévesig. A tanulmány megállapítja, hogy míg az egyetemes történelem és Ukrajna története időben párhuzamosan halad, addig a nemzeti történelem először csak részlegesen, majd a hetedik osztály végére teljesen elcsúszik kronológiailag a másik két tárgytól, ami a tanulóknál történelmi időzavart okoz, gátolja a párhuzamosan történő dolgok egy időben való látását. (Szamborovszkyné Nagy 2005).

2004-ben elfogadják az állami szabványokat az általános és a középfokú iskolák számára, ami lényegében egyfajta nemzeti alaptantervként értelmezhető.

¹²⁶ A tapasztalatok szerint számos oktatási intézményben az óratervek variáns részében feltüntetett választható órákat sok esetben azok a tanárok kapják saját tantárgyaik oktatására, akinek az óraszám nem éri el a teljes álláshoz szükséges órák számát, illetve más érdekek alapján, de a legtöbb esetben nem veszik figyelembe a tanulók, szülők igényeit, nem a helyi sajátosságok alapján, az iskola koncepciójában tükröződő elvek szerint történik az elosztás.

2004. január 14-i keltezésű 24-es számú rendeletével az oktatási minisztérium intézkedési tervet ad ki, melyben rendelkeznek többek között arról, hogy pályázatot kell hirdetni a szabványnak megfelelő tantervek és tankönyvek megírására. A korábbi években, mivel Ukrajnában központosított irányítási rendszer működött az oktatás területén is, általában egy tantárgy oktatására egy tankönyv, illetve tankönyvcsalád használata volt elképzelhető. A 90-es években az Ukrajnát jellemző gazdasági helyzet mélypontján volt a tankönyvkiadás, majdnem megszűnt. A Minisztérium által fenntartott tankönyvkiadó csak a legszükségesebb kiadványokat, főleg az ukrán nyelv és irodalom, valamint Ukrajna történelmére vonatkozó tankönyvek kiadását tudta biztosítani, és így engedélyezte a korábbi években kiadott tankönyvek használatát. Évente miniszteri rendeletben jelent meg az engedélyezett tankönyvek jegyzéke. Tankönyvnek minősül Ukrajnában az a kiadvány, amely megkapja a minisztérium engedélyét.

A pedagógusok aktívan bekapcsolódtak a meghirdetett tanterv- és tankönyvírási pályázatba, és ezáltal tantárgyanként több tanterv is megjelent, abban reménykedve, hogy így kialakul a tankönyvpiac Ukrajnán belül. A minisztérium a benyújtott pályázatok közül tantárgyanként egy tantervet fogadott el hivatalosnak, amely a későbbiekben az alapja lehetett a szintén meghirdetett tankönyvírási pályázatnak. A tankönyvpályázaton a benyújtott pályamunkák közül a három legjobb pályázat közül egy tankönyvet fogadtak el hivatalosnak, ilyenformán a korábbihoz képest a helyzet a tankönyvpiac kialakítására lényegesen nem változott. Az elkészült és a második, harmadik helyre sorolt tankönyvek jobbik esetben módszertani segédanyagként valamely kiadó jóvoltából, ha a szerzők megtalálják a szponzorokat, megjelenhetnek. A helyzetet jól jellemzi például az, hogy a nemzetiségi iskolák számára egységes ukrán tanterv és tankönyv készült, aminek a nyertese csernyivci tankönyvíró, tehát román lett. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán is készült tankönyv az ukrán nyelv és az angol nyelv oktatására az elemi osztályokban, ami figyelembe veszi a regionális és magyar nyelvi sajátosságokat, de mivel nem ezt fogadták el, így csak segédanyagként használhatják a magyar iskolákban annak ellenére, hogy a pedagógusok jónak tartják. A tankönyvellátásra jellemző, hogy az új tanterv alapján tanuló 8. osztály a 2008/2009-es tanévben decemberig még nem kapta meg a tankönyveit, egy pedagógusnak egy ukrán könyve van, ez alapján igyekszik tanítani. A 7. osztályban 3 tankönyv hiányzik, nem adták ki újra az első osztály számára a magyar ábácskönyvet, így a gyerekek 5–6 éves elhasználódott tartalmakból tanulnak.

Ami az oktatási intézmények infrastrukturális fejlesztését illeti, az utóbbi években előrelépés tapasztalható. A gazdasági fejlődés eredményeként a politikai aktorok felismerték a közoktatási intézményekben rejlő gazdasági lehetőségeket, és olyan infrastrukturális fejlesztéseket végeztek néhány év alatt, amire évtizedek óta nem volt példa. A munkácsi járási Csongoron és Szernyén befejeztek két olyan iskolaépületet, amit a KMPSZ közadakozásból és külföldi támogatók segítségével kezdett építeni a kilencvenes évek közepétől, mert már életveszélyessé váltak az addig használt épületek. Izsnyétén étkezdét építettek, míg a többi településen megjavították a fűtési rendszert, áttértek a gázfűtésre. Az Ungvári járásban 2007–2008 folyamán mindegyik iskolában kicserélték a nyílászárókat, felújították, korszerűsítették a fűtési rendszert. Új iskolát építettek Kisdobronyban, ami

5 millió (715 000 EU) hrvnyás beruházás volt. A nagyszőlősi járási Verbőcön átalakították a korábbi kolhozirodát iskolává. Munkácson felújították a magyar iskola tetőszerkezetét. A Beregszászi járásban Beregújfalun kapott új iskolát, és elkezdték építeni járási/megyei beruházásként a Beregszászi Magyar Gimnázium bővítését. Mindegyik középfokú oktatási intézményt elláttak számítástechnikai szaktanteremmel, bekapcsolták az internethálózatba. Az általános iskolák informatikai fejlesztése folyamatban van, a jövő évben tervezik a program lezárását. A nagyobb iskolákat iskolabusszal látták el, hogy a körzetükből minden diák eljusson az intézménybe. Ungváron 2008 decemberében adják át az Ungvári Dayka Gábor Középiskola új épületszárnyát. A magyar iskola épületében, a volt óvoda épületében kapott elhelyezést a Drugeth Gimnázium. A gimnázium Petőfi téri épületét, amely Ungvár frekvenciált helyén, a belvárosban van, és jelentős magyar állami pénzeket javították meg a tetőszerkezetét, fűtési rendszerét, többszörösére növelve ezzel piaci értékét, a városi tanács előzetes terve szerint értékesíteni szeretnék. Ez a terv egyáltalán nem tekinthető kisebbségbarátnak, mivel a városban nincs magyar óvoda, és a magyar gimnáziumnak sincs kollégiuma, így nem tudja befogadni a járás diákjait, a városban a magyarok aránya olyan szintre csökkent, hogy veszélyezteti középtávon a gimnázium létét.

Ami az intézmények módszertani felszereltségét illeti, már nem lehet nagy előrelépésről beszélni. A magyarországi szaklapok, szakkönyvek, de a szépirodalom sem jut el az iskolákba. A magyar iskolák számára készíthető szemléltetők nem jelentenek megfelelő piacot az ukrán cégek számára, az ukrán állam nem fordítja le a munkafüzeteket, így mindent saját kezűleg készítenek a pedagógusok, mint a múlt században.

Ami az intézmények fenntartását és a pedagógusok bérezését illeti, a helyzet a kilencvenes évekhez képest konszolidálódott. 1997. szeptember 10-re még 340 millió (kb. 48,5 millió eurónyi) hrvnya volt a bérek elmaradása. A helyzet stabilizálására a közoktatás terén 10 millió hrvnya gyorssegélyre volt szükség a minisztérium szerint akkor. 2000. szeptember 1-jére kifizették a bérelmaradásokat (igaz, az infláció következtében az összeg már csak negyedét érte), így a tanév első napjára a szakszervezetek országos gyűléseket hirdettek fizetésemelés követelésére. Azóta új rendszert alakítottak ki az intézmények finanszírozására, amit a Beregszászi járás példáján tudunk jól illusztrálni. A Beregszászi Járási Oktatási Osztály¹²⁷ pénzügyi osztályán 2007-ben készített interjú alapján megtudtuk, hogy az ukrán állam kvótarendszer alapján finanszírozza az oktatási rendszert. Minden év szeptember 5-én az iskolák vezetőinek, igazgatóinak le kell adni a diáklétszámot, ami nem a községekben élő iskoláskorúak számát, hanem a beiskolázott gyereklétszámot jelenti. A közigazgatási egységek működési elve szerint tehát az iskolaigazgató a járási tanács oktatási osztályán leadja a diáklétszámot, ők továbbítják a megyének,

¹²⁷ Az oktatás finanszírozásának tárgyalásakor ismertetjük Ukrajna közigazgatási felosztását is, hogy világossá váljon a költségvetés elosztásának mechanizmusa. Ukrajna területét a következő közigazgatási egységek alkotják: a Krími Autonóm Köztársaság (Автономна Республіка Крим), 24 megye (адміністративні області) és két speciális státusú közigazgatási egység Kijev és Szevasztopol. A megyéken belül a falvak járásokat alkotnak. A falvakban a községi tanács, a járásokban a járási tanács, a megyében a megyei tanács a legfelsőbb szerv. Ezek mindegyikének megvannak a maga szakmai szervei, a különböző osztályok (oktatási, gazdasági stb.). A falvak a járások felé, a járások a megye felé számolnak el, míg a megyék tartják a közvetlen kapcsolatot a minisztériumokkal.

és onnan kapja meg az oktatási minisztérium. A minisztérium dönt a diáklétszám alapján a finanszírozásról. Az elfogadott költségvetés alapján a pénzt utalják a megyének, majd a megye a járásnak, a járás pedig továbbítja az oktatási osztálynak, ahol a kifizetés történik. Az iskolák tehát nem rendelkeznek saját pénzügyi osztállyal, hanem a járási oktatási osztály könyvelőségén vehetik fel a béreket, valamint az intézmény fenntartásának más irányú költségeit, számláit is a járási oktatási osztály pénzügyi részlege egyenlíti ki. A költségvetés tervezetét minden naptári év decemberében fogadják el, így az oktatás finanszírozása nem tanévekre szól, hanem január–május és szeptember–december hónapokra. A következő tanévben a diáklétszám módosulása miatt fellépő költségvetési korrekcióra, ami természetesen minden év szeptemberében válik aktuálissá, csak januártól van lehetőség. Az oktatási rendszer finanszírozására meghatározott támogatás a következő költségvetési tételekből áll: bérek, intézmények fenntartása, étkeztetés, rekonstrukció, új beruházások, tatarozás.

A bérek magukba foglalják a szakmai és technikai személyzet fizetését; az intézmények fenntartásának költségét, az elektromos energia- és fűtésszámlát, a víz- és csatornadíjat, a szemet elszállításának díját stb. Az étkeztetés a törvény által előírt egyszeri étkezés biztosítását szolgálja, mely az alsó tagozatos gyerekek számára kötelező. Ezek a költségvetési tételek minden iskolára érvényesek, de a diáklétszám befolyásolja a költségvetési tétel nagyságát, új beruházások csak nagyon indokolt és kivételes esetben kerülnek kifizetésre a tanügyi vezetés és a járási tanács jóváhagyása mellett. Jelenleg a Beregszászi Magyar Gimnázium új épületszárnyának az építése zajlik: az intézmény befogadóképességének korlátaira való hitvakozással.

A kisebbségi oktatásra az ukrán állam nem irányoz elő külön költségvetési tételt. A Beregszászi Járási Oktatási Osztály tájékoztatása szerint viszont a megye vagy a járás saját költségvetéséből elkülöníthet különböző kisebbségi programokra keretet, ám ennek eddigi megvalósításáról nem tudtak példát felhozni, ami érthető is, hiszen a járások amúgy is szűk költségvetése nem teszi ezt lehetővé, külön érdemként vehető számításba, hogy állami pénzen a magyar gimnázium épületét bővítik. Megjelentek az iskolabuszok is, jelenleg a Beregszászi járás 37 iskolájára négy iskolabusz jut.

Az oktatási intézmények finanszírozásának differenciáltsága csak intézménytípusok szerint érhető tetten, miszerint a bentlakásos iskolák (mint a gimnázium vagy az internátus) fenntartása a gyerekek étkeztetésének a biztosítása miatt többletköltségekkel jár, illetve a kollégiumokban nevelőket és nagyobb számú technikai személyzetet kell alkalmazni.

Az ukrán államnak 2007-ben egy évre **egy óvodáskorú gyerek 3275,58 UAH**-ba (folyó árfolyamon 433 euró) került, **egy iskoláskorú gyerek 4061,49 UAH**-ba (folyó árfolyamon 538 euró). A 2006-os évben **egy pedagógus átlagosan 13 077,70 UAH**-át (folyó árfolyamon 1732 euro) keresett, persze itt nagy a szórás, hiszen vannak kezdő pedagógusok és vannak magasan kvalifikált, több éves munkaviszonnyal rendelkező pedagógusok is.

A pénzügyi fegyelem szigorú, főleg az oktatási rendszeren belül. Az állami és nem állami intézményekre egyaránt vonatkoznak a törvényi előírások, különösen

ami a bérszámfejtést, és kötelező adónemek időbeli utalását illeti. Vizsgáljuk meg a bérszámfejtés folyamatát!

3.3. A pedagógusok bérezésének a rendszere

2002 után Ukrajnában a megerősödött központosított politikai rendszer olyan viszonyokat teremtett, amelynek eredménye a narancsos forradalom lett. A különböző választásoknál a nyugdíjasokat, pedagógusokat és a közigazgatásban dolgozókat fizetésemeléssel is igyekeztek megnyerni maguknak a hatalmon lévő politikai pártok.

37. táblázat. A minimálbér változása 2002-től 2007-ig

Évek	Minimálbér összege*	Minimálbér éves átlaga	2002-es évhez viszonyított százalékos növekedés
2002	136	136	
2003	185	185	36%
2004	198	213	57%
	205		
	237		
2005	262	299	119%
	290		
	310		
	332		
2006	350	375	176%
	375		
	400		
2007	420	440	224%
	460		

* a minimálbér összegének emelése évente több részletben történt

38. táblázat. A minimál nyugdíj változása a 2002-től 2007-ig

	Minimál nyugdíj összege*	Minimál nyugdíj éves átlaga	2002-es évhez viszonyított százalékos növekedés
2002	46,00	66,45	
	86,90		
2003	91,80	91,80	38%
2004	284,69	285	328%
2005	332	332	400%

2006	350	358	439%
	359		
	366		
2007	380	394	493%
	387		
	415		
* a minimálbavudíj összegének emelése évente több részletben történt			

A bérek mellett jelentősen növekedtek az árak is, ami részben az energiahordozók nagymértékű növekedésének is köszönhető, ami viszont beépül a legtöbb áruba, szolgáltatásba.

39. táblázat. Áremelkedés a 2002–2007-es év viszonylatában

	2002. 01. (hr)	2003. 01. (hr)	2004. 01. (hr)	2005. 01. (hr)	2006. 01. (hr)	2007. 01. (hr)	2007. 12. (hr)
Benzin / 1 liter	1,62	1,62	2,15	2,95	3,92	3,882	5,15
Gázolaj / 1 liter	1,48	1,48	1,78	2,8	3,5	3,727	5,00
Villamos energia / kw	0,2027	0,2191	0,28	0,308	0,354	0,3259	0,4684
Gáz / m ³	0,44	0,44	0,44	0,505	0,545	0,99168	1,0507
Víz / m ³	0,8	0,8	0,8	1,75	2,23	2,342	2,81
Csatornadíj / m ³	0,83	0,83	0,83	1,95	2,1	1,633	1,96
Szemét / m ³	9,05	9,05	11,37	18,62	18,62	28,296	28,3
Telefon / perc *	3,29	3,79	2,35	2,44	2,44	2,44	2,44
Internet	1080	1440	1620	3090	2100	2394	2394

* ebben az esetben a távbeszélgetések csökkentek

40. táblázat. Áremelkedés 2002-től %-ban kifejezve

	2002. 01. bázis év	2003. 01.	2004. 01.	2005. 01.	2006. 01.	2007. 01.	2007. 12.
Benzin / 1 liter	0%	0%	33%	82%	142%	140%	218
Gázolaj / 1 liter	0%	0%	20%	89%	136%	152%	238
Villamos energia / kw	0%	8%	38%	52%	75%	61%	131
Gáz / m ³	0%	0%	0%	15%	24%	125%	139
Víz / m ³	0%	0%	0%	119%	179%	193%	251

Csatornadíj / m ³	0%	0%	0%	135%	153%	97%	136
Szemét /m ³	0%	0%	26%	106%	106%	213%	213
Telefon / perc *	0%	15%	-29%	-26%	-26%	-26%	-26
Internet	0%	33%	50%	186%	94%	122%	122
Bér összege a munkáltatói adókkal terhelve %	0	36	46	93	157	231	235

Ukrajnában is, mint általában mindenütt, a kifizetett összegek után adózni kell a munkavállaló és a munkáltató részéről egyaránt. A munkáltatók felelőssége, hogy a felszámolt összegek után az alábbi arányokban utalja a megfelelő szervezethez az adót:

A munkáltatót terhelő költségek a felszámolt beralapból számítva:

- 33,2% – nyugdíjalap
- 1,5% – szociális biztosítás
- 1,3% – munkanélküli alap
- 0,68% – balesetbiztosítás

A munkavállalót terhelő különböző átutalások:

- 15% – jövedelem utáni adó
- 1–2% – a felszámolt összeg függvényében nyugdíjbiztosításként
- 0,5–1% – a felszámolt összeg függvényében szociális biztosítás
- 0,5% – munkanélküli alap

A gyermeknevelési támogatás munkáltatókat érintő adóterhe a minimálbér 32%-ának a 10%-a, ami a nyugdíjalapba kerül átutalás révén.

Összeadva a különböző járulékok mintegy 56%-ot tesznek ki, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy annak érdekében, hogy valaki 100 hrivnya készpénzt kapjon, az intézménynek rendelkeznie kell 156 hrivnyával, amiből 56 hrivnyát járulékos költségként átutal a különböző intézményeknek.

Az iskolákban a dolgozók bérét a járási közoktatási főosztály számfejtí. Ukrajna oktatásügyi minisztériuma 1096-os (25.08.2004) rendelete szerint a pedagógusbéreket 2005. január 1-től 10,5%-os alapbéremeléssel a következő kategóriákra bontja:

Tanárok, előadók, nevelők:

- Képesítés nélküli
- Középfokú pedagógiai végzettségű
- Felsőfokú pedagógiai végzettségű (pályakezdő)
- Specialista II. kategória
- Specialista I. kategória
- Specialista – felsőfok

2005 óta a béreket egy egységes táblázat alapján számfejtik, ahol a szakmákat rangsorolva a minimálbérhez igazítják. Ha emelkedik a minimálbér, akkor ezzel automatikusan minden más bérbesorolás is emelkedik.

41. táblázat. Tarifák rendszere 2005 szeptemberétől

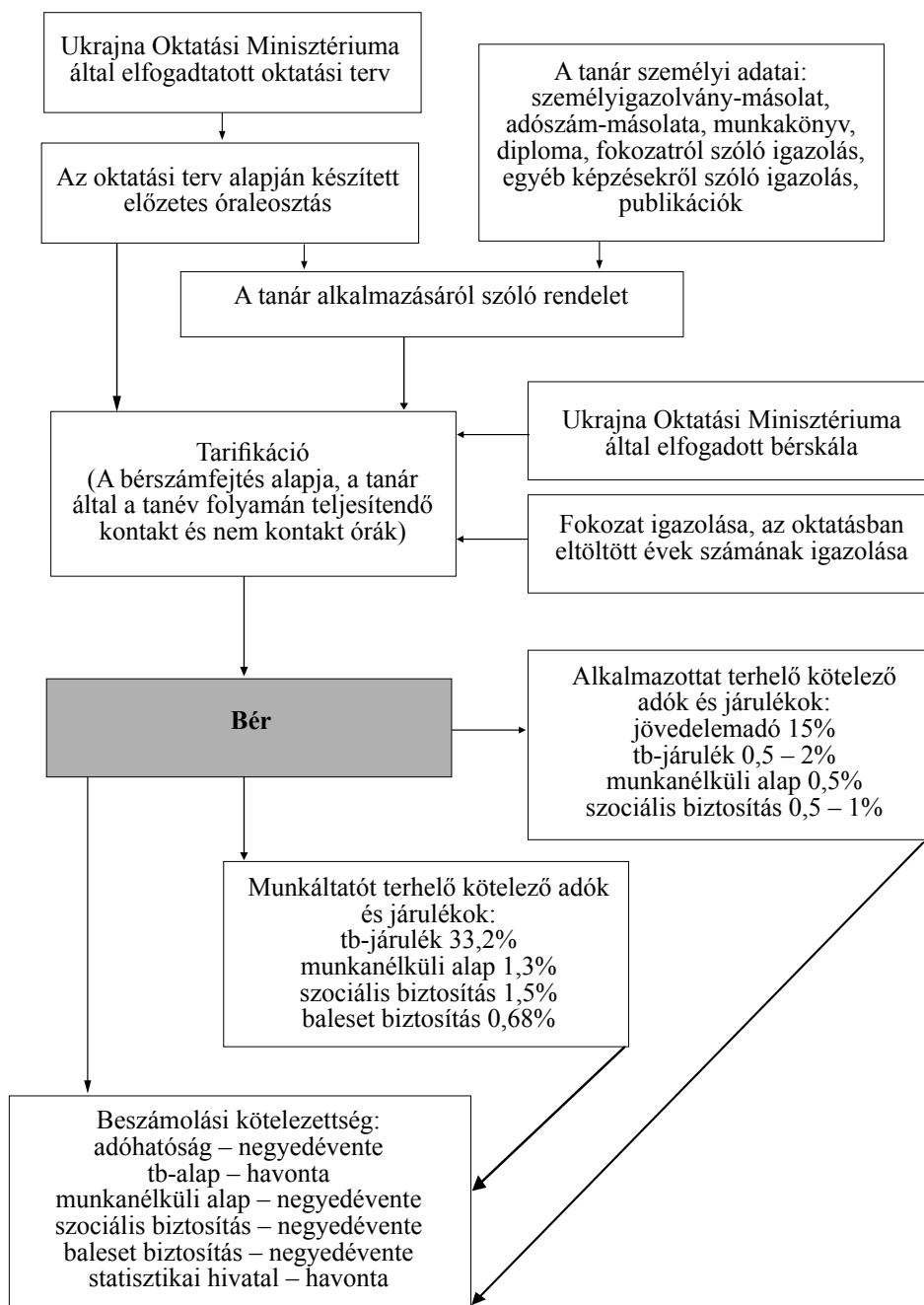
Tarifák rangsora	Koefficiens	Alapbér 2006.01.01	Alapbér 2006.06.01	Alapbér 2006.12.01	Alapbér 2007.10.01
1	1	350	375	400	460
2	1,03	361	386	412	488
3	1,06	371	398	424	515
4	1,09	382	409	436	543
5	1,12	392	420	448	570
6	1,15	403	431	460	598
7	1,18	413	443	472	630
8	1,22	427	458	488	676
9	1,31	459	491	524	722
10	1,4	490	525	560	764
11	1,5	525	563	600	819
12	1,61	564	604	644	883
13	1,72	602	645	688	952
14	1,84	644	690	736	1017
15	1,97	690	739	788	1081
16	2,11	739	791	844	1150
17	2,26	791	848	904	1224
18	2,37	830	889	948	1302
19	2,49	872	934	996	1385
20	2,61	914	979	1044	1495
21	2,74	959	1028	1096	1569
22	2,88	1008	1080	1152	1610
23	3,02	1057	1133	1208	1707
24	3,17	1110	1189	1268	1748
25	3,35	1173	1256	1340	1808

42. táblázat. A pedagógusok a következő kategóriák alapján kapják bérüket

Pedagógus besorolása	Bérkategória rangszáma
Legfelsőbb kategória	12
Első kategória	11
Második kategória	10
Kategória nélküliek	09

43. táblázat. Atesztálás utáni béremelés %-ban

	Kategória	2007. okt. (hr)
Középfokú pedagógiai végzettségű	8	676
Felsőfokú pedagógiai végzettségű (pályakezdő)	9	722
Specialista II. kategória	10	764
Specialista I. kategória	11	819
Specialista – felső fok	12	883

31. ábra. A bérszámfejtés folyamata és az azt alátámasztó dokumentációs követelmények

Az alapbérhez pluszkiegészítés jár:

Vezető tanár – az alapbért 10%-kal növelik

Pedagógus módszerész – az alapbért 15%-kal növelik

Bérkiegészítést kapnak azok a pedagógusok, akik az oktatásban több mint 3 éve dolgoznak. A bérkiegészítés összege függ a gyakorlati évek számától.

3 évig – az alapbér

3–10 évig – az alapbér 10%-a

10–20 évig – az alapbér 20%-a

20 évtől – az alapbér 30%-a

A pedagógusoknak 1–4. osztályban 18 órát (2006-ig 20 órát) kell tanítaniuk, 5–12. osztályban 18 óra levezetése szükséges.

Bérkiegészítés jár még az egyéb kötelező szaktevékenységért, mint például:

<i>Osztályfőnökség:</i>	1–4. oszt.-ig	az alapbér 20%-a
	5–12. oszt.-ig	az alapbér 25%-a

Füzetjavítás:

1–4. oszt.-ig	a letanított órák arányában 15%
Idegen nyelv	a letanított órák arányában 10%
Magyar nyelv és ir.	a letanított órák arányában 20%
Ukrán nyelv és ir.	a letanított órák arányában 20%
Matematika	a letanított órák arányában 15%

Laborvezetés: az alapbér 10–15%-a

Műhelyvezetés: az alapbér 15–20%-a

Gyakorlati földrészlég kezeléséért: az alapbér 10–15%-a

Könyvtárlomány kezeléséért: az alapbér 5–15%-a

Ezeket a szabályokat be kell tartaniuk a nem állami oktatási intézményeknek is, miközben állami támogatásban nem részesülnek. Az állam a kötelező szaktárgyak oktatásáért járó támogatásokat biztosította 2008-ig.

Az Ungvári járás vezetőinek kezdeményezésére 2008-ban előterjesztettek egy beadványt az ukrán pénzügyminisztériumhoz, melyben kérték a kifizetések jogosságának felülvizsgálatát. A megyei tanács oktatási és nemzetiségi bizottságának meghallgatásán az Ungvári járás elnöki megbízottja arra hivatkozott a kérdés felvetése kapcsán, hogy 2008-ban módosították a közoktatásról szóló törvényt, amely a nem állami intézmények fenntartását teljes egészében az alapítókra ruházza. A törvény módosított cikkelye nem fogalmaz egyértelműen, ezért kérték ki a felettes szervek véleményét. Válasz nem érkezett, december végére ígérték. A megyei és járási előljárók nem zárkoznak el a további finanszírozástól, de keresik a jogi megoldási lehetőségeket. Az adott intézmények helyzetének stabilitása érdekében minél előbb rendezni kellene a kérdést, tisztázva, milyen arányban vesznek részt az alapítók, az ukrán állam, valamint az anyaország a fenntartásban.

Az egyházi líceumok költségvetése egy 2006-os felmérés szerint az alábbiak szerint alakul (lásd a 44. táblázatot). A költségvetési mutatók alapján megállapíthatjuk, hogy iskolánként nagyon változó, de mindegyik esetben magas az egy főre jutó költségek aránya. A költségek csökkentése érdekében a vizsgálat eredményei szerint elsősorban a kisegítők létszámának csökkentésével lehetne javítani.

A líceumok infrastruktúrájuk, kiépített kollégiumi elszállásolási lehetőségeik miatt valódi iskolaközpontokká válhatnának, ha növelnék a beiskolázási számaikat és legalább két párhuzamos osztályt indítanának évente, melyek vállalnák a profil szerinti szakosított oktatást közös megegyezés szerint. Az intézmények fenntartásához és racionális működéséhez hozzájárulna a tanulói létszám növelése, mert a létszám függvényében, akár kétszeresére, háromszorosára növekedne a hallgatói hozzájárulás. Csökkenthetné a költségeket, ha az intézmények engedélyeznék a bejárást, a bentlakás mellett, ha albérletben is lakhatnának a diákok.

44. táblázat. A kárpátaljai líceumok ukrán költségvetési támogatása a járásoktól 2006-ban

Intézmény	Fizetésre	Járulék	Fogyóeszközök	Étkezésre	Tatarozásra	Telefon, internet	Fűtés (gáz)	Elektromos áram	Víz- és csatornadíj	Összesen		
										UAH	USD	HUF
Munkácsi Szent István Líceum	74000									74000	14800	2960000
Nagyberegai Református Líceum	41538									41538	8307,6	1661520
Nagydobronyi Református Líceum	78000									78000	15600	3120000
Péterfalvai Református Líceum	71135									71135	14227	2845400
Sztojka Sándor Görög Katolikus Líceum	62510									62510	12502	2500400
Összesen egyházi intézmények	327183									327183	65436,6	13087320
Técsői Magyar Tannyelvű Líceum	355764	130921	2000	195000	5000	880	40000	60000	4000	793565	158713	31742600
<i>Mindösszesen</i>										1120748	224150	44829920

44/a. táblázat. A kárpátaljai líceumok ukrán költségvetési támogatása járásonként 2008-ban

Járás	Líceumok száma	Összeg (hr)	USD (5 hr=1 USD)	HUF (1 USD=200 HUF)
Szölösi járás	2	296 000	59 200	11 840 000
Ungvári járás	1	223 200	44 640	8 928 000
Munkácsi járás	1	109 500	21 900	4 380 000
Beregszászi járás	1	98 400	19 680	3 936 000
Összesen		727 100	145 420	29 084 000

Következtetések, javaslatok

Általában az iskolaválasztáskor a szülők mindig és minden korban az aktuális helyzetnek megfelelően a kihívásokra olyan választ adnak, ami a pillanatnyi helyzetben a legjobbnak tűnik a gyermek jövőjét illetően. A 2008-as évig megfordult a szovjet rendszerben már majdnem általánossá vált tendencia, amely szerint a gyerekeket jelentős részben orosz osztályba járatják a magyar szülők. Ennek okai között szerepelhetett az, hogy a boldogulás, de legalábbis a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven is megteremtődött. Az is közrejátszhatott ebben a tendenciaváltozásban, hogy a kárpátaljai magyarság ismét átélte egy újabb „országváltást”, anélkül, hogy valós beleszólási lehetősége lett volna, amikor újra szembesült más-ságával és rákényszerült a tudatos identitásválasztásra. Harmadik okként jöhetett számításba az, hogy elvesztette státusát az orosz nyelv, amit a magyar iskolákban kizárólagosan mint nemzetek közötti érintkezés nyelvét oktatták a környezeti ukrán nyelv helyett, így az ukránt a szülők és a most főiskolánkon tanulók nagy része sem ismeri, lévén a szovjetrendszerben csak az oroszot tanulta. Ezért, aki gyermeke tudatos tanulását kívánta segíteni, az anyanyelvű iskolát választott számukra. Ezt a folyamatot szakították meg a legújabb rendelkezések. Az okok között lehet az, hogy míg a rendszerváltáskor Magyarország a volt szovjet térség országai között vezető pozícióban volt, Ukrajna nagyon szegény országgént lett független. Azóta Ukrajna, a rendszerváltás előtti állapothoz képest, sokat fejlődött, konszolidálódott a helyzet, és legalábbis a látszat szerint az ország dinamikus fejlődésnek indult. Magyarország most sereghajtó az EU-n belül, a 2004-es szerencsétlen népszavazással pedig azt üzent a határon túli magyaroknak (legalábbis ilyen olvasata van az ukrán elit számára), hogy lemondott róluk. A 2004-es narancsos forradalom ezzel a tendenciával ellentétben megerősítette az ukrán nemzeti öntudatot, megszületett az ukrán politikai nemzet, ami arra inspirálja a vezető elitet, hogy minél hamarabb homogenizálja a társadalmat. Ez kihat az oktatás mindegyik szintjére.

A magyar oktatási rendszer megmaradásának alapkérdése Kárpátalján a korábbi gyakorlathoz való visszatérés a magyar iskolák végzőseinek felsőoktatásba kerülés terén:

a) Biztosítsák állandó jelleggel, hogy a magyar tannyelvű iskolákban érettségizők anyanyelven tegyék a szaktárgyi emelt szintű érettségi vizsgáikat.

b) A felvételi rend szerinti, a minden szakra kötelező nyelv és irodalom emelt szintű érettségit az oktatás nyelvén, vagyis magyar nyelv és irodalomból tegyék

ugyanígy, mint ukrán anyanyelvű kortársaik, és ezt az eredményt számítsák be a felvételi pontszámaikba, így esélyeik a felvételnél nem csorbulnának.

c) A magyar nyelv és irodalom, valamint a magyar tannyelvű iskolák számára képező felsőoktatási intézmények tanítói és óvodapedagógiai szakjaira jelentkező hallgatók számára tegyék kötelezővé az emelt szintű érettségit magyar nyelvből és irodalomból.

(Ez a felvételi eljárási gyakorlat ilyen formában megegyezne a magyarországi kisebbségi anyanyelvű gimnáziumokban érettségizőkre vonatkozó eljárással¹²⁸).

A kárpátaljai magyar óvodai hálózat majdnem mindegyik településen megtalálható magyar óvodákból, magyar óvodai csoportokból áll. A kilencvenes évek közepén tapasztalható gazdasági válság eredményeként bezárták az óvodákat, ami főleg a városokat érintette. A városokban igény mutatkozik az iránt, hogy a lakásokhoz legközelebb lévő óvodában tudják elhelyezni gyermekeiket a szülők, viszont így a magyar csoportokban dolgozó pedagógusok nem kapnak megfelelő módszertani segítséget.

A jövőben jó lenne megőrizni a magyar óvodai hálózatot, különösen azokon a településeken, ahol egyházi intézményként tartják fenn őket, mert ezeken a helyeken nem számíthatunk állami támogatásra. A városokban több óvodában kellene magyar csoportot nyitni, és célszerű lenne egy-egy bázisintézményt is létrehozni, amely elláthatná a módszertani központ feladatait is. Különösen nagy szükség lenne magyar csoportokra és óvodára Viskén, Técsőn, Rahón, Királyházán. Az anyanyelvű iskolázás szempontjából jó lenne, ha iskola-előkészítő nevelésben részesülhetnének a beiskolázás előtt a gyerekek. Nem napközis óvodai rendszerben, de az óvodákban, és szakképzett óvónők vezetésével egyéves félnapos felkészítőt kellene szervezni minden magyar gyermek számára.

Az ukrán állam biztosítsa állami költségvetési forrásokból az ukrán nyelv oktatásához szükséges módszertani eszközöket (tankönyv, szótár, csoportbontás ukrán órákon). Az ukrán nyelv oktatását a második nyelv oktatásának módszertana alapján végezzék olyan tanárok, akik ismerik a magyar nyelvet is. Dolgozzanak ki nyelvi különbségeket figyelembevevő oktatási koncepciót, erre épülő tantervet, tankönyvet a magyar nyelvet ismerő pedagógusok bevonásával.

Az ukrán állam biztosítsa a magyar tannyelvű általános és középiskolák számára a folyamatos és rendszeres magyar nyelvű tankönyvellátást. Ennek érdekében célszerű lenne létrehozni egy önálló magyar tankönyvkiadót Kárpátalján, akár vegyes vállalként, melynek feladata lenne magyar nyelven megjelentetni Ukrajna Oktatási Minisztériuma által elfogadott, az ukrán tankönyvpiacra forgalomba lévő, a kárpátaljai magyar pedagógusok által kiválasztott tankönyveket a magyar iskolák számára. (Ukrajnában az általános és középiskolák számára a tankönyvek ingyenesek, amit a diákok az iskolai könyvtárakból kölcsönözhetnek. A tankönyveket négyéves ciklusokban adják ki újra. A tankönyvírás pályázati alapon működik, az ukrán iskolák egy-két tankönyvcsaládból választhatnak. A kisebbségi könyveket a lemergi és a csernovici tankönyvkiadók fordítják kár-

¹²⁸ A Magyar Kormány 100/1997. (VI.13) rendelete az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról (53–56§)

pátaljai magyar szakemberek közreműködésével, annak függvényében, melyik nyeri a tendert. Jellemző, hogy különböző évfolyamokra más-más tankönyvcsalád könyveit pályázzák meg, ami nagy káoszt okoz az oktatásban, ráadásul fél/egy év késéssel jut el a tankönyv a magyar iskolákba).

Az ukrainai alapítványi oktatási intézményekben tanuló diákok ukrán adófizető állampolgárok gyermekei, ezért biztosítsák ezen oktatási intézmények számára az alapműködéshez szükséges normatív támogatást. A normatív támogatás folyósítását az is indokolja, hogy az ukrán állam a nem állami alapítású bármilyen szintű oktatási intézmények működési engedélyét nagyon kemény előírásokhoz köti: az oktatás szerkezetére, a tartalmára vonatkozó állami szabványt követni kell, minimális eltérést engedélyez, az alkalmazottak esetében is előírja a bérezésre vonatkozó hatályos törvények betartását.

A kárpátaljai magyar oktatást érintő magyarországi anyagi támogatások kapcsán is célszerű lenne újrafogalmazni az eddigi tapasztalatok alapján a kialakult mechanizmust.

A kárpátaljai alapítványi intézmények számára – liceumok, főiskola – biztosítani kellene az ukrán állami támogatáson felüli, alapműködéshez szükséges anyagiakat, ami számos feszültséget oldana a kárpátaljai magyarság körében, s amely kiszámíthatóvá tenné a rendszert. Az intézményi fejlesztések maradhatnának pályázati rendszerben.

A magyar nyelvű hálózat fejlesztése céljából létrehozott oktatási- nevelési támogatás végrehajtási gyakorlatát Kárpátalja esetében módosítani kellene. (Jelenleg azok részesülhetnek támogatásban, akik a lakhelyük szerinti településen a magyar nyelvű oktatást választják. Támogatásban részesülhetnek azok is, akik nem magyar iskolákba járnak, de fakultációként tanulják a magyart heti egy-két órában, bár a településen működik magyar iskola. Ez duplán sújtja a kárpátaljai magyar oktatási rendszert. Egyrészt nagyszámú pályázó részesül magyar állami támogatásban, akik csak jelképesen, látszat magyar oktatásban vesznek részt. Másrészt, miután a támogatást úgyis megkapják, a magyar szülők ukrán iskolákba íratják gyermeküket, gyengítve a magyar nyelvű intézmények színvonalát, versenyképességét, egyes falvakban az oktatási intézmények létét).

A magyar iskolák megtartása érdekében, az adott gazdasági, oktatáspolitikai helyzetben célszerű lenne kidolgozni egy kárpátaljai beiskolázási programot.

A globális gazdasági válság függvényében az ukrainai állami oktatási intézményekre fordítandó beruházási támogatásokat államközi szerződésbe rögzíteni. A magyar állam és annak közalapítványai csak abban az esetben támogassák az ilyen beruházást, ha rögzítik a két fél vállalásait az anyanyelvű oktatási intézmény hosszú távú fenntartása, működése szempontjából. (A jelenlegi rendszerben fennáll annak a veszélye, hogy a magyar adófizetők jelentős támogatásával felújított épületeket, melyeknek így megugrott a piaci értéke, a kitűzött cél – a magyar oktatás és kultúra fejlesztése – helyett az ukrán állam másra használja, akár el is idegenítheti).

Az új ukrán oktatáspolitikai irányvonalak figyelembevételével a kárpátaljai magyar értelmiségnevelés szempontjából célszerű lenne kidolgozni egy tehetséggondozó programot. (Tanulmányi ösztöndíjak, egyéni speciális képzési

lehetőségek, felsőoktatási, beiskolázási támogatás, középiskolai szakirányú TDK-k stb.).

A kialakult politikai, gazdasági helyzetben célszerű lenne elkészíteni egy reprezentatív nevelésszociológiai felmérést a kárpátaljai magyarok helyzetével kapcsolatban, mely segítené a további feladatok irányvonalának meghatározását.

3.4. A kárpátaljai magyarok felsőoktatási képzettségének helyzete

Ukrajna függetlenségéig Kárpátalján egyetlen egyetem működött, az Ungvári Állami Egyetem, amely azóta megkapta a nemzeti egyetem státusát. A függetlenségi nyilatkozat után, de főleg az 1994-ben megtartott ukrajnai közoktatási dolgozók kongresszusa utáni időszakban prioritásként kezelték a felsőoktatás expanzióját országos szinten, hogy az önálló független állam értelmiségi rétegét minél hamarabb kineveljék. Erre az időszakra (1994–1996) jellemző az új felsőoktatási intézmények alapítása, amit megkönnyített az is, hogy még nem fogadták el az akkreditálás törvényi szabályozását, hanem miniszteri rendelettel szabályozták azt. Az intézmények létrehozásának általánosan elterjedt mechanizmusa az volt, hogy valamely egyetem kihelyezett tagozataként kezdte meg tevékenységét egy-egy városban, általában a lokális elit kezdeményezésére, majd az első kibocsátás után önállósodott és vált teljes jogú felsőoktatási intézménnyé. Kárpátalján ebben az időszakban számos felsőoktatási intézmény jött létre, de közülük nem mindegyik bizonyult életképesnek, így a továbbiakban azon intézményekre fogunk kitérni, melyek napjainkig megtartották státusukat. Az első önálló felsőoktatási intézményekhez tartozott az Ungvári Informatikai, Jogi és Közgazdasági Főiskola (ma Kárpátaljai Állami Egyetem), amelyet Ungvár város önkormányzata hozott létre mint alternatív képzési lehetőséget a monopóliumát őrző Ungvári Állami Egyetemmel (ma Ungvári Nemzeti Egyetem) szemben, a tanári kar egy részének átcsábításával. Az intézmény működési engedélyét, a licenciát, az akkreditálási folyamat első fázisaként 1996-ban kapta meg. A másik ilyen kezdeményezés a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) volt, amelyet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, a Kárpátaljai Református Egyház kezdeményezésére 1994-ben hoztak létre a Nyíregyházi BGYTF kihelyezett tagozataként. A főiskola a licenciós engedélyét szintén csak 1996-ban kapta meg, egy időben az említett ungvári intézménnyel. Két évig (1994–1996) tartottak a tárgyalások és a politikai egyeztetés a működés legitimálásával kapcsolatban, amibe jelentős gátló tényezőként vett részt az Ungvári Állami Egyetem, amely védte monopol helyzetét, de az ott dolgozó professzorok egy csoportja is így cselekedett, akik egyéni érdekeik csorbulását látták a kezdeményezésben. A 90-es évek második felére tehető a Munkácsi Technológiai Főiskola, valamint a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola létrejötte. A Munkácsi Technológiai Főiskola a Munkácsi Városi Tanács kezdeményezésére jött létre mint a Hmelnickij Város Podolja Technológiai Egyetem kihelyezett tagozata, amely 1997-ben vált önállóvá. A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola az Ivano-Frankivszki Egyetem kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a Munkácsi Középfokú Tanítóképző bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a Kárpátaljai Megyei Tanács az alapítója és fenntartója. Mindkét

felsőoktatási intézmény a hágón túli kihelyezett tagozatokból nötte ki magát, mert az UAE más kárpátaljai városokban elzárkózott a kihelyezett tagozatok indítása elől. Évtizedünk első felében az ungvári és a munkácsi főiskola állami intézménynyé vált, vagyis a központi költségvetés biztosítja fenntartásukat, így a területen napjainkban *három állami* fenntartású felsőoktatási intézmény működik: az *Ungvári Nemzeti Egyetem, a Munkácsi Technológiai Főiskola és a Kárpátaljai Állami Egyetem. A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola megyei* alapítású, és így a megyei tanács finanszírozza, a *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola alapítványi*, amely az ukrán államtól nem részesült eddig támogatásban. Több tucat ukrainai főiskola működtet kihelyezett tagozatot. Közülük a Kijevi Szlavisztikai Magánegyetem, amely felismerve a képzési piac lehetőségét, 2004-ben magyar–angol fordítói szakot indított.

Vizsgáljuk meg a kárpátaljai magyarok képzettségi szintjét – különös tekintettel részvételükre a felsőoktatásban. Erre vonatkozó adatokkal a szovjetrendszerben nem rendelkezünk, még a népszámlálás adatai is csak részben váltak hozzáférhetővé.

45. táblázat. Kárpátalja nemzetiségeinek képzettségi szintje az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai alapján százalékban

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	teljes felsőfokú		felsőfokú, alapszint		nem teljes felsőfokú		középiskolai		általános		elemi	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Orosz	24,6	27,1	2,5	1	26,7	23,9	31	33	0	8,7	3,4	5,7
Ukrán	6,8	8,1	1	0,6	14,9	13,1	36,7	39,9	21,8	19,4	14,5	16,5
Szlovák	8,8	n.a	1,2	n.a	15,7	n.a	38,5	n.a	10,1	n.a	0	n.a
Magyar	3,7	4,7	0,7	0,4	9,8	9,8	43	44	26	24	15,5	16
Román	1,7	2	0,3	0,1	3,8	2,7	20,8	19,6	45,1	49,4	18,1	21,3
Cigány	0	0,02	0	0,01	0,7	0,17	9,7	3,81	43,1	17,1	38,7	49,3

Mint látjuk, a kárpátaljai magyarság a felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintetében mélyen alulreprezentált, melynek számos diszkriminatív jellegű oka van.

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nemcsak kárpátaljai szinten alacsony, de jócskán elmarad az országos átlagtól.

46. táblázat. Ukrajna legnépesebb nemzetiségeinek képzettségi szintje a 10 év fölötti lakosok között a 2001-es népszámlálás adatai alapján

(Forrás: Ukrajna népszámlálási adatai 1989, 2001)

	10 év fölötti lakosok száma	%	teljes felsőfok		felsőfok, alapszint	%	nem teljes felsőfok	
				%				%
ukránok	33718100	100	3942938	11,7	238289	0,7	5739059	17
oroszek	7823575	100	1462950	18,7	57637	0,7	1652621	21,1

Megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedben az állami és megyei felsőoktatási intézményekben a hallgatói létszám jelentősen nőtt, míg az 1998–99-es tanévben a kárpátaljai állami és megyei fenntartású felsőoktatási intézményekben 11 754 hallgató járt, úgy a 2006–2007-es tanévben már 16 905, ami 43,8% létszámnövekedést jelent.

	II. Rákóczi Ferenc KMF			Ungvári Nemzeti Egyetem			Kárpátaljai Állami Egyetem (Ungvár)			Munkácsi Technológiai Főiskola			Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1998/1999	140	140	100	9003	571	6,3	1251	30	2,4	1180	39	3,3	320	18	5,6
1999/2000	263	263	100	8904	584	6,6	1770	38	2,1	1609	52	3,2	621	46	7,4
2000/2001	369	369	100	n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a	
2001/2002	470	470	100	9027	525	5,8	2691	152	5,6	2139	53	2,5	910	28	3,1
2002/2003	600	600	100	9705	537	5,5	2744	142	5,2	2439	61	2,5	991	34	3,4
2003/2004	610	610	100	n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a	
2004/2005	864	864	100	n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a		n.a	n.a	
2005/2006	1034	1034	100	9766	545	5,6	2712	64	2,4	2767	48	1,7	1292	78	6
2006/2007	1021	1021	100	10401	714	6,9	2641	57	2,2	2855	41	1,4	1008	90	8,9

1 – hallgatói létszám
2 – közülük magyar
3 – a magyarok aránya százalékban

Nézzük meg, hogyan alakult a magyar nemzetiségű hallgatók aránya ebben az időszakban. Az 1998–99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006–2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel növekedett, ami 16%-os növekedést jelent. A magyar nemzetiségű hallgatók továbbtanulási esélyeit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola segítette nagymértékben. A táblázatok alapján megállapíthatjuk, hogy míg a kárpátaljai állami/megyei felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok részaránya a vizsgált periódusban lényegesen nem növekedett, és összességében nem érte el a 6% -ot, addig a főiskolán a hallgatói létszám hatszor több lett. A 2006/2007-es tanévben a kárpátaljai magyar nemzetiségű felsőoktatásban tanuló magyar hallgatók száma 1923 a területen, közülük 1021, vagyis több mint a fele a főiskolán tanul.

48. táblázat. A magyarok aránya a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

(Orosz 1998–2006)

	Összesen			Magy. összesen	KMF		UNE		KÁE		MTF		MHPF	
	1	2	%	100	2	%	2	%	2	%	2	%	2	%
1998/1999	11894	798	6,7	798	140	18	571	72	30	4	39	5	18	2
1999/2000	13167	983	7,5	983	263	27	584	59	38	4	52	5	46	5
2000/2001	0	0	0	0	369	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2001/2002	15237	1228	8,1	1228	470	38	525	43	152	12	53	4	28	2
2002/2003	16478	1374	8,3	1374	600	44	537	39	142	10	61	4	34	2
2003/2004	0	0	0	0	610	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2004/2005	0	0	0	0	864	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2005/2006	17571	1769	10	1769	1034	58	545	31	64	4	48	3	78	4
2006/2007	17926	1923	11	1923	1021	53	714	37	57	3	41	2	90	5

1 – hallgatók száma összesen a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben

2 – közülük magyar nemzetiségű

Az állami intézmények adataiból azt is megállapíthatjuk, hogy olyan, Kárpátalján piacképes, presztízsszaknak számító képzésekben igazán alulreprezentált a kárpátaljai magyarság, mint a jogi, közigazgatási, orvosi, fogorvosi, gyógyszerészi, nemzetközi kapcsolatok, idegenforgalom és turizmus, fizika, mérnöki, vegyészmérnöki, banki szféra. Ezen szakok nagy részét önerőből sem tudná felvállalni a kárpátaljai magyarság, még az anyaország hathatós támogatása mellett sem, mert nagy részük állami privilégium a helyi törvények szerint.

A helyzetet nagyban rontotta az, hogy 2008-tól Ukrajna bevezette a független érettségi-felvételi vizsgaközpontokat, ahol kötelező az ukrán emelt szintű érettségi letétele minden szakra, még a magyar vagy idegen nyelv esetében is. Aki ukránból nem érte el a 200 pontos rendszerben a 124-et, nem nyújthatott be kérelmet továbbtanulási szándékai esetén egyetlen ukrain felsőoktatási intézménybe sem, így a magyar tannyelvű főiskolára sem. Az ukrán emelt szintű vizsga miatt ebben a tanévben a magyar osztályokban érettségizett 1129 tanulóból 619 (50%) merte

vállalni a megmérettetést az ukrán emelt szintű vizsgákon, ami a korosztályuk felét sem teszi ki. Az ukrán emelt szintű vizsgák eredményei alapján a bejelentkezettek 43%-a (265 fő) nem érte el a továbbtanuláshoz szükséges 124 pontot ukránból, így kiszorultak a felsőoktatásból, annak ellenére, hogy szaktárgyakból jó eredményeket értek el.

A kárpátaljai megyei oktatási főosztály adatai szerint a 2008-as évben az államilag finanszírozott helyekre az Ungvári Nemzeti Egyetemen az alábbiak szerint alakult a magyar iskolákban érettségizettek felvétele. A kérvények száma néhány iskola esetében jelentősen meghaladja az adott iskolákban sikeres emelet szintű érettségit tett végzősök számát, mivel minden jelentkező több helyre is benyújthatta kérelmét.

49. táblázat. Az UNE-re 2008-ban felvételt nyert hallgatók száma középiskolánként

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Intézmény	Kérvények száma	Felvételt nyertek
Munkácsi II. Rákóczi Ferenc Középiskola	11	1
Barkaszi Középiskola	2	1
Derceni Középiskola	0	0
Beregszászi 3. Sz. Középiskola	1	0
Beregszászi 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskola	2	1
Beregszászi 8. Sz. Középiskola	2	0
Bátyúti Középiskola	32	7
Beregszászi Magyar Gimnázium	26	2
Vári Középiskola	0	0
Kaszonyi Középiskola	9	4
Nagyberegí Középiskola	1	0
Gáti Középiskola	0	0
Muzsalyi Középiskola	3	1
Csomai Középiskola	0	0
Jánosi Középiskola	0	0
Nagyberegí Református Líceum	21	9
Nagypaládi Középiskola	2	0
Jánosi Líceum	0	0
Verbőci Középiskola	0	0
Újlaki Középiskola	16	2
Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola	6	2
Nevetleni Középiskola	0	0
Péterfalvai Középiskola	0	0
Péterfalvai Református Líceum	20	4
Salánki Középiskola	2	0
Csepei Középiskola	15	2
Feketeardói Középiskola	6	1
Aknaszlatinai Középiskola	7	2
Técsői Hollósi Simon Középiskola	9	2
Técsői Líceum	22	7
Viski Középiskola	4	1

Ungvári 10. Sz. Dayka Gábor Középiskola	12	1
Csapi 2. Sz. Középiskola	14	5
Nagydobronyi Középiskola	45	10
Nagydobronyi Református Líceum	27	5
Eszenyi Középiskola	0	0
Kisgejőci Középiskola	12	3
Szürtei Középiskola	7	2
Sislóci Középiskola	36	7
Összesen	372	82

Az Ungvári Nemzeti Egyetem a kárpátaljai magyarok egy évtizedes kérésének megfelelően célirányos helyeket különített el a nemzetiségi iskolák végzősei számára, így ezt igénybe vehetik a magyar iskolákban érettségizettek. A célirányos helyek elosztása úgy történik, hogy a járási oktatási főosztályok az igazgatók javaslatára kiadják az ajánlásokat azoknak az érettségizőknek, akik kérvényezték, majd ezt a megyei oktatási főosztályra is benyújtják. A megyei oktatási főosztálytól kapott ajánlással együtt nyújtják be kérelmüket arra a szakra, amelyre az ajánlás szól. A felvételi eljárás során ezek a jelentkezők nem vesznek részt az általános versenyvizsgán. Azok a jelentkezők, akik az emelt szintű érettségien elérték az elégséges pontszámot (2008-ban ez 124 pont volt) és az adott szakra kijelölt keretszám határán belül nincs túljelentkezés, automatikusan felvételt nyernek. Abban az esetben, ha a kvótánál többen jelentkeztek, az a jelentkező nyerhet felvételt, akinek magasabbak az emelt szintű érettségien elért pontszámai. A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy főleg pedagógiai szakokra adtak kvótákat, melyekből egyébként is túlképzés lehet hamarosan Kárpátalján. A magyar kar megnyitásával például évente 20 államilag finanszírozott helyet jelöltek ki a történelemtanári szakra, miközben 2001 óta működik akkreditált történelem szak a Kárpátaljai Magyar Főiskolán 25 fős beiskolázási keretszámmal. Ez a helyzet hamarosan túlképzést okoz a munkaerőpiacon.

50. táblázat. Az UNE célirányos helyeinek megoszlása szakonként a magyar nemzetiségűek esetében

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Szak	Célirányos helyek száma	Célirányos helyekre felvételt nyertek	Felvételt nyertek az általános eljárás során
Ukrán nyelv	6	5	
Történelem	20	5	15
Fizika	15	2	8
Matematika	14	1	9
Kémia	2	2	
Biológia	2	1	
Újságírás	5	1	4
Agronómia	2	0	

Francia nyelv	1	0	
Magyar nyelv			15
Összesen	67	17	51
Mindösszesen			68

Összevetve a másfél évtizeddel ezelőtti, az UNE államilag finanszírozott helyeire felvételt nyert magyar hallgatók számát a 2008-ban felvételt nyert hallgatók számával, szakonkénti bontásban megállapíthatjuk, hogy a helyzet lényegesen nem változott. A magyar iskolák végzősei továbbra is a nem piacképes, nem presztízsszakok államilag finanszírozott helyeire nyernek felvételt, így, aki tanulni szeretne az orvosin, jogin vagy a nemzetközi kapcsolatok szakon, fizethet. A fizetett képzés költségtérítésének mértéke 2008-ban 45%-kal nőtt, egyes piacképes szakon már eléri a 2000 eurót, ami a kárpátaljai magyarok zömének, akik a rendszerváltás vesztesei lettek, megfizethetetlen. A felvételi rendszer változása olyan formában, amelyben jelenleg működik, nem sok perspektívát mutat a jövőre nézve, mert ezekre a szakokra is kötelező az emelt szintű érettségi ukrán nyelvből és irodalomból, és a kisebbségi diák mindig hátrányban lesz a versenyvizsgán azaz a jelentkezővel szemben, akinek anyanyelve az ukrán, még akkor is, ha ukrán iskolát végez.

51. táblázat. Kimutatás az UNE államilag finanszírozott helyeire felvételt nyert nappali tagozatos magyar nemzetiségű hallgatókról

(Forrás: Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály)

Szak	1993	1994	2008
Történelem	6	5	20
Magyar nyelv és irodalom	10	15	15
Orosz nyelv és irodalom	0	2	0
Ukrán nyelv és irodalom	1	0	5
Angol nyelv és irodalom	11	2	n.a.
Német nyelv és irodalom	3	1	n.a.
Újságírás			5
Fizika (tanári)	6	9	10
Fizika (számítástechnika, elektronika)	6	3	n.a.
Fizika (elméleti)	0	0	n.a.
Alkalmazott matematika	2	4	n.a.
Matematika (tanári)	12	5	10
Természetvédelem	0	0	n.a.
Kémia (tanári)	3	1	n.a.
Biológia	5	3	1
Szőlő-, gyümölcsstermesztés	1	0	n.a.
Orvosi	8	8	n.a.
Ipari elektronika	2	4	n.a.
Gépgyártási, technológia	2	2	n.a.

Műszergyártás	3	3	n.a.
Pénzügy és hitel	1	0	n.a.
Közgazdaság	0	2	n.a.
Könyvvitel	2	0	n.a.
Jog	1	1	n.a.
Városi építészet	0	0	n.a.
Építészmérnöki	0	1	n.a.
Nemzetközi kapcsolatok			n.a.
Turizmus			n.a.
Összesen	85	72	68/(82)

52. táblázat. A KMF-hez kapcsolódó képzésekre felvételt nyert hallgatók száma 2008-ban

(Forrás: KMF Tanulmányi Osztálya)

Szak	Fő
Biológia	6
Földrajz	11
Történelem	5
Angol	17
Magyar	13
Ukrán	10
Matematika	9
Könyvvitel és auditálás	11
Tanítói	9
Óvodapedagógia	9
Kertészmérnöki (Corvinus)	16
Közgazdasági (NYF)	39
Összesen	155

53. táblázat. Egyéb ismert képzésekre felvételt nyertek 2008-ban

(Forrás: KMÖT, sajtó)

Intézmény	Fő
Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári kihelyezett tagozata, magyar–angol szak	10–15
Balassi Bálint Előkészítő Intézet	15
Magyarországi felsőoktatási intézményekbe állami ösztöndíjjal	27
Összesen	52–57

Összevetve a kárpátaljai jelentősebb felsőoktatási intézményekbe felvett magyar hallgatók számát megállapíthatjuk, hogy a korábbi évek szintjén maradt még a szakonkénti szórás is. Az új kar megnyitása ezen a területen nem változtatott lényegesen, mert egyedüli választékbővítési lehetőség – ami a végzősök számára

kínálkozik – a fizika. A többi szak már hozzáférhető volt eddig is, és megfelelő számban elégítette ki a végzősök igényét. Erre lehet következtetni abból, hogy a jelentkezők és felvételt nyertek száma az adott szakokra összességében nem változott. Például: míg korábban a KMF akkreditált matematika szakára 20–25 fő nyert felvételt, a 2008-as évben összességében ugyanennyi megosztva az UNE és a KMF között. Ez azt is jelenti, hogy jelentős anyaországi támogatással sikerült ugyanazon kis képzési piacon megteremteni a kizárólag magyar támogatással működő felsőoktatási intézmény konkurenciáját. A verseny általában számos területen pozitív hatással is lehet akkor, ha többé-kevésbé egyforma feltételek mellett zajlik, ami nem jellemző a jelenlegi ukrán oktatási piacra és oktatáspolitikai trendre. Az utóbbi évek kárpátaljai ukrán és magyar médiainformációi alapján úgy tűnik, hogy a magyar kar, amit még a hetvenes években szorgalmazott a kárpátaljai magyarság, részben az anyaországi támogatásnak, részben a már működő magyar főiskolának, a demográfiai hullámvölgy által beszűkült kárpátaljai képzési piacon működő konkurens intézmény meglétének köszönhető. A jövőre nézve célszerű lenne átgondolni a felsőoktatási rendszer fejlesztésének irányvonalát. Fontos lenne stabilizálni a kialakult helyzetet, mert a főiskola mint konkurens struktúra, egyfajta garancia is a magyar karra nézve. A felsőoktatási kínálat bővítése céljából a továbbiakban az látszik racionálisnak, ha a kárpátaljai állami felsőoktatási intézmények államilag finanszírozott helyeiből a piacképes szakokon, a már működő célirányos helyek mintájára kvótákat jelölnek ki a magyar iskolákban érettségizettek számára.

A 2006/2007-es tanév végén kísérlet történt a főiskola megszüntetésére. 2007 júniusában váratlanul a minisztérium 1814. számú 2007. június 14-én kelt rendeletében elrendelte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Drohobicsi Ivan Franko Állami Pedagógiai Egyetem beregszászi kara, a Kárpátaljai Állami Egyetem, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem átvilágítását. Arról nincs információnk, hogy a két ungvári intézményt ellenőrizték-e. A Rákóczi-főiskolát, valamint a Beregszászi 5. Sz. Középiskolában működő Drohobicsi Egyetem kihelyezett testnevelési karát ellenőrizték. Az utóbbi intézmény működéséről korábban nem volt információink, valószínű ez egy hétvégi mini diplomagyár, mert az iskolában a testnevelés oktatásához nincsenek meg a tárgyi feltételek, a személyi állományról pedig nincs tudomásunk. Oda egy főt küldtek ki, de az eredménnyel kapcsolatban nem jelentek meg információk. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát viszont a kijelölt bizottság – melynek tagjai az Ukrán Oktatási és Tudományos Minisztérium munkatársán kívül főleg az Ungvári Nemzeti Egyetem és Kárpátaljai Állami Egyetem dékánjai és munkatársai voltak – teljes körűen, mindenre kiterjedően ellenőrizte, a dokumentációs munkát 10 évre visszamenőleg. Az ellenőrzés eredményeként olyan hiányosságokra hivatkozva, hogy a Magyarországon szerzett doktori fokozatokat Ukrajnában az itteni egyetemi bizottságok még nem hitelesítették, hogy nincs meg az egy komputerre számított hat négyzetméter, vagy az egy főre eső két négyzetméter alapterület, az órarendet magyarul teszik ki a diákoknak stb., megvonták az egyetemi szintű oklevelek kiadásának a jogát angol, földrajz, matematika, óvodapedagógia szakon. Az ukrán törvények szerint ennek visszaadását egy év múlva, 2008-ban kezdeményezhetik

új eljárásban. A 2007–2008-as tanévben, az intézményben 5 évente kötelező akkreditálási eljárásra került sor, melynek eredményeként megerősítették a következő 5 évre szóló baccalaureusi fokozatú diploma kiadására vonatkozó engedélyeket az alábbi szakokból: óvodapedagógia, matematika, biológia, angol, földrajz, ukrán, magyar. A történelemből 2007-ben meghagyták az egyetemi fokozatot, biológiából, magyarból, ukránból nem vették el. A pénzügyi és számvitel szak akkreditálására 2010-ben kerül sor.

Némi előrelépés történt a Magyarországon szerzett PhD-fokozatok ukrain rendszerű kandidátusi fokozatokká minősítések ügyében. A főiskolán dolgozó 12 PhD-fokozatú személy közül 8 fő esetében az átminősítés megtörtént, 4 személynél formai okokra hivatkozva a kérdést elnapolták (a téziseik nem feleltek meg az ukrán formai követelményeknek). Az eljárás egy újabb védést jelentett, ahol az ukrán követelményeknek megfelelően és ukrán nyelven kellett benyújtani a dokumentumcsomagot, a szakdolgozat kibővített, annak harmadát tartalmazó téziseinek fordítását, majd a doktori bizottság előtt azt megvédeni. A véde alapján a bizottság titkos szavazással döntött arról, hogy megfelel-e az ukrán követelményeknek. A védeken nem a dokumentumok hitelességét vizsgálták, mint Magyarországon honosítás esetén, hanem egy teljesen új eljárásban vettek részt a honosító tanárok, némelyik 3 órán keresztül tartott.

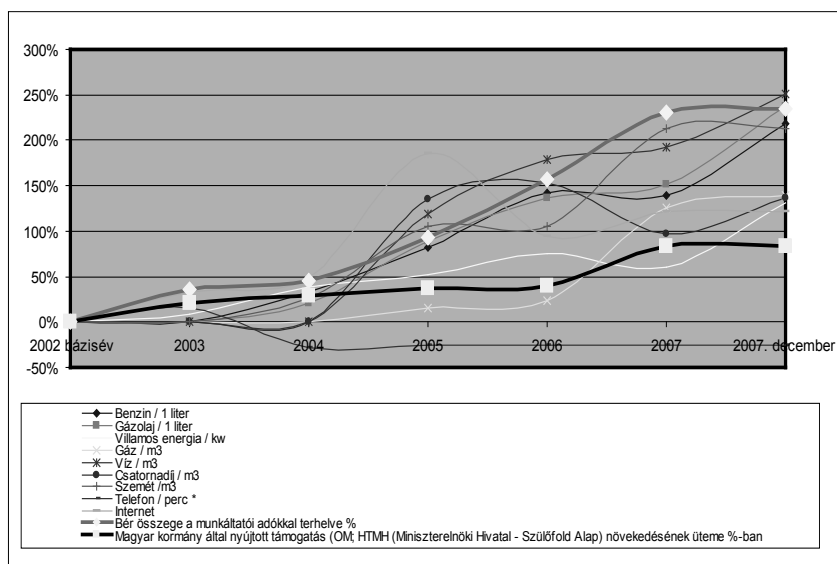
A főiskola gazdasági helyzetét jól illusztrálják az utóbbi évek változásai alapján készült grafikonok a főiskola támogatásának függvényében. Az intézmény – csak úgy mint az egyházi líceumok – az ukrán államtól nem kap támogatást¹²⁹ annak ellenére, hogy teljes mértékben meg kell felelni az állami elvárásnak az oktatás, annak tartalma, tárgyi feltételeinek biztosítása érdekében, és be kell tartani minden adózási, pénzügyi előírást a bérekre vonatkozóan. Ukrajnában a kisebbségi törvényhozásban és a támogatáspolitikában a szovjet gondolkodás működik. Nem nyert teret az elv, amely az alulról jövő civil kezdeményezéseket támogatná, ha ukrán adófizető állampolgárok önállóan igyekeznének saját helyzetükön javítani, amihez az államtól csak hozzájárulást kérnének. Továbbra is törekedni kellene arra, hogy az ukrán állam támogassa azokat az intézményeket, melyek megfelelően az ukrán elvárásoknak, szabványoknak ukrán adófizető állampolgárokat képeznek az ukrán munkaerőpiacra, jelentős hozzáadott értékkel. Amíg ezt nem sikerül elérni, ezen intézményeket a működésükhöz szükséges alapfinanszírozásban kellene részesíteni a pályázati rendszeren kívül, s ez nagyban hozzájárulna a magyar nyelvű oktatás helyzetének stabilizálásához. Ez biztosítaná a bizalmat a magyar nyelvű oktatás iránt, megnyugtatná az adott oktatási térben résztvevő aktorokat, oldaná a feszültséget a különböző pályázatok kapcsán.

A felsőoktatási intézmények finanszírozásánál a fenntartás teljes költsége az alapítót terhel, akik – úgy mint a líceumok esetében – kötelesek betartani az állami előírásokat. Az utóbbi években jelentősen nőttek a kiadások, egyrészt a bérszámfejtés új tarifarendszerének bevezetése kapcsán, másrészt a rezsiköltségek állandó növekedése miatt.

¹²⁹ Először fennállása óta 2008-ban egy megyei kisebbségi program keretén belül kapott informatikai fejlesztési támogatást mintegy 100 000 hr (13 000 EU) összegben, hasonló támogatásban részesültek a líceumok 4000 hr-nyia intézményenkénti kerettel.

54. táblázat. A felsőoktatási intézmények alkalmazottainak bérbesorolása

Pedagógus besorolása	Bérkategória rangszáma
Rektor	23-24
Filiaigazgató	19-20
Dékán	20-22
Tudományos kutatóhely igazgatója	15-21
Tanszékvezető (professzor)	20-21
Professzor	21
Docens	19
Tanár	18
Adjunktus	17
Tanársegéd	16
Asszisztens	15

32. ábra. Bér- és áremelkedés 2002-től %-ban kifejezve

Következtetések, javaslatok

- A kárpátaljai magyarság helyzetének sajátossága, hogy szülőföldjük elhagyása nélkül több „országváltást” megéltek, ami politikai diszkriminációt, kollektív bűnösséget jelentett számukra. Az „országváltások” után az értelmiségieknek menniük kellett, vagy vitték őket. A legnagyobb veszteséget az 1944-es „országváltás” okozta. Ennek eredményeként a magyarság aránya a városokban minimalizálódott, a középréteg összezsugorodott. A hivatali nyelv váltás kapcsán az érdekvérvényesítés ügyintézés korlátozottsága, majd a rendszerváltás után elmaradt reprivatizáció miatt a magyarság a régióban az egyik vesztes népréteggé vált, amit a mai napig nem sikerült felszámolni, és ez különösen érezhető a képzettségi szintjükön:

 - A lakosság zöme érettségizett (a statisztikák szerint)
 - Kevés a szakképesítéssel rendelkezők aránya

- Nagyon alacsony a felsősokú képesítéssel rendelkezők aránya
- Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás lassú, szakaszos a fejlődése – állandó újrakezdésekkel
- A felvételiket jellemző hátrányos helyzet miatt széles rétegük kirekesztődik a felsőoktatásból
- Az oktatáspolitikai szegregációs technikát alkalmaz számukra, amit az átírányításos technika irányába kívánnak módosítani

A jelenlegi ukrán politikai/oktatáspolitikai/nyelvpolitikai trend mellett a magyar nyelvű oktatás és felsőoktatás léte és expanziója önvédelmi reflexként egyelőre hatékonyan működik – a kárpátaljai magyarság felzárkózása, pozitív vertikális mobilitása érdekében – a helyi viszonyok között.

- *A következő évtized nagy kihívása és egyúttal a magyar nyelvű/nyelvi oktatás kulcskérdése lesz a független vizsgaközpontok bevezetése. A független vizsgaközpontok európai norma szerint egységes elbírálás alapján egyszerre biztosítanák az érettségit és a felvételi vizsgák lehetőségét. A diák, ha sikeresen leteszi az általa választott szaktárgyi érettségit, az elért eredménye egyúttal felvételit is jelent bármely ukrainai felsőoktatási intézménybe. Kulcskérdés, hogy biztosítják-e az egyenlő feltételeket a vizsgák alkalmával. Alapvető kérdés, hogy a nemzetiségi iskolák végzősei megkapják-e a tesztek az oktatás nyelvén, vagy csak államnyelven. Abban az esetben, ha csak államnyelven biztosítják az érettségi anyagait, a kisebbségek, így a magyar iskolák végzősei hátrányos helyzetbe kerülnek, mert az nem a szaktárgyi tudásukat fogja mérni, hanem szaknyelvi ismereteiket. Ukrajnában kötelező az érettségi ukrán nyelvből is, ami állami norma, viszont a kisebbségek számára biztosítani kellene az ukrán mint második nyelv követelményrendszer szerinti vizsgáztatást, ugyanis nem mérhető össze azok tudása, akik anyanyelvként tanulták azt azokkal, akiknek anyanyelve más. Az ukrainai magyarok felsőoktatásba jutásának feltétele a jövőben az esélyegyenlőség biztosítása lesz a felvételi-érettségi új rendszerében. Abban az esetben. Ha sikerül elérni, hogy biztosítsák az esélyegyenlőséget a végzősök előtt, kitárulkozhatnak az ukrainai felsőoktatási intézmények képzési kínálatai, ha nem biztosítják az esélyegyenlőséget, akkor kimaradhatnak a felsőoktatásból. Az esélyegyenlőség hiánya beindíthat olyan folyamatot, amely az anyanyelvű oktatás gyors sorvadásához vezet, mert számosan átíráthatják gyermekeiket ukrán iskolába, viszont ez a felsőoktatásba kerülés terén nem oldja meg helyzetüket, ugyanis egy homogén ukrán közegben, ahol a diákok többsége anyanyelvű és anyanyelvén érettségizik, egy kisebbségi soha nem fog olyan eredményt elérni, mint egy többségi, így hátrányos pozíciókkal indul a felvételinél, mert elért pontszámai alacsonyabbak lesznek, mint hasonló tudás mellett egy anyanyelvi felvételiző esetén. Az adott ördögi kör megoldásaként a legfontosabb feladatnak kell tekinteni a következő tanévben az esélyegyenlőség biztosítását a magyar iskolák érettségizőjé számára. A kárpátaljai magyar szervezetek ezt a problémát már felvetették, de célszerű lenne, ha államközi szinten vagy a szaktárcák szintjén is napirendre kerülne, és sikerülne közös erővel pozitív eredményt elérni.*

- *A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás támogatása a továbbiakban elsőrendű feladatnak tekinthető. Az oktatás területén kiemelkedő fontossággal bír a magyar oktatási rendszer alapelemeinek megőrzése és fejlesztése. A demográfiai hullámvölgy következtében elképzelhető, hogy néhány kis településen veszélybe kerülnek a kis létszámú általános iskolák, bár törvényileg öt tanuló esetén az államnak biztosítani kell az anyanyelvű oktatást elemi iskolai szinten. A helyi magyar közösség feladata, hogy figyelemmel kísérje a „veszélyeztetett iskolák” alakulásának sorsát, és az esetleges összevonások esetén megfelelő megoldási lehetőségeket találjon, amit egyeztetve a helyi és magyarországi támogatóval megpróbál realizálni. Minimális célként kell kitűzni, hogy a lehető legtöbb magyarlakta településen megmaradjanak az anyanyelvű elemi, általános oktatási intézmények, valamint óvodai csoportok. Az ukrán törvények adta lehetőségek szerint ezek egy igazgatás alatt úgynevezett óvoda-iskola intézményben is megvalósulhatnak.*
- *Várható az is, hogy a középfokú oktatás, az általános képzés harmadik fokozata, a kilencedik osztály utáni lényegében az érettségit jelentő középiskolák számát a racionális képzési kínálat bővítése érdekében csökkenteni fogják. E törekvések elsősorban azokat a középiskolákat érintik majd, ahol a felső tagozatban az osztálylétszám tíz fő körül lesz. A helyi kisebbségi érdekvédelmi közösség feladata a regionális sajátosságok figyelembevételével kezdeményezni, illetve megőrizni olyan iskolaközpontok kialakítását/megtartását, ahol megfelelő színvonalú és több szakirányú képzést tudnak nyújtani, ami olyan távolságra van, hogy egy-egy régióban a színvonalas középfokú oktatás igények szerint hozzáférhetővé váljon mindenki számára. Megnő a szerepük a gimnáziumoknak és líceumoknak, a nagyobb középiskoláknak. Jó lenne az oktatási intézmények között megegyezésre jutni, hogy milyen szakirányt vállalnak fel, melyekkel egy-egy kistérségben felvállalnák az iskolaközpontok szerepét, és így kielégíthetnék a kistérség minőségi oktatási igényeit. Ezen iskolaközpontok már körvonalazódnak az utóbbi évtizedben, az együttműködésüket kellene elősegíteni, koordinálni, hogy ne egymás konkurenseivé váljanak, hanem a gyermekek érdekeit szolgálva egymást kiegészítő szellemi centrumokként működjenek. Az adott kiskörzetek településein racionálisabban kihasználhatnák az utóbbi években felépített infrastruktúrát, a kollégiumokat, az ukrán állam által működtetett iskolabusz-hálózatot. A városokban, Ungváron, Munkácson, Beregszászon, Nagyszőlősen, ahol gondok vannak a kollégiumi elhelyezéssel, de mindegyikben számos olyan oktatási intézmény működik, ahová magyar gyerekek járnak,¹³⁰ átgondolt, felmérésekre és esettanulmányokra épülő, hosszú távú projekt alapján magyar szakkollégiumot*

¹³⁰ Ungváron nincs kollégiuma a magyar gimnáziumnak, a közművelődési college magyar tagozatának, számos olyan technikumnak, ahol magyar diákok tanulnak. Az egyetemek kollégiumai a férőhelyek korlátozottsága miatt a hegyvidéki járások diákjait tudják elhelyezni, így a közeli magyarlakta járások diákja a drága albérletekbe kényszerülnek. Hasonló a helyzet Munkácson, ahol magyar tagozat van az állatfelcseri college-ben, a tanítóképzőben, és sokan tanulnak technikai jellegű szakközépiskolában, de a katolikus líceumnak sincs megfelelő kollégiuma. Ez a probléma Nagyszőlősen és Beregszászban is.

lenne célszerű létrehozni. Ezek a kollégiumok önálló egységként befogadhatnák a városok különböző szintű és szakirányú intézményeinek hallgatóit. A szakkollégiumban szakképzett nevelőtanárok révén segíthetnék a távoli kis falvakból érkezők szocializációját, igény szerinti felzárkóztatásukat, egyúttal az intézmény biztosítana számukra egy magyar szellemi közeget, foglalkozhatna tehetséggondozással.

- Pályázati úton biztosítani kellene ezen oktatási intézmények számára a versenyképesség megőrzését a többségi iskolákhoz viszonyítva. Felmérés alapján racionális költségfelhasználás és az átfedések elkerülése érdekében olyan területekre helyezni a hangsúlyt, melyek az ukrán állami rendszerben nem megoldottak, például anyanyelvi/anyanyelvű szakirodalom/szépirodalom, módszertani kiadványok, szemléltető kiadása. Figyelembe véve a demográfiai alakulásokat, valamint azt, hogy a kárpátaljai magyar területeken a roma lakosság anyanyelve magyar, így oktatási szempontból a magyar iskolák pozícióit erősítik, egyúttal sajátos szociális/kulturális helyzetükből fakadó problémák szintén ezt az intézményhálózatot érintik, ezért célszerű külön programot kidolgozni integrálásukra vonatkozóan.
- Prioritásként kell kezelni, hogy az ukrán államtól funkciókat átvállalni nem célszerű, csak azon területeken segíteni az állami intézményeknek, amelyekre a versenyképesség javítása érdekében az ukrán állam nem fordít kellő figyelmet.
- A szóróvidékeken a helyi kisebbségnek kezdeményezni kell a kialakult vasárnapi iskolai rendszert, amire lehetőséget biztosít a vasárnapi iskolákról szóló oktatási törvény. Ennek a folyamatnak biztosítani kellene az anyagi és jogi támogatottságát. Az intézményesülés egyúttal a vasárnapi iskolák részbeni finanszírozását jelentené állami költségből. Ott, ahol van rá mód és igény, bevezetni a kötelező magyar nyelv és irodalom oktatását, az identitás megőrzését támogató tantárgyakat anyanyelven (magyar nép története, ének-zene, a magyarság szállásterületének földrajza stb.).
- A magyar nyelvű/nyelvi oktatás minőségének biztosítása érdekében javítani kellene a tankönyvkiadás és oktatási segédanyag-ellátás helyzetén. Jelenleg nincs önálló magyar tankönyvkiadó Ukrajnában. A tankönyvek kiadását, fordítását pályázati úton az állami tankönyvkiadókból vállalkozásokká alakult, immár magánkiadók oldják meg. A magyar könyveket a lembergi vagy a csernovci kiadók biztosítják úgy, hogy kárpátaljai tanárokat kérnek fel a fordításra. Célszerű lenne ukrán–magyar vegyes vállalkozásként létrehozni egy magyar kiadót, amely biztosíthatná a magyar iskolák tankönyvellátását, egyúttal megoldhatóvá válna az, hogy a magyarországi tankönyvek teret nyernének az ukrán könyvpiacra.
- Az egyházi gimnáziumok továbbtanulási eredményeik alapján a kárpátaljai magyar oktatás egyik alappillére képezik, és már most sajátos regionális iskolaközpontokként funkcionálnak. Az ukrán államtól az egyházi intézmények alig kapnak támogatást, és azt is a mindenkori hatalom jóindulatának

függvényében. Célszerű lenne államközi szinten elérni, hogy biztosítsák számukra az állami iskoláknak járó ukrán normatív támogatást, valamint a minőségi oktatás, a stabilitás biztosítása érdekében kiegészíteni működésüket anyaországi célirányos projektekkel. Az adott intézmények fenntartásának racionalizálása érdekében célszerű lenne növelni a hallgatói létszámot, hogy intézményenként legalább két-három párhuzamos osztályt indíthassanak egy évfolyamon. Ebben az esetben az egy főre eső működési költségek csökkennének, lehetőség nyílna a hallgatók érdeklődésének megfelelő szakosításra, mindegyik intézményben önálló szaktanári testület jöhetne létre.

- Az állami gimnáziumok esetében el kell érni, hogy helyi erőből oldják meg azok megnyugtató elhelyezését, magyar állami támogatással az ott folyó szakmai munka eszközigényét, felszerelését lehetne bővíteni, valamint az ott folyó munka minőségbiztosítását segíteni.
- A kárpátaljai magyar nyelvű/magyar nyelvi oktatási rendszer leggyengébb láncszeme a szakképzés. Célszerű lenne bővíteni az állami szakközépiskolákban az anyanyelvű csoportok számát, minél több szakirányban indítani olyan csoportokat, ahol legalább az általános ismereti tárgyakat magyarul, míg a szakmát két nyelven tanulhatnák. Ennek érdekében a kárpátaljai kisebbségi szervezetek kezdeményezőkként léphetnének fel, míg az anyaország erkölcsi-politikai támogatásával segíthetné a folyamatot. A meglévő anyanyelvű/anyanyelvi szakképzési programokat jó lenne megerősíteni pedagógusok szakirányú, szaknyelvi, szakmai továbbképzése, a hallgatók szakmai gyakorlatának anyaországi biztosítása révén.
- A felsőoktatásba kerülés a kárpátaljai anyanyelvű/anyanyelvi oktatás alapproblémája marad, ugyanis kutatásaink alapján a piacképes presztízsszakokra alig jutnak be kisebbségiek. Célszerű lenne azokon a szakokon, amelyek államnyelven tanulhatók – mert a képzés Ukrajnában állami privilégium (jogász, orvos, fogorvos, állatorvos, nemzetközi kapcsolatok, banki ügyletek stb.) – célirányos helyeket elkülöníteni a kárpátaljai magyarok számára, ahová egymásközi versenyeztetés alapján kerülhetnének be. Segíthetné ezt ukránai ösztöndíjak biztosítása a magyarság számára a nagy fontossággal bíró hiányszakokon. Az esélyegyenlőség biztosítása és a felzárkóztatási program része lehetne a magyar nyelvű vagy részben magyar nyelvű felsőoktatási képzési kínálat bővítése az állami intézményekben. Ebben az esetben a figyelmet arra kell fordítani, hogy elkerüljük az átfedéseket, a túlképzést egy-egy szakon belül, tehát azokon a szakokon célszerű indítani, ahol nincs elismert anyanyelvű képzés. Arra is figyelmet kell fordítani, hogy ukrán adófizető állampolgárok képzéséről lévén szó, akik az ukrán munkaerőpiacon helyezkednek el, a képzéseket ukrán állami finanszírozással indítsák, a magyar állam a szaknyelvi továbbképzést, szakkönyvtárakat, szakmai gyakorlatokat, részképzést támogassa. A szakindításnál a piacképes szakok szervezését preferálják.

- *A felsőoktatásba kerülés szempontjából a jelenlegi helyzetet figyelembe véve felértékelődik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola léte. Az intézmény folyamatos, stabil működéséhez szükséges alaptámogatás megteremtése, működési feltételeinek, ingó és ingatlan állományának javítása még mindig a leghatékonyabb felzárkóztatási programnak tekinthető.*

3.5. Szórványok anyanyelvi /anyanyelvű oktatásának helyzete Kárpátalján

A nemzeti kisebbségek tipológiája általában több ismérv alapján történik: számosságuk, térbeli elhelyezkedésük, identitástudatuk milyensége, gazdasági helyzetük, képzettségi szintjük, politikai szervezettségük, törvényi lehetőségeik, azon ország demokratikus berendezkedése, ahol élnek. Az adott ismérvek mértékének nagysága befolyásolja és meghatározza a nemzeti kisebbség érdekérvényesítési potenciáját a többségi társadalomban, saját kulturális életének folyamatos biztosítását, kulturális értékeinek és az értékeket hordozó, továbbvivő nemzeti elitjének reprodukcióját. Az ismérvek alapján egy-egy nemzeti kisebbség erős pozíciókkal rendelkezik, képes önálló közösségi életre, és közösségként integrálódik a többségi nemzetbe, vagyis kollektív jogokat igényel. Amennyiben ezen ismérvek valamelyike gyengül, úgy egyre inkább szétzilálódik a közösség, és az érdekérvényesítési potenciájának gyengülése kapcsán annak tagjai egyre inkább a kisebbségi lét kihívásaira adott válaszként az egyéni megoldásnak tekinthető asszimiláció irányába mozdul el. A nemzeti kisebbségek helyzetét meghatározó ismérvek mértéke állandóan változik. Fontos, hogy odafigyeljünk a változásokra, annak folyamatára, fázisaira. Az előbbiekből következik, hogy egyrészt egy-egy kisebbség helyzetének meghatározásakor mindig bizonyos térbeli és időbeli korlátok figyelembevételével kell megtennünk következtetéseinket, hogy megállapításaink érvényesek és hitelesek legyenek. A társadalom dinamikájából következik, hogy azon belül a különböző pozíciókkal rendelkező nemzeti kisebbségeket nem szabad összemosni, egyféleképpen kezelni igényeiket, bár ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk, főleg akkor, amikor egy-egy többségi társadalomban a kisebbségek kérdéseit kell kezelni. Az államok a számukra legkezelhetőbb egységes megoldásokat ajánlanak a nemzeti kisebbségeknek a legnagyobb közös osztó kidolgozása alapján, ahelyett, hogy pozícióik szerint a legkisebb közös többszörösként szóba jöhető igényeket biztosítanák számukra.

A nemzeti kisebbségek helyzetének leírásakor a differenciált megközelítés megkívánja, hogy megkülönböztessük és definiáljuk legalább a következő fogalmakat: **etnikum**, **szórvány**, **diaszpóra**. **Szórványnak** tekintjük azt a nemzeti kisebbséget, mely több generáción keresztül egy adott térségben letelepedve él, és valamely történelmileg determinált társadalmi-gazdasági folyamat hatására az adott szállásterületen elvesztette társadalmi befolyását, számossága szempontjából abszolút és relatív aránya egy meghatározott, a nemzeti kisebbségek erős helyzete szempontjából a billenőpont alá került, érdekérvényesítési potenciájának csökkenése révén kulturális anyanyelvi intézményeinek nagy részét elvesztette, vagy már nem képes önerőből fenntartani, de identitása még erős és anyanemzethez köti, bár előrehaladott a nyelvcsere, az asszimilációs folyamata.

Diaszpóra alatt azt a nemzeti kisebbségi csoportot értjük egy többségi társadalmon belül, amely valamely történelmi, társadalmi, gazdasági esemény, folyamat hatására, politikai egzisztenciális, gazdasági okokból személyes egyéni döntés alapján választotta azt a társadalmat, melyben él, de ragaszkodik anyanemzetének kultúrájához.

Etnikum alatt azt a népcsoportot értjük, amely egy adott többségi társadalmon belül huzamosabb ideig a többségekkel együtt élve nemzeti ismérveinek főleg néprajzi jellegű kulturális örökségét őrizte meg, identitásának mássága nemzeti mentalitásában, logikájában nyilvánul meg, részben vagy teljesen integrálódott, esetenként a nyelvcsere túl van, de még mint csoport különállását igyekszik megőrizni, ellenállni az előrehaladott asszimilációs folyamatnak.

A kisebbségek fenti ismérvei alapján a kárpátaljai magyarság országos viszonylatban Ukrajnában szórványnak számít, és már Kárpátalja területén is az ismérvek szempontja alapján szórványnak, de legalábbis a billenőpont határán lévő veszélyeztetett kisebbségnek tekinthető.

A kárpátaljai szórványok térbeli elhelyezkedése, számossága, identitása, és azt erősen meghatározó történelme vidékenként más, így külön kell foglalkoznunk oktatásukkal.

Amennyiben a kárpátaljai magyarságot területi szinten vizsgáljuk, úgy Kárpátalján főleg a számosságuk relatív aránya alapján szórványnak kell kezelnünk a következő települések magyar lakosait: Ungvár, Munkács, Nagyszőlős, Beregrákos, Perecseny, Nagyberezna, Órdalma, Szerednye, Huszt, Técső, Szolyva, Aknaszlátina, Visk, Bilke, Rahó, Kőrösmező, Gyertyánliget, Tiszabogdány, Terebesfejérpatak, Nagybocksó, Bustyaháza, valamint idesorolható a magyar–ukrán nyelvhatár peremvidéke Ungban és a volt Ugocsában.

A szórványvidékek magyar anyanyelvű intézményrendszere vidékenként, városokként nem egyformán fejlődött, így nem lehet egységesen leírni anyanyelvű oktatási helyzetüket, nem lehet egységes megoldásokat találni számukra. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatásukat az igényeiknek, helyzetüknek és lehetőségeiknek figyelembevételével kellene megszervezni.

A nagyobb településeken, ahol a háború után a magyarság még kellő pozíciókkal rendelkezett (Munkács, Ungvár, Nagyszőlős, Técső, Aknaszlátina), illetve a nyelvszigeteken (Beregrákos, Visk), ahol a falvakon belül is külön utcákban, negyedekben éltek a magyarok, magyar tannyelvű iskolákat szerveztek, ezért ezeket külön csoportként kell kezelnünk, mivel sem ők maguk, sem a kárpátaljai magyarok hosszú ideig nem szórványnak határozták meg helyzetüket.

A hetvenes évek szovjet internacionalista törekvései főleg a városok magyar iskoláinak státusát gyengítették. Ezeket a magyar iskolákat összevonták az úgynevezett internacionalista iskolákba, ami azt jelentette, hogy egy irányítás alatt ukrán, orosz, magyar tannyelvű párhuzamos osztályok működtek. Ilyen például a nagyszőlősi 3-as számú magyar tannyelvű középiskola, melyet az 5-ös számú ukrán iskolával vontak össze, és így lett belőle a 8. számú internacionalista középiskola. Aknaszlátinán az orosz, az ukrán és magyar iskolát vonták össze egy háromnyelvű intézménnyé. Munkácson a magyar iskolán belül indítottak orosz tannyelvű osztályokat, ahol a magyart önálló tantárgyként tanították. Ungváron,

Técsőn, Visken, Beregrákoson megmaradt az iskolák önállósága. A tanulólétszám a magyar tannyelvű osztályokban, az internacionalista intézményekben egyre fogyatkozott. A 80-as évek végén az osztályok tanulólétszáma elérte a bezáráshoz szükséges kritikus határt. A KMKSZ megalakulása után nagy sikerként könyvelt el a nagyszülősi és az aknaszlatinai iskolák önállóságának visszaállítását. A működésükhöz szükséges feltételek előteremtésének megszervezése a kárpátaljai magyarok összetartozásának jelképe volt. A kárpátaljai magyarság köztudatában viszont ezeket a városokat nem tartják szórványnak, bár a magyarok arányát tekintve annak számítanak.

Az anyanyelvű oktatás szempontjából szórványhelyzetben vannak az ugoc sai, ungvideki, beregvideki tömbmagyarság nyelvhatárán elhelyezkedő települések: Királyháza, Fancsika, Mátyfalva, Tekeháza, Feketeardó stb.

Kárpátalján a magyarság szórvány alatt a Tisza, Latorca, Ung, Borzsa folyók felső folyásának környékén élő magyarokat érti. Ilyen megközelítésben vizsgáljuk meg Kárpátalja Felső-Tisza-vidéken élő szórványmagyarok helyzetét, különös tekintettel anyanyelvű oktatásukra. A leírásukat Punykó Mária erre a vidékre vonatkozó korábbi néprajzi, Perduk János nyelvészeti, az 1989-es és 2001-es népszámlálás adatai, Bagu Balázs által gyűjtött, valamint a KMPSZ adatbázisának statisztikái mellett, a Tárogató Kiadó által az utóbbi években megjelentetett, a kárpátaljai történelmi egyházak templomait bemutató könyvsorozat, illetve az egyházak saját bevallásain alapuló és publikált rövid egyházközösséget leíró anyagok, valamint Botlik József–Dupka György a kárpátaljai magyar településeket bemutató munkái, Szabó Zita, Nagy Marianna, Dávid Ivett Felső-Tisza-vidéken végzett pedagógiai gyakorlatai alapján készült szakdolgozataik, valamint saját kutatásaink alapján foglalhatjuk össze.

A vizsgált terület Kárpátalján a Felső-Tisza-vidéknek nevezett terület Körösmezőtől, a Tisza eredetétől Husztig tartó vidék azon települései, ahol élnek magyarok.

Ezen a vidéken az anyanyelvhasználat színtere a család és a templom lett a legtöbb magyarok által lakott településen. Nem szerveztek minden helységben számukra magyar nyelvű oktatást, elmagyarosodott németekként tekintettek rájuk, így nem tartották indokoltnak magyar iskolák alapítását sem.

Identitásuk erősen vallási kötődésű, és így kapcsolódik az anyanyelvhasználatukhoz. A magyar nyelv számukra az Isten nyelve, ezen a nyelven imádkoznak, beszélnek egymással a templomban, a vallási ünnepeken. A templomban egymás között magyarul beszélnek a gyerekek is, de az udvaron már áttérnek az ukránra. Magyarul nem káromkodnak, azt „szovjetül” teszik, ahogy ők mondják. A nyelvcsere előrehaladott stádiumban van. A nagyszülők még megtanítták imádkozni unokáikat magyarul, de már ők is inkább ukránul szólnak hozzájuk, különösen közterületen. (Punykó 1999)

A magyar nyelv iránti érdeklődés és a tanulás első formái a nyolcvanas évek végén jöttek létre a szórványban, amikor Bilics Éva, a rahói KMKSZ-alapszervezet elnöke Petőfi anyanyelvi klubbot szervezett a Rahói Kartonpapírgyár klubtermében. A klubba főleg nagymamák jártak, akik magukkal vitték unokáikat is. A nagymamák kezdtek foglalkozni a gyerekcsoportokkal. Magyar népi játékokra,

versekre, mondókákra tanították őket, amit az igények alapján intézményesítettek. 1992-től lehetőség nyílt az iskolákban a fakultatív anyanyelvi oktatás bevezetésére. A magyar nyelv státusa, presztízse a határ átjárhatóságával megnőtt, így nagy lelkesedéssel még azok is beíratták a gyerekeiket ezekre a foglalkozásokra, akiknek nem voltak magyar gyökereik. „Kinyílik a világ” néven alapítványt hoztak létre Budapesten a szórványgyerekek magyarországi üdültetésének megszervezésére. Évente 40–100 gyermeket üdültetnek. Anyaországi támogatással, a KMPSZ szervezésében évente anyanyelvi táborra kerül sor Beregszászban a szórványgyerekek számára. A tapasztalatok alapján a gyerekek szívesebben utaznak Beregszászba, mint Magyarországra, mert itt nincs akkora nyelvi kontraszt. 1997-től a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola diákjai nyári szakmai gyakorlatukat szórványvidéken töltik. Napközis foglalkozásokat szerveznek a helyi közösség által biztosított körülmények között, általában a plébániák udvarán.

Az anyanyelvvelélesztést felkarolták a római katolikus egyház papjai. Számukra is fontos, hogy a hívek megtanuljanak írni és olvasni. A misék nyelve egyelőre a magyar, a 90-es évekre egyre kevesebb lett azok száma, akik fel tudtak olvasni és segédkezni a misén.

A gazdasági helyzet rohamos romlásakor a fakultációkat az iskolákban megszüntették. A KMPSZ – a folytonosság biztosítása érdekében – anyaországi pályázatokon nyert támogatások révén vasárnapi iskolákként működtette tovább a csoportokat a plébániák és iskolák termeiben. A vasárnapi iskolák lényegüket tekintve intézményesült „nagymama-klubok”, ahol eleinte azokat a játékokat, népdalokat, meséket sajátítják el, amit a tömbben élők otthon, az utcán, a szomszédságban játék közben egymástól tanulnak.

Huszton önálló magyar nyelvű általános iskolát alapítottak a szülők és a társadalmi szervezetek szorgalmazására. A magyar fakultációkból, vasárnapi iskolákból nőtt ki a rahói magyar osztály.

A kárpátaljai iskolákba járó gyerekek megoszlása az oktatási nyelv alapján azt mutatja, hogy az elmúlt években növekedett a tanulói létszám a magyar tagozatokon, ami a kilencvenes évek pozitív magyar–magyar kisebbségpolitikájának (pl. támogatások, magyarországi továbbtanulási lehetőségek, státustörvény stb.), valamint Magyarország, rendszerváltás után tapasztalt fejlettségének tudható be. A szabadabb légkörnek is köszönhető, hogy olyan területeken, ahol 1944 után nem szerveztek magyar tannyelvű óvodákat, iskolákat, a szülők kérésére önálló magyar osztályok indultak. Óvodákat szerveztek a vidéken. Az intézmények közül hat állami, egynek a fenntartója a Kárpátaljai Református Egyház, ötnek a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház. Az egyházi óvodák nem kapnak az államtól anyagi támogatást. A szórványvidéken megerősödött az intézményi iskolai képzés. Míg a szovjetrendszerben csak Aknaszlatinán, Técsőn, Viskén működtek magyar iskolák, úgy 1992 után már Huszton, Rahón, Kőrösmezőn, Gyertyánligeten, Szolyván is indítottak magyar tannyelvű osztályokat. A Felső-Tisza-vidéken főleg a KMKSZ, KMPSZ, a római katolikus egyház és a KMPSZ támogatásával működnek ezek az intézmények. A továbbiakban a Felső-Tisza-vidék, a volt Máramaros megye, a Huszt fölötti magyarok által lakott települések anyanyelvi/anyanyelvű nevelésének helyzetével foglalkozunk.

Táblázatba foglalva az anyanyelvű/anyanyelvi oktatási lehetőségeket az alábbi számsorokkal írhatjuk le:

55. táblázat. A Felső-Tisza-vidék óvodai hálózatának jellemzői a 2006/2007-es tanévben

Sz.	Település	Járás	Óvoda neve	Csoportok száma	Gyerek-lét-szám	Pedagógusok száma	Személyzet száma	Intézmény fenntartója	Oktatás nyelve
1.	Aknaszlatina	Técsői	Szent Anna Óvoda	2	45	4	9	egyházi	magyar
2.	Técső	Técsői	Napocska	1	20	2	1	állami	magyar
3.	Huszt	Huszt	11. számú óvoda	3	53	5	2	állami	magyar, ukrán
4.	Nagybocskó	Rahói	Romzsa Tódor	1	23	3	4	egyházi	magyar, ukrán
5.	Gyertyánliget	Rahói	Páduai Szent Antal	1	24	3	3	egyházi	magyar, ukrán
6.	Körösmező	Rahói	Manócska	1	26	2	3	állami	magyar, ukrán
				9	191	19	22		

56. táblázat. A Felső-Tisza-vidék intézményes magyar iskolái a 2006/2007-es tanévben

Sz.	Település	Járás	Tanulói létszám	Pedagógusok száma	Osztályok száma	Tanulói létszám osztályok szerint											
						1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Gyertyánliget	Rahói	29	5	3	0	8	0	9	0	12	-	-	-	-	-	-
2.	Rahó	Rahói	73	11	9	8	8	8	8	8	7	5	10	11	-	-	-
3.	Körösmező	Rahói	52	6	5	8	11	11	10	12	-	-	-	-	-	-	-
4.	Aknaszlatina	Técsői	206	19	11	20	27	22	17	14	19	21	19	14	17	16	-
5.	Técsői KI	Técsői	297	34	15	23	25	18	31	36	33	29	38	29	23	12	-
6.	Técsői Líceum	Técsői	106	24	6										36	39	31
7.	Huszt	Huszt	66	21	9	8	7	6	9	7	8	10	6	5	-	-	-
8.	Viski KI	Huszt	358	40	20	37	34	29	35	38	37	37	41	38	14	18	-
	Összesen		1187	160	78	104	127	94	119	115	116	102	114	97	90	85	31

Az intézményi oktatás mellett jelentős igény mutatkozik az anyanyelv és a magyarságismeret iránt azokon a szórványvidékeken, ahol a magyar lakosság már a nyelvcsere határán van. Sokan már az ukránt tartják anyanyelvüknek, már szüleik is ukrán iskolát végeztek, de szeretnék megismerni nagyszüleik anyanyelvét, kultúráját. Ezeken a helyeken a KMPSZ szervezésében vasárnapi iskolák keretein belül

különböző korosztályú magyar fiatal tanulja nagyszülei anyanyelvét, kultúráját. Az ukrán állam bár jogilag ismeri a vasárnapi iskola intézményét, egyelőre ezt a tevékenységet anyagilag nem támogatja. A KMPSZ anyaországi pályázati úton próbálja előteremteni a fennmaradásukhoz szükséges összeget.

57. táblázat. Kárpátaljai vasárnapi iskolák a Felső-Tisza-vidéken a 2006/2007 tanévben

Ssz.	Település	Járás	Csopor- tok száma	Tanulói lét- szám	A tanulók kora		Peda- gógus- ok száma	A foglalkozások helye
					Legfia- talabb	Legidő- sebb		
1.	Kőrösmező	Rahói	11	180	6	15	11	iskola, óvoda, plébánia
2.	Rahó	Rahói	10	163	7	16	10	iskola, tanítók háza
3.	Tiszabogdány	Rahói	1	18	8	12	1	iskola
4.	Nagybocskó	Rahói	4	56	6	14	3	plébánia, óvoda
5.	Gyertyánliget	Rahói	3	48	6	14	3	iskola
6.	Aknaszlatina	Técsői	2	30	7	14	2	iskola
7.	Huszt	Huszt	1	17	8	12	1	iskola
8.	Bustyaháza	Huszt	1	13	7	11	1	plébánia, óvoda
9.	Taracköz	Técsői	1	12	7	12	1	plébánia, óvoda
	Összesen		34	537			53	

Valószínű, hogy a gyermekeiket magyar iskolába írató szülőkben nem tudatosult ez a helyzet, de általában ilyen döntések meghozatalakor a szülők mindig és minden korban az aktuális helyzetnek megfelelően a kihívásokra olyan válaszokat adnak, ami a pillanatnyi helyzetben a legjobbnak tűnik a gyermek jövőjét illetően. A magyar nyelvű/nyelvi oktatás iránti igény okai között szerepelhet az, hogy a boldogulás, de legalábbis a továbbtanulás lehetősége magyar nyelven is biztosított. Az is közrejátszhatott ebben a tendenciaváltásban, hogy a kárpátaljai magyarság ismét átélte egy újabb „országváltást” anélkül, hogy valós beleszólási lehetősége lett volna, újra szembesült másságával, és rákényszerült a tudatos identitásválasztásra.

Az általános áttekintés után településenként is vizsgáljuk meg helyzetüket korábbi kutatásaink, valamint a főiskolás hallgatók terepen végzett pedagógiai gyakorlata alkalmával szakdolgozataikban megfogalmazottak alapján. Kárpátalja legtávolabbi magyarok által is lakott települése, Kőrösmező, az egykori Máramaros megye nagyközsége, témánk szempontjából tipikusnak tekinthető, melynek kutatása már egy évtizede elkezdődött részünkről. A településhez így a kutatócsoport több tagját sajátos kapcsolat fűzi, ezért részletesebben foglalkozunk helyzetével.

Kőrösmező (Jaszinya)

A település néhány kilométernyire a Tatár-hágótól fekszik. Itt kiáltották ki 1918-ban a „Hucul Köztársaság”-ot. Kőrösmező évszázadokon át határátkelőhely volt. Ezt a szerepét bizonyos mértékig megyehatárként mindmáig megőrizte.

Ukrán–ruszin–német település községi tanáccsal. A Rahói járáshoz tartozik, Rahótól 35 kilométerre a Fekete-Tisza völgyében fekszik. Ungvártól, a megye székhelyétől 350 km-re van, ahová közúton lehet eljutni. Vasúti közlekedés köti össze a települést Rahóval és a Tatár-hágón túli ukrainai megyékkel. Trianon előtt az egységes magyarországi vasúti hálózat közvetlenül Budapesttel is összekötötte a települést, és vasúton Ungvárra is eljuthattak. Az első világháború után Máramaros-megye bal parti részét Romániához csatolták, így a természeti viszonyoknak megfelelően kiépített vasúti hálózat mintegy 30 kilométernyi szakasza (a Gyilove/Terebesfejpatak és V.Bocskiv/ Nagybockó közötti vonal) román területen halad át, amit azóta nem használhatnak a jobb parti részen fekvő kárpátaljai települések. A közvetlen vasúti összeköttetés megszűnése Ungvárral kihatással van tapasztalataink szerint az élet minden területére. Főleg a kereskedelmi, oktatási kapcsolatok hágón túli intenzívitását eredményezte. Az áruszállítás Ungvár irányából csak közúton bonyolítható, míg a hágón túli területekre vasúttal is eljuthatnak. A vasúti közlekedés közelebb hozza azokat a felsőoktatási intézményeket, amelyek az Ivano-Frankovszki megyében találhatók, nemcsak körösmezőiek, hanem a rahóiak számára is. Rahón például nem az Ungvári Nemzeti Egyetem nyitott kihelyezett tagozatot, hanem az Ivano-Frankovszki Nemzeti Egyetem.

A település önálló polgármesteri hivattal, 2 középiskolával, orvosi rendelővel, postahivattal rendelkezik. A Szovjetunió fennállása alatt országos hírvéleménygyár is üzemelt itt. A lakosság egy része ajándéktárgyak készítésével foglalkozik: faragott emléktárgyakat, használati tárgyakat készítenek, messze földön híresek a körösmezői csörgék. Az emléktárgyakat a tatár-hágói kirakodóvásáron értékesítik. A nagyközség festői környezetben terül el, így jelentős a turistaforgalma. Turistatelepe, sífelvonója van.

A települést 1555-ben „Kreusmezeu” néven említik. A megnevezés kőrisfa erdőben lévő réttel, legelővel kapcsolatos. A helyi monda szerint nevét az itt honos kőrisfáktól kapta. Egy 1583-as adat szerint a Károlyiaknak volt itt birtoka. 1720-ban a településnek már több mint 50 portája volt. A Rákóczi-szabadságharc idején a körösmezőiek külön hucul csapatot állítottak fel Ivan Pintye vezetésével. E településhez kapcsolódik a legendás Oleksza Dovbus betyár garázdálkodása 1743 és 1745 között. Ezekben az években kezdték meg a vízgyűjtők, utak építését, a fakitermelést, a fausztatást. 1800-ban felekezeti iskolát indítottak. Az 1848–49-es szabadságharc idején a ruszinok a német telepesek, illetve a munkaadók ellen fordultak, s a római katolikus templomot is felgyújtották. (Botlik–Dupka 1993)

Körösmezőn 1785-ben ideiglenes templomot építettek plébániával. Az 1814-es évben a kincstár templomot épített a római katolikusok számára. Az itt élő magyarok mind római katolikusok, bár nevük német származásra utal. Anyakönyvét 1785-től vezetik (Palkó–Ivaskovics–Tárczi 1993).

A hívek száma az 1993-as felmérés szerint 1000 fő, és ezt a számot erősíti meg 2001-ben az egyház gondnoka. 1983-ban kívülről tatarozták a templomot, 1984-ben a tetőszerkezetet javították, majd 1991-ben belülről is felújították. Orgonáját 1910-ben Fehér Mihály máramarosszigeti mester készítette. Vallásukat tartják, őrzik a körösmezői magyarok. Templomukhoz, kápolnáikhoz való ragaszkodásukat többször bizonyították. A II. világháború idején a körösmezőieket evakuálták.

A hívek a templomi kegytárgyakat is elvitték Nagybecskóra. A harc során a templom megrongálódott, a hazatért római katolikusok a görög katolikus templomba kezdtek el járni, mivel papjuk sem volt. Közeledett a pünkösd. Néhány fiatal nekilátott a templom rendbeszedésének. Kitakarítottak, amit tudtak, rendbehoztak, otthonról vittek terítőket, befőttes üvegeket vázának. Vasárnap meghúzták a harangot. A fiatal lányok imádkoztak, rózsafüzért végeztek, délután litániát tartottak. Híre ment a dolognak, és ezután a rahói pap járt át misézni. Visszaszerezték a kegytárgyaikat, és ezután folytatták hitéletüket. A magyar templom rendbeszedése abban az időben hőstettnek számított. A háború előtt két kápolnája volt a római katolikusoknak: a Szent János Kápolna és a Jézus Szíve Kápolna. A fából készült Szent János-kápolna a háborúban megsérült, csak a Szent János-szobor maradt épen. A szobrot a magyarok bevitték a templomba, a tér pedig új jelentést kapott. Gipsz szarvasszobor került ide. (Punykó 1999)

A rendszerváltás után a Szent János-kápolnát újjáépítették, amiben jelentős szerepe volt Birosz Jánosnak, aki egyházgondnokként a helyi magyar közösség egyik szervezője volt. A kápolna újjáépítése szintén nagy jelentőséggel bírt a helyi magyar közösség szempontjából.

Identitásukat nem a nyelv, a kultúra, a művelődési hagyományok, hanem szinte kizárólagosan a vallás határozza meg. A Kőrösmezőn élő magyarok főként már csak a templomban, temetésen, lakodalomban vagy keresztelőn, találkoznak a magyar nyelvvel. Nyelvhasználatukban, szokásaikban, kultúrájukban integrálódtak a többségi ukrán nemzethez, csupán vallásukban őrzik másságukat. A községben a magukat magyarnak vallók között is a kommunikáció nyelve többnyire az ukrán. Az idősebbek még használják, a középkorúak értik, de nem igazán használják, a gyerekek nagy része pedig már egyáltalán nem is érti a nyelvet. Persze vannak kivételek, ahol még az unokák is szépen tudnak magyarul.

A kőrösmezői magyarok, bár lehetőségük van rá, a postahivatal vezetőjének elmondása szerint a Szovjetunió széthullása óta nem rendeltek egyetlen magyar nyelvű folyóiratot, újságot sem, pedig a szovjet érában nagyon sok rendelést vettek fel. Ennek nem csupán az érdektelenség az oka, hanem a nagyon magas előfizetési díj is. Ide is eljut viszont a *Kárpátalja* című hetilap és az *Új Hajtás*. Az utóbbi a római katolikus egyház folyóirata. Ezeket a folyóiratokat a templomban lehet megvásárolni. Francz János gondnok adatai szerint hetente 40 *Kárpátalját* vesznek meg a kőrösmezőiek. A KMPSZ révén eljut a községbe a *Közoktatás* és az *Irka* gyermeklap is. (Nagy 2003)

Kőrösmező nemzetiségi összetétele folyamatosan változik.

58. táblázat. A nemzetiségi összetétel alakulása Kőrösmezőn

Sorsz.	Év	Lakosainak száma	Ruszin	Német	Magyar
1.	1848	2788	–	–	–
2.	1891	7620	5552	1271	781
3.	1900	3454	–	–	–
4.	1910	9795	6824	1485	1461
5.	1939	10409	–	–	–

6.	1940	12679	–	–	–
7.	1944	12717	–	–	–
8.	1969	6900	–	–	–
9.	1982	7600	–	–	–
10.	1989	8000	–	–	1100
11.	1991	8100	–	–	900
12.	1992	8882	–	–	-
13.	2001	8865			1050

Körösmezőn 1882-ben állami magyar elemi iskolát nyitottak 118 tanulóval. 1920 tavaszán Körösmező is az első Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. A magyar nyelvű oktatást megszüntették, ukrán és cseh iskolát nyitottak. 1939. március 17-én vonult be Körösmezőre a magyar honvédség. Ezt követően megszüntették az ukrán és cseh tannyelvű iskolákat, helyettük ismét a magyar nyelvű oktatást vezették be. Ez az állapot 1944. október 14-ig tartott. Ekkor a közösséget elfoglalták a szovjet csapatok. 1945-től a községnek magyar nyelvű iskolája nem volt. (Nagy 2003)

A KMKSZ kezdeményezésére az 1991/92-es tanévben az 1. sz. ukrán iskolában 22 tanuló részére fakultációban oktatni kezdték a magyar nyelvet. Napjainkban a vasárnapi iskola keretein belül folyik a magyar nyelv oktatása. Az 1. sz. középiskolában Szenek Olga és Vizauver Magdolna, a 2. sz. középiskolában Merkla Angéla, a szvidoveci általános iskolában Krampatics Erika tanít magyar nyelvre. Régi álma volt a Körösmezőn élő magyaroknak az intézményes magyar oktatás megszervezése. Önálló magyar iskolára egyelőre nem gondolhattak, ezért az ukrán 1. számú középiskola bázisán tervezték a magyar tanítási nyelvű osztály megnyitását. A kárpátaljai társadalmi szervezetek, elsősorban a KMKSZ és KMPSZ, valamint a római katolikus egyház messzemenően támogatta a körösmezői magyarok ezirányú törekvését.

2002-ben sikerült megszerezni az egykori ukrán óvoda épületét, ahová az elemi iskola és az óvoda beindítását is tervezték. Ebben az épületben a 60-as évektől 1995-ig ukrán nyelvű óvodát működtettek. Miután bezárták az óvodát, az épület üresen állt, ezért nagyon tönkrement. A falakról lehullott a vakolat, a tető, az ablakok és ajtók megrongálódtak, a padló pedig teljesen szétkorhadt. 2002 márciusában kezdődtek meg a munkálatok. Az épületet nagyon hamar sikerült felújítani, és már 2002. szeptember 1-jén a körösmezői elemi iskola megnyitotta kapuit. Ezután került sor a leendő óvoda termeinek a felújítására. A szülők is részt vettek az építkezési munkálatokban, a római katolikus templom ministránsai pedig az épület takarításában nyújtottak segítséget. Így indulhatott meg 2002. szeptember 1-jén a magyar elemi iskola. Az építkezési munkálatokhoz szükséges összeget Várföldi Tamás, az érdi Egymásért Alapítvány és más osztrák szponzorok által sikerült biztosítani. A mindennapi munkálatok szervezését és felügyeletét Francz Ignác végezte. A szülőkkel való kapcsolatot Vizauver Magdolna vette fel. Házról házra járt, és próbálta meggyőzni a szülőket a magyar oktatás előnyeiről. Így toborzott össze a magyar első osztályba 13, az óvodába pedig 27 gyereket. A falu 12 kilométer

hosszú, és erről a területről járnak be a gyerekek iskolába, óvodába. Körösmező egyik része, Szvidovec, a falu központjától 7 kilométerre van, így meg kellett szervezni az itt lakó magyar gyerekek beutaztatását. A szállítást Francz Ignác oldja meg mikrobusszal, az utazás költségeit pedig a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség vállalta magára az Apáczai Közalapítvány támogatásával. Szvidovecről 5 iskolást és 7 óvodást szállít a busz az oktatási intézménybe. A körösmezői magyarság összefogásának szép példája ennek az épületnek a felújítása.

A 2002/2003-as tanév történelmi fordulópontot jelent a körösmezői oktatásban, ugyanis szeptember 1-jén 13 gyerekkel magyar első osztály nyílt. A tanítást Illés Éva, a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola végzős hallgatója vállalta. A magyar óvoda beindításában is jelentős szerepet vállalt a főiskola. 2002 novemberében két végzős hallgató David Ivett és Nagy Marianna szakmai gyakorlatra Körösmezőre utazott, hogy szakmailag segítsék a magyar óvoda megszervezését. Az elemi iskola épületében kapott helyet az óvoda, de az erre a célra szánt két terem ekkora nem készült el. Az épületben folyamatosan dolgoztak a munkások, hogy minél hamarabb elkészüljenek a munkálatokkal. A magyar óvoda megnyitására 2003. november 12-én került sor. Hivatalosan, államilag elismert intézményként 2003. február elsejétől létezik a körösmezői magyar óvoda, melynek vezetőjéül Lengyel Juditot nevezték ki. A gyerekek zöme már nem, vagy csak alig beszél magyarul.

A 2006/2007-es tanévben már a teljes alsó tagozat (1–4. osztály) működik. Az iskola-óvoda önálló épületben nyert elhelyezést. A helyi iskola szervezésében és működtetésében nagyon aktív szerepet vállal az egyházgondnok, aki egyúttal a KMKSZ-alapszervezet elnöke is. Tervei között szerepel az intézmény önállósítása, leválasztása az ukrán nyelvű iskoláról. Ennek érdekében az infrastruktúra kialakítása mellett több helyi fiataalt küldött a beregszászi főiskolára tanulni. Az intézményülési folyamatból kivette részét a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a KMPSZ is. Az óvodai csoport, valamint az első osztály szervezésekor a helyi iskola feltételei között szerepelt, hogy képesített oktatókat biztosítsanak a kezdeményezők. A főiskola végzősei a KMPSZ és anyaországi támogatások révén elvállalták a pedagógiai munkát. Azóta is az igényeknek megfelelően több fiatal dolgozik a településen, és már visszatértek a körösmezői diákok is a főiskola elvégzése után. A pedagógusok albérletben laknak, aminek költségeit a KMPSZ biztosítja különböző pályázatokon elnyert anyaországi támogatásokból, illetve ellátási/étkezési hozzájárulással is segíti a fiatalokat.

A gyerekek zöme olyan családokból kerül ki, ahol valamelyik felmenőjük magyar anyanyelvű, de mivel támogatásuk révén az óvodások és iskolások meleg ébédet is kapnak, olyan hátrányos helyzetű ukrán családok is ide íratják gyermekeiket, akik számára így az oktatás támogatást is jelent. Az első magyar óvodai csoportot beindító főiskolai hallgatók szakdolgozataiban megfogalmazott tapasztalataik alapján a diákok közül alig két-három gyermek tudott magyarul kommunikálni, és a szülők nagy része sem beszélt magyarul. Az intenzív nyelvi kommunikációs játékok eredményeként a tanév végére mindnyájan elsajátították a továbblépéshez szükséges alapokat. Az intézmény a településen egy új magyar „kulturális központtá” vált, ahol az ott dolgozó pedagógusok aktivitásának eredményeként

a szülőkkel együtt ünneplik egyházi és nemzeti ünnepeinket, alkalmat kínálva a közös együttlétre, amely erősíti kicsinyek és nagyok identitását.

Az intézmény jövőjét tekintve a kutatás során interjút készítettünk az érdekelt felekkel: a kezdeményezőkkel, az ukrán iskola igazgatójával, a szülőkkel, az ott dolgozó pedagógusokkal. Az ukrán tannyelvű iskola igazgatóságának véleménye szerint a teljes magyar nyelvű oktatásnak nincs értelme a településen, mivel már mindenki tud ukránul, és a gyermekek továbbtanulási fejlődése szempontjából nem tartja célszerűnek a magyar nyelvű oktatást a felső tagozatban, a magyar osztály tanulóit szeretné átvezetni és beintegrálni az ukrán tannyelvű osztályokba.

A kezdeményezők és az erős magyar identitással rendelkező szülők szeretnék az intézményt egy teljes körű magyar tannyelvű középiskolává fejleszteni, amelyben nagy szerepe van annak, hogy fejlődési perspektívaként túlélési stratégiaként kezelik az intézményt.

Az ott dolgozók, a kárpátaljai tömbmagyarságból idekerült pedagógusok véleménye megoszlik, mert nem látják megoldottnak a felső tagozatban a minőségi oktatás lehetőségét az anyanyelvű családi háttér hiányában.

A kutatás során szerzett tapasztalataink alapján úgy látjuk, hogy a helyi kezdeményezők elszántsága és jól felfogott saját érdekük szempontjából az intézmény perspektivikus szerveződésnek tűnik. A helyi magyar közösség szempontjából, mint újabb magyar nyelvű intézménynek fontos kulturális szervezői jelentősége van. A továbbiakban talán a képzési program módosításával el lehetne érni, hogy minél szélesebb körbe kapcsolódjon be az a réteg, amely magyar gyökerekkel rendelkezik. A helyi magyar közösség asszimilációs fokát tekintve, figyelembe véve a realitásokat, átirányítós oktatási technikát kellene alkalmazni egy szervezetileg önálló, rejtett tantervében magyar szellemiséget sugárzó intézmény kialakításával. A gyakorlatban, élve az ukrán oktatási rendeletek és törvények adta lehetőséggel, az önálló oktatási intézményt óvoda-iskola komplexumként lenne célszerű működtetni. Az óvodai nevelést és az elemi osztályokat magyar nyelven kellene oktatni, míg a felső tagozatban az ötödik osztálytól kezdve áttérni részben az ukrán nyelvű oktatásra, hogy a szülők tudják segíteni és kontrollálni gyermekeik fejlődését, és meghagyni az identitás szempontjából fontos tárgyak oktatását anyanyelven (magyar nyelv és irodalom, magyarság története, magyarság földrajza, népismeret, ének-zene, technika, népművészet, vizuális nevelés). Az adott oktatási modell a jelenlegi ukrán politikai/oktatáspolitikai trendek mellett perspektivikus alternatív modelleként vonzó lehet azon szülők számára, akiket a legutóbbi oktatáspolitikai intézkedések elbizonytalanítanak a magyar tannyelvű oktatás perspektíváival kapcsolatban. Megfelelő minimális tanulólétszám esetén elképzelhető a teljes középfokú képzés megszervezése is, de az általános iskola után könnyen integrálódhatnának a végzősök a helyi ukrán középiskolába, vagy folytathatják tanulmányaikat a bentlakást is biztosító Técsői Líceumban vagy a Munkácsi Szent István Líceumban, és így a végzősök előtt nyitva áll a továbbtanulási lehetőség akár az ukrán tannyelvű felsőoktatási intézményekben, akár a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

Körösmezőhöz legközelebb fekvő település, ahol jelentős számban élnek magyarok – Rahó.

Rahó (Rahiv)

Rahó város, a Rahói járás központja, 35 km-re van Körösmezőtől és 209 km-re Ungvártól. Lakosainak száma 15 241 fő. Nemzetiségi összetétele szerint 84%-uk ukránnak tekinti magát, 12%-uk románnak, 3,2%-uk magyarnak. A magyarok száma a helyiek becslése szerint 2900 fő, az oroszok aránya nem éri el az 1%-ot.

Az okiratok 1447-ben tesznek először említést a településről. Fényes Elek még 1851-ben két településről ír: Akna- és Bocskó-Rahóról. A településhez tartozott a múlt században néhány olyan falu, amely ma közigazgatásilag önálló település például Barnabás/ Kosztyilivka, Borkut/Kvaszi, de van olyan része is, amely beépült a városba, mint Némettelep /Cipszeráj (Tóth 2004).

Rahó mint járási székhely egyúttal a körzet kereskedelmi központja is, és az volt a korábbi századokban is, piaca már az 1700-as években is ismert kereskedelmi helynek számított. A kiegyezés után az 1800-as évek végén nagy fejlődés indult meg a városban, ami elsősorban a Rahó–Körösmező vasútvonal megépítésének köszönhető, valamint a fakitermelésnek és -kereskedelemnek. A kitermelt fát a Tiszán épített gátak és mesterséges duzzasztók segítségével tutajokká ácsolva egészen Szolnokig eljuttatták. A múlt században már nagy hagyománya volt a tejfeldolgozásnak, a turizmusnak. Adatközlőnk édesapja sajtómester volt, de nagy lelkesedéssel mesélt azokról a síversenyekről is, melyeket gyermekkorában szerveztek, illetve a turistatelepeket jellemző élénk kulturális, szórakoztató életéről. (Reparuk 2005). Virágzó turisztikai, kereskedelmi, fakeskedelmi helyként határozák meg a települést mások is, mint visszaemlékezéseiben Danielovics Emmi. (Danielovics 2003)

A szovjetrendszerben a faúszató telepet felszámolták és kartonpapírgyárat építettek a városban, amely meghatározta a lakosság életét. A gyárnak csak a romjait láthatjuk napjainkban, a rendszer széthullása után megszűnt, a lakosok zöme munkanélküliként éli életét, bár a turizmus lassan kezd ismét a fő megélhetési lehetőséggé válni.

Az itteni római katolikusoknak az 1770-es években Felsőausztriából betelepített lakosokkal együtt már 1782-ben szükségessé vált a helyi plébánia megalapítása. A város főterén álló római katolikus templomot 1825-ben építették. (Palkó–Ivaskovics–Táczy 1997) A Tisza bal parti részén, a Cipszerájnak nevezett városrészben is található egy római katolikus templom, amit a helybeliek kápolnának hívnak, bár méreteiben és funkcióját tekintve inkább templom. A város ezen részében lakhattak az iparosok, akik cipszer származásúak, de már régen magyar anyanyelvűek és identitásúak. A mise nyelve mindkét helyen magyar. A hívek száma a római katolikus egyház szerint 1500 fő. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint a település 15 812 lakosából 1282 vallotta magát magyarnak, 2001-ben a 14 969-ből 1037-en. A Cipszerájban lakók tapasztalataink szerint identifikációjukat tekintve némileg elkülönülnek a másik városrészben élő magyaroktól. Az ott élők nehezményezték például, hogy az iskola a város másik felébe került, mikor ebben a városrészben lett volna lehetőség egy jelenleg bezárt óvodaépületben kialakítani az intézményt, és a negyedben a gyerekek száma is jelentős. A nem működő óvoda épületét meg is mutatták, ami a valamikori királyi magyar határvadász-alakulat

egyik kaszányájából lett kialakítva. Évente több-kevesebb rendszerességgel rendeznek közösségi összejöveteleket *Mulat a Cipszeraj* címmel. (Nyezsmák 2005)

A másik városrészben élő magyarok közül több a hivatalnok. Ebben a városrészben a nagy templom mellett van a plébánia is, ami az itt élő magyarok központja.

A városban két érettségít is biztosító, úgynevezett I–III. fokozatú középiskola, két általános iskola, úgynevezett I–II. fokozatú iskola működik. Az iskolák tanulólétszáma eléri a 3000-et. A város 4 óvodájába 350 gyereket tudnak gondozni, a zeneiskolába mintegy 250 gyerek vehet részt hangszeres zeneképzésben.

Magyar nyelvű/nyelvi oktatás 1945-től nincs a településen. A múlt század nyolcvanas éveinek végén a Rahói Kartonpapírgyár klubjának könyvtárában Bilics Éva kezdeményezésére rendszeresen összejöttek a magyar nagymamák, majd megalakították a Petőfi Irodalmi Kört, s ez az alulról jövő szerveződés lett a helyi KMKSZ magva. A nagymamák unokáikat is vitték a klubdelutánokra, ahol foglalkoztak velük, mígnem rájöttek arra, hogy ezt intézményesíteni kellene. A foglalkozásokból lettek a vasárnapi iskolák, az „intézményesült nagymamák”, amelyek megteremtették az alapját a magyar nyelvű/nyelvi oktatásnak a városban/térségben.

„...a könyvtáros megengedte, hogy az olvasóterembe jöjjünk össze...Na és, összejöttünk ott 17-en vagy 18-an, összeszedtem az asszonyokat ... nem hiszitek el, hogy mikor jöttünk hazafelé, szinte ugráltak ezek az idős asszonyok, hogy megérhettük azt, hogy mi összejöhetünk és magyar közösségek tudunk valamit csinálni... Elővettem a Toldit, elkezdtem olvasni: „Ég a napmelegtől a kopár szik sarja, Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta”. Elmondtam az első részt nekik, s néznek rám, magyarul tudtak, magyarul beszélő asszonyok néznek rám, s azt mondja nekem az egyik fiatalasszony: „Évi néni, én ezt nem értem. Mit nem értem? Hát tikkadt...” (Bilics 2005)

A tagság később kibővült, és az idősebbek a gyerekeikkel közösen vettek részt kéthetente az összejöveteleken, ahol a gyerekeket írni, olvasni tanították. Ebből jött az ötlet a magyar nyelv oktatásának engedélyeztetésére az ukrán tannyelvű iskolákban fakultációk keretében. A tanfelügyelőség a kérést a hatályos törvények értelmében nem utasította/utasíthatta el, és megfelelő számú aláírás fejében a kérésnek eleget tett. A fakultációs órakeret a magyar nyelv tanítására már rendelkezésre állt, de felszínre jött a szórványmagyarság anyanyelvű oktatásának biztosítása kapcsán jelentkező másik legégetőbb probléma, a pedagógushiány, majd hamarosan a tankönyvhiány: „...Ez '89-ben volt. ...Na most mi lesz, nincs aki tanítson. ...Gondolom magamba, nem vagyok pedagógus, de hát meg tanultam az iskolában írni, olvasni, megtanítom a gyerekeket én is írni, olvasni. Így kezdtem aztán tanítani őket. 1994-ben és azóta tanítok. Majd nyakamba vettem a falvakat, és Kőrösmezőtől Gyertyánligetig jártam a falvakat. Egy időben rábeszéltem azokat a pedagógusokat, akik tudnak magyarul, hogy segítsenek... kerítünk könyvet és akkor írtam a KMPSZ-nek, hogy gyűjtsetek könyveket, olvasókönyvet, meg ábécést, mert tanítani akartunk. Így aztán Kőrösmezőn, Bogdánba, Terebesen, Bocskón és Gyertyánligeten is megszerveztük a fakultatív oktatást...” (Bilics 2005)

Az 1991/92-es tanévben a Rahói 1. Számú Középiskolában 254 tanuló önálló tantárgyként, 114-en fakultációként tanulta a magyar nyelvet a KMKSZ helyi alapszervezetének kezdeményezésére. Az oktatást Maháti Éva, az Ungvári Állami Egyetem magyar szakos frissen diplomázott végzőse látta el. A gazdasági romlás miatt ezt az állam néhány év múlva nem finanszírozta, így folyamatosan leépült a hivatalos magyar oktatás. A magyar oktatás a vasárnapi iskolák keretén belül a KMPSZ szervezésében történik a város különböző iskoláiban, a plébánián. A plébánián a hitoktatás mellett identitást alakító foglalkozásokat is tartanak a magyar gyerekek számára. A kilencvenes évek második felében a magyarországi Juhász János atyát Rahóra helyezték, aki erős egyéniségként aktív szervezője lett az intézményes magyar nyelvű oktatásnak. Az egyház kezdeményezésére és Zelinszki Éva nyugdíjas matematikatanár szervezésében elérték, hogy a plébánia melletti ukrán iskola keretén belül magyar osztályt indítsanak az 1998/99-es tanévtől kezdve. Az oktatás a plébánia termében zajlott. Az iskola helyhiányra hivatkozva nem tudott vagy nem akart termeket kijelölni az osztályoknak: „... *Először is az iskolaigazgatók nagyon nem szeretnek bennünket, és a tanfelügyelőségen elnézik, hogy vagyunk... Azon kívül nagyon haragszanak a tanítónők az ukrán iskolában a magyar iskolára, meg arra, hogy mi tanítunk, mert mindig kevesebb és kevesebb diákjuk van, az első osztályba kevesebben mennek, ha nekünk indul egy első osztály, s nekik annnyival kevesebb van. Képzeld el, nem sok 12 meg 15...*” (Bilics 2005)

Az atya szervezésében és magyarországi pályázati lehetőségek révén kibővítette a plébániát, ahol elhelyezést nyert a négy elemi osztály. Az ötödik osztály megindításához a helyi hatalom abban az esetben járult hozzá, ha az egyház megteremti a feltételeket. Megoldásként kínálkozott a római katolikus egyház tulajdonát képező eredetileg karitatív célokra megvásárolt épület, mely felújítás után alkalmasnak tűnt egy magyar tannyelvű általános iskola számára. Az épület teljes felújításának költségeit alig tudták előteremteni, mert közben János atyát visszahívták Magyarországra. Az épület tulajdonjoga az egyházné, de az iskolához tartozik, nem önállósult. Az iskola a Tisza jobb partján van, a település távolabbi részeiről gyalog a gyerekek számár nehezen megközelíthető. A városkában nem működik magyar óvodai csoport, bár többször próbálkoztak a szervezésével.

A továbblépés lehetőségét a magyar nyelvű/nyelvi oktatás területen hasonlóan látjuk, mint Körösmezőn. Az iskolát jogilag önállósítani kellene, majd teljes érettségit adó középiskolává fejleszteni. A felső tagozatban a szülők igényeinek és a helyzet figyelembevételével a nemzeti identitást fejlesztő tárgyak anyanyelvű oktatása mellett más tárgyakat ukrán nyelven oktatni. Az iskola számára célszerű lenne iskolabuszt beszerezni, hogy a város hosszan hegyek közé szorult területéről az érdeklődők számára elérhető legyen az iskola. Anyagi lehetőség esetén célszerű lenne a város Cipszeráj részében kialakítani egy óvoda–elemi iskola komplexumot a magyar iskola részeként. A városka óvodáiban magyar csoportokat, vagy kétnyelvű módszer szerint oktató csoportokat lehetne kialakítani. Ennek még anyagi vonzata sem lenne, pozitív hozzáállással adminisztratív módon lehetne rendezni. A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás perspektívái akkor valósulnak meg, ha a helyi közösség megtalálja azt vagy azokat a személyeket, akik kellő ambícióval bírnak, továbblépési lehetőséget látnak ebben, és vállalják a megvalósítással járó problémákat.

Tiszabogdány (Bohdan)

A Fehér-Tisza két partján terül el mintegy 15 km-re Rahótól. A faluba 1770–77 között települtek be magyar és német lakosok, akik a fakitermelésbe kapcsolódtak be. A faluban a favágás, a tutajozás volt a legfontosabb elfoglaltság. A múlt század harmincas éveiben 6 völgyzáró gát, úgynevezett „vízfogó” volt a falut övező hegyekben, és minden szerdán és szombaton volt vízleeresztés, amikor az összeácsolt tutajokat úsztatták a feldúzzasztott Fehér-Tiszán Rahóig, majd onnét Nagybocksóig. A faluban több fürésztelep is működött, és a számos forrásvíz miatt sok turista látogatta a települést. (Tóth 2004)

A településen élők pravoszlávok, görög katolikusok, római katolikusok, illetve Jehova Tanúi. A tiszabogdányi római katolikusok a rahói plébániához tartoznak és az ortodoxok tulajdonában lévő görög katolikus templomban miséznek magyarul. Az 1989-es népszámlálás szerint a három társadalomszféra-ből álló Bogdány közigazgatási területén az 5924 lakosból 193, a 2001-es népszámláláskor a 3277 lakosból 104 vallotta magát magyarnak. (Korábban Luhi/Bértelek is a településhez tartozott, most közigazgatásilag önálló.) A településen ukrán középiskola működik. 1945-óta nincs magyar nyelvű intézményes oktatás a faluban. Az 1991/92-es tanévben 45 gyerek tanulta a magyart fakultációs foglalkozásként a helyi ukrán iskolában, ami azóta megszűnt. Anyanyelvi oktatásuk igény szerint elemi szinten helyben tantárgyként vagy fakultációként, óvodában kétnyelvű csoport szervezésével, s ha a többségi szülők is igényelnék, bentlakás megléte esetén Rahón valósítható meg.

Terebesfejrátak /Terebesfejrátak (Gyilove)

20 km-re fekszik Rahótól a Tisza jobb és bal partján az Ungvár–Rahó országút mentén. A falu még 1944 előtt két község, Terebes és Fejrátak egyesüléséből jött létre. A falut egy 1615. évi oklevélben említik először. 1861-től vasgyára van a településnek, majd később üveggyárat is telepítenek ide. Az iparosítás egyértelműen a betelepített németek, valamint a vasútépítés után itt maradt olaszokkal is magyarázható. (Tóth 2004) Tény, hogy az ipar vonzotta a magyar és német telepeket. Határtelepülés, itt tér vissza Ukrajnába a földrajzi viszonyokat figyelembe vevő vasúti pálya a Tisza bal partjáról, Romániából.

A település lakói pravoszlávok, görög katolikusok és kis létszámban római katolikusok. 1989-től kérik római katolikus templomuk visszaszerzését. 1990-ben római katolikus imaházat építettek a hívek. Az 1989-es népszámlálás szerint a település 2952 lakosából csak 20-an vallották magukat magyarnak, 2001-ben 2673 lakosból 84-en. Magyar oktatás 1945 óta nincs a településen. A KMPSZ szervezésében 25 gyerek egy csoportban foglalkozik havi 16 órában magyar nyelven. Magyar intézményes oktatás esetleg fakultációként, elemi iskolai szinten képzelhető el, óvodában kétnyelvű csoport szervezésével, ha a többségi szülők is igényelnék. A továbbtanulásukat Rahón lehetne folytatni beutazással vagy bentlakás biztosításával.

Nagybocksó (Velikij Bicskiv)

Az Ungvár–Rahó főút mentén fekszik a Tisza jobb partján. A település bal parti része Romániához tartozik. A község 35 km-re fekszik Rahótól és 15 km-re Aknaszlatinától, így ez utóbbi nagyközség vonzáskörzete, bár közigazgatásilag

más-más járáshoz tartozik a két település. 1373-ban említik a települést. Római katolikus egyházát 1796-ban alapították. A római katolikus templom Romániai területre került, mivel a Tisza bal partján állt. A településen született a boldoggá avatott Romzsa Tódor görög katolikus püspök. (Palkó–Ivaskovics–Tárczy 1997) A kilencvenes évek végén a hívek új templomot építettek. 1868-ban vegyigyárat alapítottak, ami idevonzotta a különböző nemzetiségű lakosokat. Az 1989-es népszámláláskor a 8968 lakosból 424-en vallották magukat magyarnak, míg 2001-ben a 9430 lakosból 341-en.

Magyar nyelvű oktatás a településen nincs. Az 1991/92-es tanévben a KMKSZ kezdeményezésére 15 tanuló fakultációként tanulta a magyart, ami azóta megszűnt. A KMPSZ szervezésében vasárnapi iskola működik. A katolikus egyház fenntartásában magyar óvoda működik a településen, közel a templomhoz. Az óvodát Mészáros Domonkos atya szervezte, aki évekig a környéken szolgált. Anyanyelvi oktatásuk iskolai szinten helyben tantárgyként vagy fakultációként megoldható, továbbtanulásuk az aknaszlatinai iskolában folytatható beutazással.

Gyertyánliget (Kobilecka Poljana)

36 km-re van Rahótól, 15 km-re Aknaszlatinától és 12 km-re az Ungvár–Rahó főútvonaltól a hegyekben a Sopurka (Szapurka) folyó két partján. Kobala Poljana néven 1762-től említik először. 1786-tól van katolikus egyháza. Anyakönyvét 1786-tól vezetik. A római katolikus hívek számát az egyház 700-ra becsüli. A mise nyelve a magyar. Az 1989-es népszámlálás szerint a 3025 lakosból 421-en, míg 2001-ben a 3391-ből 491-en vallották magukat magyarnak. Gyógyvizeiről régóta híres, a múltban híres fürdőhelynek számított, most is üzemel szanatórium a falu határában. A településen vasgyárat létesítettek 1826-ban. Gyártottak itt ást, kapát, vaskályhát, csákányt, tűzhelyet és vasalót, gépöntvényeket, önálló üzemszerűként működött a fémcsiszoló és galvanizáló telep. A gépeket a Sopurkára telepített vízierőmű segítségével működtették, több száz embert alkalmaztak. A korszerűsítésben elévülhetetlen érdeme volt Bratmann Emánuelnek. Az acélkohó termékeivel az 1906-os budapesti nemzetközi kiállításon tiszteletdíjas diplomában részesült. (Tóth 2004).

A Szovjetunió bukásával a gyár is csődöt mondott, és 2002 őszétől újraindították a kovácműhelyt, ami most közel 30 embernek ad munkát. „Az itt dolgozó munkások közül általában a szakemberek vagy a munkavezetők a magyar identitásúak, mert az itt élő ukránok úgy tartják, hogy a magyarnak van ebben a munkában igazán tekintélye, tudtam meg a helybeliekkel folytatott beszélgetéseim során” – írja Szabó Zita szakdolgozatában, aki több mint egy évet töltött a faluban. (Szabó 2002)

A magyar nyelv kiszorult a közéletből, a templom és a lakások falai közé zárva él, így nagyon nehéz itt magyarnak lenni – tudjuk meg adatközlőnkől, Eiben Évától, akinek családjában tisztán és szépen beszélnek magyarul. A családanya édesanyjától tanult elvként tudatosan törekedett erre, elmondása szerint a portán belül csak magyarul beszélhettek, ezt mindig megkövetelte, még a gyerekek barátaira is vonatkozott: olyanok jöhettek hozzájuk játszani, akik tudtak magyarul. „Bezártad a kiskaput, kizártad a szovjet világot” elv érvényesült e családnál, így nem

csoda, hogy évtizedeken keresztül az egyház és a magyar szokások őrzői lettek a településen. Évente ők tanítják be a helyi sajátos betlehemet, őrzik, karbantartják a kosztümöket, szervezik a közösséget. (Eiben 2005) Annyi ukrán szót hallanak az itt élő magyarok, hogy ők is, még a magyar beszédbe is gyakran ukrán szavakat használnak. A lakosság nem gyakorolhatta a saját kultúráját, hagyományait a szovjetrendszer diszkriminatív intézkedései miatt, így felgyorsult az asszimiláció. A kultúra mint megtartó erő segítette a közösség túlélését. A helybeliek elmondása alapján az itt élő magyarok a falu társadalmában a középréteget jelentették. A magyarok nagy figyelmet fordítottak gyermekeik taníttatására, nevelésére. A közösségen belül természetes volt valamely hangszer ismerete, így közülük kerültek ki a helyi hagyományőrző csoportok zenészei, de a jövedelmet jelentő szórakoztató iparban is erőteljesen jelen voltak. (Zadránszky Adolfné Eib Margit, Eiben 2005)

A független Ukrajna első évtizedében sem sikerült visszaállítani a magyar nyelvű oktatást a községben. A településen 1991/92-es tanévben a szülők kérésére 15 tanuló magyar fakultációban vesz részt, ami aztán a többi ráhói járási település esetéhez hasonlóan megszűnt. A 2000/2001-es tanévben a szülők magyar osztály indítását kezdeményezték, de az engedélyt nem kapták meg. Nagy ellenállásba ütköztek a helyi tantestület vezetése részéről, akik azóta is, egyrészt presztízskérdésként, de megélhetési kérdésként is kezelik a magyar osztályok indítását. Az igazgatóságnak nem hiányzik a pluszfeladat, nem érdekelték az általuk kontrollálhatatlannak tűnő oktatás fenntartásában, amit érzelmi okokból is elutasítanak, és haszontalan, nem perspektívikus képzésnek tartanak – ezt kommunikálják a település közössége felé. Kenyérkérdésként is felmerül a magyar osztály indításának kérdése, mert ha nem indul magyar osztály, két ukrán osztályt indíthatnak, magyar osztály indítása esetén egy ukrán kolléga állása szűnik meg, és magyar tanárt kell alkalmazni. Ebben az esetben az ukrán osztályban megnő a tanulólétszám. Ilyen indokok merülnek fel minden alkalommal, amikor a magyar osztály szervezésére kerül a sor. Minden évfolyamért megküzdöttek a helybeli szervezők. A törvények szerint a magyar osztály indítását a szülőknek kell kérvényezni. A meglévő kérvényeket az igazgatónak kell benyújtani, aki kezdeményezi a járási hivatalnál az osztály beindítását, de az igazgatóság általában előbb felkeresi a kérvényt benyújtó szülőket, megpróbálja őket lebeszélni a magyar oktatásról, s csak abban az esetben kezdeményezi a járásnál a magyar osztályt, ha a lebeszélés után is marad a törvény által előírt létszám, vagy ha a kérvényezők szándékait a magyar érdekvédelmi szervezetek kiállásukkal megerősítik. Kitartásuknak köszönhetően a 2001/2002-es tanévben beindult a magyar elemi oktatás. A KMPSZ szervezésében a főiskola végzősei vállalták az oktatást, akik azóta is, ha sikerül a magyar osztályt indítani, betöltik ezt a munkakört. Az intézményes oktatás mellett a KMPSZ szervezésében vasárnapi iskola is működik a településen. A 2001-es évben megnyitották a magyar nyelvű óvodát. Az óvoda épülete 1944-ig Kincstári Magyar Római Katolikus Iskola volt. A felépítésétől az egyház tulajdonához tartozott. Ebben az épületben született Boksa József, híres kárpátaljai festőművész. Az 1920-as években a szlovák mellett magyar osztály is működött. 1944-ben, ahogy itt mondják, bejöttek az oroszok, az intézményt államosították, óvodává alakították. A magyar oktatás ekkor szűnt meg. 2001 márciusában, hosszú

huzavona után visszakapta a római katolikus egyház Mészáros József Domonkos atya és a Caritas követelésére. Az óvoda neve Paduai Szent Antal Római Katolikus Óvoda, amit a helyi Caritas tart fenn. Szociális létesítményként hozták létre, mert a falu szegényeinek is főznek a konyhán heti rendszerességgel. Az átalakításban a szakemberek mellett a szülők és az egyháztagok is részt vettek. Az itt élő lakosság anyagi szempontból hátrányos helyzetben van, a családokat a katolikus Caritas támogatja.

Az óvodai nevelés alapproblémáit és a kisebbség helyzetét jól érzékelteti szakdolgozatában Szabó Zita: „A magyar gyerek már az óvodában nem beszél magyarul a hasonló anyanyelvű társával, mert neki, úgy mint szüleinek, könnyebb ukránul kifejezni magát. Ezt a településen nem igazán érzékelik, mert az itt élő embereknek teljesen természetessé válik, hogy nem anyanyelvén beszélget. Gyakran szólnak ugyan a gyerekekre, hogy magyarul beszéljenek magyar társaikkal, de ezt nem következetesen teszik. Erről a problémáról természetesen nem ők tehetnek, hanem ez a fent vázolt körülmények hatására a szülőkhöz kialakult identitásmódosulás eredménye. Például megfigyeltem, hogy számos esetben a magyar anyanyelvű édesanya nem beszél anyanyelvén a gyermekével pusztán kényelemből, mert az utcán úgyis mindenki ukránul beszél, és nem akar környezetétől eltérni. A egyes házasságoknál, ha az ukrán fél a dominánsabb a kapcsolatban, akkor többször beszélnek ukránul, de ez még nem jelenti, hogy a gyermekével ne beszéljen magyar nyelven, hogy teljesen ki kell zárnia a magyar nyelvet. Tapasztalataim szerint a nyelvcseré ezen fázisa már olyan családokra is jellemző, ahol magyar anyanyelvű mindkét szülő. A gyerekek ezen családoknál is hamarabb szólnak meg ukránul, mint anyanyelvükön. A településen beszélt ukrán nyelv nem az irodalmi ukrán, hanem egy helyi nyelvjárás, amelyben bőségesen találhatók magyar, német, román nyelvből átvett jövevényszavak. A nyelvcseré felgyorsulásához a média is hozzájárul. A televízióban csak ukrán és orosz adókat lehet fogni. 2003 januárjától megkezdtek a kábeltévé bevezetését, ami lehetőséget ad magyar műsorok megtekintésére, de ez a lehetőség nem mindenki számára lesz elérhető, mivel igen magas árat kell fizetni a beköttetésért, amit az itt élők nagy része nem tud előteremteni, ezenkívül még a fennmaradó havidíj nagysága is kétséges. A rádióadásai közül csak a Kossuth-adó fogható, de az egyik családnál Danubius Rádiót is hallgatnak erősítővel, ami szintén anyagi kiadást és pótlólagos költséget jelent. A fiatalabbak inkább hangkazettákat hallgatnak, ami ukrán, mivel nincs lehetőség a környéken magyar hangkazetta vásárlására. Tulajdonképpen az asszimiláció ilyen gyors ütemét ez a probléma is segítette.” (Szabó 2003)

A magyar nyelvű/nyelvi oktatás helyzetének stabilizálása, az évenkénti kis harcok megszüntetése érdekében célszerűnek tűnik, élve az ukrán törvények adta lehetőséggel, létrehozni egy önálló „óvoda-elemi iskola” komplexumot. Az óvoda intézményileg és infrastruktúráját tekintve adott, a római katolikus plébánia használaton kívül lévő épülete alkalmas lenne négyosztályos elemi iskola számára. A továbbtanulást a helyi ukrán középiskolában a körösmezői esetben felvázoltak alapján, vagy iskolabusszal a közeli Aknaszlatinai Középiskolában vagy a Técsői

Magyar Líceumban (itt van bentlakás is) lehetne biztosítani. A vasárnapi iskola intézményét továbbra is fenn kell tartani.

Aknaszlatina (Szolotvino)

Ukrán–magyar–román bányásztelepülés. A település a Tisza jobb partján az ukrán–román határon, Máramarosszigettel átellenben terül el, 25 km-re Técsőtől, a járási központtól. A település bizonyos pontjairól átlátni Máramarosszigetre, amely valaha a térség szellemi központja volt, de szerves kapcsolata a szovjet-rendszerben ezzel a településsel megszűnt. Az elmúlt években újjáépítették a Tiszán a fahidat, amely egyúttal határátkelőként is szolgálhatna, de egyelőre a vízumkényszer miatt csak kevesen élhetnek a lehetőséggel. A bányásztelepülés a környéken élő kárpátaljai románok számára vonzó, egyre többen települnek be a környező falvakból, ezt a települést tartják szellemi központjuknak, itt hozták létre a román tannyelvű liceumot.

Történelme a Római Birodalom idejébe nyúlik vissza. Már a XIII. században sokáig működött a területén. IV. Béla király lánya, Boleszláv lengyel király hitvese látogatta meg a máramarosi sóbányákat, amit apjától kapott ajándékba. A Kunigunda-akna valószínűleg e látogatás emlékét őrzi. 1514-ben a bányászok felázadtak a munkakörülmények miatt, sokan csatlakoztak a Dózsa-parasztfelkeléshez. A bányászok nagy része 1703-ban Pintye betyár népfelkelő mozgalma mellé állt, aki csatlakozott a kurucokhoz. Itt született Brezenóczy Pál (1912–1972) egri érsek. A szabadságharc leverése után megtorolták azt a szlatinaikon és a bányát közvetlenül a császári udvar fennhatósága alá rendelték. (Tóth 2004)

Római katolikus egyházát 1833-ban alapították, korábban a máramarosszigeti plébánia filiája volt, 1828-tól helyi káplánság. Anyakönyvét 1833-as évtől vezetik. A templomát 1856-ban építették. Magyarul miséznek, híveinek száma 3500. (Palkó–Ivaskovics–Tárczy 1997.) A történelem folyamán nem volt református egyháza a településnek. 1995-ben francia segítséggel imaházat építettek az itt élő hívők. A gyülekezet száma a szolgálatot teljesítő lelkész szerint 70 főre tehető, a vasárnapi istentiszteleten 15–20 fő van jelen. (Palkó–Ivaskovics–Tárczy 2000). Az 1989-es népszámlálási adatok szerint a település 9651 lakosából 2723 vallotta magát magyarnak, 2001-ben a 9276 lakosból 2193.

1945-től három önálló ukrán, magyar és román tannyelvű iskolát nyitottak. 1965-ben összevonták a magyar és az ukránt, majd orosz osztályokat is nyitottak. 1989-ben a KMKSZ kezdeményezésére a magyar iskola visszanyerte önállóságát. Aknaszlatinán a magyar iskola számára kijelöltek egy korábban életveszélyessé nyilvánított, bezárt óvodaépületet, és feltételhez kötötték az önálló magyar iskola újraindítását: ha az épületet a tanév kezdetéig felújítják, akkor újraindulhat a magyar iskola. A nagyon rossz állagú óvodaépület felújításánál az alföldi magyar falvakból is mentek segíteni a KMKSZ szervezésében. Azóta sem részesültek olyan odafigyelésben és támogatásban, panaszzolják az ott dolgozó pedagógusok és az igazgató. Az 1991/1992-es tanévben 282 tanulóval és 24 oktatóval kezdték meg a munkát egy elhanyagolt, rosszul átalakított óvoda épületében. A 2001-es évben a szülők kérésére a román középiskolában három csoportban magyar fakultációt vezetnek az iskola tanárai a KMPSZ szervezésében. A római katolikus egyház

magyar óvodát működtet Mészáros József Domonkos atya és a Caritas kezdeményezésére. (Benedek 2002)

Az Aknaszlatinai Középiskola helyzetének stabilizálásában vezető szerepe van a jelenleg is az igazgatói posztot betöltő Benedek Imrének, aki egyébként a felső-Tisza-vidéki magyar oktatás koordinálásában is részt vesz. A magyar anyanyelvű oktatás szempontjából fontos lenne, ha az intézmény nagyobb odafigyelésben részesülne, különösen az anyaországi támogatók, kisebbségi hivatalok részéről, mert a körzetben található magyar tananyelvű középiskolákhoz képest aránytalanul kevesebb támogatást nyújtanak nekik. Célszerűnek tűnik egy iskolabusz beszerzése, mert a település nagy kiterjedésű, és a közeli falvakból is beiskolázhatnák azon tanulókat, akiknek helyben nem megoldható anyanyelvű oktatása.

Taracköz (Tereszva)

Aknaszlatina és Técső között helyezkedik el az Ungvár–Rahó főútvonal mentén mintegy 10 km-re Técsőtől. A magyarság és németiség nagyszámú betelepülése a fafeldolgozás és egyéb iparág beindításával a XIX. század elejére tehető. A település római katolikus hívei a técsői plébánia filiájaként működnek. A legutóbbi népszámlálás szerint a település 7204 lakosa közül 94 vallotta magát magyarnak, 2001-ben a 7469 lakosból 63-an. Anyanyelvi oktatás nem folyik a településen. Igény és támogatás esetén vasárnapi iskolát, fakultációt lehetne szervezni, az óvodában, ha a többségiek is igényelnék, kétnyelvű csoportot lehetne működtetni. Továbbtanulásuk biztosítható Aknaszlatinán beutazással, iskolabusszal, Técsőn a középiskolában és a liceumban, melynek van kollégiuma.

Kerekhegy (Okruglja)

Kis falu a hegyek közé szorulva a Técsői járásban. Impozáns római katolikus temploma van, mely filiája a técsői plébániának, és mindössze 120 hívet számlál. A mise nyelve a magyar. Az egyházat a XIX. században alapították. Anyanyelvű iskolai oktatása nincs. A faluban katolikus óvoda működik, melyben magyarul is foglalkoznak a gyerekekkel. Vasárnapi iskola és fakultáció szervezésének van realitása. Továbbtanulásuk biztosítható a Técsői Középiskolában és liceumban, melynek van kollégiuma. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint a település 625 lakosából 1 vallotta magát magyarnak, 2001-ben 573-ból 20-an.

Técső (Tyacsiv)

Ungvártól 136 km-re a Tisza jobb partján az ukrán–román határ mentén terül el. A város legszebb hegye, Hollósy Simon kedves hegye, a Nereszen már Romániához tartozik. A város az Ungvár–Rahó főútvonalon fekszik. Vasútállomása van a Csap–Nagybocskó vonalon. Károly Róbert 1329-ben Técső hospeseinek jogokat és szabadságjogokat adományozott, így lett a város egyike az öt máramarosi koronavárosnak. A reformáció egyik végpontja Kárpátalján. A református gyülekezet megalakulása 1560-ra tehető. Szinte 3 év alatt az egész város lakossága a reformáció híve lett, és így az 1450-ben épült templomot kezelésükbe vették. Jelenleg a gyülekezet több mint 2000 lelket számlál, a vasárnapi istentiszteleten 500-an vannak jelen. A református egyház bibliaórákat tart a felnőtteknek, hittanórát a fiatalságnak, egyházi kórust az érdeklődőknek. (Ivaskovics–Palkó–Kohán 2000). Római katolikus egyházának újralapítási éve 1780. Anyakönyvét ekkortól

vezetik. Híveinek száma 600. A mise nyelve magyar. Filiái: Kerekhegy, Taracköz. (Palkó–Ivaskovics–Tárczy 1997)

1946-tól magyar nyelvű általános, 1957-től önálló magyar nyelvű középiskola működik a városban. 1991-ben magyar óvodai csoport is indult, ami később megszűnt, majd több mint tíz év kihagyással 2006-ban újrászervezték. A KMPSZ 1992-es koncepciója szerint is adottságai alapján ez a település (megközelíthető közúton, vasúton, a legnagyobb városa a körzetnek) lehetne a vidék magyar szellemi központja, vagyis átvállalhatná a Romániához csatolt Máramarossziget egykori szerepét. Ebből kiindulva támogatta a KMPSZ, hogy Técsőn líceumot (9 alapiskola + 3 gimnázium) hozzanak létre, de a projektbe nem vonták be. Az építkezés 1992-ben kezdődött az Illyés Közalapítvány támogatásával, a központi alapról kiutalt akkori mértékekkel nagy összegnek számított támogatásból. A beruházásról nem volt konszenzus a kárpátaljai magyarok körében, mert a KMKSZ-t, akkor egyetlen magyar érdekvédelmi szervezetet sem vonták be a projektbe, és nem kérték ki a véleményüket sem. Évekig a beruházás egyszerű iskolabővítésnek tűnt. Az építkezés és a szervezés elhúzódása miatt 1997. június 5-én egyeztető helyszíni látogatásra került sor, majd az érdekeltek és szakértők bevonásával egyeztető tárgyalásra Ungváron a Kárpátaljai Területi Adminisztráció Oktatási Főosztályán. A tanácskozás eredményeként megállapították, hogy az 1998-as iskolaindításhoz adottak a feltételek, az engedélyek kiadásához szükséges feltételeket az alábbiakban foglalták össze:

1. A Técsői Hollósy Simon Középiskola igazgatója benyújtja a Técsői Járási Adminisztrációhoz a gimnázium alapításával kapcsolatos kérelmet, mellékelve az oktatással kapcsolatos ukrán törvényeknek megfelelő dokumentációt (konceptió, alapító okirat, szervezeti és működési szabályzat, tanári kar összetétele stb.). A Kárpátaljai Területi Oktatási Főosztály biztosítja, hogy a gimnázium része legyen az ukrán oktatási rendszernek, vállalja annak fenntartását és működtetését.
2. Técső város polgármestere vállalja az új épület átadásáig a gimnázium ideiglenes elhelyezését.
3. A fenti feltételek megvalósulása esetén az Illyés Közalapítvány jelenlévő tagjai vállalják, hogy a már megkezdett beruházás folytatását támogatólag terjesztik a kuratórium elé. (Emlékeztető 1997)

A beruházást 1999-ben fejezték be, és a líceumot a 2000/2001-es tanévben indították önálló intézményként. A beruházást sokáig az anyaországi támogatáspolitikai prioritásként kezelte, a főiskola elé helyezve fontosságát. Az épület a helyi református egyház tulajdona, és az egyház úgy nyilatkozik, hogy annak fenntartója – főleg az anyaország irányában, a megyei oktatási osztály statisztikai adatai szerint viszont teljesen állami fenntartású és alapítású intézmény. Nyitottabb oktatáspolitikát vagy nagyobb szervezést kellene kifejteni, netalán más tartalmi programkínálatot kellene ajánlani, hogy megnyerjék a viski és huszti reformátusok, valamint a szlatinai, rahói, körösmezői, gyertyánligeti, nagybocskói stb. katolikusok bizalmát, hogy gyermekeiket ebbe az intézménybe írássák, és ezáltal a koncepciónak megfelelően valóban a környék szellemi központjává váljon az intézmény.

Bustyaháza (Bustino)

A falu 8 km-re fekszik Técsőtől az Ungvár–Rahó főútvonal mentén. Vasútállomása helyben a Csap–Bustyaháza vonalon van. 1373-ban I. Lajos király kiadott iktatási parancsában konyhabirtok tartozékaként említi, amely Balk tulajdona. 1389-ben már Drágh székely gróf birtokaként szerepel egy oklevélben. Római katolikus egyházának újraalapítása 1895-ben volt. Temploma 1895-ben épült az erdőkincstár költségén. 1958-ban a templomot bezárták, a tornyát leszedették. Az oltárt a hívek a técsői templomba menekítették. Az alaposan megrongált templomot 1989-ben összefogással felújították. A hívek száma 350. A mise nyelve magyar. (Tóth 2004) 1989-ben a 8147 lakosból 396 vallotta magát magyarnak, 2001-ben a 8554-ből 341-en. A településen a katolikus egyház fenntartásában óvoda működik, de sajnos a magyar oktatásra nem fektetnek kellő figyelmet. Vasárnapi iskolaként, fakultációként oktathatnánk magyart, esetleg elemi iskola létesülhetne. Továbbtanulásuk megoldható beutazással a mintegy 8 km-re lévő Técsőre, vagy a még közelebbi, mindössze 5 km-re lévő, de a főúttól félreeső Viskre. A megoldás kulcsa egy kezdeményező, hiteles személy, aki a szervezést és a kitartó munkát vállalná.

Visk (Viskovo)

25 km-re fekszik Husztól és közigazgatásilag is a Huszti járáshoz tartozik. Egyike a vidék koronavárosainak. Károly Róbert 1329-ben szabadalmakkal ruházta fel. A település magyarsága székely származásúnak tartja magát. Plébánosát említi az 1334-es pápai tized. A településhez több társközséget csatoltak a szovjetrendszerben. 1556-ban a hitújítók kezén volt az ősi templom. A református gyülekezet 2000-ben, az ezredfordulón 3200 lelket számlál. (Ivaskovics–Palkó–Kohán 2000)

A mintegy 8000 lakosból 4000 magyarnak vallja magát, a 2001-es népszámlálás adatai szerint a 8141 lakosból 3699 tartotta magát magyarnak.

A református hit kötelezte a követőit az iskolaalapításra, így hamarosan a Viski előljáróság, amely ebben az időben a presbitérium szerepét tölti be, még 1556-ban megalapítja az iskolát, olvashatjuk a település tudós tanárának, Czébely Lajosnak, az iskola történetét feldolgozó könyvében. (Czébely 1998)

Római katolikus egyházának újraszervezése 1780-ra tehető, anyakönyvezés 1755-től van. Az új templomot csak 1897-ben építik, addig istentiszteletet a plébánosi lakás egyik imateremmé alakított szobájában tartanak. A hívek száma 1000. A mise nyelve magyar. (Palkó–Ivaskovics–Tárczi 1997)

Az oktatás az alapítástól kezdve folyamatosnak tekinthető, bár számos esetben a közösség kiállása segítette a fennmaradását, így az intézmény erős református hagyományokkal rendelkezik, ami még napjainkban is meghatározza az intézmény rejtett tantervét. Erre hivatkoztak azok a katolikusok, akik gyermeküket a magyar középiskola helyett az ukránba írták, mert úgymond „kinézik onnét a gyereket”. Ebben a kérdésben nem látjuk egyértelműen, hogy milyen mértékben lehet kiváltó ok, és mennyire jelent mentegetőzést, illetve statisztikailag nem is indokolt, mert a reformátusok közül is akad, aki gyermekét nem magyar iskolába járattja, de tapasztalataink szerint a helybeli magyarok között vallási alapon még napjainkban is tapasztalható némi elkülönülés.

Az iskolához a szovjetrendszerben is ragaszkodtak a helybeliek, és 1945 után előbb általános iskolaként folytatódott az oktatás az immár állami intézményben. A településen a szovjetrendszerben, az ötvenes években érettségit is biztosító középiskolát csak ukrán nyelven működtetett az állam, s itt folytathatták tanulmányaikat a magyar általános iskola végzősei is. Számos szülő a karrier érdekében átíratja az ukrán intézménybe gyermekét. A magyar tannyelű középiskola megnyitásáért a magyar iskola tantestülete a szülők széles körű támogatásával eléri, hogy az 1964/65-ös tanévben engedélyezik a középiskolai 9. osztály beiskolázását. A tantestület és a szülők kalákában bővítik az iskolát, hogy megfeleljen a feltételeknek. Amatőr színjátszó csoportot is létrehozna, amely Kárpátalja magyar lakta településeinek szerepelt, és a bevételt az iskola építésére fordította. A fellépésekről és a bevételekről pontos feljegyzések maradtak fenn, amiről részletesebben Czébely Lajos könyvében olvashatunk. Önerőből, összefogással sikerült emeletet húzni a régi kőépületre, majd étkezdével is bővítik az intézményt. A munkából kivesszik a részüket a szülők és a diákok is. A nyári munkálatok idején átlagosan napi 30 önkéntes munkás dolgozott az építkezésen. A bővítések ellenére az oktatás hat épületben, három különböző utcában folyt két műszakban, így a közösség tovább folytatta harcát az iskola fejlesztéséért. Húsz éves kálvária után sikerült elérniük, hogy új épületszárnnyal, tornateremmel, műhelyekkel bővült az iskola. (Czébely 1998).

Az iskola épülete károkat szenvedett az 1998-as árvízkor, de a nemzetközi és főleg magyar–magyar összefogás eredményeként, a jó gazdaszemléletnek és az adományok célirányos felhasználásának köszönhetően szépen felújították, korszerűsítették.

A településnek saját zeneiskolája van, amely népszerű a lakosság körében. A viskiek muzikálisak, és majdnem mindenki igyekszik megtanulni valamilyen hangszeren játszani.

A településnek nincs magyar óvodája. A KMKSZ helyi alapszervezete az Illyés Közalapítvány támogatásával óvodát épített, ami nincs befejezve, és a fenntartásának költségei nem biztosítottak. A helyi magyar nyelvű oktatás szempontjából fontos lenne a magyar óvoda beindítása.

Huszt (Huszt)

Szintén egykori koronaváros. Szilcén keresztül 109 km-re, Beregszászon át 132 km-re van a terület központjától, Ungvártól. 1090-ben Szent László király kezdte meg a vár építését a máramarosi sóbányák védelmére. 1766-ban villám üt a várba, és a felrobbanó lőpor miatt a lángok martalékává válik. Azután nem törődnek vele. (Tóth 2004)

Az 1989-es népszámlálás adatai szerint a 31 287 lakosból 1759 vallotta magát magyarnak, 2001-ben a 29 080 lakosból 1706-an.

A reformáció 11524-ben indult meg a szülővárosába hazatérő Huszti Lovász Tamás által, amikor a pap egész nyájával átállt. A templom, a volt katolikus templom a XIV. században épült. 1479-ben Péter nevű a plébánosa, aki Mátyás király által adományozott földbirtokot és jobbágytelkeket vett át Hrencsén és Lipcsén. A gyülekezet napjainkban 250 lelket számlál. (Ivaskopvics–Palkó–Kohán 2000).

Római katolikus egyházát 1765-ben állították vissza. Anyakönyvezése 1720-tól van. A most is használt templomot 1799-ben kezdték építeni. Híveinek a száma 1500. A mise nyelve magyar. (Palkó–Ivaskovics–Tárczy 1997)

Anyanyelvű iskolája a szovjetrendszerben nem volt. A negyvenes években néhány évig a városban működő tanítóképzőnek volt magyar tagozata, de áthelyezték Munkácsra. Az áthelyezés okai között szerepelt, hogy helyben nincs magyar gyakorlóiskola.

1992-ben újraindították a magyar általános iskolát a helyi szülők kezdeményezésére. A helyi református és katolikus magyarság közös ügye lett az iskola újraindítása. Akkor szolgált a városban Majnek Antal atya ferences szerzetes, jelenleg Kárpátalja római katolikus püspöke, akinek egyházszerző karizmatikus egyénisége más ügyekre is áttért, valamint a szervezők között sokat tett az iskoláért Uduth Sándor, akkori KMKSZ-alapszervezeti elnök, aki a református egyháznál is töltött be tisztséget. A város vezetése egy nagyon romos épületet jelölt ki, melyet helyrehoztak. Az épület teteje 1998-ban a nagy havazáskor beszakadt és csak 2000-ben, magyarországi segítséggel, nagyrészt a KMKSZ kezdeményezésére, az MVSZ Kárpátalja Megsegítése programjából sikerült azt felújítani. Az iskola azóta is átélte néhány krízist. A polgármester – aki magyarellen, az egyik ukrán szélsőjobboldali párt egyik helyi alapítója – több esetben be akarta zárni az iskolát, például, amikor beszakadt a teteje. A mai napig nem engedélyezi, hogy középiskolává minősítsék. Az iskola helyzetét belső konfliktusok is gyengítették. Először az első igazgatóval szemben merültek fel kétségek, aminek egy kis vallási színezet is adott, hogy a gyerekek többsége katolikus, míg az igazgató református, de az alapprobléma, ami a szülői értekezleten kiderült, a támogatások felhasználása miatt volt. Sokat tett az iskola helyzetének stabilizálásáért Puka Éva, akinek lényegében az intézmény önálló státusának megőrzése köszönhető. Az iskola meglétét leginkább a magyarság felgyorsult asszimilációja veszélyezteti, mivel a tanulólétszám rohamosan csökken. A családokban már az ukrán kommunikáció nyelve, így a gyerekek számára beiskolázáskor a legközelebbi ukrán iskolát választják. A jelenlegi iskolavezetés a problémát abban látja, hogy az intézmény nem kapta meg a középiskolai státust. A városban magyar óvodai csoport is működik.

A magyar nyelvű oktatás fejlesztése szempontjából célszerűnek tűnik a helyi körülmények, a realitások, de leginkább a szülők igényeinek figyelembevételével új helyi képzési programot kidolgozni, ami vonzóvá teszi az intézményt a magyar gyökerű fiatalok számára. Ilyen program lehetne, ha az óvodában kétnyelvű csoportok nyitását kezdeményeznék a város különböző óvodáiban, hogy az érdeklődők számára a lakhelyükhöz közel legyen. Az iskolában a hatodik osztály után bizonyos szaktárgyakat ukránul vagy ukránul is lehetne tanítani, így a szülők, akik már mind ukrán iskolát végeztek, tudnák segíteni gyerekeiket a tanulásban, míg az identitást fejlesztő tárgyak oktatása magyarul történne továbbra is. Az iskolának vonzó szakirányt kellene választani, mondjuk angol és számítástechnikai szakirányt, amit kis csoportlétszámuk miatt nagyon hatékonyá tudnának tenni szakképzett oktatók alkalmazásával.

Összegzés

A Felső-Tisza-vidék magyar nyelvű/nyelvi oktatás sokrétű és sokféleképpen alakult, így nem lehet egységes megoldási, továbblépési megoldásokat találni számukra. Minden település egy eset, egy saját útkeresés, sajátos helyzet és sajátos továbblépési lehetőséget keres, amely egy többváltozós matematikai egyenlethez hasonlít, melynek megoldása csak bizonyos feltételek mellett lesz igaz, és ha a feltételek közül valamely nem teljesül, akkor már más megoldást kell keresni. Ilyen helyzetben csak óvatos következtetéseket fogalmazhatunk meg, és még kevésbé biztos továbblépési lehetőségeket vázolhatunk fel, mert leginkább azok értik és tudják, mit kell tenniük, akik ott élnek abban a pillanatban és akkor, amikor a felvetett problémákra meg kell adni a választ. Ilyen a történelem, ahol sem utólag, sem előre nem lehetünk bölcsőbbek, mint akik megélik, mert az ő felelősségük, hogy az adott helyzetben az adott kihívásokra megadják-e az adott pillanatban a számukra legjobbnak tűnő választ. Mindemellett vállaltuk – mint az adott kérdésben távolabbról, a helyzet szempontjából nem közvetve érdekeltek, de érdeklődők –, hogy szakmai észrevételeinket megosztjuk, és kísérletet tettünk bizonyos általános következtetések és előremutató javaslatok megfogalmazására.

Az általunk kárpátaljai szórványvidéknek definiált Felső-Tisza-vidék anyanyelvű/anyanyelvi képzésének helyzetét tekintve az alábbi oktatási formákat találtuk, melyekre továbblépésként az alábbi megoldási lehetőségeket, mint egy alternatív utat látjuk járhatónak mindamellett, hogy létezik még számtalan megoldás és továbblépési lehetőség.

A kialakult oktatási formákat tekintve a körzethez tartozó magyarok által is lakott településeket a magyar nyelvű/nyelvi oktatást tekintve három jól elkülöníthető csoportra oszthatjuk.

Az elsőbe azok a települések tartoznak, ahol megőrizték az intézményes anyanyelvű oktatást (Visk, Técső, Aknaszlatina). Ezeken a településeken az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás megőrzése nem a konzerválásban, hanem a fejlődésben rejlik. A továbblépési lehetőségeket a helyi lokális elitnek az iskolákat irányítókkal közösen kellene keresni, és olyan válaszokat találni, amelyek a közösségek, és így az azokat alkotó egyének számára megfelelőek, s megfelelnek az adott kor kihívásainak, mint például a reformáció idején az iskolaalapítás, amely immár több mint öt évszázada működő válasznak bizonyult. Ilyen válasz lehet a minőségi oktatás, ahol például nagy teret és lehetőséget szentelnek a nyelvi-kommunikációs oktatásnak, főleg a regionális nyelvnek és az idegen nyelvnek, akár úgy is, hogy egyéni, a hivatalostól eltérő, de a helyi sajátosságokat figyelembe vevő és eredményes programok bevezetését vállalják. Másik, vagy inkább az előbbivel párhuzamosan alkalmazható helyi program lehet az informatika széles körű elsajátítása. Minden program eredményes megvalósulásának alapzátoka a megfelelő szakemberek megtalálása, illetve olyan vezetők, akik az ügy elkötelezett hívei és hitelesen tudják képviselni azt a célcsoportok irányába és a hivataloknál is.

A Técsői Líceumnak a szerepe és felelőssége az adott térségen belül nagyobb, mint a másik három intézményé, mert vállaltania kellene azt az integráló szerepet, amelyek valaha a megyeszékhelyek kulturális közigazgatási szervezőközpontjaira

hárultak, vagyis, amit Máramarossziget iskolái mint kulturális centrum betöltöttek. Ennek az intézménynek, amely ugyan magát reformátusnak tartja, nyitni kellene a térségben a katolikusok irányába, akik a kisebbségek között ezen a vidéken a többség. A szórványok megszólítására sajátos, egyedi programok kidolgozására lenne szükség intézményi szinten.

A második csoportba azon települések tartoznak, ahol az elmúlt évtizedben a helyi civilek aktivitásának köszönhetően anyanyelvű iskolákat alapítottak, melyekben a kutatásaink szerint éppen a krízis jelei mutatkoznak (évente egyre kevesebb a beiskolázott tanulók száma), mint Huszt, Rahó, Körösmező, esetleg Gyertyánliget. Ezeket az intézményeket először önállóítani kellene, hogy az intézmény rejtett tanterve megfeleljen a kijelölt céloknak, az iskola szellemiségében a magyar kultúrát tükrözze. Viszont figyelembe véve a kutatás során szerzett tapasztalatainkat, mely szerint a településeken élő szórványmagyarok a nyelvcseré határán vannak, így célszerűbb lenne az elemi osztályok után átirányításos nyelvi oktatási programot alkalmazni, ahol az évfolyamokon bejövő új tantárgyakat ukránul oktatnák kétnyelvű tanárok, akik magyarul is megfogalmaznák egy-egy téma anyagát. Az identitásalakító tárgyakat továbbra is magyarul tanítanák főtárgyként, vagy az óraterv adta lehetőséget kihasználva az invariatív szabadórák keretén belül (magyar nyelv és irodalom, magyarság története, magyarság földrajza, ének-zene, művészettörténet, technika, népismeret, néprajz, népművészet stb.). Ezen intézményekben is fontos lenne az idegen nyelvi és informatikai szakosodás bevezetése, ami minőségi oktatással párosulna. Itt ugyanúgy minden program eredményes megvalósulásának záloga a megfelelő szakemberek megtalálása, illetve olyan vezetők, akik elkötelezett hívei az ügynek, és hitelesen tudják képviselni azt a célcsoportok irányába, valamint a hivataloknál egyaránt. Rahón, ahol nincs magyar óvoda, sem óvodai csoport, célszerű lenne szervezni vagy bevezetni a kétnyelvű oktatást (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel).

A harmadik csoportba kerülnek azok a települések, ahol a magyar oktatást óvodai szinten és vasárnapi iskolákban tudták megszervezni, vagy egyáltalán nincs semmilyen intézményesült oktatás. Ezen csoportba sorolható Tiszabogdány, Nagybecskó, Terebesfejpatak, Taracköz, Kerekhegy, Bustyaháza. A települések óvodáiban a kétnyelvű oktatás bevezetése lenne célszerű (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel). Ezek a helyek a magyar mint kötelező tantárgy bevezetését lehetne kezdeményezni igény szerint, esetleg a szabadon választható órák keretén belül (népismeret, magyarságismeret, népművészet, magyar történelem). Ahol működik óvoda, ott elemi iskolát is lehetne kezdeményezni.

Összefoglaló

A kárpátaljai magyar nyelvű/magyar nyelvi oktatás megőrzéséhez szükséges intézkedések

A kárpátaljai magyarság helyzetének sajátossága, hogy szülőföldjük elhagyása nélkül több „országváltást” megéltek, ami politikai diszkriminációt, kollektív bünnösséget jelentett számukra. Az „országváltások” után az értelmiségieknek menniük kellett, vagy vitték őket. A legnagyobb veszteséget az 1944-es „országváltás” okozta. Ennek eredményeként a magyarság aránya a városokban minimalizálódott, a középréteg összezsugorodott. A hivatali nyelvváltás kapcsán az érdekérvényesítés, ügyintézés korlátozottsága, majd a rendszerváltás után elmaradt reprivatizáció miatt a magyarság a régióban az egyik vesztes népréteggé vált, amit a mai napig nem sikerült felszámolni, és ez különösen érezhető a képzettségi szintjükön:

- A lakosság zöme érettségizett (a statisztikák szerint).
- Kevés a szakképesítéssel rendelkezők aránya.
- Nagyon alacsony a felsősokú képesítéssel rendelkezők aránya.
- Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás lassú, szakaszos a fejlődése, állandó újrakezdésekkel történt.
- A felvételiket jellemző hátrányos helyzet miatt széles rétegük kirekesztődik a felsőoktatásból.
- Az oktatáspolitikai szegregációs technikára hasonlító oktatást alkalmaz számukra, amit az átírányításos technika irányába kívánnak módosítani.

A jelenlegi ukrán politikai/oktatáspolitikai/nyelvpolitikai trend mellett a magyar nyelvű oktatás és felsőoktatás léte és expanziója önvédelmi reflexként egyelőre hatékonyan működik a kárpátaljai magyarság felzárkózása, pozitív vertikális mobilitása érdekében a helyi viszonyok között.

A következő évtized nagy kihívása és egyúttal a magyar nyelvű/nyelvi oktatás kulcskérdése lesz a független vizsgaközpontokban tett emelt szintű felvételi/érettségi bevezetése. A független vizsgaközpontok európai norma szerint egységes elbírálás alapján egyszerre biztosítanak az érettségit és a felvételi vizsgák lehetőségét. A diák, ha sikeresen leteszi az érettségit, az elért eredménye egyúttal felvételit is jelent bármely ukrán felsőoktatási intézménybe. Kulcskérdés, hogy biztosítják-e az egyenlő feltételeket a vizsgák alkalmával, vagyis a nemzetiségi iskolák végzősei megkapják-e a tesztek az oktatás nyelvén, vagy csak államnyelven. Abban az esetben, ha csak államnyelven biztosítják az érettségi anyagait, a kisebbségek, így a magyar iskolák végzősei hátrányos helyzetbe kerülnek, mert a vizsga nem a szaktárgyi tudásukat fogja mérni. Ukrajnában kötelező az érettségi ukrán nyelvből is, ami állami norma, viszont a kisebbségek számára biztosítani kellene az ukrán mint második nyelv követelményrendszer szerinti vizsgáztatást, ugyanis nem mérhető össze azok tudása, akik anyanyelvként tanulták azt azokkal, akiknek anyanyelve más. Az ukrán magyarok felsőoktatásba jutásának feltétele a jövőben az esélyegyenlőség biztosítása lesz a felvételi/érettségi új rendszerében. Abban az esetben, ha sikerül elérni, hogy biztosítsák az esélyegyenlőséget a végzősök előtt, kitarulkozhatnak az ukrán felsőoktatási

intézmények képzési kínálatai, ha nem biztosítják az esélyegyenlőséget, akkor ki-maradhatnak a felsőoktatásból. Az esélyegyenlőség hiánya olyan folyamatot indít be, amely az anyanyelvű oktatás gyors sorvadásához vezet, mert számosan átírat-ják gyermekeiket ukrán iskolába. Ez az egyéni stratégia a felsőoktatásba kerülés terén nem oldja meg helyzetüket. Egy kisebbségi, aki anyanyelvű környezetben nő fel és minden tárgyat ukránul tanul, nehezen fog elérni olyan eredményt, mint ukrán kortársa, aki anyanyelvén tanult és anyanyelvén érettségizik/felvételizik. Ezért a legfontosabb feladatnak kell tekinteni az esélyegyenlőség biztosítását a magyar iskolák érettségizői számára a továbbtanulás terén. A kárpátaljai magyar szervezetek ezt a problémát már felvetették, de célszerű lenne, ha államközi szinten vagy a szaktárcák szintjén is napirenden tartanák, és sikerülne közös erővel pozitív eredményt elérni.

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás támogatása a továbbiakban elsőrendű feladatnak tekinthető. Az oktatás területén kiemelkedő fontossággal bír a magyar oktatási rendszer alapelemeinek megőrzése és fejlesztése. A demográfiai hullámvölgy következtében elképzelhető, hogy néhány kis településen veszélybe kerülnek a kis létszámú általános iskolák, bár törvényileg öt tanuló esetén az államnak biztosítania kell az anyanyelvű oktatást elemi iskolai szinten. A helyi magyar közösség feladata, hogy figyelemmel kísérje a „veszélyeztetett iskolák” alakulásának sorsát, és az esetleges összevonások esetén megfelelő megoldási lehetőségeket találjon, amit egyeztetve a helyi és magyarországi támogatóval, megpróbál realizálni. Minimális célként kell kitűzni, hogy a lehető legtöbb magyarlakta településen megmaradjanak az anyanyelvű elemi, általános oktatási intézmények, valamint óvodai csoportok. Az ukrán törvények adta lehetőségek szerint ezek egy igazgatás alatt is működhetnek, úgynevezett óvoda-iskola intézményben.

A kárpátaljai magyar oktatási intézményhálózat megőrzése szempontjából a legnagyobb problémát a magyar iskolákban érettségiző diákok felsőoktatásba kerülésének új, 2007-ben bevezetett rendszere jelenti. 2010-től a szaktárgyakból is csak ukrán nyelven tehetnek majd emelt szintű érettségit a magyar iskolák végzősei. A magyar nyelv és irodalmat kivették a választható emelt szintű érettségi tantárgyak sorából. Ilyen feltételek mellett jelentősen csorbul a kárpátaljai magyar kisebbség esélyegyenlősége, nagy visszalépésnek tekinthető a korábbi állapothoz képest annak ellenére, hogy az 1991-ben megkötött ukrán/magyar kisebbségi nyilatkozat¹³¹ garantálta a magyarok számára a korábban megszerzett jogok biztosítását. A továbbiakban célszerű lenne minél magasabb szinten megvizsgálni a két ország közötti kisebbségekre vonatkozó egyezmények teljesítését, esetenként felülvizsgálni a tárcaközi egyezményeket.

A kárpátaljai magyar kisebbség szempontjából a kisebbségi jogok gyakorlása, az esélyegyenlőség biztosítása érdekében az alábbiak elérése lenne feltétlenül szükséges:

¹³¹ Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest, 1991. május 31. In: www.mon.gov.ua

1. *A magyar oktatási rendszer megmaradásának alapkérdése a korábbi gyakorlathoz való visszatérés a magyar iskolák végzőseinek felsőoktatásba kerülés terén:*

- a) *Biztosítsák állandó jelleggel, hogy a magyar tannyelvű iskolákban érettségizők anyanyelven tegyék a szaktárgyi emelt szintű érettségi vizsgáikat.*
- b) *A felvételi rend szerinti, a minden szakra kötelező nyelv és irodalom emelt szintű érettségit az oktatás nyelvén, azaz magyar nyelv és irodalomból tegyék ugyanúgy, mint ukrán anyanyelvű kortársaik, ezt az eredmény számtsák be a felvételi pontszámaikba, így esélyeik a felvételtkor nem csorbulnának.*
- c) *A magyar nyelv és irodalom, valamint a magyar tannyelvű iskolák számára képező felsőoktatási intézmények tanítói és óvodapedagógiai szakjaira jelentkező hallgatók számára tegyék kötelezővé az emelt szintű érettségit magyar nyelvből és irodalomból.*
- d) *Az emelt szintű érettségik lebonyolításakor az adatfelvételi objektivitás érdekében azokban a vizsgapontokban, ahol kisebbségek is vizsgáznak, biztosítsanak a kisebbségek nyelvét ismerő felügyelő biztost, vagy hozzanak létre külön vizsgaközpontot a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára.*

(Ez a felvételi eljárási gyakorlat ilyen formában megegyezne a magyarországi kisebbségi anyanyelvű gimnáziumokban érettségizőkre vonatkozó eljárással¹³²).

2. *A kárpátaljai felsőoktatási intézmények presztízsszakjainak (orvosi, jogi, nemzetközi kapcsolatok, banki ügyintézés, idegenforgalom-turizmus, állam- és közigazgatás, építészmérnöki, gépészmérnöki) államilag finanszírozott keretszámainak megfelelően határozzanak meg kvótát a kárpátaljai magyarok regionális számarányának (10-12%) figyelembevételével, melyekre a magyar tannyelvű iskolát végzettek versenyvizsgák alapján nyerhetnek felvételt.*

3. *Az ukrán állam tegye lehetővé, illetve állítsa vissza a szakközépiskolákban, technikumokban a magyar nyelvű csoportokat, vagy szervezzenek alcsoportokat, ahol részben magyar nyelven tanulhatnak szakmát. (Egy-egy korosztály 50%-a az általános iskola után nem folytatja tanulmányait, és szakképesítés nélkül nehezen helyezkedik el a munkaerőpiacon.)*

4. *Vizsgálják felül Ukrajna és Magyarország között a diplomák és fokozatok kölcsönös elismerésére vonatkozó egyezményt. (A Romániával kötött egyezmény mintájára legyen ez automatikus. A szerződésmódosítás jelentősen növelné a magyar oktatás presztízsét, beleértve a kárpátaljai magyar nyelvű oktatást is.)*

5. *Az ukrán állam biztosítsa állami költségvetési forrásokból az ukrán nyelv oktatásához szükséges módszertani eszközöket (tankönyv, szótár, csoportbontás ukrán órákon). Az ukrán nyelv oktatását a második nyelv oktatásának módszertana alapján végezzék olyan tanárok, akik ismerik a magyar nyelvet is. Dolgozzanak ki a nyelvi különbségeket figyelembevevő oktatási koncepciót, erre épülő tantervet, tankönyvet a magyar nyelvet ismerő pedagógusok bevonásával.*

¹³² A Magyar Kormány 100/1997. (VI.13) rendelete az érettségi vizsga vizsgaszabályzatának kiadásáról (53–56§).

6. Az ukrán állam biztosítsa a magyar tan nyelvű általános és középiskolák számára a folyamatos és rendszeres magyar nyelvű tankönyvellátást. Ennek érdekében célszerű lenne létrehozni egy önálló magyar tankönyvkiadót Kárpátalján, akár vegyes vállalként, melynek a feladata lenne magyar nyelven megjelentetni Ukrajna Oktatási Minisztériuma által elfogadott, az ukrán tankönyvpiacon forgalomba kerülő, a kárpátaljai magyar pedagógusok által kiválasztott tankönyveket a magyar iskolák számára. (Ukrajnában az általános és középiskolák számára a tankönyvek ingyenesek, amit a diákok az iskolai könyvtárakból kölcsönözhetnek. A tankönyveket négyéves ciklusokban adják ki újra. A tankönyvírás pályázati alapon működik, az ukrán iskolák egy-két tankönyvcsaládból választhatnak. A kisebbségi könyveket a lemergi és a csernovci tankönyvkiadók fordítják kárpátaljai magyar szakemberek közreműködésével annak függvényében, melyik nyeri a tendert. Jellemző, hogy különböző évfolyamokra más-más tankönyvcsalád könyveit pályázzák meg, ami nagy káoszt okoz az oktatásban, ráadásul fél/egy év késéssel jut el a tankönyv a magyar iskolákba).

7. Az ukrainai alapítványi oktatási intézményekben tanuló diákok ukrán adófi-zető állampolgárok gyermekei, ezért biztosítsák ezen oktatási intézmények száma-ra az alpműködéshez szükséges normatív támogatást. A normatív támogatás fo-lyósítását az is indokolja, hogy az ukrán állam a nem állami alapítású bármilyen szintű oktatási intézmények működési engedélyét nagyon kemény előírásokhoz köti: az oktatás szerkezetére, tartalmára vonatkozó állami szabványt követni kell, minimális eltérést engedélyez, az alkalmazottak esetében is előírja a bérezésre vonatkozó hatályos törvények betartását.

8. A kárpátaljai alapítványi intézmények számára az ukrán állami támogatá-son felüli, alpműködéshez szükséges anyagiakat biztosítani kellene az anyaor-szágnak, ami számos feszültséget oldana a kárpátaljai magyarság körében, kiszá-míthatóvá tenné a rendszert. Az intézményi fejlesztések maradhatnának pályázati rendszerben.

9. A státustörvény alapján a magyar nyelvű hálózat fejlesztése céljából létre-hozott, oktatási-nevelési támogatás végrehajtási gyakorlatát Kárpátalja esetben módosítani kellene. (Jelenleg azok részesülhetnek támogatásban, akik a lakhelyük szerinti településen a magyar nyelvű oktatást választják. Támogatásban részesül-hetnek azok is, akik nem magyar iskolákba járnak, de fakultációként tanulják a magyart heti egy-két órában, bár a településen működik magyar iskola. Ez duplán sújtja a kárpátaljai magyar oktatási rendszert. Egyrészt nagyszámú pályázó része-sül magyar állami támogatásban, akik csak jelképesen, látszat magyar oktatásban vesznek részt. Másrészt miután a támogatást úgyis megkapják, a magyar szülők ukrán iskolákba íratják gyermeküket, gyengítve a magyar nyelvű intézmények színvonalát, versenyképességét, egyes falvakban veszélyeztetik az oktatási intéz-mények létét).

10. A magyar iskolák megtartása érdekében, az adott gazdasági, oktatáspolitikai helyzetben célszerű lenne kidolgozni egy kárpátaljai beiskolázási programot.

11. A globális gazdasági válság függvényében az ukrainai állami oktatási intézményekre fordítandó beruházási támogatásokat államközi szerződésbe kellene rögzíteni. A magyar állam és annak közalapítványai csak abban az esetben támogasson ilyen beruházást, ha rögzítik a két fél vállalásait a magyar nyelvű oktatási intézmény hosszú távú fenntartása, működése szempontjából. (A jelenlegi rendszerben fennáll annak a veszélye, hogy a magyar adófizetők jelentős támogatásával felújított épületeket, melyeknek így megnőtt a piaci értéke, a kitűzött cél: a magyar oktatás és kultúra fejlesztése helyett az ukrán állam másra használja, akár elidegenítheti).

12. Az új ukrán oktatáspolitikai irányvonalak figyelembevételével a kárpátaljai magyar értelmiségnevelés szempontjából célszerű lenne kidolgozni egy tehetség-gondozó programot. (Tanulmányi ösztöndíjak, egyéni speciális képzési lehetőségek, felsőoktatási, beiskolázási támogatás, középiskolai szakirányú TDK-k stb.).

13. Az állami gimnáziumok esetében el kell érni, hogy helyi erőből oldják meg azok megnyugtató elhelyezését, magyar állami támogatással az ott folyó szakmai munka eszközigényét, felszerelését lehetne bővíteni, valamint az ott folyó munka minőségbiztosítását segíteni. Pályázati úton biztosítani kellene ezen oktatási intézmények számára a versenyképesség megőrzését a többség iskolákhöz viszonyítva. Felmérés alapján racionális költségfelhasználás és az átfedések elkerülése érdekében olyan területekre kell helyezni a hangsúlyt, ami ukrán állami rendszerben nem megoldott, például anyanyelvi/anyanyelvű szakirodalom/szépirodalom, módszertani kiadványok, szemléltetők stb. kiadását. Figyelembe véve a kárpátaljai magyarok demográfiai mutatóit, valamint azt, hogy a kárpátaljai magyar területeken a roma lakosság többségének anyanyelve magyar, így oktatási szempontból a magyar iskolák pozícióit erősítik, egyúttal sajátos szociális/kulturális helyzetükből fakadó problémáik szintén ezt az intézményhálózatot érintik, célszerű lenne külön programot kidolgozni integrálásukra vonatkozóan.

14. Várható az is, hogy a középfokú oktatás, az általános képzés harmadik fokozata, a 10–12. osztályok, lényegében az érettségit jelentő középiskolák számát a racionális képzési kínálat bővítése érdekében csökkenteni fogják. E törekvések elsősorban azokat a középiskolákat érintik majd, ahol a felső tagozatban az osztálylétszám tíz fő alá kerül. A helyi közösség feladata a regionális sajátosságok figyelembevételével kezdeményezni, kialakítani olyan iskolaközpontok kialakítását/megtartását, ahol megfelelő színvonalú és több szakirányú képzést tudnak nyújtani. A magyar középfokú oktatási rendszer fenntarthatóságának egyik feltétele az oktatási intézmények közötti megegyezés lehet. Azoknak a középiskoláknak lenne célszerű megállapodni a többféle szakirányú képzések kialakításában, melyek olyan távolságra vannak egymástól, hogy egy-egy kistérségben az intézmény személyi állományának, felszereltségének figyelembevételével színvonalas középfokú oktatást tudnának biztosítani. Megnő a szerepük a gimnáziumoknak és liceumoknak, a nagyobb középiskoláknak, melyek már az utóbbi évtizedben is iskolaközpontokként működtek. Az együttműködésüket kellene elősegíteni, koordinálni, hogy ne egymás konkurenseivé váljanak, hanem a gyermekek érdekeit szolgálva egymást kiegészítő szellemi centrumokként működjenek. Az adott kiskörzetek településein

racionalisabban kihasználhatnák az utóbbi években felépített infrastruktúrát, a kollégiumokat, az ukrán állam által működtetett iskolabusz-hálózatot. A városokban – Ungváron, Munkácson, Beregszászon, Nagyszőlősen –, ahol gondok vannak a kollégiumi elhelyezéssel, de mindegyikben számos olyan oktatási intézmény is működik, ahová magyar gyerekek járnak¹³³, átgondolt, felmérésekre és esettanulmányokra épülő, hosszú távú projekt alapján, magyar szakkollégiumokat lenne célszerű létrehozni. Ezek a kollégiumok önálló egységként befogadhatnák a városok különböző szintű és szakirányú intézményeinek magyar hallgatóit. A szakkollégiumban szakképzett nevelőtanárok segíthetnék a távoli kis falvakból érkezők szocializációját, igény szerinti felzárkóztatását, egyúttal az intézmény biztosítása számukra egy magyar szellemi közeget, foglalkozhatna tehetséggondozással.

15. A kialakult politikai, gazdasági helyzetben célszerű lenne elkészíteni egy reprezentatív nevelésszociológiai felmérést a kárpátaljai magyarok helyzetéről, mely segítené a további feladatok irányvonalának meghatározását.

16. A magyar nyelvű oktatás presztízsét és hasznosságát nagyban befolyásolja, hogy a magyar nyelv milyen funkciókkal, presztízzsel bír a nyelvet használó közösség mindennapi életében. Mert hiába lesznek iskoláink, s hiába lesz meg minden jogunk ahhoz, hogy anyanyelvünkön tanulhassunk, ha a szülő mégis úgy érzi majd: számára az a hasznosabb, „kifizetődőbb”, ha gyermeke az államnyelven oktató iskolában tanul. Vagyis: a magyar nyelvű iskolarendszer fenntartásához az is elengedhetetlen, hogy legyen alkalom, lehetőség és jog ahhoz is, hogy a magyar nyelvet minél szélesebb körben, minél több funkcióban használni lehessen Kárpátalján. Mert hiába alakítjuk ki a kétnyelvűséget az iskolában, ha a tanintézmények falai közül kilépve azt tapasztaljuk, hogy a magyar nyelv sehol sem, vagy csak a szűk családi körben, esetleg szakrális funkciókban használható. A kárpátaljai magyarság célja nem az, hogy szakrális célokra tartsa meg a nyelvét, hanem az, hogy minél több helyzetben használni tudja. A nyelvet csak és kizárólag az tartja fenn, ha használják. Az a nyelv, melynek nincsenek anyanyelvi beszélői, legyen akármilyen nagy múltú, hordozhat bármekkora kulturális értéket (lásd a latin példáját), mégiscsak holt nyelv. A nyelv használhatósága tehát jelentősen növeli a nyelv értékét, presztízsét. Ha a magyar nyelvű oktatási rendszert többek között a magyar nyelv megőrzése érdekében kívánjuk fenntartani, akkor figyelniünk kell arra is, hogy szélesítsük és fenntartsuk a magyar nyelv használati körét is. Nagyon fontos tehát „annak felismertetése, hogy a nyelv nem önmagában, szimbolikusan nagy érték, hanem mindennapi használatában, eszköz voltában is.”

17. A kárpátaljai szórványvidék magyar nyelvű/nyelvi oktatása sokrétű és sokféleképpen alakult, így nem lehet egységes továbblépési megoldásokat találni számukra. Minden település egy eset, egy saját útkeresés, sajátos helyzet és speciális

¹³³ Ungváron nincs kollégiuma a magyar gimnáziumnak, a közművelődési college magyar tagozatának, számos technikumnak, ahol magyar diákok tanulnak, az egyetemek kollégiumai a férőhelyek korlátozottsága miatt a hegyvidéki járások diákjait tudják elhelyezni, így a közeli magyarlakta járasok diákja a drága albérletekbe kényszerülnek, vagy ingáznak. Hasonló a helyzet Munkácson, ahol magyar tagozata van az állatfelcseri college-nek, a tanítóképzőnek, és sokan tanulnak technikai jellegű szakközépiskolákban, de a katolikus líceumnak sincs megfelelő kollégiuma. Ez jellemző Nagyszőlőse és Beregszászra is.

tovább lépési lehetőséget igényel, amely egy többváltozós matematikai egyenlethez hasonlít, melynek megoldása csak bizonyos feltételek mellett lesz igaz, és ha a feltételek közül valamely nem teljesül, akkor már más megoldást kell keresni. Ilyen helyzetben csak óvatos következtetéseket fogalmazhatunk meg, és még kevésbé biztos tovább lépési lehetőségeket vázolhatunk fel, mert leginkább azok értik és tudják, mit kell tenniük, akik ott élnek abban a pillanatban és akkor, amikor a felvetett problémákra meg kell adni a választ.

A kialakult oktatási formákat tekintve a szórványtelepüléseket a magyar nyelvű/nyelvi oktatást tekintve három jól elkülöníthető csoportba sorolhatjuk:

- Az elsőbe azok a települések tartoznak, ahol megőrizték az intézményes anyanyelvű oktatást (Visk, Técső, Aknaszlatina, Ungvár, Munkács, Nagyszőlős stb.). Ezeken a településeken az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás megőrzése nem a konzerválásban, hanem a fejlődésben rejlik. A tovább lépési lehetőségeket a helyi lokális elitnek az iskolákat irányítókkal közösen kellene keresni, és olyan válaszokat találni, amelyek a közösségek és az azokat alkotó egyének számára megfelelő választ adnak az adott kor kihívásaira. Ilyen válasz lehet a minőségi oktatás, ahol például nagy teret és lehetőséget szentelnek a nyelvi-kommunikációs oktatásnak, főleg a regionális nyelvnek és az idegen nyelvnek, akár úgy is, hogy egyéni, a hivatalostól eltérő, de a helyi sajátosságokat figyelembe vevő és eredményes programok bevezetését vállalják. Másik, vagy inkább az előbbivel párhuzamosan alkalmazható helyi program lehet az informatika széles körű elsajátítása stb. A líceumnak a szerepe és felelőssége a térségen belül nagyobb, mint más intézményé, mert vállalniuk kellene azt az integráló szerepet, amelyek valaha a megyeszékhelyek kulturális közigazgatási szervezőközpontjaira hárultak. Ezeknek az intézményeknek nyitni kellene a térségben minden felekezet irányába, de célcsoport lehet az ukrán iskolákban tanuló magyar, vagy részben magyar identitású diák. A szórványok megszólítására sajátos, egyedi programok kidolgozására lenne szükség intézményi szinten.
- A második csoportba azon települések tartoznak, ahol az elmúlt évtizedben a helyi civilek aktivitásának köszönhetően anyanyelvű iskolákat alapítottak, melyekben a kutatásaink szerint éppen a krízis jelei mutatkoznak (évente egyre kevesebb a beiskolázott tanulók száma), mint Szolyva, Huszt, Rahó, Körösmező, Gyertyánliget, Feketepatak, Csepe, Újhely stb. Ezeket az intézményeket lehetőség szerint önállóítani kellene valamilyen szinten, hogy az iskola szellemiségében a magyar kultúrát tükrözze. Figyelembe véve a kutatás során szerzett tapasztalatainkat, hogy a településeken élő magyarok a nyelvcsere határán vannak, célszerűbb lenne az elemi osztályokban megőrizni a teljes magyar nyelvű oktatást, a felső tagozaton átirányításos nyelvi oktatási programot alkalmazni, ahol az évfolyamokon bejövő új tantárgyakat ukránul oktatnák kétnyelvű tanárok, akik magyarul is megfogalmaznák egy-egy téma anyagát. Az identitásalakító tárgyakat továbbra is magyarul tanítanák fő tárgyként, vagy az óraterv adta lehetőséget kihasználva az óratervek variatív szabadóráinak keretén belül

(magyar nyelv és irodalom, magyarság története, magyarság földrajza, ének-zene, művészettörténet, technika, népismeret, néprajz, népművészet stb.). Ezen intézményekben is fontos lenne az idegen nyelvi és informatikai szakosodás bevezetése, ami minőségi oktatással párosulna. Ahol nincs magyar óvoda, sem óvodai csoport, célszerű lenne szervezni, vagy bevezetni a kétnyelvű oktatást (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel).

- A harmadik csoportba kerülnek azok a települések, ahol a magyar oktatást óvodai szinten és vasárnapi iskolákban tudták megszervezni, vagy egyáltalán nincs semmilyen intézményesült oktatás. Ezen csoportba sorolható Tiszabogdány, Nagybecskó, Terebesfejérpatak, Taracköz, Kerekhegy, Bustyaháza, Mátyfalva, Fancsika, Királyháza, Tekeháza stb. A települések óvodáiban a kétnyelvű oktatás bevezetése lenne célszerű (az egyik nevelő csak ukránul, a másik csak magyarul foglalkozik, beszél a gyerekekkel). Ezek a helyeken a magyar mint kötelező tantárgy bevezetését lehetne kezdeményezni igény szerint, esetleg a szabadon választható órák keretén belül (népismeret, magyarságismeret, népművészet, magyar történelem). Ahol működik óvoda, ott elemi iskolát is lehetne kezdeményezni.

Minden program eredményes megvalósulásának alapzálaga a megfelelő szakemberek megtalálása, illetve olyan vezetők, akik az ügy elkötelezett hívei, és hitelesen tudják képviselni azt a célcsoportok irányába, valamint a hivataloknál egyaránt.

18. A jövőben jó lenne megőrizni a magyar óvodai hálózatot, különösen azokon a településeken, ahol egyházi intézményként tartják fenn őket, mert ezeken a helyeken nem számíthatunk állami támogatásra. A városokban több óvodában kellene magyar csoportot nyitni, és célszerű lenne egy-egy bázisintézményt is létrehozni, amely elláthatná a módszertani központ feladatait is.

Beregszász, 2008. december 15.

Orosz Ildikó, Kristofori Olga, Ambrus Pál, Csernicskó István

Felhasznált irodalom

Szakirodalom, tanulmányok, publicisztika

- A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények. Budapest–Ungvár, Intermix Kiadó.
- A tüzelő és a füzet egyaránt hiánycikk. Árvízi helyzetkép az oktatásról (1998). *Kárpátaljai Szemle*, 1998. Különszám.
- Ankerl Géza (1993): A Kárpát-medence nyelvterületeinek fenntartása. Nyugati példák és nemzetközi jogi eszközök. *Magyar Szemle* 2/9: 906–919.
- Az etnikumok közötti viszony Kárpátalján* című konferenciáról. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 5. Szám p. 2..
- Bagu Balázs (1995): A kárpátaljai magyar óvodák és óvodai csoportok adatai és címlistája. *Közoktatás* 1995/3. p. 19–21.
- Bagu Balázs–dr. Deák Ferenc (1997): Anyanyelvi oktatás a szórványban. *Közoktatás* 1997/3. p. 11–13.
- Bagu Balázs–dr. Deák Ferenc–Bagu Géza (1997): A magyar nyelv tanítása nem magyar iskolában. *Közoktatás* 1997/4. p. 13–15
- Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László szerk. (2008): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Gondolat.
- Beregszászi Anikó (2002): A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2002/2: 368–375.
- Bilics Éva (1995): „... biccen a szó már a száj szögletén”. *Közoktatás* 1995/4. p. 8–9.
- Bottlik József–Dupka György (1991): Ez hát a hon ... (Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéről, 1918–1991). *Mandátum–Universum*.
- Bottlik József–Dupka György (1993): Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. *Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó*.
- Crystal, David (1998): *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Czébely Lajos (1998): A viski magyar iskola története, KMKSZ
- Csanádi György (1996): Egy osztályra hat nyelvtankönyv. Ukránóra a Mikes Kelemenben. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. november 5., 6.
- Csáti József–Dióssi Géza Kornél (1992): A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház. *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*, 176–182. Budapest–Ungvár: Hatodik Síp Kiadó.
- Csernicskó István (1994): Kétnyelvűség és iskola. *Kárpátaljai Szemle* 1994. 9. szám p. 17–19.
- Csernicskó István (1995): A tannyelv szerepe az egy-, illetve kétnyelvűség kialakításában. *Közoktatás* 1995/4. p. 6–7.
- Csernicskó István (1998): A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István (1998): Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998/1: 5–48.
- Csernicskó István (1998): Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. Lanstyák István–Szabómihály Gizella szerk., *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárui kétnyelvűsége*, 44–59. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.
- Csernicskó István (1998): Megtanulunk-e ukránul? *Közoktatás* 1998/1. p. 5–7
- Csernicskó István (1999): A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződéséről. *Közoktatás*, 1999/2. p. 19–20.

Csernicskó István (1999): Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság. *Közoktatás*, 1999/1. p. 3–7.

Csernicskó István (2000): Jogok és jogtalanságok. A kisebbségek anyanyelvi oktatásához való jog a nemzetközi és az ukrán kisebbségvédelmi dokumentumokban. *UngBereg 2000. Második Pánsíp-almanach*, 114–118.

Csernicskó István (2004): A magyar nemzeti nyelvstratégiáról, mulasztásainkról, feladatainkról és vágyainkról. In: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 106–116. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István (2006): Kell egy csapat! Gondolataim a magyar külpolitikai stratégia kapcsán. *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai Szemle* 2006/3–4: 128–135.

Csernicskó István (2008a): A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár Melinda – Rosta Gergely szerk.: *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára*, 101–113. Budapest–Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány 10.

Csernicskó István (2008b): A nyelvészek társadalmi felelőssége, avagy: néhány érv az anyanyelvi iskola mellett. *KárpátInfo* 2008/30: 5.

Csernicskó István (2008c): Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 153–170. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Csernicskó István–Orosz Ildikó (2000): A magyar nyelv (és nyelvet éltető közösség) jelenéért és jövőjéért folytatott tevékenység Kárpátalján. In: Anyanyelvünkről, anyanyelvünkért. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból, NKÖM, Budapest.

Csernicskó István–Orosz Ildikó (2000): A magyar nyelv (és nyelvet éltető közösség) jelenéért és jövőjéért folytatott tevékenység Kárpátalján. In: Anyanyelvünkről, anyanyelvünkért. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból, NKÖM, Budapest.

Csete Örs (2006): Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására. http://www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html.

Danielovics Emmi (2003): Tiszaborkúttól Ungvárig. Intermix, Ungvár–Budapest.

Dávid Ivett (2003): Zilahi József–Stöckert Károlyné–dr. Rácné Főző Klára által kidolgozott óvodai nevelés játékkal, mesével nevelési program hatása a gyerekek szókincsfejlesztésére a manuális foglalkozások által. *Szakdolgozat. Beregszász, KMF könyvtár*.

Dr. Kocsis Károly (1991): A Kárpát-Balkán régió változó etnikai-vallási arculata – Az etnikai-vallási struktúra átalakulása (1920–1980) Részlet. *Kárpátaljai Szemle*. 1995. 1–2. Szám p. 24–25.

Dr. Veres Gábor, Popovics Vladimir (1999): Nemzetiségi iskolák Kárpátalján 1919–1991, Beregszász.

Egyed Albert–Tarnóczy Mariann (1990): Magyar tudomány és kultúra Kárpátalján (Esettanulmány). Kárpátaljai Minerva 1. kötet, 2. füzet. p. 50–79.

Fedinec Csilla (1996): A magyar közoktatás és tankönyvkiadás helyzete Kárpátalján 1938–1961 között. Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. Budapest, Tinta.

Fedinec Csilla (1996): A magyar tannyelvű iskolahálózat Kárpátalján. Anyanyelvű oktatásunk, MTT Könyvtár 1, Szabadka 1997.

Felhívás (1997): Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv tanárainak felhívása. Kárpátaljai Szemle 1997/1: 5.

Gereben Ferenc (1998): Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú kétnyelvűség helyzetében. In: Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella szerk.: *Nyelvi érintkezések*

a Kárpát-medencében, 113–127. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete.

Gereben Ferenc (1999): Identitás, kultúra, kisebbség. *Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Gereben Ferenc (2000): Nemzeti és kulturális identitás Kárpátalján. *Pro Minoritate* 2000/ tavasz, p. 166–170.

Göncz Lajos (2005): Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és a pedagógusoknak. *Új Kép* IX. évfolyam, 4. szám (2005. április): 5–8.

Gulácsy Géza (1993): Az önálló nemzetiségi oktatási rendszerről. *Kárpátaljai Szemle*, 1993. 2. szám p. 7–12.

Gulácsy Géza (1994): A nemzetiségi kulturális autonómia. *Kárpátaljai Szemle* 1994. 6. szám p. 18–22.

Gulácsy Géza (1996): A nemzetiségi kulturális önkormányzat megalakításának és működésének rendje. *Kárpátaljai Szemle* 1996 /1: 20–23.

Gulácsy Géza (2000): Feljegyzés a magyar többségű kárpátaljai településeket magában foglaló adminisztratív egység létrehozásáról. *Kárpátaljai szemle* 2000, 1. szám p. 5–6.

Hajnis J.J.(1997): Szlovaki Zakarpattya. In: Materiali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnicsnih vidnoszin v Zakárpátyi, Uzshorod, p. 130–135.

Horváth Katalin (1998): A tudás ma is érték. Felvételi vizsgák – 1998 . *Kárpáti Igaz Szó*, 1998

Hrancsák Ivan (1997): Uhorci Zakarpattya v pizsljavijennyi roki: kiljkisznij analiz (1945–1996) rr. In: Materiali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 83–97..

Hrancsák Ivan (1997): Uhorci Zakarpattya v pizsljavijennyi roki: kiljkisznij analiz (1945–1996) rr. In: Materiáli náukovo-prakticsnoji konferenciji “Derzsavne reguljuvannja mizsetnicsnih vidnoszin v Zakarpattyi, Uzshorod, p. 83–97.

Iltyo I.V. (2003): Nacionalnij szklad naszelennya ta johó movni oznaki. Sztatiszticsnij bjuleteny. Uzshorod.

Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László (2000): Kárpátaljai református templomok. Ungvár–Beregszász, Tárogató Kiadó.

Jemec H. Sz., Gyacsenko B. I. (1993): Cihanszke naszelennya Zakarpattya. Uzshorod, Kárpáti Kiadó.

Józan Lajos–Gulácsy Lajos (1992): A Kárpátaljai Református Egyház múltja és jelene.

K. G. (1994): Az iskola mindnyájunké. *Kárpátaljai Szemle*. 1994. 4. szám, p. 6–7.

K. G. (1997): A félkultúrájúság koncepciója. Veszélyben az anyanyelvi oktatás. *Kárpátaljai Szemle* 1997. 7. szám, p. 6–7.

K. G. (1997): Ave, új iskola! *Kárpátaljai Szemle*. 1995. 1. szám, p. 2

K. G. (1997): Lehet, nem lehet? Felvételi vizsgák magyar nyelven. *Kárpátaljai Szemle*. 1995. 1. szám, p. 3–4.

Kacsur Gusztáv (1997): Ismét középpontban az oktatás. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 4. szám, p. 2–3.

Kacsur Gusztáv (1998): Óvodától az egyetemig – a szülőföldön. Eszmecsere az oktatásügyről. *Kárpátaljai Szemle*. 1998. 4. szám, p. 5.

Kacsur Gusztáv (1999): Magyarból, magyarul. Aláírásgyűjtési akció. *Kárpátaljai Szemle*. 1999. 1. szám, p. 12–13.

Kacsur Gusztáv(1993): Tiszaújlaki nyomorpedagógia. *Kárpátaljai Szemle*. 1993. 2. sz., p. 4–5.

- Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996.
- Kárpátaljai Szemle 1995. 4. szám, p. 19–21, 5. szám, p. 20–21.
- Kész Rita (1996): Iskola a nyelvhatáron. *Kárpátaljai Szemle*. 1996. 1. szám, p. 18–19.
- Kész Rita (1996): Rahói mozaik (Interjú Bilics Évával, a KMKSZ Rahói Alapszervezetének elnökével). *Kárpátaljai Szemle*. 1996. 4. szám, p. 14–15.
- Kiss Gy. Csaba (1993): Vázlat a nemzeti kisebbségekről. *Kisebbségek. Educatio*. 1993/nyár, p. 174–178.
- Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter (1991): Magyarok a határainkon túl – a Kárpát-medencében. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Kovács Elemér (1996): Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kárpátaljai Szemle*. 1996. 6. szám, p. 18–19.
- Kovács Elemér (1997): „A falak ereje nem a kőben van”. Beregsomi iskolagondok. *Kárpátaljai Szemle*. 1997. 8. szám, p. 8–9.
- Kovács Elemér (1998): Vízválasztó. Ugocsai magyar kisiskolák. *Kárpátaljai Szemle*. 1998. 4. szám, p. 10–11.
- Kovács Erzsébet (1997): Két konferencia – azonos álláspontok. *Közoktatás*. 197/4. p. 8.
- Kovács Erzsébet (1998): De nehéz az iskolatáska... *Kárpátaljai Szemle*. 1998. 3. szám, p. 13.
- Kovács Miklós (1998): Üzenet a kalapács alól. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Kovácsné Marton Erzsébet (1997): „Növeli, ki elfedi a bajt.” *Közoktatás*, 1997/4. p. 4–7.
- Kozma Endre (1995): Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy, 1986–1989).
- Kozma Endre (é.n): Észrevételek a kárpátaljai magyarságnak és helyzetének állapotáról. *Kárpátaljai Minerva*. 1. kötet, 2. füzet, p. 79–90.
- Kökényesi Zsuzsa (1998): „Bízom a megújulásban.” Beszélgetés Volodimir Szlivka rektorral. *Kárpáti Igaz Szó*. 1998. május 23.
- Krimszki tatari i ukrainszke szuszpiilstvo: problemi politicsnoji ta szociálnoji integraciji. Materiali konferenciji 26–27 lisztopada 1998 roku. Kijiv, Ukrajina.
- Lajos Mihály (1996): Magyar fizess! Ki fizet és mennyit az oktatásért. *Kárpátaljai Szemle*. 1996. 6. szám, p. 13.
- Lanstyák István (1996): Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 11–15. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Lanstyák István (1998): *Nyelvünkben otthon*. Dunaszerdahely: NAP Kiadó.
- Lanstyák István (2002): A magyar nyelv jelene és jövője Szlovákiában. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, 12–18. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Lizanec Péter (1999): Felvételi vizsgák – 1999. *Kárpáti Igaz Szó*, 1999. augusztus 10.
- Lizanec, Petro (1994): Ukrajinszka mova v uhorszkomovnih skolah Zakarpattya ta v Uhorscsini. *Acta Hungarica* III: 125–130.
- Maco, N. O.–Luc, O. M. (1997): Nacionalnij szklad naszelennya Zakarpatszkoji oblasztyi (zhidno perepiszu 1989 r.). In: Materiali nauko-vo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannya mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi”, 214–234, UZSDU, Uzshorod.
- Magyar Tímea (1998): Az Ungvári Állami Egyetem idén is várja a jelentkezőket. (Aktuális interjú). *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. július 7.

Maradlay (1995.): Több tanuló kevesebb pénz (1995–96-os tanév. *Kárpátaljai Szemle*. 1995. 8–9. szám, p. 12.

Marina Vaszilj (1993): Etnokulturnij reneszansz ruminov Zakarpattya. Materiali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 110–115.

Melika I. I. (1997): Nyimecki kuljturnyi vzajemini v interetnyicsnomu prosztori Zakarpattya. In: Matyeriali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 149–159.

Mihovics I. I. (1997): Problemi szocializaciji osznovnih etnoszociálnih szpiljnot Zakarpattya. In: Materiali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 46–57.

Nagy Marianna (2003): A szórványban élő magyar gyerekek szókincsének fejlődése és bővülése a népi játékok hatására. *Szakdolgozat. Beregszász, KMF-könyvtár*

Návrocka Elena M. (1997): Cigani Zakarpattya v poszttotalitarnij period. In: Materiali naukovo-prakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 116–122.

Nová Ukrajina–Nova Jevropa: Csasz zblizsennja (Matyeriali mizsnarodnoho szeminaru provedyeno u Ljvovi 3–6. lisztopada 1996 roku. Vid. Centr Humanitarnih doszlidzszeny Ljvivszkoho Derzsavnoho Unyiverszityetu im. Ivana Franka.

Olekszijenko Anatolij szerk. (1997): Oszvita Ukrajini u perehidnij period, Mizsnarodnij Fond Vidrodzsennja, Kijiv.

Orosz Ildikó (1990): Non Scholae, sed vitae ... *Hatodik Síp*, 2. sz.

Orosz Ildikó (1994): A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás távlati fejlesztésének lehetőségei. *Kárpátaljai Szemle*. 1994. 5. szám, p. 8–9.

Orosz Ildikó (1994): Magánvélemény (Gondolatok egy újságcikk és egy „válóper” kapcsán). *Kárpátaljai Szemle*. 1994. 7. szám, p. 13–14.

Orosz Ildikó (1995): A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján (Dokumentumgyűjtemény). Ungvár–Budapest, Intermix.

Orosz Ildikó (1997): Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről. Határ menti együttműködés a felsőoktatásban. *Acta Peadagogica Debrecina*, Debrecen.

Orosz Ildikó (1998): Anyanyelvről, oktatásról egy koncepciótervezet kapcsán. *Közüoktatás*, 1998/2. p. 3–5.

Orosz Ildikó (1998): A társadalmi szervezetek szerepe az államalkotó folyamatok stabilizálásának biztosításában a közoktatás szemszögéből. *Közüoktatás* 1998/1, p. 3–4.

Orosz Ildikó (1998): Anyanyelvről, oktatásról egy koncepciótervezet kapcsán. *Közüoktatás*, 1998/2, p. 3–5.

Orosz Ildikó (1999): Kisebbségi oktatás Kárpátalján. *Nyelvünk és kultúránk*, 1999. 106. szám, 61–77.

Orosz Ildikó (2005): A magyar nyelvű oktatás helyzete az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében. Ungvár, PoliPrint.

Orosz Ildikó (2006): A KMTF hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján. PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász. 2006, p. 113–156.

Orosz Ildikó (2006): A magyarországi támogatások hasznosulásának vizsgálata Kárpátalján a többségi és kisebbségi lakosság körében. In: Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján. PoliPrint–KMF, Ungvár–Beregszász. 2006, p. 297–306.

Orosz Ildikó (2007): A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint, Ungvár. 2007., p. 407.

Orosz Ildikó (2007): Szórványok anyanyelvű/anyanyelvi oktatásának helyzete Kárpátalján a XXI. század elején. In: Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi oktatási helyzete egy kutatás tükrében. PoliPrint, Ungvár. 2007., p. 10–44.

Orosz Ildikó–Molnár Eleonóra (2008): Karrierutak vagy parkilópályák. Friss diplomások karrierjei, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei Kárpátalján. In: Educatio, 2008, tavasz, p. 143–158.

Oszvita Ukrajini u perehidnij period. (Diskuszijna dopovigy pidhotovlena dlja szeminaru Sztratehiji rozvitku oszviti v Ukrajini u ramkah projektu Szuszpiljsztvo i derzsava: dialog dlja rozvitku oszviti). Mizsnarodnij fond Vidrodzsennya, Kijiv 1997.

Palkó István–Ivaskovics József–Tárczy Andor (1997): Kárpátalja templomai. Római katolikus templomok. Ungvár, Tárogató Lap- és Könyvszerkesztőség.

Pavlenko H. V. (1997): Nove pro deportaciju nyimciv Zakarpattya v 1944–1946 r.r. In: Materiali naukovoprakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 160–164.

Pelin A. V. (1997): Razlicsija mezdsu oficialnoj sztatyisztikoj i rezuljtatami szociologicseskoho isszedovanyija po problemam nacionalnih menysinsztv v Zakarpattyje. In: Materiali naukovoprakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 199–213.

Péntek János (1997): A magyar nyelv értékelése a szomszédaink körében. *Kisebbségkutatás*, 1997/4.

Péntek János (2007): Dinamikus nyelvi folyamatok és az identitás. *Pro Minoritate*. 2007/Tavasz: 53–62.

Péntek János (2008): A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, 136–152. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Petriscse Petro J. (1997): Rolj derzsavnih organyiv upravlinnya v kuljturno-oszvitnyomu i duhovnomu rozvitku nacionalnih mensin. In: Materiali naukovoprakticsnoji konferenciji „Derzsavne reguljuvannja mizsetnyicsnih vidnoszin v Zakarpattyi. Uzshorod, p. 27–31.

Rimarenko Jurij (1996): Mala enciklopedyija etnoderzsavoznavszta. Kijiv, Vidavnyictvo Genezá, Dovirá.

Rimarenko Jurij (1998): Migrácijnyi processzi v szucsásznomu szvityi: szvitovij, regionalnij ta nacionaljni vimiri. Enciklopedyija. Kijiv, Vidavnyictvo Dovirá.

Skutnabb-Kangas, Tove (1997): *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest. Teleki László Alapítvány.

Soós Kálmán (1993): Magyar tudományos élet Kárpátalján. *Magyar Tudomány* 1993/5. p. 635–638.

Stewart, Susan (1993): Ukraine's Policy toward Its Ethnic Minorities. RFE/RL Research Report Vol. 2. No. 36. 10 September 1993: 55–62.

Sz. L. (1998): A KMPSZ módosításokat javasol. Újabb oktatási törvény. *Kárpátaljai Szemle*. 1998. 3. szám, p. 7.

Sz. L. (1998): Egyre többen tanulnak Magyarországon. *Kárpátaljai Szemle*. 1998. 3. szám, p. 5.

Szabó Zita (2003): Zilahi József–Stöckert Károlyné–dr. Rácné Főző Klára által kidolgozott óvodai nevelés játékkal, mesével nevelési program hatása a gyerekek szókincsére kétanyelvű ukrán-magyar közegben. *Szakdolgozat, Beregszász, KMF-könyvtár*;

Szépe György (1984): Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XV.: 303–329.

Tóth Imre (2004): Kárpátalja. *Rahói járás honismereti olvasókönyve*. Szeged, Geo-Environ, p.115.

Varga Béla (1994): Veszélyben a kárpátaljai magyar nyelvű tankönyvkiadás. *Kárpátaljai Szemle*. 1994. 9. szám. p. 14–15.

Varga Béla (1995.): Nyelvbéke vagy nyelvháború? *Kárpátaljai Szemle*. 1995. 8–9. szám, p. 22–23.

Vascssuk, Fegyir (1998): Sztvorennja u kraji Nacionaljnogo unyiverszityetu – majbutnye viscsoji skoli Zakarpattya”. In: *Rio-inform*, 1998. február 28. 1. 16(157)

Viscsa oszvita Ukrajini. Viscsi zakladi oszviti III–IV. rivnyiv akreditaciji: Korotkij dovidnyik. Minisztersztvo oszviti Ukrajini – K.: VVP “Kompasz”, 1996. – p. 104 (ukr.-angl.)

Volodimir Szlivka (1998): Egyetemünk várja a felvételizőket. *Kárpáti Igaz Szó*, 1998. július 2.

Vologyimir Jevtuh szerk.(1996): Etnicsnij dovidnik (Etnicsni mensini v Ukrajini). Kijiv, Eridsz.

Zoltáni K. Csaba–ifj. Koszorús Ferenc (1997): A kollektív jogok feloldják a feszültségeket. In: *Hitel* 1997. február, p. 60–72.

Dokumentumok jegyzéke

A kárpátaljai nemzetiségi oktatás jelene és jövője című konferencia zárónyilatkozata, Beregszász, 1997. október 18.

A KMKSZ és a KMPSZ közös nyilatkozata a nemzetiségi oktatás koncepciójával kapcsolatban. In: *Közoktatás* 1998/1. p. 2.

A KMPSZ állásfoglalása „A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai” c. tervezettel kapcsolatban. 1997. szeptember 22. In: *Közoktatás* 1997/3, melléklet.

A KMPSZ elnökségének nyilatkozata a felvételi vizsgákkal kapcsolatban, 1998.

A KMPSZ II. közgyűlésének nyilatkozata. Beregszász, 1993. május 26. In: *Kárpátaljai Szemle*, 1993. 1. szám, p. 3.

A KMPSZ VI. közgyűlésének zárónyilatkozata. In: *Közoktatás* 1998/2. p. 7.

Az általános középfokú oktatási rendszerben történő egyéni oktatásról szóló szabályzat.

Az Ukrán Miniszteri Kabinet 1993. augusztus 19-én kelt 660-as számú határozata az általános középfokú képzést nyújtó oktató-nevelő intézetről szóló rendelet jóváhagyásáról.

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság oktatási törvénye 1991. május 23. Kijev.

Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának határozata az Ukrán SZSZK oktatási törvénye hatályba léptetésének rendjéről 1991. június 4. Kijev.

Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv tanárainak felhívása. In: *Kárpátaljai Szemle* 1997. 1. szám, p. 5.

Bazisznij navcsaljnij plani himnaziji ta liceju na 1991–92 navcsaljnij rik in ZNMOU №12. p. 5–12

Bazisznij navcsaljnij plani himnaziji ta liceju na 1992–93 navcsaljnij rik in INZMOU №11. p. 3–25.

Deputatszkij zapit po szpravi Ljicenzuvannja ZUPI deputatyiv oblasznoji radi.

Derzsavna nacionaljna programa “Oszvita”. Ukrajina XXI sztolittya, 1992, Rajduga, Kijev, 1994, p. 61.

Dodatok do risennja kolegiji Minoszviti Ukrajini №19/4-5 24.09.97 r. In: IZMNOU, 1997 №22, p. 13.

Dopovidna zapiszka pro pidszumki roboti viscsih zakladyiv oszviti u 1995 roci ta hid vikonannya ukazu prezidenta Ukrajini „Pro osznovnyi naprjami reformuvannya viscsoji oszviti Ukrajini” in INZMOU №11, 1996. p. 2–27.

Dopovidna zapiszka pro pocsatok 1997/98 navcsaljnoho roku v zakladah oszviti Ukrajini.

Emlékeztető az 1997. június 5-i tanácskozásról a Kárpátaljai Területi Adminisztráció Oktatási Főosztályán

Iljtyo red. (2003): Nacionalnyij szklad naszelelnya ta joho movnyi oznaki. Sztatiszticsnij bjuletyeny. Uzshorod. p. 84.

Insztрукtivno – metodicsnyi rekomendaciji Minyiszhstersztva oszviti ta nauki №1/9 – 337 vid 22.06.04 scsodo vivcsennya skiljnih diszciplin u novomu 2004/05. navcsaljnomu roci.

Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1996.

Koncepcija Ruminszkoji nacionaljnoji skoli na rodnom jazike dlja ruminszkoho korennoho naroda, prozsivajucseho kompaktno v Ukrajinye, Csernovci 29. avgusztja 1997.

Konceptualjniy zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapityiv nacionaljniyh mensin v Ukrajini. Kijiv, lipeny 1998 roku, rukopisz szt.

Konceptualjniy zaszadi zadovolennya oszvitnyih zapitiv nacionaljniyh mensin v Ukrajini. Kijiv, 1997.

Konsztitucija Ukrajini. Prijnyata na pjatyij szesziji Verhovnoji Radi Ukrajini 28 cservnya 1996 roku. „IVA”, Kijiv 1996.

Kovács Miklós parlamenti képviselő levele Kucsma L. D. köztársasági elnök úrnak a Tisza-melléki járással kapcsolatban. In: *Kárpátaljai Szemle* 2000. 1. szám, p. 6.

Kremeniy red. (2002): II vszeukrajinszkij zjizd pracivnyikiv oszviti. Nyicslava, Kijiv, p.229.

Nakaz Minyiszhstersztva narodnoji oszviti URSZR, Derzsavnoho komityetu URSZR pro presszi, posztanova pravlinnya Ukoopszpilki №24/14/8 vid 29. szicsnya 1991 roku. In: IZMNOU URSZR №5 p. 8–30.

Nakaz Minyiszhstersztva oszviti i nauki Ukrajini №1/9-255 vid 07.05.04. roku. Pro navcsaljniy plan zahaljnooszvitnyih navcsaljniyh planiy na 2004/05 navcsaljniy rik. In: IZMONU №12/2004 p. 6–8.

Nakaz Minyiszhstersztva oszviti i nauki Ukrajini №108 vid 12.02.04. roku. Pro zatverdzsennya Polozsennya pro Vszeukrajinszkij konkurs navcsaljniyh program ta pidrucnyikiv dlja zahaljnooszvitnyih navcsaljniyh zakladyiv. In: IZMONU №5./ 2004. p. 24–32.

Nakaz Minyiszhstersztva oszviti i nauki Ukrajini №132 vid 23.02.04. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljniyh zakladyiv zahaljnooszvitnyih navcsaljniyh zakladyiv 12-ricsnyoi skoli. In: IZMONU №6. 2004. p. 3–32.

Nakaz Minyiszhstersztva oszviti i nauki Ukrajini №145 vid 09.03.05. roku. Pro vneszennya zmin do nakazu MON №132 vid 23.02.2004 „Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljniyh planiy zahaljnooszvitnyih navcsaljniyh zakladyiv 12-ricsnyoi skoli. In: IZMONU №10/2005 p. 3–32.

Nakaz Minyiszhstersztva oszviti i nauki Ukrajini №170 vid 02.06.97. roku. Pro Zatverdzsennya polozsennya proporjadok pidhotovki, ekszpertizi, aprobaciji pidrucnyikiv, navcsaljniyh ta navcsaljno-metodicsnih poszibnikiv. In: IZMOU №2 /1998. p. 19–26.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №269 vid 05.05.03. roku. Pro polozsennya pro vszeukrajinskij konkursz navcsaljnih program i pidrucnyikiv dlja zahaljnoosvitynih navcsaljnij zaklagyiv. In: IZMONU №23./ 2003. p. 21–32.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №291 vid 13.05.05. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnij planyiv szpecializovanih skil z pohliblenim vivcsennyam inozemnih mov ta predmetyiv hudozsnyo-eszteticsnoho ciklu. In: IZMONU №15/2005 p. 3–32.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №300. vid 20.05.03. roku. Pro Zatverdzsennya Tipovih navcsaljnij planyiv dlja organizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnoosvitynih navcsaljnij zakladah.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №352 vid 06.06.03. roku. Pro zatverdzsennya Orientovnih kriterijiv ocinki gyaljnosztyi zahaljnoosvitynih navcsaljnij zaklagyiv. In: IZMONU №22. /2003. p. 21–31.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №402 vid 20.05.04. roku. Pro pidsumki vszeukrajinskoho konkurszu prohram dlja 5-12 klassziv vidpovidno do Derzsavnoho sztandartu bazovoji ta povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMONU №12/2004 p. 8–13.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №434 vid 30.07.02. roku Pro provedennya aprobacii navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnoosvitynih navcsaljnij zaklagyiv u 2002/03 navcsaljnemu roci. In: IZMOU №20/ 2002. p. 20–32.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №516 vid 16.07.2001. roku. Pro Tipovi navcsaljni plani szpecializovanih skil z pohliblenem vivcsennyam inozemnih mov ta predmetyiv hudozsnyo eszteticsnoho ciklu. In: IZMOU №21/2001 p. 17–32.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №598 vid 19.07.04. roku. Pro posztanovu Kabinyetu Minyisztriv Ukraini vid 5 lipnya 2004 roku №848 „Pro zatverdzsennya derzsavnoho sztandartu pocsatkovoji zahaljnoji oszviti dlja gyitej, jaki potrebuty korekcii fizicsnoho ta (abo) rozumovoho rozvitku. In: IZMONU №23-24/2004 p. 3–60.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №689 vid 31.08.04. roku. Pro provedennya aprobacii navcsaljnoji literaturi dlja zahaljnoosvitynih navcsaljnij zaklagyiv u 2004/05 navcsaljnemu roci. In: IZMONU №19-20/2004 p. 39–55.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №874 vid 19.11.04. roku. Pro pidsumki Vszeukrajinszykoho konkurszu pidrucnyikiv dlja 5 klasszu 12-ricnoji skoli. In: IZMONU №21-22/2004 p. 56–61.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini №9 vid 28.02.2001. roku. Pro Tipovi navcsaljni plani pocsatkovoji skoli z ukrajinszkoju movoju ta movami navcsannya nacionaljnij mensin. In: IZMOU №6. /2001. p. 20–32.

Nakaz Minyiszersztva oszviti i nauki Ukraini Pro Tipovih navcsaljnij planyiv pocsatkovoji skoli z navcsannyam ukrajinszkoju ta movami nacionaljnij mensin.

Nakaz Minyiszersztva oszviti Ukraini №155 vid 19.10.92. roku. Pro polipsennya orhanyizaciji pidhotovki i vidannya knyig i navcsaljno-metodicsnoji literaturi dlja zaklyagyiv oszviti Ukraini. In: IZMOU №23./ 1992. p. 3–10.

Nakaz Minyiszersztva oszviti Ukraini №306 vid 20.05.03. roku. Pro zatverdzsennya Tipovih navcsaljnij planiv dlja orhanyizaciji profiljnoho navcsannya u zahaljnoosvitynih navcsaljnij zakladah. In: IZMONU №10/2003 p. 18–30.

Nakaz Minyiszersztva oszviti Ukraini №92 vid 28.03.97. roku. Pro navcsaljni plani szerednyih zaklagyiv oszviti na 1997/98 navcsaljnij rik. In: IZMOU №8. /1997. p. 15–28.

Nakaz Minyisztra №1/9-191. vid 04.05.99. roku. Pro navcsaljni plani zahaljnoosvitynih navcsaljnij zaklagyiv na 1999/2000 navcsaljnij rik. In: IZMOU №11./1999 r. p. 31–32.

Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №131. vid 03.04.98. roku. Pro Tipovi navcsaljni plani zahaljnoosvzitnyih navcsaljnijih zaklagyiv na 1998/99 navcsaljnij rik. In: IZMOU №10./ 1998 r. p. 14–27.

Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №132. vid 23.02.04. roku. Pro Zatverdzsennya Tipovih navcsaljnijih planyiv zahaljnoosvzitnyih navcsaljnijih zaklagyiv 12 ricsnoji skoli. Nakaz Minyisztra №1/9-1. vid 17.01.2000. roku. Pro navcsaljnijih planyiv zahaljnoosvzitnyih zaklagyiv na 2000/2001 navcsaljnij rik. In: IZMOU №7/2000 p. 31–32.

Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №144. vid 23.04.98. roku. Pro aprobaciju navcsaljnoji literaturi u 1998/99 navcsaljnemu roci. In: IZMOU №13., 1998 r. p. 18–26.

Nakaz Minyisztversztva oszviti i nauki Ukrajini №291 vid 13.05.05. roku. Pro Zatverdzsennya Tipovih navcsaljnijih planyiv szpecializovanih skil z pohliblenim vivcsennyam inozemnih mov ta predmetyiv hudozsnyo-eszteticsnoho ciklu.

Nakaz MOU №103 vid 19.04.93. rik pro navcsaljni plani zahaljnoosvzitnyih skil Ukrajini na 1993/94 navcsaljnij rik. In: IZMOU №9-10/ 1993 p. 3–64.

Navcsaljnij plani dennih zahaljnoosvzitnyih skil Ukrajini na 1992/1993 navcsaljnij rik. In: IZMNOU №9-10./1992 p. 3–60.

Navcsaljnij plani dennih zahaljnoosvzitnyih skil URSZR na 1991/1992 navcsaljnij rik. In: IZMNOU URSZR №7. P.222., №8. p. 13–28.

Navcsaljnij plani szerednyih zahaljnoosvzitnyih navcsaljno vihovnih zaklagyiv ukrajini na 1994–95 navcsaljnij rik. In: IZMONU №10., 1994., p. 2–30

Navcsaljnij plani szpecializovanih skil fiziko–matematicsnoho szuszpiljno–humanyitarnoho, himiko–bilolohicsnoho, hudozsnyoho–muzicsnoho ta insih profiljiv na 1991/92 navcsaljnij rik. In: IZMNOU URSZR №9./1990 p. 3–26.

Nyilatkozat 1996. A KMPSZ V. közgyűlésének nyilatkozata. In: *Kárpátaljai Szemle*. 1996/8

Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén. Budapest 1991. május 31. *Kárpátalja*, II. évfolyam 11. sz., 1991 június, p. 14–15.

Obrascenyije ruminszkijh nacionaljno–kuljturnijh tovarisztv koncepciji oszviti nacionaljnijih mensin v Ukrajini 18 avgusztá 1998 goda N 425, rukopisz.

Orientovnij varianti navcsaljnijih planyiv zahaljnoosvzitnyih navcsaljnijih zaklagyiv z navcsanyjam rossziszkoju csi insimi movami nacionaljnij mensin z vivcsennyjam dvoh inozemnih mov. In: IZMONU №18/2005 p. 21–24.

Osznovna koncepcija – jegyine oszvityanszke pole. In: Oszvita Ukrajini №37 12 veresznya 1997 r.

Polozsennya pro Vszeukrajinszkij konkursz na sztvorennya pidrucnyikiv navcsaljno–naocsnih ta navcsaljno methodsnyih poszibnyikiv z ekologiji. In: IZMOU №20/1999. p. 21.

Posztanova Kabinyetu Minyisztriv Ukrajini vid 14 szicsnya 2004 roku №24 Pro zatverdzsennya gyerzsavnoho sztandartu bazovoji i povnoji zahaljnoji szerednyoji oszviti. In: IZMNOU №1-2/2004. p. 3–64.

Posztanova kolegiji Minyisztersztva narodnoji oszviti URSZR, Minyisztersztva viscsoji i szerednyoji szpecialjnoji oszviti URSZR, gyerzsavnoho komitetu URSZR po preszi ta prezigyiji akagyemiji nauk URSZR „Pro provedennya konkursziv na sztvorennya novih pidrucnyikiv, navcsaljnijh poszibnyikiv i prohram dlja zahaljnoosvzitnyih skil ta pedahohicsnih navcsaljnijh zaklagyiv reszpubliki. In: IZMNOU №21/ 1990 p. 3–18.

Posztanova szpiljnoho zaszdannya kolehiji Minyisztersztva oszviti i nauki Ukrajini i Prezigiiji Akagyemiji Pedahohicsnih nauk Ukrajini №12/5-2 vid 22.11.2001. Pro koncepciju zahaljnoji szerednyoi oszviti (12-ricsna skola). In: IZMONU №2/2002, p. 2–32.

Pro koncepciju szerednyoji zahaljnoosztatnyoji skoli Ukrajini, 1992, Informacijnij zbirnik Minyisztyersztva Narodnoji Oszviti Ukrajini, 1992 №4: 1–8.

Pro navcsaljni plani zahaljnoosztatnyih navcsaljno-vihovnih zaklagyiv na 1995/96 navcsaljnij rik. In: IZMOU №10/1995, p. 31–32.

Pro navcsaljni planyiv zahaljnoosztatnyih navcsaljno – vihovnih zaklagyiv na 1996/97 navcsaljnij rik. In: IZMOU №11./1996 p. 28–29.

Pro navcsaljni programi na 1992/93 navcsaljnij rik dlja maszovih skil, szerednyih ptu, skil z pohliblenim vivcsennyam predmetyiv, licejiv i himnazij. In: IZMOU 15-16, 1992 p. 82–35.

Pro navcsaljni planyiv zahaljnoosztatnyih navcsaljni zaklagyiv na 2005-2006 navcsaljni rik. In: IZMOU №9/2005. p. 20–28.

Pro tipovi navcsaljni plani pocatkovoji skoli z navcsannyam ukrajinszkoju ta movami nacionaljni mensin. In: IZMONU №8/2004. p. 19–23.

Projekt Zakonu „Pro rozvitok i zasztaszuvannya mov v Ukrajini” za risennyam radi z pitany movnoji politiki pri Prezidentovi Ukrajini vid 25 szicsnya c.r. “ Oszvita Ukrajini N 7 vid 17 ljutoho 1999 r. szt. 6.

Protest ruminszkih nacionaljno-kuljturnih tovarisztv proti koncepciji oszviti nacionaljni mensin v Ukrajini 4 szentyabrja 1997 hoda N 159/7. Rukopisz.

Protest ruminszkih nacionaljno-kuljturnih tovarisztv koncepcii obrazovanyija nacionaljni mensin v Ukrajini 5 marta 1998 goda N 1245. Rukopisz.

Protokol pro szpivrobotnictva mizs Minyisztyersztvom viscsoji ta szerednyoi szpecialnoji oszviti Ukrajinszkoji RSzR i Minyisztyersztvom kuljturi ta oszviti Uhorszkoji Reszpubliki na 1990 rik. Kijiv, 14 hrudnya 1989 roku., p. 7.

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №22/6-3. vid 24.12.97. roku pro projekt Bazovoho navcsaljnoho planu szerednyih zaklagyiv oszviti Ukrajini. In: IZMOU №5/98. p. 3–10.

Risennya kolegii Minyisztersztva oszviti Ukrajini №8/1-19. vid 26.07.2001. r. pro rezultati aprobacii navcsaljnoji literaturi u 2000/01 navcsaljnemu roci. In: IZMOU №22/2001 p. 3–15.

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №1/4-19. vid 27.07.2000. r. pro rezultati aprobacii navcsaljnoji literaturi u 1999/2000 navcsaljnemu roci. In: IZMOU №19/2000 p. 14–27.

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №20/4-18. vid 29.10.97. roku pro koncepciju sztvorennya zaszbiv navcsannya novoho pokolinnya dlja szerednyih zaklagyiv oszviti Ukrajini.

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №22/1. vid 16.03.94. r. pro sztan navcsaljno-vihovnoji roboti zaklagyiv oszviti ta zavdannya z realizacii gjerzsavnoji nacionalnoji proghrami „Oszvita”

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №4/5-19. vid 25.04.02. r. pro sztan rozrobki ta provadzsennya sztandartyiv viscsoji oszviti. In: IZMOU №13/2002 p. 3–9.

Risennya kolegiji Minyisztersztva oszviti Ukrajini №7/5-19. vid 27.07.02. r. pro rezultati aprobacii navcsaljnoji literaturi u 2001/02 navcsaljnemu roci. In: IZMOU №20/2002 p. 19.

Robocsij plan szpivrobotnictva mizs Minyiszetsztvom kuljturi ta oszviti Uhorszkoji Reszpubliki i Minyisztersztvom oszviti Ukrajini na 1995-1997 roki.

Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészsaka 1996. június 28-án. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

Ukrajna Oktatási miniszterének 2008. május 26-án kelt 461. számú rendelete az ukrán nyelv oktatásának javításáról a 2008–2011 időszakra vonatkozólag. In: www.mon.gov.ua.

Ukrajna Oktatási miniszterének 607. számú 2007. július 13-án rendelete az emelt szintű vizsgaközpontokban érettségik rendjéről. In: www.mon.gov.ua.

Ukrajna Törvénye a nemzeti kisebbségekről. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1992. június 25. Kárpáti Igaz Szó, N 108 (14709) 1992. július 21, p. 1.

Zahodi scsodo realizaciji polozseny Bolonszkyoji deklaraciji v szisztemi viscsoji osviti i nauki ukraini na 2004-2005 roki, zatverdzenih nakazom Minisztersztva Osviti i nauki Ukraini vid 23.01.04 roku №49

Zakon Ukraini „Pro Osvitu”, 1996, p. 19.

Zakon Ukraini „Pro zahaljnu szerednyu osvitu”, 1998. In: IZMOU №15/ 1999. p. 6–31.

Zakon Ukraini Pro vneszennya zmin i dopovneny do Zakonu Ukrainjszkoji RSzR „Pro osvitu” Vid. Geneza, Kijiv 1996.

Zakon Ukrainjszkoji Ragyanszkoji Szocialisztyicsnoji Reszpubliki Pro movi v Ukrainjszkoji RSzR Zakarpatszka Pravda N 254 (14088) vid 4 lisztopada 1989 roku. Gazeta Osvita vid 25 cservnya 1991 roku, ctr. 1–3.

Zmin i dopovneny do Zakonu Ukrainjszkoji Szocialiszticsnoji Reszpubliki „Pro osvitu”. Gazeta Osvita vid 25 cservnya 1991 roku, p. 1–3.

Zvernennya do minyiszersztva osviti Ukraini Konferencija z problem osviti nacionalnijh hromad v Ukraini, Kijiv 24–26 zsovtnya 1997 r.

Zvernennya do zarubizsnih organyzacij, zacikavljenih v rozvitku osviti nacionalnijh hromad v Ukraini Konferencija z problem osviti nacionalnijh hromad v Ukraini Kijiv 24-26 zsovtnya 1997 r.

Adatközlők

- Benedek Imre (1963), Aknaszlatina
- Bilics Éva (1926), Rahó
- Birosz Izabella (1922), Kőrösmező
- Birosz János (1923), Kőrösmező
- Eiben Istvánné Zadrenszky Éva (1952), Gyertyánliget
- Fedora Margit (1929), Kőrösmező
- Francz Gizella (1927), Kőrösmező
- Francz Ignác János (1926), Kőrösmező
- Nyezmák Emma (1941), Rahó
- Reparuk Dezső (1926), Rahó
- Repka Olga (1934), Terebesfehérpatak
- Sleiger Etelka (1940), Rahó
- Szenek Olga (1943), Kőrösmező
- Zadránszky Adolfné Eib Margit (1930), Gyertyánliget
- Zelinszki Eva-Mária (1940), Rahó

Орос Ільдико Імріївна

З перспективи двох десятиліть. Наукове видання – Ужгород: ПоліПрінт, 2012,
244 с. (угорською мовою)

ISBN 978-966-2595-25-3

До збірника, крім власних найновіших та раніше здійснених досліджень, автор включив ті праці колег-науковців, у яких так само простежуються основні тенденції, проблеми та особливості угорськомовної освіти на Закарпатті протягом останніх двадцяти років. Наукові статті доповнені спостереженнями автора з 2011 року, завдяки яким збірник стає й своєрідною історією науки закарпатського регіону.

УДК 37.014

ББК 72+ 74.03(4УКР-43АК)

Наукове видання

Орос Ільдико Імріївна

З перспективи двох десятиліть

Відповідальний за випуск: Орос І., Сікура Й.

РЕДАКТОР: автор

ВЕРСТКА: Когут А.

КОРЕКТУРА: Варцаба І.

ОБКЛАДИНКА: *K&P*